Afscheid van de koningin

Frank Martinus Arion

bron
Frank Martinus Arion, *Afscheid van de koningin*. De Bezige Bij, Amsterdam 1975

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/ario001afsc01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

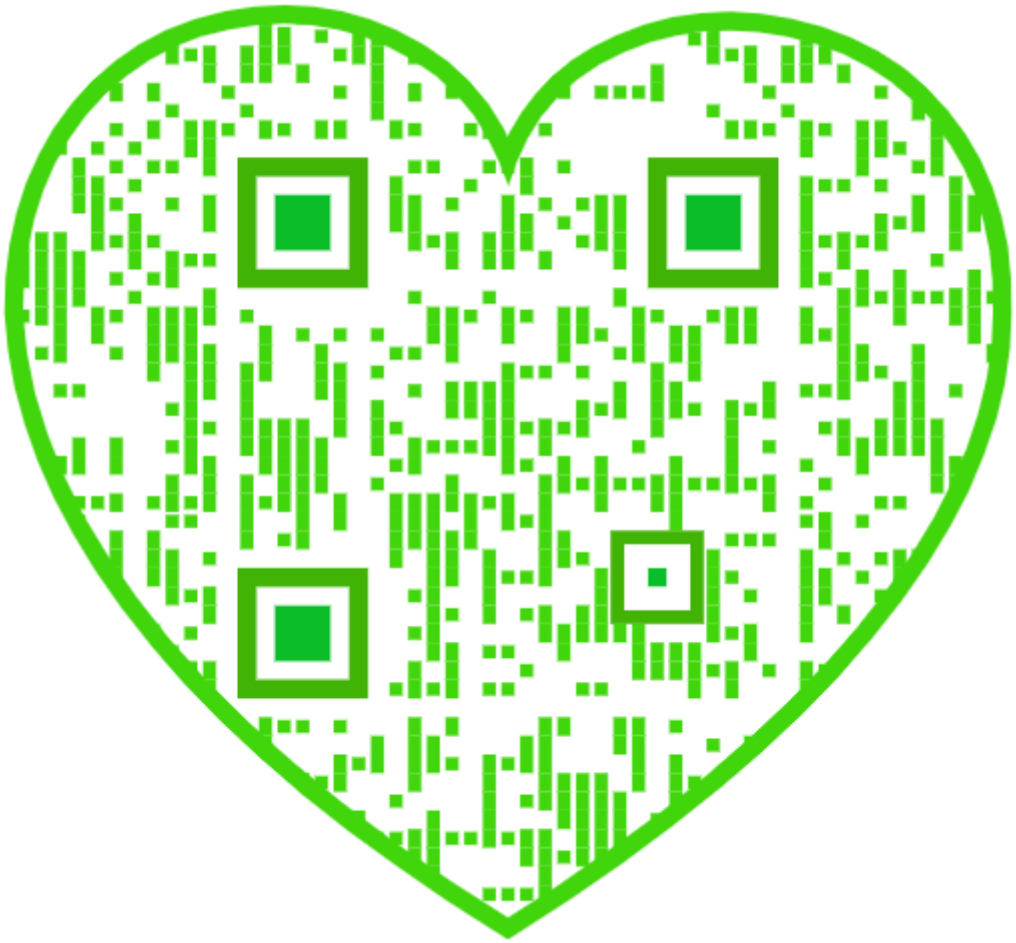

Aan vrouwen met moed

Les Blancs aiment le continent noir,
car il leur offre une vie dont chez eux
ils ne peuvent que rever.-Blanken houden
van het zwarte continent want het verschaft hun
een leven waarvan ze thuis slechts kunnen dromen.
Jeune Afrique

'n Fyn mistieke eenheidsband
verbind Oranje, Nederland
en Afrika, deur alles heen.
Hoe ver die golwe ons al omspoel,
die diepe hart sal altijd voel-.
ons is verborgen-een.
TOTIUS
Zuidafrikaans dichter; zoon van de oprichter van de Afrikaanse Broederbond.

I De dans om hout

1

De koningin was er ook de laatste keer dat ik in Songo was. Met de prins. Een groep binnen- en buitenlandse journalisten, onder wie ik, sleepte vier dagen achter haar aan door het hele land: Haar eerste staatsbezoek aan deze west-afrikaanse republiek. Ze is tweemaal zo groot als Nederland, met 3 miljoen inwoners. Het aantal blanken, eerst zo'n 30.000, is sinds de onafhankelijkheid van deze voormalige franse kolonie, in 1960, meer dan verdubbeld; een tendens die men in talrijke vroegere kolonies kan waarnemen.

Dit rechthoekige land, met de korte kant aan de kust, gelegen tussen Sierra Leone en Guinea, heeft een opklimmend profiel. Aan de kust, de laagvlakte met mangrovebossen en moerassen, waar ook wat rijst verbouwd wordt. Dan volgt, een vijfhonderd kilometer het land in, het plateau, met talrijke bossen. Daarna begint de bergrug die doorloopt in Guinea, met de bergwouden.

De Fransen hebben een verdedigingsverdrag met Songo en daarom in Midden-Songo, nabij Jélé, een militaire basis. De voornaamste etnische groepen zijn de Mandingo en Bambara in het zuiden en westen; de Peul in het noorden en oosten, naast allerlei andere kleinere stammen die ook in de aangrenzende landen, Guinea in het noorden, Mali in het oosten en Sierra Leone in het zuidoosten, te vinden zijn.

De laatste dag van dat bezoek van hare majesteit herinner ik me heel goed. Toen werden verschillende verdragen tussen Nederland en Songo getekend, o.a. een voor de verzorging van een heel nieuw communicatie-systeem door Philips, en een voor de participatie van Nederland in de exploitatie van de bergwouden in het noorden, bij Naniké en Basula, samen met de franse maatschappijen die tot nog toe in deze sector het monopolie hadden. Een ware economische triomf!

's Avonds gaf de president een afscheidsbal voor hare majesteit in zijn feeërieke, glazen paleis; gelegen - vanuit de zee gezien - op de rechteroever van de Baï, een zijarm van de Niger die, binnenkomend vanuit Guinea, dwars door

een groot gedeelte van Songo stroomt, en dwars ook door de aan de Atlantische Oceaan gelegen hoofdstad, Tamina. De kleding was gala. De koningin droeg een wit, lang, inheems gewaad vol zorgvuldige en kostbare borduursels, die ze van een van de stammen in het binnenland gekregen had.

Die president, president Gaston Senyo Wawili, is nu dood. Twee dagen geleden is hij gewoon in een hotelkamer in Tamina opgeblazen. Daarom ben ik nu onderweg daarheen. Djalo Betò, die tot nog toe vice-president is geweest, is hem direct opgevolgd.

Monsieur le president Wawili zal weer snel tot de bodem van de geschiedenis zijn gezakt. Maar dat paleis van hem vergeet men niet zo gauw. Het staat op een heuvel in de sjieke woonwijk van Tamina; heeft vier verdiepingen - met veel glas - en bovenop nog een brede afschermbare glazen koepel met sterke astronomische kijkers. Hij kon dan ook volop van de mooie tropische sterrenhemel genieten. Alleen of met gasten, en bij het nuttigen van de nodige koele whisky soda's. Of *pernods*, want Gaston Senyo Wawili was zeer francofiel!

Aan de achterkant van het paleis bevindt zich, in de vorm van een wijde cirkel, een zwembad. Ervoor is een prachtig aangelegde tuin vol bougainvilles, oleanders, begonia's, talrijke andere planten en spuitende fonteinen.

Die francofiele president, die zoals *Der Spiegel* onlangs heeft onthuld, één en misschien meerdere kastelen en buitenhuizen in Frankrijk bezat, heeft zich voor zijn paleis ongetwijfeld door het beminde moederland laten inspireren.

Je herinnert je ook het prachtige houtwerk, overal in die met kristallen luchtkronen schitterend verlichte balzaal op de tweede verdieping, die laatste avond; de vloer van kostbaar Songohout, dat met cacao, aardnoten en cocos zo'n 80% uitmaakt van Songo's totale jaarlijkse uitvoer. Er worden ook nog wat ertsen gewonnen, vooral mangaan en ijzer, en niet lang geleden is er voor de kust olie ontdekt, maar hout is Songo's belangrijkste exportprodukt.

Dat hout (sipo, sapelli, okouné) wordt vanouds naar Nederland geëxporteerd, hoewel de exploitatie ervan tot voor

kort monopolie was van LASOBSG (La Société des Bois du Songo et du Gabon), na de onafhankelijkheid van Songo in 1960, alleen LASOBS (Société des Bois du Songo) waarin franse houtexporteurs voor drievierde en de regering van Songo voor eenvierde participeren. Sinds het bezoek van de koningin hebben de Nederlanders zich dus ook zelf in de wouden van Songo binnengedrongen.

Hout was en is voor deze voormalige franse kolonie wat goud vroeger voor Ghana was. Ze heette dan ook tot aan haar onafhankelijkheid Houtkust, zoals Ghana vroeger Goudkust! De europese kapitalisten van de 17e eeuw gingen namelijk recht door zee. Zonder schijnheilige flauwekul van ontwikkelingshulp en dergelijke, deelden ze meteen de hele westkust van Afrika in volgens de produkten die ze er rijkelijk konden halen: *Gom*kust en *Grein*kust (Senegal en Guinea); *Hout*kust, *Palm*kust en *Peper*kust (Songo, Sierra Leone, Liberia); *Ivoor*kust (Ivoorkust); *Goud*kust (Ghana) en *Slaven*kust (Togo, Dahomey en Nigeria).

Tussen haakjes, niet voor niets heet de wijk in Amsterdam-Zuid waar vanouds welgestelden wonen ook Goudkust. Amsterdam is en was altijd een nest van kapitalisten! Maar ook Engeland bewaart zijn herinnering aan het voordeel behaald aan dit Neder-Guinea, zoals deze streek vroeger ook genoemd werd; in zijn *guinea*, de munteenheid die in Engeland van het westafrikaanse goud werd geslagen. In Amsterdam zou men behalve van een Goudkust ook nog van een Houtkust kunnen spreken. Dat zou dan Amsterdam-West zijn, waar de talrijke houtfabrieken staan die het hout uit Songo en andere west-afrikaanse landen, zoals Ivoorkust en Gabon, verwerken. Trouwens het consulaat van Songo in Amsterdam is in een van die houtfabrieken gevestigd!

2

Die laatste avond waar ik het over had, dat afscheidsbal, was voor mij eerst een triomf, daarna een teleurstelling, daarna opnieuw een triomf. Een avond van verwarring dus; de avond namelijk waarop ik voor het eerst in mijn leven de koningin der Nederlanden met een zwarte man zag dansen. Van dichtbij nog wel! Ik werd er volwassen door,

al was ik toen, zo'n anderhalf jaar geleden, al dertig; psychologisch en politiek gesproken raakte ik definitief los van hare majesteit; temidden van de elite van Songo, temidden van kleurige afrikaanse kostuums en smokings, met europese dames die met hun parfums en toiletten deze zeldzame gelegenheid om maximaal te schitteren volledig te baat namen. Om heel precies te zijn: Toen die lange, gezette Wawili, gekleed in een zwarte smoking met een brede groene sjerp om, de koningin der Nederlanden in zijn armen nam om dat afscheidsbal te openen.

3

Om met mijn triomf te beginnen: Ik had kunnen uitroepen: Zien jullie nu allemaal, dat ik heel tastbaar gelijk krijg in wat ik altijd gedacht heb, nl. dat racisme maar een betrekkelijke zaak is?! Kijk maar hoe deze blauwzwarte, zwarte man - Songolezen zijn doorgaans erg zwart van kleur - nu deze blanke koningin in zijn armen heeft genomen en met haar over deze bruine gepolijste vloer gaat zwieren? Alsof het niets is! Alsof er geen Amerikanen en Zuidafrikanen bestaan! Die Zuidafrikanen die eerdaags zo volkomen krankzinnig gek worden, dat ze nog aparte straten voor zwart en blank gaan maken, want nu hebben ze in hun gerechtshoven zelfs al aparte *bijbels*! Terwijl in Amsterdam jongens uit Suriname en de Antillen zoveel moeite hebben om met blanke meisjes te dansen, omdat ze uit de dansgelegenheden waar die meisjes komen, worden geweerd; terwijl die mensen ook in Londen en Parijs nauwelijks worden geduld. Kijk, jongens, kijk hoe dat allemaal maar kan, hier!

Dat was dus mijn triomf, dat op die dansvloer, als het ware op het hoogste niveau, het bewijs zich voltrok, dat niet alle mensen een automatisme bezitten dat maakt dat ze meteen een hekel aan elkaar moeten hebben, omdat ze van elkaar in kleur, of een ander ondergeschikt detail, verschillen. Het bewijs dat degenen die dergelijke ideeën kopen hun geld verkeerd beleggen. Ze zijn onstabiel, die ideeën, alleen middelen van manipulaties van politici met hun handlangers de profeten en de priesters.

Die openingsdans was dus fantastisch eerst. Al was ik het

niet zélf, die met de koningin danste. Die eer heb ik nog nooit gehad. Ook niet met een van de prinsessen. Ik kan me bovendien volstrekt geen aanleiding daartoe indenken. En dat is zoals het hoort: Laag onder, hoog boven. En toch, dacht ik, als zo iemand als de koningin tóch voor het eerst met een zwarte man gaat dansen, doet ze natuurlijk goed om te dansen met een zwarte man die zo goed mogelijk danst! Dan kan ze aan andere blanke dames die niet graag met zwarte mannen dansen, vertellen wat ze door hun stomme vooroordelen missen. En ik vond dat ik beter dan Wawili met haar zou dansen, alleen door ons leeftijdsverschil al: ik was pas dertig terwijl hij al boven de zestig was.

En bovendien, bovendien, bovendien, als zo iemand als de koningin zich verwaardigen wilde met een zwarte man te dansen, had ik daar niet veel meer recht op dan Wawili en zijn vice-president Djalo Betò en zijn ministers?

Dat was mijn teleurstelling, mijn jaloezie, mijn gevoel van verongelijkt zijn, hoe je het noemen wilt. De laatste resten van mijn jeugd achterhaalden mij in die balzaal. Ik kon uitschreeuwen: Wat heb jij voor deze koningin gedaan, dat je het recht neemt of krijgt om zomaar met haar te dansen! Wat heb je meer voor haar gedaan dan ík? Ik heb jou nooit in een aubade voor haar gezien, in het oude fort Amsterdam te Curaçao, vóór het paleis van haar gouverneurs, als ze jarig was. Maar ík wel: Jaar in jaar uit - want aan koninginneverjaardagen komt nooit een eind! - met dat verschrikkelijk grote, zware rood-wit-blauw naar dat fort sjouwen. Omdat de fraters dat nodig vonden. En zingen dat ik van dietsen bloed ben, in de vroege ochtend nog wel, voor ik soms zelfs had ontbeten. Ik hield weliswaar steeds mijn mond dicht bij dat *dietsen* bloed omdat dat voor mij *duitsen* bloed betekende en ik niets te maken wilde hebben met die Jodenmoordenaars die goddank zo stom waren om in amerikaanse films zich bij hopen te laten neermaaien of met vlijmscherpe bajonetten te laten doodsteken. Dat was het enige wat ik voor de koningin niet kon opbrengen. Ondanks allerlei geleerde verklaringen die mij later diets wilden maken, dat dietsen geen duitsen betekent, ben ik Willem van Oranje blijven wantrouwen. Maar ik viel wel

flauw voor de koningin. En jongens en meisjes overal om je heen ook. Je zag het soms gebeuren, als een bezemsteel die plotseling besluit te vallen; je schoot naar voren om zo'n jongen of meisje te helpen, want je wist uit ervaring dat je je gezicht op dat cementen plein lelijk kon bezeren, maar dat haalde niks uit. Je was zelf zo slap als was omdat je te haastig van huis was gegaan om nog te kunnen ontbijten of omdat er niks te ontbijten was. Je viel samen; wat misschien toch wel een soort troost was.

De liefde tot de koningin werd je ingestampt door de fraters en dat was een bron van verwarring, want sommige fraters brachten je ook afschuw voor protestanten bij, terwijl je in de geschiedenislessen van weer andere fraters leerde dat de koningin zelf ook protestant was. Op haar verjaardag moest je komen opdraven met die misdadig grote vlag.

Ik had weliswaar een goede bondgenoot, maar ik was veel te jong om naar zijn raadgevingen te luisteren: de wind. De verschrikkelijk koppige noordoostpassaat, die eeuwig in dezelfde richting over het eiland waait. Zijn naam is eigenlijk ook een europese handelsterm; afkomstig van het portugese passar, oversteken. Wind om in één ruk van Afrika naar de Antillen te zeilen, na de *middle passage*, als je je slaven uit Afrika voor suiker, katoen, tabak en dergelijke daar hebt omgeruild; in de beruchte handelsdriehoek Europa-Afrika (kapitaal)/Afrika-Antillen (slaven)/Antillen-Europa (suiker, katoen, tabak). De Engelsen spreken dan ook terecht van *trade* winds: *handels*winden!

Maar die passaat was in mijn tijd al antimonarchistisch en antikolonialistisch. Midden op de pontonbrug, die de twee stadshelften van Willemstad verbindt, drukte hij me soms neer; als die brug geen relingen had gehad, zou hij me zeker in zee hebben geblazen. Hij spuugde in ieder geval vanuit bolle wangen op die zware vlag; té zwaar, zeker voor een jonge, nuchtere maag. Hij vond het onrechtvaardig wat de fraters me aandeden, wilde dat ik rechtsomkeer maakte. Hij draaide me in ieder geval kompleet 180° om, waarbij die vlaggestok, die ik tegen mijn navel gedrukt hield, zich praktisch door mijn lege buik heen boorde. Je liep eerst parmantig marcherend op de maat van de muziek van je

leeftijdgenoten, die dat ook van de fraters voor de koningin hadden leren maken, en ineens keek je met vlag en al in westelijke richting. Consternatie, omdat de kolonne dan niet meer verder kon; consternatie als iemand die vlag ook tegen zijn hoofd had gekregen. Méér consternatie omdat je uit de pas raakte; iederéén uit de pas raakte! Je woei ongeveer wèg! terwijl je leeftijdgenoten, als niemand tenminste de vlag tegen zijn hoofd had gekregen, jou luid begonnen uit te lachen. Met vlag, met wimpel, met alles werd je omgedraaid. Want die wind dacht natuurlijk, wie niet horen wil moet voelen. En je dacht op een gegeven moment: ik houd er mee óp! Je rolde de vlag op en ging gewoon met de anderen meelopen. Dan kwamen die fraters op je af. Ze kwamen op je eergevoel werken. Dat je een kranige jongen was, als je de vlag voor de koningin bleef dragen; dat de koningin van je hield; dat ze de kleindochter was of zoiets van Willem III die de slaven bevrijd had; dat de gouverneur straks in haar naam iedereen een vrije dag zou geven, als je de vlag maar mooi verder droeg en straks in het fort ook mooi zong. Dan ontrolde je de vlag maar weer waarop de wind ineens weer begon te razen: ‘Boeeeh! Ga niet naar dat vervloekte fort; laat die koningin maar barsten met haar gouverneur, laat ze allemaal maar barsten; laat ze zelf hun vlag maar dragen die fraters, als ze vinden dat er zo nodig voor de koningin gevlagd en gezongen moet worden!’ Maar die fraters, o die fraters, die fraters - ik zeg toch nooit ‘als ik ze onder mijn handen krijg’ of zoiets, want die mensen zijn zulke simpele werktuigen in handen van hun Heer, dat je ze moeilijk iets kwalijk kunt nemen, zoals je kinderen of gestoorden ook niets kwalijk kunt nemen; ook als ze de zaak in lichtelaaie zetten.

Die vlag dragen was het zwaarste; de verwarring dat ze mij als het ware met hun linkerhand afschuw voor protestanten bijbrachten en met hun rechter liefde voor de koningin, die tegenstrijdigheid overwon ik wel.

Ik moet dat waarschijnlijk te danken hebben gehad aan mijn gewoonte als kind, mijn huiswerk in een hoge tamarindeboom te maken. Daarboven was je vrij, had je geen last van futiliteiten, zoals te weinig ruimte omdat je met te veel broers en zusters in huis was en andere kleinigheden.

Ik nam in ieder geval al gauw aan, dat als je maar hoog genoeg zit in het leven, godsdienst er geen donder toe doet. Als je maar hoog genoeg klimt, je macht genoeg hebt. Daar in mijn hoge tamarindeboom ben ik al op betrekkelijk jonge leeftijd achter de waarheden gekomen, die een professor als Kissinger van Amerika slechts na het doorworstelen van ongeveer een miljoen boeken over Machiavelli en Metternich heeft ontdekt. Maar het trieste van de fraters is, dat niemand dat alles aan die arme, goedwillende schepsels vertelt. Aangenomen dat dit laatste waar is, want vaak weten ze ook wel donders goed waar ze mee bezig zijn. Enfin, aan zo'n afscheidsbal zie je duidelijk de betrekkelijkheid van het racisme in, dat voor velen helaas nog een godsdienst is. Dit komt weer door een aantal, misschien niet eens kwaadwillende professoren, die vinden dat je rassen nodig hebt om wetenschap te kunnen bedrijven. Er moeten nu eenmaal volgens hen Chinezen zijn, Kaukazen, Negers, Roodhuiden, om op een zinvolle manier bloedgroepen te kunnen onderscheiden, intelligentie en meer van die onzin, omdat je dat alles toch immers ook bij planten doet en bij paarden. Ik zeg: Shit! Het maakt allemaal niets uit als je hoog genoeg bent. Als je hoog genoeg zit en je hebt een gele bloedgroep, als zoiets mogelijk is, dan verf je je haar rood; je doet dan maar, dwars door de wetten van godsdienst en van wetenschap heen. Als je bijvoorbeeld president bent, zwarte president wel te verstaan, van een republiek die veel hout exporteert, en al de blanke mensen in een ander land dat blank is willen graag op een snelle manier al je hout in hun land binnenhalen, dan sturen ze hun blanke koningin naar je toe om met je te dansen. Zo is dat en niet anders! En dat is misschien toch, op een heel trieste manier, hoopgevend, want zou het niet echt een ellende zijn als de mens van nature racistisch was? Ja, dat zou pas erg zijn! Maar nu is er eigenlijk niets aan de hand, althans niets dat niet veranderd kan worden. Hoge bomen, zeggen de Nederlanders, vangen veel wind. Hoge bomen, zeg ik, vangen helemaal geen wind! Ze laten de wind gewoon zachtjes door. En in ieder geval vangen vliegtuigen minder wind, en als je hélemaal veilig wilt zitten, ga maar naar de maan, daar is zelfs totaal geen wind.

Dus hoe hoger hoe veiliger, en ik kan dit met een voorval staven: Toen hare protestantse majesteit de prinses in 1942 ons hoofdzakelijk katholiek eiland bezocht, mocht iedereen ineens wel vlees eten op vrijdag. Mijn moeder die het mij verteld heeft, want ik was toen nog niet aanwezig op deze aarde, is daarna volledig van haar katholieke kerk vervreemd, met een hele hoop anderen. Tot haar dood - ze is niet zo lang geleden gestorven - kon ze foeteren zodra ze zich herinnerde hoe vaak ze vóór die gedenkwaardige dag in 1942, in angst en beven verkeerde als ze op vrijdag vlees had gegeten. Priesters, politici en wetenschapsmensen, van wie we het racisme hebben, ze doen maar met de wereld! Het zijn narren van hooggeplaatsten, narren van de macht. Ze verschuiven alles naar gelang het hun (brood-) heren uitkomt. Gewone mensen en kinderen kunnen hun niets schelen. Neem die fraters. O die fraters, die fraters, die priesters! Wat deden ze met me! Wat deden ze met me! Ik was goedbeschouwd hun slaaf. Mijn hele jeugd! Als ik niet hun vlag voor de koningin moest dragen, dan moest ik hun mis dienen, hun planten water geven en hun Mariabeelden en vlaggen dragen in de processie. Weer zoiets: Een vrouw die moeder is en toch maagd! En toen kon je bovendien nog niet zo gemakkelijk aan geschikte anatomische prenten van het vrouwenlichaam en van organen komen om deze zaak precies te kunnen analiseren. Dus brak je je hoofd erover, zogezegd op een droogje. Vermoeiend. En als je in een boom klom om erover na te denken, woei de wind, die daarboven zoveel vriendelijker was en fris (niet zo gebelgd als op de brug) jou in slaap. Dan was er weer het gevaar dat je daardoor uit die boom donderde en een rib brak, zoals mij is overkomen. Maar ook wat deze dame betreft heb ik mijn onafhankelijkheid kunnen verwerven, op een manier die ik mooi vind bovendien; die een klein beetje iets van een wraak inhoudt op wat die fraters me in mijn jeugd allemaal hebben aangedaan. Dat kwam zo: Ik was eens in Tamina op bezoek bij een afrikaanse priester. (Zou niet weten waarom ik die van Tamina geen priester zou noemen en die van Rome wel, als ze toch allemaal aan dezelfde soort tovenarijen hun brood verdienen!) Het was een klein huisje in de afrikaanse wijk van de stad, goedgemeubileerd,

zij het wat druk; met een platenspeler op batterijen en zeer moderne platen. Hij was een korte, dikke, zeer vriendelijke man, gekleed in een wit zijden kostuum dat zijn rijke buik en bovenlijf geheel ontbloot liet en met een witte tulband om. Erg sjiek. Ik heb nog een foto van hem. Het huis was vol vrouwen, meestendeels zíjn vrouwen, die voortdurend versnaperingen aandroegen, en adolescenten, van wie één als zeeman de hele wereld had gezien en nu even bij zijn priester was neergestreken om hem te vertellen hoe dwaas de mensen buiten Afrika toch zijn. We dronken een soort goede, sterke, inheems gestookte jenever waarvan helaas voortdurend grote hoeveelheden op de grond werden geplengd terwille van de voorouders. Ah, het was een prachtige zondagmiddag van beschaafde, aangename conversatie over ditjes en datjes. Zoals een oudgrieks symposium: Heerlijke uren van nietsdoen, waarbij het avontuurlijke woord met allerlei slingerbewegingen telkens achter de waarheid aan wordt gezonden, cirkelend als een gier, zoekend; op hoop van zegen. Heel vaak kwam uit die griekse symposia alleen maar onzin, maar soms kwam het woord terug met een waarheid in zijn bek die de loop van de geschiedenis heeft veranderd. Zoals toen Socrates bij zijn slaaf plotseling de ziel ontdekte. Soms werd het woord ook god, of mens of beiden tegelijk: een bron van verwarring! Ik dacht juist aan die heerlijke symposia toen de mollige priester mij met zo'n onverwachte slingerbeweging van het woord vroeg: 'Denkt u dat het mogelijk is wat die katholieken beweren van Maria?'

Ik kreeg meteen de indruk, dat de vraag alleen maar voor míj onverwacht was. Het scheen de testvraag voor vreemdelingen; voor Europeanen, waartoe zij mij ondanks mijn zwarte kleur toch rekenden. De muziek werd afgezet en de jongeman die de halve wereld had afgezworven riep verkneukelend uit: 'YA!', waarmee hij scheen te willen zeggen: 'Nu ga je voor de bijl.' Ik wist precies waar de priester op doelde maar ik genoot zo van hun anticipatie, dat ik om de spanning te rekken vroeg:

'Wat bedoelt u precies, maître?'

'Of ze het kind heeft gekregen en tegelijk toch maagd is gebleven. Ik wil weten of dat volgens u kan.'

‘Dat is onzin, meester,’ zei ik toen direct, omdat verder dralen mij misschien toch verdacht zou maken. Ik wilde best in hun ogen een Europeaan zijn als het moest, maar geen domme.

‘Dat kán natuurlijk niet,’ onderstreepte ik daarom met grote stelligheid toen ze me verbouwereerd bleven aankijken. Ze waren blijkbaar andere reacties op hun testvraag gewend. Daarop barstte de priester in een langdurende, schokkende lach uit, terwijl hij commandeerde dat de muziek weer onmiddellijk moest worden opgezet. Zijn plezier was een fêést! Zijn buik schuddebolde. De zeeman stond op en drukte me hard en lang de hand. Hij noemde mij broeder en vriend, omhelsde mij en klopte mij landurig op de schouder. Iedereen danste en lachte en juichte. De eerste vrouw van de priester plengde uit twee flessen tegelijk jenever op de vloer, terwijl ze luidop de voorouders toesprak.

Van het overige vrouwvolk kreeg ik zeer vriendelijke blikken. ‘U bent een verstandige man,’ zei de priester toen hij weer bedaard was. ‘U zult het wel ver brengen. Je vraagt je af hoe Europeanen, die op het gebied van de techniek zeker het een en ander tot stand hebben gebracht, op het gebied van de godsdienst nog zo onvolwassen kunnen zijn. *Zo dom*!’

‘Ja,’ zei ik, ‘dat heb ik mezelf ook m'n hele leven al afgevraagd.’

‘En hoe ze het lef hebben hun eigen land te verlaten en hier te komen prediken,’ zei de zeeman.

‘Juist,’ zei de priester gelukkig, ‘en ze geven af op ónze waarheden. Het is ook zo *onlogisch* wat ze geloven!’ ging hij door. ‘Het moet toch een *eer* voor Maria zijn om met god je-weet-wel te doen, nietwaar? Dat zou toch iedere vrouw graag willen; god z'n je-weet-wel tussen haar benen voelen? Maar laten we de zaak toch even ook van hún kant bekijken,’ zei hij daarna superieur lachend. ‘Hoe komt het dat ze die fout máken? Want we moeten ermee rekening houden dat ze niet over de hele linie dom zijn. Ze maken atoombommen en ze gaan zelfs naar de maan!’

Zijn eerste vrouw zei met schetterende stem en nog steeds jenever plengend: ‘Gods lasten maar niet gods lusten, zeker! Stel je voor! Als ik met god slaap, als ik die heerlijke

gelegenheid krijg, dan wil ik hem helemaal voelen ook! Hier!' Ze wees met de beide flessen op haar kruis en het onbedaarlijke lachen zette weer in, waarbij iedereen elkaar op de schouder klopte, omhelsde en steeds, zij het ook maar het kleinste beetje, soms niet meer dan een gebaar, uit zijn glas voor de voorouders plengde. Zoals ik zei: Net een beschaafd grieks symposium. Iets aan de luidruchtige kant misschien. Maar het was nu ook een belangrijke zaak die aan de orde was! En de drank was erg goed. Erg sterk ook. De priester maande tot stilte; gebood weer dat de muziek - het was overigens goede pop-muziek - moest worden stopgezet. We mochten volgens hem niet alleen láchen om deze zaak, maar moesten ook de diepere oorzaak van het dwalen van de Europeanen trachten te vinden.

Niemand zei iets. Niemand had enig idee.

'U ook niet, goede vriend? U hebt daarnet zeer verstandig geantwoord op mijn vraag.'

'Nee, maître,' zei ik nederig, terwijl ik aan het adres van mijn fraters dacht: Jullie moesten nu eens hier zijn! Dit is goddelijk!

'Kijk,' zei hij toen, zijn handen over zijn buik leggend, 'ze zien de dingen van god als de dingen van mensen. Dat is hun fout. Ze hebben geen goddelijk gevoel!'

'Betekent het dat ze *goddeloos* zijn, maître?' vroeg de zeeman.

'Juist,' antwoordde de priester, 'maar hun fout is vooral dat zij hun aandacht te veel concentreren op *Maria*, de *vrouw*. Ze moeten uitgaan van *Jozef*, de *man*. Want,' zei hij plechtig, 'een man kan een vrouw nemen mét hartstocht en hij kan haar nemen zónder hartstocht. In het ene geval doe je het voor je plezier, in het andere geval als plicht. Om een kind te maken of om de wil van een godheid te voltrekken. De godheid van de Europeanen heeft geen lichaam, nietwaar?' vraagt hij dan aan mij. Ik schud van neen. Hij gaat op ernstige toon verder:

'Dus heeft hij ook geen *penis*! Hij moet er dus een lenen als hij een kind wil maken. En dat heeft hij bij Jozef gedaan. Jozef nam Maria dus niet voor zichzelf, niet voor zijn eigen plezier, maar voor góds plezier. Dus kun je ook zeggen dat hij haar niet nam, omdat hij geen penis meer had en ook

geen plezier. Gód nam haar, hebbende Jozef zijn penis aan god uitgeleend! Maar god heeft geen penis, kan haar dus niet doorboren. In de ogen van god is Maria dáárom maagd gebleven. Compris?'

'Hun godheid heeft geen ogen, maître,' wou ik bijna zeggen, maar ik zweeg, om de stilte vol ontzag voor de meester niet te verstoren.

Zijn eerste vrouw zei een beetje teleurgesteld: 'Maar het is toch een van de meest prachtige dingen dat een mensenkind door een godheid wordt beslapen?! En als hun godheid van een man gebruik maakte, die Jozef, dan moet het voor haar toch fantastisch zijn geweest door hem gepenetreerd te worden in de naam van god?! Hebben de vrouwen geen stem in Europa dat ze dit niet aan hun mannen kunnen uitleggen?! Of zijn ze steriel? Of kennen ze niet de vreugde van het paren? Van het moederschap? Ik heb kinderen, kinderen, ik weet niet hoeveel!'

De priester zei, ernstig het hoofd schuddend: 'De Europeanen snappen hun eigen mysterie niet, omdat ze niet begrijpen dat er twéé kanten aan deze zaak zijn, een goddelijke en een menselijke, en dat je er niet uitkomt als je maar één kant alleen ziet.'

'Ze onderdrukken de vrouw,' zei zijn eerste vrouw. 'Ze onderdrukken haar *vreugde*!'

'Juist,' zei de priester weer. 'En daarom kijken ze neer op onze godsdienst. Zij denken dat de werken van de godheid zich in droefheid moeten voltrekken. Wíj weten beter. De godheid werkt in vreugde en plezier. Daarom spelen wij op onze trommen en dansen wij bij onze ceremonies.' Hij vroeg mij zijn inzichten in Europa bekend te maken.

'Bij wijze van ontwikkelingshulp,' zei hij guitig. Maar daarna ging hij ineens op een wat ernstiger toon over: 'Wawili luistert niet naar ons. Hij is katholiek en volgt nog steeds hun inzichten. Hij laat ze hier komen om te prediken en steunt ze bovendien, terwijl wij alles alleen moeten doen. Wij hebben toch ook onze onkosten?!'

Als om mij dit duidelijk te tonen stond hij op, nam de flessen van zijn vrouw - het moeten ondertussen twee nieuwe zijn geweest - en plengde overal in het huis, waarna hij zelf ook iedereen inschonk. Toen had ik toch wel een beetje

met de meester te doen, want ik dacht bij mezelf, stel je voor dat Wawili iemand was, die werkelijk van plan is iets voor Songo te doen en ik mocht hem raad geven, dan zal ik hem toch niet kunnen adviseren subsidie te geven voor zulke overvloedige morspartijen? Dat is toch ook allemaal onzin?!

4

Terwijl ik dit alles op dat pas begonnen afscheidsbal stond te overdenken donderde de koningin van haar voetstuk om een gewoon willoos iemand te worden met wie ik niet eens meer zou wíllen dansen, zelfs als de gelegenheid daartoe zich zou voordoen, want waar is haar macht? bedacht ik. Ze danst wel met Wawili op een weke wals van een inheems bandje, niet omdat ze dat zelf zo graag wil, maar omdat ze moet! Als ze ineens bijvoorbeeld zou zeggen: ‘Luister nou eens jongens, ik dans deze eerste dans liever met mijn eigen man hier’, dan zullen ze, die brildragende minister van buitenlandse zaken voorop, haar toch meteen in het vliegtuig zetten en terugsturen naar Nederland of zoiets?! Ik kreeg medelijden met Wawili omdat het leek alsof hij nog zozeer in zijn koloniale jeugd verbleef, dat híj het op dat moment wèl als hoogste mijlpaal in zijn leven moest beschouwen, de blanke koningin der Nederlanden in zijn armen te houden; zijn armen ermee te vullen als het ware, als een stuk zelfbevestiging! Hij straalde zo met zijn ronde kop; zijn glimmend witte brilletje en zijn brede, witte lach; hij zwierde zo genoeglijk rond met haar op die glimmend gepolijste bruine vloer, dat het erop leek dat hij dacht, dat de koningin alleen maar voor hém naar Songo was gekomen. Je had het gevoel dat hij dacht: ‘Deze mevrouw heeft me op een foto gezien in de krant, of persoonlijk, toen ik laatst een paar dagen in Zwitserland logeerde om mijn ogen na te laten kijken en zij daar ook op vakantie was. Ze heeft toen gedacht: een interessante man; die man moet ik eens wat nader leren kennen. En kijk me nou eens hier mensen; zoon van een eenvoudige houthakker uit de bossen! Lieve voorouders, hebben jullie dit ooit vermoed?!’ En als ik ze zo zie, zo'n Wawili, of zo'n president Banda van Malawi, dan knijpt m'n hart dicht, omdat ik het gevoel heb dat die

apen door hun ijdelheid nooit leren en de meest tamme prooien van Europa blijven. Ze willen maar één ding, zo'n positie bereiken dat ze met een belangrijke blanke aan één tafel kunnen zitten; al worden ze daarna gecastreerd. Zoals een vroegere gevolmachtigde minister van Suriname in Den Haag, die (vóór hij minister werd was hij een dokter met een bloeiende praktijk) zijn baan in Den Haag ook voor niets zou hebben gedaan omdat hij maar één genoegen kende: het feit dat hij nederlandse ministers krachtens zijn functie bij hun voornamen mocht noemen. Dag Bies, dag Smell, dag Lul. En volgens mij zou hij jou gevangen hebben laten zetten als je zou hebben opgemerkt: ‘Maar man, dat kan toch alleen maar omdat je minister bent?!’ En zo'n man was dokter, zo'n man moet zeker tien jaar aan een of andere universiteit gestudeerd hebben. Dat is de meest verschrikkelijke ziekte van het kolonialisme: het geloof dat je niets bent, totdat je de blanke hebt mogen omhelzen of hij jou toestaat hem te tutoyeren. Of, om dichter bij huis te blijven: die antilliaanse gevolmachtigde minister in Den Haag. En deze was niet eens zwart - alleen was hij wel op dezelfde soort scholen geweest als ik - die een verschrikkelijke hekel had aan het nederlandse klimaat, omdat hij een veel drinkende, vrolijke Arubaan was, die alleen maar in de tropen kon gedijen. Maar die zielepoot vond het ook zo'n eer iedereen, alle ministers, bij hun voornamen te kunnen noemen - misschien zelfs de koningin, want je weet niet precies hoe het in die kringen toegaat - dat hij maar niet kon besluiten weg te gaan. Toch was hij een ietsje slimmer dan menig ander lid van dit volkje dat ik heb meegemaakt. Hij plaatste namelijk een grote vleugelpiano in zijn kantoor en als een Antilliaan bij hem kwam met het een of ander probleem, dan zei hij snel, dat die het allemaal veel te zwaar inzag. Iedereen zag het leven veel te zwaar in, zei hij, hijzelf inbegrepen, daar wilde hij wel voor uitkomen. ‘Maar kun je op een beetje redelijke manier een paar maraca's vasthouden, jongeman? Een triangel? Kun je iets doen met een paar bongo's? Doet er niet toe wát, als we maar samen een beetje leuk een geluid maken. Kun je GITAAR spelen jongen?’ Hij bracht zijn dagen door, zou je kunnen zeggen, met het zoeken naar begeleiders, omdat hij, daar

was hij Arubaan voor, zich verveelde als hij alleen moest spelen. De avonden ging hij dansen in het sjieke Hotel Des Indes, bij voorkeur met dikke, mollige nederlandse mevrouwen.

5

Toen iedereen weer mee mocht doen omdat het bal geopend was, kwam de minister van buitenlandse zaken - die met de lange neus, die niet van dansen houdt - zijn tijd nuttig maken door mij te vertellen, dat hare majesteit hem had doen weten dat ze zijne excellentie president Wawili een knappe man vond. Een subliem stukje diplomatie om het juist aan míj te zeggen, waar een hoop andere journalisten bijstonden. Maar ik zei koel tegen hem:

‘Op bevel van Hare Hoogmogendheden de Statengeneraal en die dansen weer naar het pijpen van KLM, KNSM, Koninklijke Nederlandse Hout Importeurs, vult u zelf maar verder in.’

‘U bent onverbeterlijk, meneer Lopes.’

‘Iedereen danst op bevel hier,’ zei ik, ‘u toch ook?’

Ik had geglimlacht en het daarbij willen laten, maar de nederlandse ambassadeur in Songo, meneer Van Toorn, kwam erbij staan, met zo'n houding van: ‘Ik ben wel benieuwd of jij nu ook durft te zeggen wat je zo vaak schrijft’, dat ik wel iets moest doen. Ik hield nog even de schertstoon aan:

‘U hebt dat zeker van meneer Van Toorn hier. Hij weet dat Wawili graag hoort dat hij knap is.’

‘O neen, meneer Lopes,’ zei de minister van buitenlandse zaken joviaal, ‘het komt echt van hare majesteit zelf, hóór!’

Het vervelende van politieke journalistiek is, dat er ondanks jezelf een soort band ontstaat tussen jou en de politici waarover je schrijft, vooral als je lang met ze optrekt, zoals in het geval van dit staatsbezoek. Je noemt ze misschien net niet bij hun voornamen, al willen ze het jou in een onbewaakt ogenblik wel eens doen - misschien wel opzettelijk want het blijven slimme mensen! - maar je gaat toch met ze rekening houden; je gaat ze sparen. Vóór je het weet ga je ze daarna beschermen en je eindigt als je niet

oppast, met even corrupt of minstens even onduidelijk te worden als zij. Maar op dat moment was ik kwaad. Je hoort eraan gewend te raken, dat je voortdurend ontdekt hoe je in je jeugd bent belazerd, maar het kan onverwacht toch pijn doen. Ik zei daarom tegen hen allebei:

'Het gaat hier om een *handelsdans* heren, een dans om meer hout uit Songo, en die handelsdans zal pas ophouden als het hele noorden van Songo is leeggekapt en de woestijn een groot gedeelte van het land heeft opgeëist, zodat het straks droger en dorder wordt hier dan in Mali, met dezelfde desastreuze gevolgen van terugkerende hongersnoden!' Ze waren echt geschrokken, ook de collega's die erbij stonden.

'Gaat u dat echt zo opschrijven?' vroeg Van Toorn bleek. Ik knikte. Ik zei tegen mezelf, 'laat me nu verder vooral m'n mond houden anders zeg ik naar aanleiding van dit dansen van de koningin dingen, die me rechtstreeks in de gevangenis brengen, terwijl het daar niet om gaat, maar om mijn artíkel.'

De minister zei angstig dat het jammer was, dat we hier niet verder op konden ingaan, omdat ik niet helemaal gelijk had, zoals ik trouwens misschien zelf ook best wist, maar dat hij zich tot zijn spijt weer met zijn songolese collega's moest gaan ophouden: 'Ik dacht eenvoudig, dat ik u een goede dienst bewees, door u even gauw te vertellen wat hare majesteit zojuist gezegd heeft. Ik vind het zelf ook erg aardig van haar.'

'Ze ís erg aardig,' zei Van Toorn, zich van de schrik herstellend.

Ik zei dat ik dat ook niet ontkende en hij keek me daarop aan van 'dan is er merkwaardig genoeg toch nog iets in je dat deugt!' Hij zei daarna dat ook hem de plicht helaas elders riep. Maar dat kwam mij juist heel mooi uit: Ik had mijn portie van het pas begonnen afscheidsbal voor hare majesteit verder wel gehad!

6

Buiten deden de lichten van Wawili's sprookjespaleis, sprookjeszwembad, fonteinen, de volle maan boven Tamina verbleken. Ik dacht aan de spaarzame verlichting in

de volkswijk Liberté waar mijn hotel lag en voelde mij op die heuvel als betrapt op een plek van hevige ontucht. Terwijl ik me naar het hek van de tuin haastte, was daar ineens weer de wind. Ze woei nu klein en koel tegen me aan en om me heen, en ik begon me weer op mijn gemak te voelen. Maar toen ik het terrein wilde verlaten schoten twee gewapende soldaten uit hun wachthuisje op me af en hielden me tegen. Ze waren geïntrigeerd en geheel wantrouwig door het feit dat ik het feest wilde verlaten, terwijl het pas begonnen was. Omdat ik ook geen officiële uitnodiging bij me had, zeiden ze dat ze me niet zo maar konden laten gaan. Er moest eerst getelefoneerd worden. Terwijl ik met de rustige wind om me heen hun wantrouwig gedoe stond af te wachten, besefte ik dat ik voor de zoveelste keer, voor zwarte mensen fundamentele regels had overtreden, wat me in hun ogen automatisch verdacht moest maken. In dit geval waren die regels: *Hij is zwart, dus is hij arm. En als hij nu niet arm is, dan is hij het kortgeleden zeker nog geweest*! Welnu, en dan valt zo'n arme man ineens met zijn neus in de boter; kan zo'n arme duivel zelfs de kans lopen met de koningin der Nederlanden te dansen. En dan wil hij *weglopen*?! Hier klopt iets niet! Eerlijk gezegd was ik bovendien ook erg gewoontjes gekleed voor zo'n bijzondere gelegenheid. Ik had weliswaar een grijs pak aan met goedgepoetste schoenen en zelfs een das had ik om, maar je kon aan mijn bos haren gemakkelijk zien dat we niet op dezelfde manier over de dingen dachten en dat ik toch eigenlijk niet zo'n uitslover was als die rokkendragers op die glimmende dansvloer daarbinnen.

Ze hielden me dus vast in hun huisje, terwijl ze opzettelijk langzaam en op hun gemak met elkaar beraadslaagden, wíe ze moesten opbellen en wát ze eigenlijk tegen hem moesten zeggen. Dat ging zo een drie kwartier lang door. Telkens gaven ze de gegevens van mijn paspoort en mijn perskaart door. Telkens bleek dat ze iemand anders moesten hebben tot er eindelijk een majoor met chauffeur in een jeep de heuvel kwam oprijden. Hij was aardiger dan de twee soldaten, maar ook even verbaasd dat ik het feest zo snel weer wilde verlaten.

'Hebt u een hekel aan de koningin?' vroeg hij, in mijn pas-

poort bladerend. ‘Neen,’ zei ik snel, me gauw bedenkend dat het hier niet om een spelletje eerlijk-duurt-het-langst ging.

‘Aan de president soms?’ Hij tikte met zijn bruine statusstokje tegen zijn broek. Hij was een tikje dreigend.

‘Neen meneer,’ zei ik, ‘ik wil alleen maar mijn krant gaan opbellen.’

Hij ging daar niet op in.

‘U moet toegeven dat uw weggaan vreemd is, dat het lijkt op een protest. U bent niet tevreden? We moeten voorzichtig zijn met ontevreden mensen. Ze bezorgen ons veel last. Veel te veel.’

Ik zei niets al vond ik zijn opmerking heel overbodig omdat iedereen wist dat je toen in Songo de kans liep opgepakt te worden alleen al als je Wawili's naam zonder eerbied uitsprak.

‘Vertel me nu eens echt waarom u weg wil,’ vroeg hij ineens vriendelijker.

‘Ik ben toch vrij om te gaan? Of niet?! Ik ben journalist zoals u ziet en ik wil mijn krant opbellen!’

‘Aha. U wilt dus uw krant opbellen!’ Hij tikte weer een paar maal met het statusstokje in zijn handpalm. Daarna bestudeerde hij mijn kaart met de uitnodiging in het frans en engels om mij alle medewerking te verlenen voor het uitoefenen van mijn beroep, en keek me verwachtend aan. Ik wist, zoals hij waarschijnlijk ook, dat de snelste manier om van hem af te raken, een beroep was op bv. mijn ambassadeur daarbinnen. Maar ik had daar geen enkele zin in. Van Toorn mocht best eens de gelegenheid aangrijpen om zich op me te wreken en in ieder geval zou ik daarna bij hem een verplichting hebben.

‘Aha,’ zei de majoor weer, ‘u wilt gaan opbellen! Waarom spreekt u zo goed frans als u Nederlander bent?’

‘Ik heb een half jaar op Martinique gewoond.’

‘Nou, voor welke krant werkt u dan wel?’

‘Staat op de kaart in uw hand.’

Hij zei heel agressief: ‘Ik vraag u de naam van uw krant, niet wat op deze kaart staat!’

‘*Nieuw Nederland*,’ zei ik.

‘Betekent dat iets?’

‘Ja.’

‘Wat betekent dat dan?’

‘Nouvelle Hollande,’ zei ik. ‘Nieuw' betekent “Nouvelle” en “Nederland” betekent “Hollande”.’

‘Dat weet ik ook!’ zei hij gepikeerd. ‘Het gaat mij alleen maar om Nie-eeuw.’

‘Nieuw.’

‘Nie-eeuw. Alors!’

Hij gaf me met een gebaar van ergernis mijn paspoort en perskaart terug.

‘Wat voor krant is dat?’

‘Een ochtendblad. Daarom wil ik nú gaan opbellen; dan komt het nieuws over dit feest morgenochtend nog in de krant.’

‘Het is dus geen communistische krant? U kunt beter de waarheid spreken. Want als ik de indruk heb dat u niet de waarheid spreekt moet ik u vasthouden tot ik achter de waarheid ben gekomen. U begrijpt dat?’

‘Neen,’ zei ik, ‘het is geen communistische krant.’

‘Goed dan.’ Hij keek me een tijdje onderzoekend aan terwijl hij op de kleine tafel in het huisje tikte met zijn statusstokje.

‘Wat is de naam van uw hotel?’

‘Désiré.’

‘Désiré?! Maar dat is toch...?’

‘Dat weet ik,’ zei ik.

‘Logeert u dáár?! Is uw krant dan zo arm dat u...’

‘Mijn krant is inderdaad niet zo rijk,’ zei ik, ‘maar ik vind het daar ook gezellig, eerlijk gezegd.’ Ik kon me zijn verbazing wel voorstellen. Hotel Désiré ligt immers in het hart van Liberté, een van de armere afrikaanse wijken van Tamina, luxueus is het er zeker niet, al is het er proper en had mijn kamer zelfs airconditioning. Mijn collega's logeerden bovendien in het commerciële europese centrum, sommigen zelfs in het luxueuze Tamina-Hilton, dat een kilometer of twee ten zuiden van het presidentiële paleis ligt.

‘Ik zal u erheen brengen,’ zei hij, nog steeds wantrouwig.

‘Neen, neen, wel vriendelijk van u aangeboden, maar ik loop liever. Ik houd veel van de songolese avondlucht.’

‘Maar dát is merkwaardig, meneer Lopes! Meneer *Sesa*

Lopes, als dat uw werkelijke naam is tenminste. Is dat uw werkelijke naam?'

'Kom,' zei ik openlijk gekrenkt. 'U hebt mijn paspoort toch gezien?'

'Goed, neemt u me niet kwalijk dan als dat uw eigen naam is. Dat wil ik ook van u aannemen. Maar u moet toegeven dat uw gedrag verdacht is. U hebt niks tegen uw eigen koningin. U hebt niks tegen onze president. En tóch wilt u weg. Tóch bent u ontevreden. Of hebt u andere redenen om weg te gaan, meneer Lopes. Zo ja, welke?'

'Ik zeg u toch -'

'U hoeft me niks meer te zeggen, meneer Lopes. Want als u zoveel haast heeft om te gaan opbellen - toch zeker niet in dat hotel van u, want daar kunt u op dit ogenblik echt niet met Nederland bellen - dan moet u toch *blij* zijn met een lift naar Liberté, nietwaar? Dat is toch logisch? Bovendien is het ook veiliger voor u. We kunnen niet riskeren dat u hier in Songo ook maar het geringste overkomt.'

Er was natuurlijk geen enkele reden zijn aanbod te weigeren, behalve dat ik me erop verheugd had naar mijn hotel te lópen en dat ik er een punt van maak zo min mogelijk diensten te accepteren van vertegenwoordigers van overheden en regeringen waar ik het niet zo eens mee ben.

Hij drong maar aan. 'Songo is helaas nog niet zo veilig als we zouden willen; u kunt beroofd worden. Misschien kunnen u zelfs ergere dingen overkomen.'

'Toch loop ik liever. Ik krijg inspiratie als ik loop.'

Ik haalde mijn kleine recorder uit mijn jaszak te voorschijn met het microfoontje, dat ik zoals gewoonlijk om mijn hals had. 'Ik schrijf terwijl ik loop!' zei ik.

'Ingenieus,' riep hij uit, terwijl hij het apparaat van mij overnam en bekeek. 'Werkelijk ingenieus! Maar u kunt toch ook zíttende schrijven? Ach, ik begrijp het, u hebt stilte nodig om na te denken.'

Zijn wantrouwen was nu ineens weg omdat hij de reden van mijn vreemd gedrag meende te hebben gevonden. Hij balanceerde mijn apparaatje vol bewondering op zijn hand. Ik moest de werking ervan demonstreren, door hem eerst op de band te laten spreken en zijn stem daarna terug te draaien; daarna moest ik hem vertellen hoeveel het ding kostte,

wáár ik het gekocht had en of ik het niet aan hem wilde overdoen. Hij riep zijn chauffeur en de beide schildwachten binnen om ook het ding te bewonderen, wat voor mij betekende, dat hij ze wilde laten zien dat hij door zijn kundig ondervragen toch aan het bijzondere wat er aan mij zat, gekomen was en dat iedereen dus zijn werk weer prachtig gedaan had.

Wilde ik het ding werkelijk niet verkopen?

Ik herhaalde mijn weigering zo vriendelijk mogelijk. Nou ja, dat kon hij toch ook wel begrijpen. Zijn wantrouwen sloeg nu definitief om in bewondering. Het feit dat ik in Hotel Désiré mijn intrek genomen had, toonde eigenlijk mooi aan dat ik werkelijk iets van Tamina wilde zien. ‘Dat doen té weinig journalisten,’ zei hij. Maar ik moest de armoede daar niet als vertegenwoordigend voor heel Songo beschouwen.

‘De journalisten doen maar te vaak alsof Afrika alleen maar arm is,’ zei hij, ‘maar Afrika is ook rijk!’

Hij gaf me zijn kaartje. Als ik iets nodig had moest ik hem bellen. Wilde ik hem ook míjn adres geven, dan zou hij me geld overmaken in Nederland; kon ik hem ook zo'n mooi apparaatje sturen. Ik drukte hen alle vier stevig de hand en beloofde plechtig van alles. Neen, ik wilde beslist geen lift!

7

Ik heb een hoog ontwikkeld gevoel voor dramatiek. Dat komt misschien doordat ik zo vaak alleen ben en ben geweest en dus altijd van alles heb moeten verzinnen om mezelf te amuseren. Dat is nu eenmaal het lot van kinderen, die hele dagen door hun ouders alleen gelaten worden. Zo amuseer ik me ook met mijn besluiten soms. Ik wilde niet alleen maar weggaan van dat afscheidsbal, als de een of andere vorm van uiterlijk protest zoals de majoor niet geheel ten onrechte meende, maar vooral ook als een vorm van innerlijke afrekening; die ik heel nadrukkelijk wilde uitvoeren, zodat ik het niet snel weer zou vergeten. Zodat ik daarna definitief iemand anders zou zijn. Ik wilde daarom te voet; om bij elke stap de koele tevredenheid van de wind om me heen te kunnen voelen, die ik vroeger zo ver-

onachtzaamd heb. Ik liep de heuvel af, door de prachtige villawijk waar de groten van Tamina het voorrecht hebben samen met hun president te wonen; daarna weer een heuvel op, naar het plateau waar het commerciële centrum ligt; verder, tot aan de nieuwe brug over de Baï, die de twee helften van Tamina verbindt en die met een kleine vijftien miljoen van de EEG enkele jaren geleden is gebouwd - alle stukken werden pasklaar geleverd door Werkspoor in Nederland! - om tegemoet te komen aan de nieuwste prestigewens van Wawili. Sinds de brug klaar is zijn verschillende EEG-staatshoofden haar ook komen bekijken, onder wie de koningin der Nederlanden dus.

Vanaf de brug was het feeëriek verlichte paleis nog steeds te zien. Ik bleef, over de reling hangend, een hele tijd staan genieten: Dáár waren al die lichten en hier was ik, nu eindelijk voorgoed weggelopen van de aubade zou je kunnen zeggen. De fraters hadden dus geen enkele invloed meer op me. Ook niet als ze het met legermajoors probeerden! Er liepen mensen voorbij die ik met luidruchtige vriendelijkheid begroette. Maar ze antwoordden niet of nauwelijks; maakten eerder een wijde boog om me heen. Het was nog geen tien uur in de avond en er was volop maanlicht, maar mijn vrolijk gedrag moet zo ongewoon zijn geweest op dat uur, dat ze zeker bang waren dat ik ze zou bestelen. Grappig! Toch gelukte het mij een oudere man, die met een geit aan een touw sleepte, even staande te houden. Hij wees zenuwachtig naar het verlichte paleis en zei dat daar een grandioos feest aan de gang was en dat hij en de meeste mensen naar de overkant gingen om te proberen een glimp van de koningin op te vangen. Toen ik hem vertelde dat ik zelf net op dat feest was geweest, lachte hij verlegen, waaruit ik opmaakte dat hij me toen meteen vroeg of ik ook sigaretten bij me had. Ik gaf hem 't hele pak en hij nam snel afscheid, bang dat ik me zou bedenken. Op het maanverlichte water van de Baï voer toen een trein van boten in de richting van de haven; ondanks de hoogte kon ik duidelijk zien dat ze geladen waren met lange, dikke, ronde boomstammen. Ik dacht weer aan de rondleiding die we in gezelschap van de koningin en in helikopters van het franse leger in Jélé gemaakt hadden, twee dagen tevoren;

boven het deel van het oerwoud aan het begin van de bergen bij Naniké waar er nu intensiever gekapt zou gaan worden. De Nederlanders gingen nu immers meedoen met LASOBS. Bruynzeel, zou je kunnen zeggen, was ontrouw geworden aan Suriname. Er werd ons toen ook gedemonstreerd hoe de gewenste boomsoorten met behulp van de luchtfotografie gedetermineerd kunnen worden. De dag daarna heeft de prins de eerste steen gelegd voor een nieuwe nederlandse cellulosefabriek niet ver van Tamina. Ik spuugde nu met een zekere hartstocht naar beneden en herhaalde voor mezelf: Handelsdansen! handelsdansen! handelsdansen! en begaf me daarna in een lange monoloog tegen het flitsende water van de Baï, waarin ik beloofde mezelf nooit meer in zo'n kolonialistische val te laten lokken! Met spijt dat ik m'n pakje had weggegeven terwijl ik nu ineens zo'n zin had in een sigaret en er ook geen aan de schichtig doende voorbijgangers durfde te vragen, liep ik tenslotte door naar de andere kant. Je komt dan door de mooie woonwijk Auberge, niet zo luxueus als de presidentiële wijk, maar ook niet zo strikt europees; er wonen hier ook bemiddelde Afrikanen. Als je daar doorheen bent, gaat het weer naar beneden. Je loopt dan langs de grote vismarkt van Tamina en tenslotte kom je in Liberté, de afrikaanse wijk die na de onafhankelijkheid van Songo is gebouwd; een uitgestrekt gebied van uniforme kleine, voornamelijk stenen huisjes, waar de armoede groter is dan in veel van de andere volkswijken van Tamina. Hier ligt Hotel Désiré.

II The Battle of Africa

1

Gadisha zat voor het hotel, dat uit een achttal lage bungalows bestaat, die om een patio zijn gegroepeerd, met in totaal zo'n twintig kamers. Het is van de rest van de straat gescheiden door een afrastering van groen gaas met wijde openingen. Gadisha zat op een stoel tegen het hoofdgebouw aan. Ze was een eenvoudig en stil meisje, dat je vanwege haar onschuldig gezichtje achttien jaar zou geven, ware het niet dat de ferme borsten, die zich vanonder haar rode bloes eigenwijs naar voren persten, jou aan vér boven de twintig deden denken. Ze had kroeshaar en een gave huid. Haar ogen vielen op: Pikzwarte kleine pupillen in een groot veld van wit. Ze was die middag in Tamina aangekomen en had de kamer naast de mijne gekregen. Toen ik op weg was naar het feest, wilde ze daar net naar binnen gaan en we hadden ons vluchtig aan elkaar voorgesteld. Gadisha Solimano. Nu zat ze zich daar te vermaken op de manier van arme mensen overal in de wereld: kijken naar het straatverkeer. Ze maakte nu en dan korte, wiebelende bewegingen op haar stoel tegen het gebouw aan en scheen te genieten van de mooie maan en de avondlucht. Haar eenvoud trof me weer. Het vormde een welkom tegengif voor dat overmatig aanstellerige gedoe daarboven van allerlei dikke dames en dikke heren waar ik net was weggelopen. Ik besloot met haar contact te maken, trok mijn jas uit en vroeg of ik bij haar mocht komen zitten.

‘Natuurlijk, natuurlijk,’ zei ze, ‘neem gauw een stoel.’ Even later zat ik naast haar en evenals zij met mijn stoel tegen het hoofdgebouw aan te wippen. Ze vroeg mij wat ik deed; vond dat ik een allemachtig boeiend beroep had en vertelde op mijn vragen, dat zijzelf studente was. Ze kwam uit Mali, zei ze. Ze zag er verstandig uit en haar frans was zo correct dat ik geen reden had om aan haar woorden te twijfelen. Ik was toen nog nooit met een afrikaanse studente op stap geweest en vond dit een goede gelegenheid, des te meer toen ze zei dat ze sociologie studeerde, en mij dus allerlei interessante dingen over haar land zou kunnen vertellen.

Bovendien stelde ze weinig belang in het bal, hoewel ik haar vertelde dat ik er net vandaan kwam, wat mij zeer geruststelde. Ik nodigde haar daarom uit in een van de talrijke cafés, bars of dansgelegenheden in deze wijk samen iets te gaan drinken. Ik wilde een heerlijk, intiem, ongecompliceerd feest, om dat huichelachtig gedoe van daarboven snel te vergeten. Maar daar had ze geen zin in. Ze hield helemaal niet van drukke, lawaaierige nachtclubs. ‘Ik geef er meer om, zo gezellig hier met u te zitten praten,’ zei ze. ‘U kunt me allerlei leuks over Nederland vertellen.’ Ik moest voor mezelf toegeven dat die talrijke clubs, die alleen maar zorgen dat de arbeiders in deze wijk snel hun geld aan drank en hoeren uit heel West-Afrika kwijt kunnen, eigenlijk inderdaad niet zo sympathiek zijn, maar het was ineens toch zo'n aanlokkelijke gedachte met een keurige afrikaanse studente aan de zwier te gaan, van het ene café naar het andere, zoals ik zo vaak met allerlei europese meisjes heb gedaan, dat ik vond dat ze maar mee moest, dat ze zichzelf eigenlijk iets ontzegde als ze het niet deed. Ik weet, dat ik bij die gelegenheden heel onderhoudend kan zijn, en flink spendeer. Ze moest daarom maar mee, het was een kwestie van solidariteit met Afrika: Zo snel en zo veel mogelijk aan haar, aan Afrika, weggeven om nog meer en beter voorgoed de koningin van me af te zetten. Ik drong zo hard aan dat ze tenslotte verlegen glimlachend toegaf. Ze wilde wel eerst de slippers die ze droeg voor schoenen verwisselen, maar ik haalde haar over zó mee te gaan, omdat ik eigenlijk bang was dat ze toch weer van gedachte zou veranderen; haar deur op slot zou doen, en gewoon naar bed gaan, het was tenslotte al bijna elf uur nu. Ik gaf m'n jas en das aan de kleine pezige manager van het hotel in het hoofdgebouw en we vertrokken.

2

De energie moet gelijk blijven. Als je je door de een of andere reden teleurgesteld voelt, heb je iemand of iets nodig om het tekort in je dat daardoor ontstaat - de Afrikanen zeggen, dat bij verdriet je *megaira* leegloopt - weer aan te vullen. Je kunt je bedrinken, zoals velen doen, of iemand opzoeken. Ik wilde met deze studente plezier maken, van dat

lichtvoetige, luchtige plezier; van lachen om geringe dingen, grapjes maken, dat platonische plezier dat vooral niet in bed moet eindigen; de volgende dag ook per se niet moet doorgaan, omdat je anders weer snel onder de druk komt te staan van allerlei psychologische peilingen, die voor zich continuerende relaties altijd noodzakelijk zijn maar waar ik op dat moment juist geen enkele zin in had.

Maar ze was voor een studente zoals mij voor ogen stond te zwijgzaam! Zelfs als ik in aanmerking wilde nemen dat ze behalve studente ook Afrikaanse was, wat misschien een speciaal gedragspatroon met zich meebrengt. Ze was té nadenkend! We kwamen langs een winkel, die op een juwelierszaakje leek, waarvan de deuren met ijzeren golfplaten en dikke kettingen gesloten waren, terwijl ook nog drie bewakers met lange stokken ervoor sliepen; waarop ik een grapje meende te moeten maken dat de kapitalisten hun te snel verdiende centen op deze manier goddank toch opnieuw even snel weer moesten uitgeven, maar het ontlokte geen flitsende opmerking of lach van haar kant, zoals ik verwacht had. Ze keek me nadenkend aan. En toen we aan het eind van de lange brede straat bij het eerste clubje kwamen, waarvan de deur wijd open was, dat ook op zeer luidruchtige wijze zijn *highlifes* over heel Liberté uitschreeuwde, zei ze dat het goedbeschouwd zonde was.

‘Zonde waaróm, waarván, waardóór?’ vroeg ik vrolijk.

‘Tamina is zo dúúr, dat weet u toch?! Zonde van het géld.’

‘Zonde van het geld? Waarom. *Ik* betaal toch.’

‘Het blijft hetzelfde. U bent toch mijn vriend? Het is zonde!’

Ze greep m'n rechterarm vast en ging er even speels aan hangen. Misschien werd ze dus toch vrolijk?

Ik was van de ene kant een beetje vertederd omdat ze zo bezorgd deed om míjn geld, maar van de andere kant ook een beetje teleurgesteld, omdat het mijn ervaring is dat studenten, die zich bezorgd maken om het geld dat je met hen uitgeeft, niet dat sprankelende plezier kunnen maken waar ik nu net op uit was. Dat soort wordt te gauw zwaar op de hand, raakt te gauw onder de indruk van een beetje sfeer zodat ze persoonlijk worden; anders gezegd, ze kunnen geen plezier maken zonder daarna verliefd te raken. Met alle narigheden van dien.

‘Ik verdien genoeg, Gadisha,’ zei ik daarom. ‘Je hoeft je over de financiën geen enkele zorg te maken. Heus!’

Ze keek me met dat vele wit van haar ogen schuin aan, met iets tussen ongelovigheid en geamuseerdheid in. Ik dacht: ‘Ze vindt je natuurlijk een pochende Neger, of ze gelooft er niets van.’ Ik zei daarom: ‘Luister, ik ben heus niet rijk, helemaal niet, maar ik heb een *onkostenrekening*! Alles wat ik vanavond met je uitgeef krijg ik terug. Snap je?’

Ze knikte nadenkend. Om leuk te zijn zei ik nog: ‘Laat de Nederlanders nu eens voor Afrika betalen, ze halen toch zoveel hier weg.’ Ze studeerde sociologie nietwaar, zo'n opmerking moest ze toch kunnen waarderen? Ze gaf me eerst alleen weer die verlegen glimlach. Daarna zei ze: ‘Je begríjpt het toch wel?’

‘Ja,’ zei ik, ‘je bent voorzichtig met geld. Ik ook, normaal. Maar vanavond...’

‘Neen, dat bedoel ik niet. Als je toch geld aan mij wilt spenderen, dan kunnen we beter naar ons hótel teruggaan?! Dat is toch béter?!’

Ik zweeg en ze zei: ‘Echt, je hoeft me niet eerst te trakteren. Het is zonde!’

Omdat ik nog steeds niets zei, schudde ze vriendelijk aan m'n arm.

‘Je bent toch niet boos? Als je per se iets wilt drinken, kunnen we een flesje meenemen?! Dat is beslist goedkoper.’

‘Natuurlijk,’ zei ik.

‘Dan wacht ik even hier. Je bent toch niet boos?! Wil je liever dat we meteen naar het hotel teruggaan dan, of wil je eerst een fles kopen? Zeg, wil je misschien toch eerst iets gaan drinken terwijl ik naar het hotel terugga en op je wacht? In mijn kamer of in de jouwe? In de jouwe maar, want ik heb geen airconditioning. Jij vast wel. Als je een onkostenrekening hebt, heb je zeker ook airconditioning. En dat is toch beter. Zeg Sesa, je bent toch niet bóós op me?! Maar waarom in 's hemelsnaam? Nou dan, als je boos bent omdat ik niet eerst iets wil drinken, dan geef ik je je zin. Goed. Dan ga ik met je mee. Meteen! Ik wil niet dat je boos op me bent. Ik vond het alleen maar echt zonde. Kom maar...’ Ze trok heftig aan mijn hand.

‘Niet hier, niet hier. Laten we iets veel rustigers zoeken. Ik

wil een beetje kalm met je praten.'

Ze zei, een tikje verwonderd: 'Maar waarom wil je met me práten, je weet toch al dat ik je mag? En we kunnen toch ook op jouw kamer verder praten?'

3

Ik voelde me op dat moment zo naïef dat ik me schaamde. Gadisha had natuurlijk aangenomen dat ik met de gang van zaken op de hoogte was. En dat betekent dus, dat als een jong meisje erin toestemt dat je om een uur of tien in de avond naast haar komt zitten en daarna ook nog erin toestemt om met jou een avondwandeling te gaan maken, ze dat alles heus niet doet op dezelfde manier als meisjes in Europa, die zo voldoende van alles hebben dat ze zich kunnen veroorloven hun lichaam vrijwillig te geven. Ze had begrepen dat ik - was ik niet ook journalist? - wist dat ze haar werk zat te doen daar voor het hotel en ze had toen ik contact met haar maakte automatisch aangenomen dat ik datgene te koop zocht wat zij te verkopen had. En wie weet, in een andere gemoedstoestand, had ik dat alles inderdaad ook meteen door gehad. Maar nu, ik was zo blij geweest dat zich daar ineens de kans voordeed om op een zorgeloze, ongecompliceerde manier een stukje van mijn jeugd terug te vinden, als het ware te ontrukken aan de koningin der Nederlanden, dat ik de realiteit van Songo, Mali, Sahel, geheel Afrika, helemaal uit het oog verloren had. Goed, dat was dan dat. Dat was weer mijn eigen teleurstelling en pijn: dat deed er dus niet zoveel toe. Wat ik nu moest proberen te doen was eenvoudig zorgen, dat ik niets van mijn teleurstelling aan haar liet merken, omdat ik haar daardoor verdriet zou geven en daarmee toch ook weer mezelf. En verdriet had ik op dat moment genoeg. Te veel zelfs!

'Je staat er dus op dat we eerst iets gaan drinken?' vroeg ze weer, terwijl we naar een niet luidruchtige bar liepen te zoeken.

Ik zweeg. Ze zei: 'Om eerlijk te zijn wil ik eigenlijk niets van je aannemen, want dan heb ik straks moeite om ook geld van je te accepteren, want ik mag je. Het liefst vroeg ik je hélemaal geen geld. Begrijp je? Maar ik móet wel!

Ik moet elke dag m'n hotel betalen. En m'n reis. Of neen, m'n reis niet, want ik ben praktisch te voet gekomen.'

'Helemaal uit *Mali*?!'

'Ja, het is ver, dat weet ik. Ik kon het geld ook lenen, maar dat vond ik zonde. Dommage: Ik moet toch wat geld mee terugnemen, nietwaar?'

Ik voelde me als Jozef voor de vrouw van de farao of mezelf voor de vrouw van een vriend, die haar peignoir plotseling open laat vallen, terwijl ze net even tevoren mijn vriend tot ziens heeft gekust. Ik voelde me in een val. Wéér in een val.

'Maak je geen zorgen,' zei ik nog steeds proberend een slimme oplossing te vinden, 'maak je echt geen zorgen! Ik voel me alleen een beetje eenzaam en heb behoefte om te praten, snap je? Voor dat praten betaal ik je wel. En wat we drinken komt ook helemaal voor mijn rekening. Je hélpt me dus door iets met me te drinken.'

'Ja,' zei ze, 'goedbeschouwd kan ik het toch eigenlijk ook wel best doen!'

'Wat.'

'Iets van je aannemen. Het komt toch op hún rekening.'

'Rekening?'

'Les blancs!'

Ze lachte nu hardop en ik probeerde met haar mee te doen, maar het ging niet meer zo van harte.

'Anders zou ik het heus niet doen,' zei ze. 'Ik heb m'n trots. Ik vind het niet goed dingen van iemand aan te nemen, zoals drank bijvoorbeeld en hem daarna ook nog te laten betalen. Je fais mon travaille. Ik doe m'n werk.'

Het was dat laatste woord, dat me op zo iets als een idee bracht.

4

Ik nam haar hand en begon huppelend met haar door de straten van Liberté te lopen, totdat we een heel klein cafeetje vonden, zonder muziek, waarvan de ronde eigenaresse ons bijzonder vriendelijk ontving, omdat wij de enige gasten waren. Ik nam bier en Gadisha cola. Ze dronk geen sterke drank. Ze was mohammedaanse.

'Ik heb tegen je gejokt,' zei ze guitig nippend met haar

kleine lippen, ‘ik ben helemaal geen studente. Ik zit tenminste niet op een universiteit. Ik zit nog gewoon op school. Een huishoudschool.’

‘Aha,’ zei ik, langzaamaan mijn professionele houding terugvindend.

‘Ben je boos?’

‘Je moet dat niet telkens vragen. Ik word niet zo gauw boos.’

‘Daarnet was je vrolijker.’

Ik liet mijn studentikoze neigingen nu definitief varen. Ik keek haar lang aan in haar smalle gezicht en in die veel te onschuldige, grote ogen. Ik had het gevoel dat ik het belangrijkste over het hoofd had gezien.

‘Waarom kijk je me zo aan?’ vroeg ze, terwijl ze mijn hand op tafel vastnam en hard kneep.

‘Ben je boos?’ vroeg ze weer.

‘Hoe oud ben je?’ vroeg ik.

‘Veertien,’ zei ze zonder te aarzelen. ‘Hoe oud dacht je? Sommige mensen vinden me er veel ouder uitzien. Jij ook?’ Ik schrok zo, dat ik niet anders kon dan mijn ogen op mijn glas bier richten om haar niets te laten merken. Ze kreeg het een beetje onbehaaglijk omdat ik niets zei.

‘Mijn ouders zijn arme boeren en ik heb veel broers en zusters: ze zijn jonger dan ik. Ik wil de huishoudschool afmaken. Ze hebben me in de stad op een internaat gedaan. Bovendien is onze oogst al jaren slecht. Ik heb boeken nodig, kleren, schoenen, van alles. En kleren zijn duur in Mali. Compris?’

‘*Mooie* kleren,’ zei ik. Om iets te zeggen niet alleen, maar omdat ik me op dat moment een ingezonden brief in een krant in Ghana herinnerde, waarin door een ghanese man geklaagd werd, dat veel moeders zich prostitueerden, niet uit nood, maar om mooie dingen te kunnen kopen.

‘Neen, *gewone* kleren. Als dit. Die zijn in Mali al duur.’

Ze had een rok van kleurige groene patronen aan waarvan het goed waarschijnlijk uit Holland afkomstig was, zoals sedert de zeventiende eeuw de meeste stoffen die vrouwen in Afrika dragen - en de rode katoenen bloes.

‘Je bent erg jong,’ zei ik.

‘Niet té jong!’

‘Weten je ouders dit?’

Ze haalde haar schouders op.

Ik nam dus aan dat haar ouders het niet wisten; ze hoefde anders Mali niet te verlaten. Al is de situatie daar, door overmatige droogte of door overmatige regen, meestal weinig rooskleurig.

‘Ik wou eigenlijk eerst naar Opper Volta, Ouagadougou, maar door de sociale moeilijkheden die daar heersen zijn wij mensen uit Mali weinig welkom.’

Ik knikte zwijgend. Het deed er allemaal niet toe: Ze werkte op haar rug en ze verwachtte van mij een bijdrage.

Ik nam nog een bier voor mij en een cola voor haar. Ze sputterde tegen, maar ik móest het doen om tijd te winnen en ook omdat de eenzame eigenaresse voortdurend boven op ons stond. Maar tenslotte moesten we natuurlijk toch weer weg.

‘Je bent mijn vriend,’ zei ze buiten. ‘Je bent geleerd en aardig. Je hélpt me toch?’ Ze sloeg haar korte arm om mijn middel. Ik deed hetzelfde en vroeg haar: ‘Kom je élke vakantie hierheen?’

Ze bleef stilstaan, draaide zich om en keek me een tijdlang onderzoekend aan.

‘Ben je jaloers?’

‘Neen,’ zei ik lachend, ‘neen.’

‘Goddank. Dit is trouwens mijn eerste keer. Je hoort er in Bamako zo veel over praten; dat je hier veel geld verdienen kunt omdat er zoveel vreemdelingen zijn en alles. Ik ben het daarom maar komen proberen. Eigenlijk durf ik het ook nog niet zo goed. Er zijn vanavond al een paar mannen geweest die met mij wilden gaan, want ik zat allang daar voor het hotel. Maar ik wilde niet. Ik wachtte op jóu!’

‘Op mij?!!’

‘Ja, heus! Je had me zo vriendelijk gegroet toen je wegging vanmiddag! Ik dacht, je bent vast een goed mens. Dat is toch zo?’

Ik zei niets. Ik zinde maar hoe ik van haar moest afkomen zonder haar te kwetsen. Ten eerste omdat ik mezelf allang geleden heb afgeleerd, of het nu in Songo is of in Colombia, met vrouwen naar bed te gaan die zich uit nood moeten verkopen. Ik voel me anders medeplichtig aan de oorza-

ken van hun ellende: Een soort werkgever, die zijn vrouwelijke ondergeschikten misbruikt, wat in veel arme landen regel is, ook op Curaçao. Bovendien heb ik het niet zo op jonge meisjes begrepen; beneden een bepaalde leeftijd, en veertien ligt al ver onder die grens, weet ik werkelijk niet wat ik met ze aan moet! Dat is altijd zo geweest. Toen ik mijn eerste meisje had was ik veertien en zij al over de zeventien.

Ik liet haar hand op een gegeven moment weer los, want ik schaamde me. Ondanks haar stevige borsten die haar voor boven de twintig konden doen doorgaan, dacht ik toch bij mezelf: 'Maar ze is een kind! En misschien liegt ze. Misschien is ze nóg jonger; twaalf zelfs of zoiets!' Dan probeerde ik weer tegen mezelf te zeggen dat het flauwe kul was; dat mijn houding niets anders was dan nóg een tik, die ik van de fraters had overgehouden. Want wat de donder was er voor ergs aan als ze toevallig veertien was, terwijl ze het lichaam van een volwassen vrouw had?! Bovendien, er zijn, zowel in Europa als in Afrika, heel veel mannen voor wie kinderen een *delicatesse* zijn, waarvoor ze zich zelfs uitsloven. Er zijn dan ook allang tijdschriften die zich specialiseren in kindernaakt. Een ervan is het bekende *Lolita* met als uitgever de heer Nabokov. Kortom er is in kinderen een markt zoals ook in jonge kuikens en in jonge hanen. En mijn krant doet er ook allang aan mee. Een beetje schoorvoetend weliswaar, met allerlei geouwehoer 'dat het niet tegen de wil van het kind in moet gaan en dergelijke onzin meer,' maar ze schakelen hoe dan ook toch lekker over op *pedofilie*, zoals die nieuwe markt daar heet.

5

Vlak voor het hotel greep ze mijn hand weer vast. Ze moet mijn aarzeling hebben gevoeld en bang zijn geworden, dat ik haar toch zou ontglippen. Inderdaad probeerde ik dat ook. Toen we weer bij het hotel waren stond de manager in de deur van het hoofdgebouw en ik begon een uitvoerig praatje met hem over het wel en wee van de zaken, zodat Gadisha er genoeg van zou krijgen, maar dat deed ze niet. Ze bleef geduldig wachten terwijl ze de hele tijd mijn hand

maar vasthield. De manager moet gedacht hebben dat hij te veel werd en brak plotseling het gesprek af, terwijl hij schalks tegen mij zei:

‘Ik zou maar gaan slapen als ik u was, meneer, u zult met zo'n mooi ding als Gadisha al uw tijd nodig hebben.’

Gadisha, gelukkig lachend:

‘Ja Sesa, laten we maar gaan slapen. Ik ben zó moe.’

‘Jíj zeker!’ zei de manager. ‘Gelooft u haar niet, hoor! Maar gaat u maar. Ik zorg wel voor een stevig ontbijt. Komt u zó weer op krachten. Een duits ontbijt? Met ham, eieren en kaas! Duitsers eten zwaar 's morgens. Anders dan Fransen.

Dat weet ik.’

‘Ik ben geen Duitser,’ zei ik, ‘maar Nederlander, Antiliaan.’

Een beetje wanhopig gedoe allemaal.

‘O, ja. Maar Duitsers of Nederlanders, dat is toch hetzelfde?! Ze eten allemaal veel 's morgens. Ik weet het. Ik heb vroeger in Tamina-Hilton gewerkt.’

Gadisha trok me mee naar m'n kamer, en toen we binnen waren, wilde ze me direct omhelzen en zoenen, maar omdat ik niet meewerkte, liet ze me los en begon snel haar kleren uit te trekken; eerst haar bloes, daarna in een snelle beweging de rok, die uit één lang stuk kleed bestond dat ze, zoals de gewoonte in Songo, in drie slagen strak om haar lichaam gewikkeld had. Daarna bevrijdde ze haar zware borsten. Ik was op het bed gaan zitten; ze kwam nu naast me, sloeg een arm om me heen en begon met de andere mijn hemd los te knopen. Ik liet haar een tijdje begaan om van mezelf te ontdekken of ik schijnheilig was of niet. Ik zei tegen mezelf dat als ik een erectie kreeg, ik het dan maar in siaiees naam met haar moest doen, omdat het anders toch niet waar was wat ik allemaal dacht en wilde. Maar ze wond me niet op, tenminste niet seksueel, ze maakte alleen dat ik me steeds meer medeplichtig voelde aan de ellende van heel Songo. Ik ging op mijn buik liggen om na te denken.

6

Ik verweet het Wawili, al was hij de president van Songo en niet van Mali; ik verweet het de koningin der Nederlanden die, terwijl zij daarboven haar handelsdans uitvoerde, dit meisje - enfin... in ieder geval had ze gemaakt dat ik van dat feest had moeten weglopen, en daardoor was ik in deze val terechtgekomen. ‘Ze doet weer niets,’ dacht ik bij mezelf: ‘De koningin is onschendbaar, de ministers zijn verantwordelijk.’ Ze zit maar in haar paleis of in dat van Wawili en krijgt honderdduizenden guldens per jaar, maar wat doet ze daarmee? Ja, één keer heeft ze iets gedaan: Ze heeft honderdduizend gulden aan de Wereldraad van Kerken geschonken om het racisme en de uitbuiting van mensen in Zuid-Afrika te bestrijden. Dat was heel goed ja, maar toen werden de geëmigreerde Nederlanders daar in Zuid-Afrika weer zo boos op hun koningin, dat ze zich sindsdien in deze zaken helemaal niet meer laat horen. Ah, als ze de machtige koningin was, de koningin van de fraters, de koningin voor wie ik zo lang de vlag heb gedragen, tégen de wind in, dan was ze met haar privévliegtuig, bestuurd door haar prinselijke gemaal direct naar Zuid-Afrika gevlogen en had ze tegen die stinkende discrimineerders daar gezegd: ‘In naam van Oranje, wat is er hier toch aan de hand?! Je wordt nu onmiddellijk mensen (of zelfs christenen voor mijn part) of ik verklaar jullie vervallen van je Nederlanderschap. Wij, Oranje, verbieden jullie anders zelfs te vermelden dat je van nederlandse komaf bent! Hu, weten jullie dan niet dat een van mijn belangrijkste vaandeldragers een *zwarte* is? Sesa Lopes ja?! Mijn vaandel - dat jullie door je discriminatie zo durven bezoedelen!’ Ah, dan verbood ze die wereldomspannende bedrijven, die we tegenwoordig multinationals noemen, dat bijvoeglijk naamwoord dat elegantie, eerbaarheid en dergelijke dingen meer suggereert, te dragen: *Koninklijk*, want het is voldoende duidelijk gebleken dat ze niet bezitten wat ze suggereren. O, ze laat iedereen handelen in haar koninklijke naam, terwijl ze geen enkele verantwoordelijkheid draagt! Of is dat weer te naïef gedacht van mij? Aan het eind van de jaren zestig hebben ze een petitie aan haar gericht omdat de situatie in het land verschrikkelijk achter-

uitging. Dat kwam in de eerste plaats omdat de Koninklijke Shellgroep (die zich kortweg en mooi ook *de Koninklijke* laat noemen, omdat de belangrijkste èn rijkste koninginnen van de aarde, die *der Engelsen* en die *der Nederlanden*, hierin gefuseerd zijn tot de machtigste koninklijkheid van de wereld, of beter-... een dóchter van deze koninklijkheden: de Shell Curaçao N.V., - een prinses dus!-) plotseling duizenden arbeiders door machines en computers had vervangen, met belachelijke afvloeiingsregelingen bovendien. Naïevelingen! En na de dood van mijn vader - die in de haven verdronk in dienst van de Koninklijke Stoomboot Maatschappij, had mijn moeder haar ook al een brief willen schrijven om ons zevenen te helpen, daar de uitkering die ze na de dood van mijn vader kreeg helemaal niet koninklijk was. Toen droeg ik nog haar vaandel, misschien is dat idee dus zelfs van míj afkomstig geweest. Het is maar goed dat mijn moeder het niet gedaan heeft. Ze heeft zichzelf zodoende een teleurstelling méér bespaard en het onaantastbare beeld dat ze van hare majesteit had (ook na die kwestie van vis-op-vrijdag, die ze geheel op rekening van de voor haar onbetrouwbare clerus schoof) kunnen behouden. Ze is beroepsschoonmaakster geworden en in haar lange carrière heeft ze weet ik hoeveel koninklijke kantoren schoongemaakt, want als je in het telefoonboek kijkt, zie je dat er hopen van die koninklijke ridders zijn, die in naam van de koningin over de hele wereld opereren. Ik groeide zodoende moeilijk, in ieder geval erg eenzaam op, omdat zij zo vaak weg was en mijn broers en zusters - ik was de jongste - al gauw hun eigen weg gingen. Van mijn school kwam dus ook niet veel terecht. De enige werkelijke slimme daad die ik in mijn jeugd heb gesteld is daarom misschien, dat ik vlak voor mijn zestiende verjaardag op een boot van die Koninklijke Stoomboot Maatschappij ben gestapt. Want op die boot die in de wilde vaart was, had ik met een nederlandse hofmeester een ware smokkelbusiness. We sloegen rum in in Zuid-Amerika of perzische tapijten in Ankara, die we met veel winst overal verkochten. In Durban in Zuid-Afrika hadden we zelfs een tijdlang een corrupte douanebeambte in dienst, die voor een heel goede afzet zorgde. Zo nu en dan smokkelden we

vandaar ook wat goud naar Europa, maar het meeste hebben we misschien wel verdiend met goedkoop spul uit Japan, dat we in Hongkong inlaadden en, naar gelang het uitkwam, over de hele wereld zo'n beetje verspreidden. In drugs heb ik nooit gedaan. Maar ondertussen studeerde ik zoveel mogelijk via schriftelijke cursussen. Toen ik zo mijn middelbare-school-diploma gehaald had, ben ik maar in Rotterdam aan wal gestapt. Ik had voldoende geld om het een tijdlang uit te kunnen zingen. Van de ene kant wilde ik wel techniek gaan studeren, maar van de andere kant was ik zo lang illegaal economisch bezig geweest, dat ik besloot daar in Rotterdam economie te gaan doen; je zou kunnen zeggen, om mijn zaken ook een legale basis te geven. Ik was tot dat moment een ware communisten vreter geweest, al had ik, zoals meestal het geval is met die mensen, nooit een letter van Marx gelezen. Door mijn studie in de economie ontdekte ik dat allemaal. Het bracht een hele ommekeer in me teweeg. Ik hield het na twee jaren niet meer uit bij die professoren, die deden alsof vraag en aanbod op zichzelf staande, ontastbare machten zijn. Ze deden met die twee precies wat de fraters vroeger deden met de koningin en met Maria. Marx kwam me daarentegen voor als een wijs man, en dat is nog steeds niet veranderd, al geef ik toe dat er onder zijn volgelingen een hoop mensen zijn die ondanks al hun goede wil misschien niet veel briljanter zijn dan de fraters en soms dus ook nare dingen kunnen uitrichten. Vooral die bekeerde fraters, laat ik het maar zo zeggen, want die maken van de hele zaak meteen weer een kerk. Daarboven moeten dan weer pausen, kardinalen, bisschoppen staan. Marx wordt voor hen Maria, en dan wordt het socialisme natuurlijk weer even abstract en inhumaan als alle andere stelsels. Op een gegeven moment was ik reizende, economisch-politieke verslaggever. Niet geheel ten onrechte zou ik zeggen. Ik heb veel landen gezien en bezit zowel praktische als theoretische economische ervaring. Meer praktische!

7

‘Kom,’ zei Gadisha op een gegeven moment, ‘til je wat op, want zo kan ik je broek niet uittrekken’, en omdat ik niet meegaf, vroeg ze ineens kwaad:

‘Wíl je dan niet?’ Ze gaf daarop zelf het antwoord, door me om te rollen en, toen ik weer was gaan zitten, met haar lichtelijk bengelende borsten op de grond voor me te knielen en de veters van mijn schoenen los te maken. Daarna trok ze die uit en begon de tenen van mijn voeten te masseren. Ik moet een beetje vreemd geglimlacht hebben, want ze voelde zich ineens niet op haar gemak, kwam naast me zitten en legde haar hoofd op mijn schouder, waarna ze toch weer met mijn hemd begon. Ik hinderde haar speels, wat haar op een manier wanhopig maakte, zodat ze weer voor me op de grond ging zitten en me een tijdlang heel verward met dat vele wit van haar ogen bleef aankijken.

‘Wat wil je, Sesa? Je zegt niks. En je bent zo zwáár.’

‘Ja?’ zei ik. Ik dacht toen aan die ene keer dat ik een groep Negers president Pompidou op een mooibewerkte stoel aan wal zag dragen. Het was in Ivoorkust meen ik. Ik heb dat gefotografeerd en die foto heeft overal in de kranten gestaan. Ik dacht ook aan een film over Zuid-Afrika, waarin je ziet hoe een boers uitziende grove, blanke, zuidafrikaanse mijnwerker een afrikaanse wijk binnenstapt - ondanks alle verbodsbepalingen daartegen - en, onder instemmende hilariteit van familieleden, een keuze maakt uit een aantal jonge meisjes, die voor een klein huisje zitten. Ik herinner me zijn zware hand op de schouder van een van die meisjes, dat niet veel ouder moet zijn geweest dan een jaar of twaalf.

‘Ja?’ zei Gadisha, me nog steeds met wanhoop aankijkend.

‘Ja, wát?’ vroeg ik, aan die scène denkend.

‘Je bent echt zwaar. Je moet meewerken, anders krijg ik je broek niet uit.’

‘Hoeveel moet ik je betalen?’

Ze haalde verlegen haar schouders op en haar borsten gingen zachtjes heen en weer. De tepels waren groot en doordringend zwart.

‘Je moet het zeggen,’ zei ik. ‘Hoeveel kost het om met je de nacht door te brengen?’

‘Het hoeft niet de hele nacht als je niet wil. Even kan ook.’

‘De nacht,’ zei ik, ‘hoeveel kost de nacht?’

‘Je bent een verstandig iemand,’ zei ze, terwijl ze wanhopig weer aan mijn broek begon te trekken. ‘Ik vertrouw je volkomen. Je kent bovendien m'n situatie.’

Omdat ik geen antwoord gaf, liet ze mijn broek los en zette haar handen onder haar borsten, richtte ze omhoog. ‘Kijk, ben ik niet mooi?’ zei ze lachend. ‘Je weet best wat een meisje als ik waard is.’

Ik strekte mijn hand en streelde even door haar stijve haar.

‘Daar kan ik helaas niets aan doen,’ zei ze. ‘De zon bederft je haar hier in Afrika. Europese meisjes hebben mooier haar, nietwaar?’

‘Ik houd van je haar,’ zei ik, terwijl ik met het strelen daarvan ophield, ‘maar zeg me hoeveel het kost. Het is jouw werk, jouw mooie lichaam, jíj moet het zeggen.’

Ze noemde een bedrag in CFA francs, dat neerkwam op vijfentwintig amerikaanse dollars. Dat wil zeggen voor de hele nacht. Daarna daalde het tarief met de tijd, via vijftien, tien, tot vijf dollar voor een uur. En ‘heel even’ kon zelfs ook nog voor één dollar. Ze vroeg telkens:

‘Vind je het niet te duur?’

‘Ja, maar je krijgt je vijfentwintig dollar.’

‘De hele nacht dus?’ vroeg ze gelukkig. ‘Wil je dat?’

‘Neen,’ zei ik snel opstaand. Ik trok mijn broek, die ze tot bijna aan mijn knie had neergehaald, weer op.

‘Jammer,’ zei ze, ook opstaand, ‘maar éven is ook goed.’

‘Ik heb ander werk voor je,’ zei ik.

‘Ander werk!’

Ik streelde weer door haar haar. Haar van zon. Haar van droogte en misère. Haar van hongersnoden. Sahelhaar. Steppehaar. Misschien zou ze doodgaan, zonder ooit een kapperszaak van binnen te zien, of een pruik te kopen, wat ze natuurlijk zo graag wilde. En dat vond ik best. Zeker als het anders allemaal via deze weg zou moeten. Maar ik moest zorgen dat ik haar niet kwetste. Ik wees daarom op mijn grote, bruine, leren koffer, die in een hoek van de kamer voor de klerenkast lag en op mijn verspreide spullen overal in de kamer.

‘Wil je dan iets anders?’ vroeg ze geheel onzeker, bijna timide zelfs.

‘Ja, ik heb een hekel aan het pakken van koffers. En ik weet zeker dat je dat heel goed kunt. Je krijgt vijfentwintig dollar als je het voor me doet. Je mag er de hele nacht over doen als je wilt.’ Ik knoopte mijn veters vast, stak mijn hemd weer in mijn broek en haalde mijn riem aan.

‘Je bent vreemd,’ zei ze, kregelig, ‘*vreemd*!’

‘Hoezo.’

‘Alors!’

Terwijl ik naar haar mooie volle borsten keek, haar dunne zwarte lippen, die ik toch wel zou hebben kunnen zoenen, als het echt moest - dat wist ik nu ook wel - dacht ik, ‘misschien heb je wel gelijk.’ Maar ik haalde het geld uit mijn portefeuille en legde het op bed. ‘De rest van de kleren hangt in de kast en mijn andere spullen vind je in de badkamer. Als je klaar bent is het geld voor jou.’

Ze schaterlachte.

‘Je schertst, Sesa. Je bent niet serieus. Je bent grappig.’

‘Nnn,’ zei ik, ‘ik ben niet grappig.’ Ik ging naar de spiegel en borstelde mijn afro.

‘Waar ga je naar toe?’

‘Zomaar, nog even uit, zodat je hier vrij je gang kunt gaan.’

‘Zo, je wilt dus nóg een borrel? Je bent een echte drinker. Daarnet achter elkaar twee bier en nu nóg een borrel! Blijf! Ik ga het wel voor je halen. Wát-?’

‘Echt niet,’ zei ik, ‘ik ga zelf. Doe de koffer maar. Als je klaar bent, neem je het geld en ga je. Hang de sleutel maar in het hoofdgebouw. Tot ziens, Gadisha.’

Ze ging verslagen op het bed zitten terwijl ze met haar benen wiegelde. Ik overwoog nog haar een zoen op haar voorhoofd te geven om haar vooral ervan te verzekeren dat ik niets tegen haar had, maar vond dat onvoorzichtig: ik had het eigenlijk allemaal al te ver laten komen. Zonder verder dus een woord te zeggen, en terwijl ze daar heel sip, met alleen haar slipje aan, op mijn bed met haar benen zat te wiebelen, ging ik mijn kamer uit.

8

De volle maan was er nog steeds. Mooi! En de wind nog koel en vriendelijk. Maar ik was toch kwaad. Ik zat met te veel in mijn maag: Mijn frustratie over het koninklijke afscheidsbal dat aan de overkant van de Baï nog steeds aan de gang was. Gadisha! Een stukje van de armoede die Wawili handig voor zijn koninklijke gasten had weten te verbergen, die ik genoeg kende en die nu weer onverwachts op mij af gesprongen was. Ik ging, bijna automatisch lo-

pend, naar de schreeuwerige bar, waar zij en ik eerder die avond voor gestaan hadden. Natuurlijk, ze had gelijk! Het was zonde in die zwoele bar mijn geld te gaan zitten opdrinken, terwijl ik dat ook aan haar kon geven. Ik ging toch naar binnen.

Ik ontmoette daar een groepje modieus geklede studenten uit Guinea, die mij uitnodigden bij hen te komen zitten. Ze begonnen al gauw de lof van Songo af te steken. 'De nachtclubs zijn hier fantastisch!' zeiden ze. 'En de vrouwen! In Guinea heb je deze dingen niet. Guinea is een arm land.' Daarom hadden ze Guinea ook verlaten om aan de universiteit van Tamina te komen studeren.

Ik deed mijn best hun slechte verhalen over Guinea zo kalm mogelijk aan te horen. Ze zeiden onder meer dat Sekou Touré een grote mond had voor de buitenwereld, maar in zijn land zelf niets presteerde. Ik kon hun daarin ook niet helemaal ongelijk geven, omdat ik, ondanks mijn grote welwillendheid voor de wijze waarop Sekou Touré de portugese invasie van november 1970 heeft afgeslagen, het ritme van ontwikkeling voor zijn socialistisch land wat al te langzaam vond. Ik was wat dat betreft even ongeduldig als zij. Maar toen gingen ze toch te ver! Ze gingen als bewijs van de grotere voortreffelijkheid van Songo boven Guinea, als bewijs van de grotere voortreffelijkheid van het kapitalisme boven het socialisme, het feit aanvoeren dat de koningin der Nederlanden Songo wel bezocht en Guinea niet! 'Songo heeft het goed bekeken!' Ik maakte me toen kwaad en schold ze opportunistisch uit voor landverraders; opportunistisch, omdat ik niet veel geef om nationalisme, om vaderlandsliefde, om weet ik wat; dat hoort allemaal bij de fraters. Ik noemde ze ook dwaze slachtoffers van de holle europees-amerikaanse levensstijl. 'Jullie willen alleen maar nachtclubs en drank,' zei ik tegen ze. 'En mooie kleren. En dan is er in Guinea natuurlijk voor jullie niks aan. Maar wat je ook van Guinea zegt, Sekou Touré levert zijn land niet uit aan de westerse belangen zoals Wawili doet. Om als beloning koninginnen van westerse landen in zijn armen te mogen houden. Het is een *handelsdans* daarboven. Daarom ben ik er weggegaan.'

Dit laatste betekende weer dat ik opnieuw dezelfde fun-

damentele regel overtrad, die al gemaakt had dat de soldaten mij aanhielden toen ik Wawili's feest verliet. Zij begonnen op hun beurt te schelden, noemden mij vuile communist. Ze zeiden ook dat ze helemaal niet geloofden dat ik journalist was, maar waarschijnlijk de een of andere domme zeeman. Ze hadden daarin niet eens helemaal ongelijk want ik ben tenslotte zeeman geweest, alleen, helemaal niet zo'n domme, denk ik. Het gesprek werd met dat al zo heet, dat ik vreesde dat er een handgemeen zou komen, waarna ik mogelijk weer bij de een of ander majoor zou belanden, misschien wel dezelfde die mij eerder die avond ondervraagd had. Ik had daar geen zin in en verliet dus de bar; er zijn er tenslotte inderdaad heel veel in Liberté. Ik kwam uiteindelijk terecht in een club met de ritmische naam Congo Songo of Conga Songa of Songo Congo, ik houd het maar op Congo Songo omdat dat mij het meest aan de revolutionaire dichter Nicolas Guillen doet denken op wie ik dol ben. De zuidamerikaanse muziek woei je in ieder geval van heel ver al tegemoet. Binnen was het schemerig, maar op een gezellige, geruststellende manier. En het was zulke goede zuidamerikaanse muziek ook wat het bandje van vier man daar maakte, dat ik het gevoel had thuis te zijn, of zelfs op Cuba.

9

Voor ik goed en wel besteld had zat die mooie slanke vrouw met Afropruik bij me. Ze zei dat ze Alice heette en of ik haar een drankje wilde betalen. Ze praatte zo rustig en had zo'n onschuldig gezicht, dat ze eigenlijk eerder in een nonnenklooster thuishoorde, of in ieder geval voor een klas met kinderen. Er was geen twijfel mogelijk dat ze al over de twintig was, maar ik vroeg voor alle zekerheid al meteen haar leeftijd. Toen ze zei zesentwintig te zijn gaf ik haar het drankje. Ze was van het kalme, langzame type, dat van lange inleidingen houdt, vóór ze met een man meegaat, maar ik had ineens haast. Doorgaans ben ik erg voorzichtig met mijn afrikaanse zusters als ze in het publieke leven zijn, vanwege de talrijke waarschuwingen die je in zoveel europese brochures vindt over de geslachtsziekten die zo hevig in Afrika heten te woeden (weliswaar vooral

onder blanke mannen, maar toch). Ik zou er daarom de voorkeur aan gegeven hebben me half of helemaal te bedrinken om van mijn frustratie van die avond af te komen. Maar dit leek me nu ineens toch ook een manier. Ze kwam uit Ghana, vroeg of ik er geweest was, had een beetje heimwee, wilde erover praten, was een beetje verrast dat ik niet, eerst wat wilde dansen, wat wilde genieten van de mooie muziek. Haar volwassenheid gaf mij een zeker gevoel toen we door de nu wat stillere Liberté naar het kamertje dichtbij liepen, waar ze haar handel dreef. Ik had nu niet het gevoel van medeplichtigheid aan ellende, dat ik bij Gadisha had gehad, wat natuurlijk zeer inconsequent was. Maar ik zei tegen mezelf dat dit ook op Pigalle of in Amsterdam kon plaatshebben. Al deed ze het om dezelfde reden als Gadisha, ze hoefde in ieder geval geen school af te maken; ze dácht niet aan studeren. En ze was geen véértien! Dat vooral! Bovendien, je kunt je toch niet op wereldwijd niveau voor dit soort ellende aansprakelijk voelen? Voor de meisjes van Pigalle, Amsterdam, heel Zuid-Amerika? Of toch wel?

Ik wilde eigenlijk de hele nacht bij haar blijven om Gadisha voorgoed uit mijn bloedcirculatie te halen, maar de condities waaronder ze werkte waren zo professioneel, dat het mij tegen de borst stuitte. In de hal voor haar kamer bv. lag een lange blanke man te snurken, zodat we met veel ssst ssst van haar over hem heen moesten stappen om bij de deur van haar kamer te komen. Aan beide zijden van haar kamer werd bovendien met harde geluiden gewerkt, zodat ik maar kort bleef. Naar aanleiding van de dronken man vertelde ze me dat hij haar huisbaas was, maar dat zij zonder pooier werkte. Ze betaalde hem gewoon voor het gebruik van de ruimte. Dat betekende waarschijnlijk dat ze inderdaad haar handeltje uit nood dreef. Dat soort is altijd extra zuinig. We zijn daarna naar de Congo Songo bar teruggegaan, waar ik dacht snel afscheid van haar te kunnen nemen, maar ze bleek zin te hebben eerst nog wat met mij te dansen. ‘Omdat je Zuidamerikaan bent,’ zei ze. ‘Jullie dansen zo fantastisch!’ En dat maakt je natuurlijk toch trots omdat de zuidamerikaanse muziek oorspronkelijk juist uit Afrika komt! Dus wij cheek to cheek op die heer-

lijke bolero's die die vier jongens als volleerde Cubanen speelden; wij in die chachacha's, totdat ze steeds intiemer begon te worden en mooie dingen begon te zeggen en warmer werd dan toen ik met haar in haar kleine kamertje was en haar nonnengezichtje - maar misschien was het alleen maar haar heimwee naar huis - meer ellende begon uit te stralen dan ik in mijn eentje ooit zou kunnen oplossen; al verkocht ik bv. het sprookjespaleis van Wawili met dat van de koningin der Nederlanden erbij. Toen heb ik maar snel afscheid genomen.

Ik was lichtelijk dronken en ja, ook lichtelijk verliefd, toen ik weer in de koele wind en de mooie maan kwam. Ik voelde me wel prima. Ik had toch mijn klein feestje gehad en was op dat moment zelfs bereid de koningin en Wawili het hunne verder maar te gunnen.

10

Ik vermoedde natuurlijk geen moment dat die kleine aap van een Gadisha nog in mijn kamer zou zijn. Maar ze was er. Toen ik mijn sleutel niet bij de receptie vond, hoefde ik de nachtportier niet wakker te maken om hem te vragen of hij 'm soms voor alle veiligheid bij zich gestoken had. Ik begreep dat zij in mijn kamer was en werd van paniek weer helemaal nuchter en opnieuw ongelukkig. Toen ik binnen was en het licht had aangemaakt, zag ik meteen dat ze de kamer helemaal had opgeruimd. Ze had alles ingepakt. En zelf lag ze daar in mijn bed te slapen, het witte laken tot aan haar kin opgetrokken. Ik bleef een tijd naar haar staan kijken terwijl ik probeerde te besluiten wat ik nu moest doen en hoe ik het zou moeten doen. Ze was in haar slaap zo onverschillig tegenover mijn aanwezigheid, dat ik begon te overwegen haar maar in mijn kamer te laten slapen en zelf naar de hare te vertrekken, die tenslotte aan de mijne grensde. Maar toen draaide ze zich om en keek me met haar gazellenogen bijna spottend aan.

‘Waarom heb je niet gedaan wat we hebben afgesproken?’ vroeg ik.

‘Dat heb ik wèl!’ Ze wreef haar ogen uit. ‘Is het niet goed zo? Heb je overal gekeken?’

‘Het ziet er keurig uit,’ zei ik, ‘maar je zou daarna weggaan!’

Ze trok zich op tegen het bruine houten hoofdeinde van het bed en ik zag dat ze mijn kamerjas aan had. Ze tikte op het bed om mij uit te nodigen bij haar te komen zitten, maar ik ging de zacht snorrende airconditioning lager zetten.

'Je moet gaan,' zei ik ondertussen op vriendelijke toon, ondanks mijn groeiende ongeduld.

Ze ging nog hoger zitten en de kamerjas viel open. Ik liep naar de klerenkast. Haar kleren hingen er netjes in, met haar bh en witte directoire. Ze was dus niet zomaar in slaap gevallen. Ze had opzettelijk op mij liggen wachten om met mij naar bed te gaan.

'Je moet werkelijk weg!' zei ik strenger.

'Maar je hebt me toch al betááld, Sesa?!' zei ze verongelijkt.

'Dat was om in te pakken. Dat heb je keurig gedaan.'

Ze trok de kamerjas waarin ze geheel verdronk dichter om zich heen.

'Wil je me echt niet, Sesa?'

'Je moet echt weg!'

'Wat geeft het dat ik te jong ben!?' riep ze ineens uit. 'Ik heb het al vaker gedaan. Heus, ik heb niet op je zitten wachten zoals ik je vanavond vertelde. Ik heb het al vaker gedaan. Heus! Dit is Afrika!' Ze herhaalde, met klem en met een zekere trots: 'Afrika! Afrika! Afrika!'

Ik was een beetje teleurgesteld, misschien toch ook gekrenkt in mijn ijdelheid.

'Heb je het vanmiddag al gedaan? Hier?!'

'Neen,' zei ze, van mij afkijkend, 'neen, maar wel vaker. Zelfs toen ik jonger was. Vanmiddag heb ik gewoon nog niemand gevonden die wou. Bovendien vind ik je echt aardig. Ook voor niets als je wilt.'

'Niet zaniken!'

'Ik zanik niet. Ik vind je aardig. Luister Sesa, je begrijpt me niet goed, geloof ik. Je begrijpt ook niets van Afrika. Ik doe dit niet voor mijn plezier. Maar het moet nu eenmaal. Iedereen die er de gelegenheid voor heeft, doet het.'

'Zo,' zei ik, '*iedereen*!?'

'Ik ken in ieder geval heel veel meisjes die het ook doen. We kúnnen niets anders.'

'Je kunt koffers pakken.' Ik maakte m'n koffer open. Ze had hem inderdaad met zorg gepakt.

‘Keurig!’ zei ik.

‘Ik heb het met plezier voor je gedaan. Met liefde. Hou jij niet een béétje van me. Helemaal niet? Même pas un tout petit peu? Zelfs niet een héél klein beetje?’

11

De grote zorg, die ze duidelijk aan het pakken van mijn koffer had besteed, maakte dat ik haar nog minder wilde kwetsen dan eerder op de avond, en toen had ik haar al helemaal geen pijn willen doen. Die zorgvuldigheid overtuigde mij ook dat ze een heel verstandig meisje moest zijn, ondanks haar veertien jaren.

Ze was misschien vatbaar voor argumenten, zelfs moeilijke argumenten.

‘Luister, lieve Gadisha,’ zei ik, terwijl ik op het bed ging zitten, ‘weet je wat *slavernij* is?’

Ze knikte heftig. Toen ik verder wilde gaan zei ze met stelligheid:

‘Maar dat bestaat helemaal niet meer!’

‘Maar weet je wat slavernij ís?’ herhaalde ik. En zij:

‘Ja, ja, ik zég het je toch! Ik weet het. Het heeft honderden jaren bestaan. De slavenhalers haalden de mensen overal vandaan, ook uit Mali, en verkochten ze aan de blanken. Ze gingen overzee. jullie zwarten van overzee, komen vroeger van hier. Ik weet het. Ik heb het allemaal geleerd. In het noorden van Songo zijn nog oude slavenmarkten. Ik heb ze zelf gezien.’

‘En waarom was dat allemaal mogelijk, denk je, Gadisha?’

Ze kijkt me schuin aan, alsof ze een val vermoedt, haalt eerst, van mij afkijkend, haar schouders op, en zegt dan zwakjes: ‘Ze werden geroofd. Ze werden 's nachts in hun dorpen overvallen, geketend en in lange tochten hierheen gebracht. Naar de forten aan de kust. Door de Hausa's. Ik heb dat op school geleerd en m'n ouders-’ Ze trekt haar knieën op en begint heftig heen en weer te wiebelen met haar bovenlichaam. Dan ineens kijkt ze me heel enthousiast aan.

‘Als je daarin geïnteresseerd bent, moet je naar mijn dorp in Mali komen. Ik heb een grootvader, die zich daar nog alles van herinnert. Kom je naar mijn dorp? Alle verhalen weet hij. Ook van de Hausa's en zo.’

‘Neen, neen, het gaat er mij alleen maar om dat je weet wat slavernij is.’

Ze keek me gepikeerd aan met al dat onschuldige wit van haar ogen.

‘Ik weet er toch alles van?’

‘Niet álles! Die mensen werden niet alleen geróófd door de blanken. Ze moesten zich soms ook verkopen, omdat er hongersnood was, door droogte, door overstromingen, door sprinkhanenplagen. Precies zoals nu.’

‘Aaaang?’

‘Begrijp je wat ik bedoel?’

‘Niet helemaal. Ik ben misschien te jong om jou helemaal te kunnen begrijpen.’ Ze keek me slim aan.

‘Je begrijpt me best, Gadisha. Heel best! Die mensen moesten zich verkopen omdat ze niets anders hadden.’

‘Omdat ze niet wilden sterven,’ zei ze docerend.

‘Precies als jij,’ zei ik. ‘Ze moesten zichzelf of hun kinderen verkopen precies als jij.’

Langzaam, terwijl ze me schuldbewust bleef aankijken, gleed ze weer onder het laken, tot alleen haar hoofd er uitstak. Daarna draaide ze haar gezicht van me af en vroeg: ‘Wat heeft dat met mij te maken, eigenlijk. Ik mag je. Ik ben verliefd op jou.’

Ik zei: ‘Je hebt zelf gezegd dat de slavernij is geëindigd. Maar toch moet je je verkopen. Precies zoals de mensen dat vroeger ook moesten.’

Ze draait zich heftig om. Ze was boos nu, maar ze zei eerst niets.

‘Wat moet ik dán doen?’ vroeg ze daarna.

‘Ik weet het ook niet precies.’ Ik haalde diep adem. Ze had me in ieder geval begrepen. Begrepen in ieder geval waarom ik haar haar zin niet wilde geven. Ik liet haar een tijdje rustig nadenken en zei toen: ‘We moeten proberen een eind aan de slavernij te maken. Er moeten andere mogelijkheden zijn dan je te verkopen. Begrijp je?’

Ze knikte langzaam voor zichzelf uit.

‘Je bent knap,’ zei ze. ‘Je moet in Afrika blijven en alles veranderen.’

En na een tijd: ‘Je moet in Afrika in de politiek. Alleen in de politiek kun je de dingen veranderen, nietwaar? Wil je dat ik in de politiek ga?’

Ze lachte. Ik lachte ook: ‘Je moet eerst je school afmaken, een baan nemen. Zoiets. Politiek komt later wel.’

‘Met werken verdien je in Afrika toch niet zoveel!’

‘Het is beter dan je te verkopen. Als we de slavernij willen beëindigen moeten we in ieder geval studeren. Dat is de eerste stap.’

Ze staat bruusk op en als de kamerjas weer openglijdt, trekt ze hem snel dicht. Ze doet daarna het laken recht en klopt het kussen uit. ‘Meen je echt dat ik het geld mag houden,’ vraagt ze ondertussen, ‘het is zoveel. ZOVEEL. En ik-’

‘Echt. En je hoeft me er niet dankbaar voor te zijn.’

Ze lacht luid: ‘Onkosten! O.K. dan doe ik dat.’ Ze gaat voor de spiegel staan en sjort zich stevig vast in mijn kamerjas: ‘En wil je dat ik hiermee ophoud?’

Ik zwijg.

‘Waarom zeg je nu niets?’

‘Het is joúw leven. Jíj moet uiteindelijk beslissen wat je ermee doet.’

‘Niet waar!’ zegt ze heftig met haar voeten stampend. ‘Jij zegt van die slavernij. Dat die slavernij moet ophouden. Dat zeg jíj. Dat ik me niet moet verkopen. Dat zég je toch?! Als je zegt dat ik ermee moet ophouden doe ik het!’ Ze blijft me uitdagend aankijken.

12

Ik voelde me op dat moment heel slecht. Ik had haar dat hele verhaal opgehangen tenslotte om haar duidelijk te maken, waarom ik haar niet wilde kopen, waarom ik me niet wilde compromitteren. Nu wilde ze dat ík de verantwoordelijkheid voor haar nam. Dat ík de consequenties accepteerde voor de moeilijkheden die haar te wachten stonden als zij niet op deze manier kon bijverdienen. En alleen dán, die indruk had ik, zou ze me geloven. Anders zou voor haar alleen maar vaststaan dat ik haar als vrouw afwees. Niets meer. Wat ik juist de hele tijd had proberen te vermijden.

Toen vertelde ik haar van mijn eigen leven. Het is mij tenslotte toch ook gelukt om uit mijn ellende te komen, al is die misschien nooit zo groot geweest als de hare. Ik had,

toen ik na de lagere school werkloos over mijn eiland rondliep, nummertjes kunnen gaan verkopen, stelen, moorden, weet ik wat. Ik had in Holland pooier kunnen worden, een weg die veel van mijn landgenoten kiezen; maar daardoor raken ze helaas steeds verder weg van juist datgene wat ze zo graag willen bereiken, in laatste instantie: maatschappelijk aanzien misschien nog meer dan brood alleen. Ik ben eruit gekomen, en hoewel zij als vrouw nog minder kansen had dan ik, ze moest het ook kunnen, om de doodeenvoudige reden, dat anders geen eind zal komen aan de slavernij.

'Je moet eruit komen,' besloot ik een lang verhaal.

'Bedoel je dus, dat ik hiermee moet ophouden?'

'Ja.'

'D'accord,' zei ze eenvoudig, 'dát wilde ik weten. Nu weet ik ook dat je me echt aardig vindt.'

'Dat is zo,'

'Dan kunnen we toch samen in dit bed slapen vannacht?'

'Neen.'

13

Ze keerde me de rug toe, maar bleef me over haar schouder heen aankijken, terwijl ze uit de kamerjas stapte. Ze zag er werkelijk uit als een volwassen vrouw, met brede stevige dijen. Misschien had ze al kinderen? Ik vroeg het haar maar niet.

Ze ging naar de klerenkast, haalde haar bh en broekje eruit en trok ze aan. Ze zei ondertussen:

'Waarom niet? Ik vind je de aardigste man die ik ooit ben tegengekomen. En niet alleen maar omdat je me zomaar zoveel geld hebt gegeven. Waarom neem je me niet mee naar Holland? Daar is het leven veel beter dan hier, nietwaar?'

Ik dacht bij mezelf: 'Dat is het aanbod dat mensen vroeger aan de slavenhalers deden: bovendien kan ik jullie allemaal toch niet meenemen in mijn eentje al zou ik je misschien beter behandelen dan de slavenhalers van vroeger.'

Ik zei:

'Ik ga niet meteen naar huis. Ik zwerf.'

'O ja, naar welke landen ga je allemaal? Heb je thuis een vrouw? Is ze mooi?'

‘Neen.’

‘Dan heb je er een nodig!’ En lachend knipogend: ‘Om voor je in te pakken. Wat doe je als ik niet wegga?’

‘Dan word ik boos.’

‘Wat doe je als je boos wordt?’

‘Ik zet je er hardhandig uit.’

‘Dat geloof ik niet!’ Ze kwam naast me zitten.

‘Ga alsjeblieft weg, lieve Gadisha,’ zei ik smekend.

Ze sloeg me hard op m'n dij met haar vlakke hand en zei kwasi boos:

‘Je bent daarnet met een vrouw gegaan. Ik voel het!’

‘Ja.’

‘Dus dat is het. Daarom! Met hún wel. En met mij - Was ze goed?’

Ik legde een vinger op m'n mond en zei: ‘Ssssst.’

‘D'accord. Ik vind je aardig. Alles wat je doet is goed en ik zal alles doen wat je zegt.’

‘Iets anders is niet mogelijk.’

‘Dat bedoel ik ook niet! Ik bedoel dat ik hiermee zal ophouden als je dat wilt. En je wilt het. Dus houd ik ermee op. Ik weet niet precies hoe het verder moet, maar ik zal wel zien. Misschien ga ik in de politiek!!? Je kunt nooit weten. Of misschien ga ik stelen. Iets moet je toch altijd doen?! Maar je zou dat ook niet willen, hè, dat ik ging stelen?’

Ik schud van neen.

‘D'accord. Dan blijft alleen de politiek dus over. Vechten,’ zegt ze, terwijl ze haar benen spreidt en met haar korte armen de geweerhouding aanneemt.
‘Trakatrakatrakatraka,’ zegt ze, haar denkbeeldige machinegeweer in de rondte draaiend, ‘zoals in Guinee Bissau en Mozambique. Iedereen dood.’ Ze duwt haar denkbeeldige geweer tegen me aan en ik laat me lachend achterovervallen. Ze is grappig zoals ze daar halfnaakt voor me staat met haar armpjes nog steeds in geweerhouding. In haar speelse ogen zie ik nu ook duidelijk haar jeugd.

‘Bedoel je dat,’ zegt ze, kwasi dreigend haar geweer op me richtend, ‘trakatrakatrakatraka boem boem boem? Zoals in Angola?’

‘Als het nodig mocht zijn.’

‘Het is nú al nodig,’ zegt ze. ‘Ook in Mali. Overal in Afrika.

Je hebt gelijk. Alles is in handen van de blanken hier in Afrika. Mooie huizen, mooie hotels, mooie banen. Waarom blijf je niet hier?! Dan ga ik met je vechten als je dat wilt.' Ze laat haar geweerhouding varen: 'Vertrouw je me?'

Ik knikte.

'Heel heel erg?'

'Ja. Waarom?'

Ze antwoordde niet direct, maar na een tijd zei ze weer:

'Je hebt daarnet met een vrouw geslapen, nietwaar.'

'Ja.'

'Was ze goed? Ik bedoel, had je plezier met haar en heeft ze je móe gemaakt. Ben je tevréden?'

Ik antwoordde niet. Ze zei: 'Je bent dus moé moé moé moé. Je kunt niet met me slapen al zou je het willen! Zó ben je niet! Ik geloof wel dat je het zou kunnen, want je bent pezig, je lijkt me een sterke man. Maar zó ben je niet. Je zou het niet willen! Bovendien heb je ook al veel gedronken.'

Ik voelde me opgelucht. Nu zou ze eindelijk weggaan. Maar ze zei:

'Dus kan ik hier naast je blijven slapen? Zomaar, zonder dat we iets doen.'

Ik wilde wat zeggen, maar ze riep: 'Je hebt gezegd dat je me vertrouwt en ik, dat ik alles zal doen wat je wilt en dus ook wat je níet wilt. We liggen hier samen in dit bed en er zal niks gebeuren. Ik vind je heel aardig en ik zal je nooit meer zien. Je kunt niet weigeren. Tu n'es pas si cruel!'

'Je bent te aantrekkelijk voor-'

'Sssssst,' zei ze, 'vertrouw me maar. Ik zou mezelf niet vergeven als er tussen jou en mij iets gebeurde. Je zou het heerlijk vinden, dat verzeker ik je wel, want mannen mogen me, maar je zou verdriet hebben en daarna niet meer aardig over me denken. Neen, dat beloof ik je.'

'O.K.,' zei ik en begon me uit te kleden. Ze kroop zo onder het laken. Toen ik me tot mijn onderkleren had uitgekleed aarzelde ik even om in het bed te stappen, maar ze riep, terwijl ze beide armen naar mij uitstrekte: 'Wees niet bang. Kom maar.' Ik moest lachen omdat ik het toch een gekke situatie vond allemaal en zij lachte ook hardop. 'Ik doe je echt niks, ik bijt je niet. Ik laat je rustig slapen. Je zult 't zien.'

Ik kroop in bed naast haar en ze kwam snel tegen me aan en omhelsde me even heel hard. ‘Zie je? Ik doe niks.’ Daarna gaf ze een tik op mijn slappe penis en zei: ‘Goede nacht, lieve stouterd. Je hebt met een andere vrouw geslapen.’ Ze keerde me de rug toe en viel daarna snel in slaap.

Ik niet. Een hele tijd lang lag ik op m'n rug na te denken. Ik had het gevoel dat het goed was zo. Ik voelde me haar vader. Haar warme achterwerk tegen mijn dij. Ik kon dus in ieder geval van mezelf zeggen dat ik geen medeplichtige was. Medeplichtige aan slavernij, medeplichtige aan de armoe. Ik sliep in met de gedachte dat ik er goed aan gedaan had van het afscheidsbal van Wawili voor de koningin der Nederlanden weg te lopen. Zíj waren medeplichtigen. Ik niet!

14

Toen ik wakker werd was ze weg. Ze had ook mijn kamerjas ingepakt en haar kleren uit de kast gehaald. Ik dacht haar nog bij het ontbijt te zullen zien en misschien samen met haar nog iets leuks te kunnen doen, maar toen ik in het kleine ontbijtzaaltje kwam was ze al weg. Ze had de manager, die zelf het ontbijt serveerde, gevraagd mij te vertellen, dat ze woord zou houden. Hij moest me ook veel groeten doen. Hij knipoogde terwijl hij 't zei. Hij wilde zijn typisch afrikaanse, vriendelijk bedoelde grapjes loslaten over haar en mij, zoals de avond tevoren, maar ik had daar nu geen zin in.

‘Is ze terug naar Mali?’

‘Weet ik niet. Ze was erg *blij*,’ voegde hij er met een nieuwe knipoog aan toe.

‘Ik hoop dat ze naar Mali is,’ zei ik terwijl ik van tevredenheid begon te lachen. ‘Ik hoop het.’

Omdat hij me wat onbeholpen bleef aankijken, niet echt begrijpend waarom ik lachte en omdat ik toch klaar was met mijn ontbijt, gaf ik hem een grote fooi. Toen lachten we langdurig en stompzinnig samen.

‘Weet je,’ zei ik bij het weggaan tegen hem: ‘Van de slavernij bevrijden we ons alleen door moed.’

Hij lachte toen hardop. Hij vond dat zeker een extra goeie.

15

Ik ben Gadisha niet vergeten. Maar tot nog toe dacht ik aan haar steeds als meisje van veertien in mijn kamer toen. Nu, al een paar dagen, eigenlijk sinds ik op de Comoren het bericht van Wawili's dood hoorde, denk ik steeds aan het feit dat ze nu al bijna zestien is, bijna de leeftijd van mijn eerste liefde. Ik zie haar nog, met haar rijpe ontblote borsten op mijn bed in het Hotel Désiré zitten, wiebelend met haar benen, terwijl ze mij tracht te overtuigen, de benen gespreid, de armen in geweerhouding. Trakatrakatraka boem boem boem! Misschien heb ik me toch te goedkoop afgemaakt van de verantwoordelijkheid die ik over haar heb genomen. Al probeer ik dat zo weinig mogelijk te doen, geld geven om de misère die ik overal tegenkom te verlichten, omdat er eenvoudig te veel is - in dit geval had ik best een uitzondering kunnen maken; me iets meer interesseren voor haar school, dus haar onkosten betalen, eventueel zelfs met behulp van de krant of een andere instantie. Ik had overigens ook al eerder weer naar Mali gemoeten, om te zien wat de Volksrepublikeinse Chinezen, die zeer bescheiden, bij wijze van spreken, op kousevoeten, heel Afrika binnenkomen, daar nu precies uitvoeren. Ze schijnen zich vooral op te houden met bevloeiingswerken; maar doen ook andere dingen: De suikerfabriek die ze al jaren geleden in Dougabougou bouwden hebben ze vergroot en ze hebben een nieuwe gebouwd te Seribala. Nu de militaire regering van Mali een paar passen naar links schijnt te willen maken, zal die samenwerking tussen de Volksrepubliek en Mali zich wellicht veel sneller uitbreiden. Er is dus alle reden om na Songo, Mali te bezoeken. Bovendien is er wellicht ook een link te leggen tussen de activiteiten van Amadou Bakari, wiens FLES na de dood van Wawili in de noordelijke bossen van Songo een guerrillabeweging is begonnen, en de Chinezen, die niet alleen in Mali, maar ook in talrijke andere landen van Afrika hun rustig uitziende activiteiten ontplooien: Soedan, Dahomey, Togo, Nigeria, Ghana en zelfs in het Zaire van de zonderlinge Mobutu. Feit is, dat Bakari een tijdlang in China is geweest. Hij heeft daar landmeterij gestudeerd.

Ik heb natuurlijk weinig kans haar tegen te komen, daar-

voor is Bamako te groot. En toch, ze zat daar op een soort huishoudschool, nietwaar? Er zullen er wel niet zoveel zijn in Bamako! Als het wáár is tenminste, wat ze vertelde! Hoe dan ook, de gedachte aan haar maakt dat ik sneller en opgewekter reis dan anders. Bovendien heb ik geluk met mijn aansluitingen. Van de Comoren (de franse kolonie van vier eilanden tussen Madagaskar en de kust van Afrika, die veel op de Antillen lijken: een eigen creoolse taal op basis van het portugees, en weinig grondstoffen!) naar Madagaskar, dat men het Engeland van Afrika kan noemen, omdat ze daar ook denken dat alleen hún eiland bestaat; de rest van de wereld is maar een hallucinatie. Maar mooie meisjes!! Ik stak over naar Mozambique en nam toen het vliegtuig naar Lagos. Om 07.00 uur, over enkele uren dus, neem ik de Air Afrique naar Songo. Het vliegtuig vliegt: Lagos, Accra, Abidjan, Freetown, Tamina. Ik hoop het tenminste, want tot gisteren was het vliegveld van Tamina gesloten. Gisteravond, na de begrafenis van Wawili, heeft Djalo Betò de noodtoestand weer opgeheven. Ik denk, om de oproer in het noorden voor de wereld te bagatelliseren en Songo's talrijke buitenlandse investeerders weer wat gerust te stellen. Songo's naam van een van de meest vooruitstrevende republieken van Afrika, dankt het aan de drastische liberale politiek, die Wawili sinds de onafhankelijkheid heeft gevoerd. Op verschillende plaatsen langs de Baï staan grote industriecomplexen. De geïnteresseerde investeerder krijgt niet alleen de grond vrij, maar ook zijn benodigde industriegebouwen als hij dat wil. Verder kan hij beschikken over een vrijdom van belasting van tien jaar, die zelfs, onder bepaalde omstandigheden, gerekt kan worden tot vijftien of zelfs *achttien* jaar! Alle winst uit die bedrijven kan volledig worden uitgevoerd en de staat van Songo wil vaak garant staan om financieringen snel te doen verlopen. Waar de geïnteresseerde investeerder evenwel het meest van kan profiteren zijn de stabiele, op kunstmatige wijze zo laag mogelijk gehouden lonen. Dit laatste omdat het vakbondswezen direct gecontroleerd werd door Wawili, terwijl het begrip stakingsrecht een vloek was voor deze autoritaire president. Hij dankte zijn, zelfs binnen het kapitalisme gezien, zeer ouderwetse economische

opvattingen misschien vooral aan zijn studie aan de hogere handelschool te Parijs; ze schijnen daar aan die Ecole Normale namelijk de sociale component volkomen te verwaarlozen. Van de riante investeringsmogelijkheden hebben niet alleen de Fransen en Nederlanders, maar ook veel Duitsers, Amerikanen en Japanners gebruikgemaakt. Twee japanse fabrieken voor auto-assemblage en een franse, een aantal textielbedrijven uit Nederland, hebben er zich nog niet zo lang geleden gevestigd. Die textielbedrijven zouden, indien de lonen in Songo ook beter waren, niet eens zo'n slecht ding voor het land zijn: Menig toerist, die als aandenken een kleed met mooie exotische patronen uit Songo mee naar Europa neemt, ontdekt later tot zijn ontnuchtering het impressum: Made in Holland! Zonder het grote afzetgebied Afrika zou heel de textielindustrie in Nederland misschien nooit zo'n grote hoogte hebben bereikt! Duitsers, Amerikanen en ook Japanners hebben er voorts fabrieken voor arbeidsintensieve elektronische apparaten, zoals draagbare radio's, platenspelers enz. De werkloosheid in Songo is door al deze industriële vestigingen lager dan in menig ander afrikaans land, Ivoorkust misschien uitgezonderd, al is ze nog sterk aanwezig. Door de grote trek naar de hoofdstad - de bevolking is hier sinds de onafhankelijkheid verdubbeld-, niet alleen van Songolezen van het platteland, maar ook van gastarbeiders uit Opper Volta, Mali, Senegal en zelfs Ghana, waar het toch iets beter gaat tegenwoordig, zijn de woonomstandigheden in Tamina steeds deplorabeler geworden. De aanwezigheid van meer dan zestigduizend Europeanen, die veel hogere salarissen verdienen dan de Songolezen, heeft op schrikbarende wijze de levensstandaard omhooggejaagd! De trek naar de stad heeft verder ook de landbouw, die in Songo nooit erg hoog ontwikkeld was, sterk doen afnemen, waardoor er steeds meer schaarste heerst ten aanzien van de primaire levensmiddelen. Invoer uit andere landen, zelfs Europa en Canada, voorziet daar wel wat in, maar maakt het leven ook steeds weer duurder.

16

Hoe florissant het zakendoen voor Europeanen overigens is hier, blijkt wel uit het feit dat zelfs het monopolie dat de franse banken in vroegere franse kolonies doorgaans hebben behouden, hier doorbroken is: Naast de franse banken vindt men er amerikaanse, duitse, nederlandse en engelse (Barclay's Bank o.a. die in de vroegere engelse kolonies de voornaamste bank is). De Europeanen die je voortdurend in luchtige kledij op de terrassen van Tamina van de afrikaanse zon ziet genieten - als ze tenminste niet aan het strand liggen - moeten veel van muziek houden. Het is mij tenminste opgevallen hoe groot het aantal zaken voor geluidsapparatuur en platen in Tamina is. Het grappige daarbij is, dat ze allemaal willen suggereren dat ze veel van Songo houden. Je vindt Happy Songo (Sony), Songo Sound (Hitachi), terwijl Le Son Songo waar ik eens batterijtjes voor mijn Sony-recorder heb gehaald, de naam is waaronder onze dierbare Philips opereert. Je kunt er van alles kopen, van elektrisch draad tot televisietoestellen (Songo beschikt al jaren ook over dit zoethoudertje). Deze vestiging troont in het midden van het commerciële centrum, tegenover het grote kleurige plantsoen waar hongerig uitziende afrikaanse houtbewerkers hun kralen en maskers en voorouderbeeldjes staan te verkopen. Tamina heeft zelfs een eigen Agfa-laboratorium om kleurenfilms ter plaatse te ontwikkelen, wat een zeldzaamheid is in hoofdsteden van West-Afrika.

Ja, het nationaal inkomen neemt toe; het gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking is een van de hoogste in Afrika, maar als je in Tamina komt en je ziet de ellende in de arme afrikaanse wijken, dan vraag je je wel af wat de mensen, die over het stijgen van dat nationaal inkomen zo juichen, nu precies bedoelen. Wat mij betreft is het tot nog toe allemaal eenrichtingverkeer geweest tussen de investeerders en Wawili met zijn sprookjespaleis en zijn kastelen in Frankrijk! En de dood van deze ijdele man zal voor de krottenbewoners van Tamina niet veel verandering brengen, omdat zijn opvolger, de kleine, maar evenzeer gezette Djalo Betò, die ik me ook duidelijk herinner van het staatsbezoek van de koningin, in dit opzicht niet

anders is, behalve dan dat hij zich minder met vrouwen inlaat dan Wawili deed. Maar er zijn wel verschillen in *gerichtheid* tussen hen beiden. Wawili heeft in Frankrijk gestudeerd, was met een Française getrouwd en was ook een uitgesproken verdediger van franse belangen. Daarom kon hij zo volledig vertrouwen op franse militaire steun via het defensieverdrag dat hij bij de onafhankelijkheid met Parijs sloot. Dat deden trouwens de meeste voormalige franse kolonies, behalve Sekou Touré's Guinea. Een tijd geleden werd er dan ook op de Comoren gedemonstreerd voor een 'Indépendance sans bases': tegen het soort onafhankelijkheid dus dat maakt dat nu in Songo zo'n drieduizend man franse soldaten met zeker honderd gevechtsvliegtuigen klaar staan om in te grijpen. Het cruciale punt in de opstand is dus vooral wat deze franse troepen zullen doen. (Amadou Bakari, die kapitein is geweest in het songolese leger, heeft vóór de onafhankelijkheid trouwens ook in het franse gediend.) Hier begint de politieke kaart van Songo heel interessant te worden. Want Djalo Betò heeft in Amerika gestudeerd en is met een Amerikaanse getrouwd - men fluistert dat zijn bruid hem regelrecht door de Siaiee is geleverd-, die naast talrijke andere activiteiten ook een huwelijksbemiddelingsbureau leidt, zoals iedereen weet. Dat niet alleen. Betò, die chemisch ingenieur is, heeft jarenlang voor de amerikaanse ESSO gewerkt en heeft vóór Wawili hem, om welke duistere redenen dan ook, tot kroonprins maakte, de olieboringen van de ESSO voor de kust en in het woud in het noorden geleid. Die boringen hebben overigens succes gehad, maar tot werkelijke winning is men nog niet gekomen, omdat hier franse en amerikaanse belangen zo hevig op elkaar botsten, dat Wawili het winningscontract dat hij al bijna met de ESSO had getekend, voor onbepaalde tijd heeft moeten opschorten. Niemand twijfelt er aan dat de moord op Wawili politieke oorzaken heeft! Verschillende mensen zijn op die verdenking al opgepakt. Maar van een bekentenis is nog geen sprake. Ook de ware toedracht van de moord is nog niet duidelijk. De voor de hand liggende mogelijkheid is Bakari, natuurlijk. Héél voor de hand liggend zelfs: Bakari laat Wawili vermoorden en begint tegelijkertijd zijn opstand! Maar er is

ook een andere, interessante mogelijkheid: Siaiee. De alomtegenwoordige CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY (CIA), voor mij allang doodgewoon en alledaags: Siaiee, die voor ons mensen alle andere godheden aan het vervangen is! De te vroeg gekomen Grote Broer; de nieuwe godheid, die als het oogje in de driehoek van vroeger, ons vanuit het verborgene voortdurend in het oog houdt. Het is zeer aanlokkelijk om dit te veronderstellen omdat tegelijk met Wawili ook een Songolees en twee amerikaanse vrouwen zijn omgekomen. Hoewel de Siaiee nog niet bekend staat om zelfmoordenaars; zo ver schijnt de toewijding van de apostelen nog niet te gaan! En toch, twee amerikaanse vrouwen en een Songolees, samen met president Wawili, lijkt dat niet op een mooi geplande, zij het wreed verstoorde, presidentiële orgie voor vier personen? Als je zo door blijft gaan, kom je op de gekste vermoedens. Zo bijvoorbeeld, dat een van de Amerikaansen in kwestie de vrouw van Djalo Betò zelf was?! En dat daarom hun identiteit nog geheim wordt gehouden? Waarom niet?! Stel je de zaak eens als volgt voor: De Siaiee levert jaren geleden aan Djalo Betò via zijn huwelijksbemiddelingsbureau een agente als bruid. *Een bruid die ook bij Wawili in de smaak moet vallen*! Snap je? Wat heel wel mogelijk is, omdat het immers allang bekend is dat de Siaiee van alle afrikaanse presidenten, generaals en andere hoge pieten over wat ik zou willen noemen het liefdespalet of spectrum beschikt: een gedetailleerde beschrijving van hun smaak waar het vrouwen aangaat en van hun seksuele gewoontes. Dat weten we alláng! Welnu, mevrouw Betò papt aan met monsieur le president Wawili en zorgt dat Betò kroonprins wordt, met de smoes aan monsieur le president bv. dat Betò's gangen zodoende veel beter te controleren zullen zijn en zij beiden vrijer om de liefde te bedrijven. In werkelijkheid om de amerikaanse belangen in Songo veilig te stellen, vooral ook in verband met de olie. Als Mr. Henry Kissinger (de nieuwe St. Petrus van onze nieuwe Heer) voor de ITT al heel Chili ondersteboven haalt en o.m. daar ook een president laat ombrengen, waarom zou hij dan in siaieesnaam minder doen voor de veel machtiger oliemaatschappijen?!

Maar waarom zo'n gek hotel! Een hotel in Auberge, niet

eens een *echte* europese wijk! Helemaal geen sjieke omgeving voor de luxe-bewuste Wawili. De theorie van een orgie voor vier personen is aardig en past bij Wawili's persoonlijkheid, maar werkelijke kans om achter de waarheid te komen heb ik alleen maar in Tamina zelf.

17

Toen ik gisteren op Ikejo aankwam werd ik zoals dat gewonte is in arme landen, omringd door een groep luidpratende taxichauffeurs, die een ware veldslag om mij leverden. Op die momenten geef je die burgerlijke professoren in de economie toch wel gelijk, die beweren dat het hele leven door schaarste wordt beheerst. Ik wilde helemaal niet met een taxi naar Lagos, omdat die rit bijna anderhalf uur duurt en je zo'n honderd nederlandse guldens daarmee kwijt bent. Geen zuinigheid van mij hoor, want ik heb tenslotte mijn *onkostenrekening*, maar mijn democratische gevoel wil dat overheden wanneer zij dingen als vliegvelden aanleggen ook rekening houden met de portemonnee van de kleine man. Bovendien is dat nieuwe vliegveld speciaal gebouwd voor het grote culturele festival dat dit jaar in Lagos zou worden gehouden en dat door het nieuwe bewind voor onbepaalde tijd is uitgesteld. Ik vind dat er gouvernementsbussen moeten rijden, verwend als ik ben door de KLM, die dat voor een schijntje doet: van Schiphol naar Amsterdam niet alleen, maar ook naar allerlei andere steden. (Ik spreek tegenwoordig op een heel opzettelijke manier weinig goeds van Nederland, maar deze service van de KLM valt, dacht ik, op geen enkele manier te bagatelliseren. Al laten ze je wel uren wachten op je koffer als je aankomt. Dat is dan weer helemaal niet zo koninklijk van die Koninklijke Luchtvaart Maatschappij!) De veldslag werd gewonnen door een Hausa-type, met slanke, pezige tijgerarmen en een puntig hoofd, gekleed in een wijd afhangende, ruwgeweven witte tuniek; met sandalen aan. Hij wist de anderen met geweldige duwbewegingen ver van mij af te houden en ontvoerde mij praktisch naar zijn wagen, wat hij gemakkelijk kon, want hij had mijn koffer daarheen meegenomen, dus moest ik hem wel volgen. Toen ik daarna zei dat hij me dan maar naar de halte van

een wilde bus moest rijden, als er geen officiële bus was, maakte hij eerst groot misbaar en daarna loog hij dat er helemaal geen bussen naar Lagos gingen; officiële noch wilde. Ik zei daarop: ‘Ik meen me wel te herinneren dat vroeger-’

‘De burgeroorlog heeft alles veranderd, meneer. *Alles*.’

‘Maar ik ben hier ook na de burgeroorlog nog geweest. Het nieuwe bewind misschien?’

‘Neen, zelfs als die bussen reden, zou ik u dat toch afraden. Ach neen, met uw koffer en alles. U bent een *heer*, nietwaar. Zo'n bus is voor het gewone volk, dat als sardines in een blik op elkaar gepakt zit. Dat daarvan houdt, begrijpt u? Bovendien bestelen ze u! Er wordt verschrikkelijk geroofd in Nigeria. U wist dat toch wel?! Laat me u maar rustig rijden. Ik heb het beste met u voor. En als u me niet gelooft: Vanavond worden er weer een paar terechtgesteld. Zal ik u erheen rijden? Dan kunt u zelf zien, dat ik niet lieg.’ Hij klopte me talrijke malen op de schouder. ‘Het is in het voetbalstadion. Wilt u erheen?’

Die verhalen deden het 'm wel en ik stapte dus in. Daarna heeft hij me inderdaad naar het stadion gereden waar die *middag* - ik heb me vergist, zei hij - twee mannen die met geweld een bijkantoor van Barclay's bank hadden beroofd, waren doodgeschoten. Er staat in *The Nigerian Tribune* van vanochtend, dat ook nieuws over Songo bevat, een grote foto van die terechtstelling met twee zeer triest neerhangende hoofden (precies de goede en de slechte moordenaar maar zonder Christus in het midden) en daarachter een tot de nok toe gevuld stadion. Dat doet me denken aan de foto's van de honderden gevangenen, die na de coup van de chileense generaals in 1973, in het voetbalstadion van St. Jago werden samengedreven. En dan te bedenken dat er mensen zijn die beweren, dat sport en politiek niets met elkaar te maken hebben! Of politiek met cultuur!

Mijn brutale, leugenachtige chauffeur Ali bracht mij naar het Bristolhotel in de St. Marcusstreet, het centrum van Lagos en bood zich aan om mij vanochtend ook weer naar Ikejo terug te rijden. ‘U moet er om zes uur zijn? Dan ben ik om vier uur bij u. Verlaat u zich maar op mij!’

Om zeker te zijn dat ik geen grappen zou uithalen met officiële of met wilde bussen is hij vóór het hotel in zijn auto blijven overnachten, om tegen vier uur inderdaad op mijn deur te komen kloppen. Veel te vroeg eigenlijk. ‘Ik ben extra vroeg gekomen omdat ik uw vriend ben,’ zei hij. ‘Dan weet ik zeker, dat u uw vliegtuig niet mist. Dat zou jammer zijn.’ Hij vroeg of hij bij mij zijn mond mocht spoelen, want dat had hij nog niet gedaan. Zijn tanden poetste hij ondertussen voortdurend op de afrikaanse manier, met een stuk al of niet zoethout, waarvan hij ook telkens verwoed spaandertjes afbeet en in mijn kamer uitspuugde.

‘Gaat u maar rustig douchen, meneer, ik pak uw koffer wel voor u in.’ Door dat aanbod dacht ik ineens weer aan Gadisha en tamelijk bruusk zei ik dat dat niet hoefde; dat hij maar beneden in de hal op mij moest wachten.

Daar had hij geen zin in. Ik werd als het ware door hem gegijzeld. Beneden wilde hij mij ook naar de eetzaal achtervolgen, nog steeds met zijn natuurlijke tandenborstel in zijn mond, en links en rechts spugend, maar de portier, die hij eerder met een smoesje verschalkt had om naar mijn kamer te kunnen gaan, belette het hem. Ik moet zeggen dat ik, hoewel ik zijn harde manier van dienstverlening niet zo prettig vond, toch bewondering had voor het feit dat hij de pluche omgeving van dit hotel waar vooral de bemiddelden komen - daarom had hij mij er ook heen gebracht, had hij gezegd - volkomen aan zijn laars lapte. Ik nam daarom wat broodjes voor hem mee, want hij had ook nog niets gegeten.

18

Nu rijden we op de hobbelende, kronkelende, zeer drukke en zeer stoffige weg langs de brede *Lagoon* die door Lagos stroomt. Hij kauwt gelukkig op zijn broodjes, draait zich telkens om en praat met volle mond tegen mij. Ik heb de indruk dat hij dat doet om zich voortdurend ervan te vergewissen dat ik er nog steeds zit. Ik vind het best, als hij me maar niet telkens z'n vriend noemt en niet zoveel zijn best zou doen om mij ervan te overtuigen dat hij alleen maar het beste met mij voor heeft. Het is een even begrij-

pelijke als vernederende activiteit, die natuurlijk voortvloeit uit zijn benarde levensomstandigheden, maar het geeft mij weer dat vervelende gevoel van medeplichtige. Ik wil gewoon het idee hebben dat ik op een zeer onpersoonlijke manier in een willekeurige taxi zit, die me naar het vliegveld rijdt. Meer wil ik op dat moment niet weten. Om dit te bewerkstelligen grijp ik naar de kranten die ik bij me heb. *The Nigerian Tribune*, die ik net heb gekocht, en een oud exemplaar van *Le Monde*, dat ik al in Madagaskar heb opgepikt. Ik begin met *Le Monde* en herlees het geschreven portret van Wawili dat bij het nieuws van de aanslag op hem wordt gegeven. Bepaalde gedeelten leg ik meteen in vertaling vast op mijn zakbandrecorder:

'Kort na de onafhankelijkheid van zijn land besloot Wawili dat de drie partijen die Songo telde een dynamische ontwikkeling van zijn land in de weg stonden. Hij introduceerde het eenpartijenstelsel met hemzelf aan het hoofd van de PDS (Parti Démocratique du Songo) - whát's in a name! - en muilkorfde Songo's reeds zwakke vakbeweging nog meer. Hij breidde zijn persoonlijke macht uit door naast de functie van regeringsleider ook enkele ministeries onder zijn direct beheer te brengen.' Het artikel weidt dan uit over Wawili's promiscueus seksueel leven, over zijn bezittingen in Frankrijk, en over zijn volledig liberaal-kapitalistische opvattingen, die de westerse investeringen en het toerisme in Songo in korte tijd zo massaal hebben doen toenemen. Het beschrijft uitvoerig de sjieke hotels die de laatste jaren in Tamina zijn gebouwd - 'de torenhoge gebouwen met prachtig inheems houtwerk' - en schrijft dat er sprake was dat Wawili, evenals Houphouet-Boigny van Ivoorkust, met wie hij veel overeenkomsten vertoont overigens, van plan was zelfs een kunstijsbaan in Tamina aan te leggen. Het artikel gaat dan verder: 'Als je door de mooie residentiële wijk van Tamina wandelt, waar zich het prachtige paleis van Wawili bevindt, waan je je in een grote, europese stad, in plaats van in Afrika, tenzij Zuid-Afrika, want de prachtige gerieflijke hotels in dit land doen in het algemeen ook aan de machtige hotelketen van Zuid-Afrika denken. Er is overigens nog één grote overeenkomst tussen Zuid-Afrika en Songo (Wawili was indertijd met Ban-

da en Houphouet-Boigny, ook één van de voorstanders van een dialoog met dit land!): het grote verschil in welzijn tussen europese en afrikaanse wijken. In de afrikaanse wijken zijn de wegen doorgaans niet geasfalteerd, de huizen klein en ongerieflijk; vaak ook zonder licht, toilet en stromend water, terwijl de vuilnisophaaldienst hier in het geheel niet schijnt te bestaan. Dit alles is des te schrijnender omdat juist in deze arme wijken talrijke bars en nachtclubs zich bevinden - waarvan een groot aantal door Fransen wordt gedreven - die de hele nacht openblijven, en die de afrikaanse arbeider snel van het weinige geld dat hij in Tamina kan verdienen, afhelpen. En als de bars en clubs dat niet doen, dan doen de prostituées daarin het wel. Die trekken vanuit heel West-Afrika naar Ivoorkust en Songo, waar ondanks een schrijnende uitbuiting, een, zeker in afrikaanse ogen, relatieve welvaart heerst.' Dan volgt een heel leuk stukje bij wijze van afronding van het geschreven portret: 'Een mondaine man was hij, geliefd bij afrikaanse zowel als bij europese vrouwen, die hem erg *charmant* vonden. (Ook de koningin der Nederlanden schijnt dit te hebben opgemerkt tijdens haar officiële staatsbezoek aan Songo anderhalf jaar geleden!) Hij bezat inderdaad een dichterlijke, zij het lichtelijk ouderwets aandoende flair, die hij tijdens zijn studie in Frankrijk moet hebben verworven; deze eenvoudige zoon van een houtkapper uit Midden-Songo. Die liefde voor cultuur maakte dat hij zich jaarlijks in vol ornaat (bij voorkeur een militair uniform vol ridderordes) liet schilderen. Van elk schilderij werden dan weer foto's gemaakt die door het hele land gingen; een gewoonte die hij deelde met bv. Zaire's president Mobutu. Maar Wawili ging niet zo ver dat hij een rechtstreekse persoonsverheerlijking toeliet. Toen ik het eens met hem over deze gewoonte had vertrouwde hij mij toe, dat hij het uitsluitend deed om de songolese schilderkunst te stimuleren. Dat is misschien ook waar: het zijn uitsluitend songolese kunstenaars, die de eer hebben gehad de president te mogen portretteren! We moeten trouwens oppassen niet al te zeer op een dergelijke gewoonte neer te kijken, want onze eigen koningen en prinsen waren er nooit zo afkerig van. Stapt u alleen maar naar het Louvre! Goya bv. heeft tal-

rijke schilderijen van de spaanse koningen gemaakt. Deze figuren, die allen Carlos schijnen te heten, met hun magere, door bloedarmoede of spaans mysticisme gepijnigde gezichten, waren overigens op geen stukken na zo'n *charmant* model als de weldoorvoede Gaston Senyo Wawili!' Over Bakari staat er alleen, dat hij niet zo lang geleden in Mali een revolutionaire beweging heeft opgericht, FLES (Front de Libération Economique du Songo). Een geschreven portret van hem wordt voor de toekomst beloofd. Leuk, omdat ik Amadou Bakari al heb ontmoet! Vier jaar geleden brachten songolese studenten die ik rondom Montparnasse in Parijs ontmoette hem met mij in contact: Een wat ascetische, lange man van een jaar of vijftig. De geschiedenis van het jaarlijkse schilderij in *Le Monde* heb ik ook eerder van hem gehoord. Hij was ziedend over de dialoogpolitiek, die Wawili wilde gaan voeren, met zelfs plannen om Zuid-Afrika te bezoeken! 'Hij hoopt zo de Nobelprijs te kunnen winnen,' zei Bakari toen tegen mij. 'De Nobelprijs voor de vrede. De man is zo verschrikkelijk ijdel!'

Ik heb dat later allemaal in een van mijn eerste artikelen over Songo geschreven. Toen ik daarop weer voor een visum bij de houtfabrikant in Amsterdam-West aankwam, werd mij dat geweigerd. Ik ben toen heel opzettelijk in die hele houtkapgeschiedenis gedoken en heb daarover gepubliceerd. Voor het staatsbezoek van de koningin aan Songo kreeg ik dat visum na veel aandrang van mijn krant tenslotte toch, met het verzoek mijn leven te beteren en voortaan ook de positieve dingen van Songo te zien. Nou ja, als die er zijn... Ik had overigens verwacht dat Bakari veel eerder iets zou ondernemen, of een van de andere strijdvaardige Songolezen die ik nu en dan ben tegengekomen. Sommigen hebben mij zelfs zeer opstandige strijdgedichten ter hand gesteld, die ik zo nu en dan in mijn artikelen ook aanhaal. Omdat ik van Bakari een tijdlang niets meer hoorde, nam ik aan dat Wawili hem definitief had uitgeschakeld. Eerder al had hij een paar jaar in de gevangenis gezeten omdat hij een pamflet had geschreven tegen de grondspeculaties aan de kust, waar steeds meer verbouwers van kokospalmen in verband met de bouw van nieuwe toeristenhotels van hun grond worden verdreven. Nu blijkt

dus dat hij helemaal niet is uitgeschakeld maar zich in China heeft voorbereid op een definitieve revolutie tegen Wawili en zijn kliek. Makkelijk zal hij het volgens mij niet hebben (al vermeldt een engelse krant dat hij veel steun heeft in de landmacht, waarin hij zelf gediend heeft, en dat er kans bestaat dat een groot deel van de officieren in dit onderdeel met hun manschappen naar hem overlopen) want de president beschikte naast het officiële leger van zo'n 10.000 man, waarvan 7.000 man landmacht, ook nog over een goedbetaald en daarom trouw eigen legertje van een tweeduizend man, dat bovendien ook nog hoofdzakelijk uit Wawili's eigen stamgenoten bestond. Het een en ander hangt natuurlijk wel af van de vraag of Djalo Betò, die geen Peul was naar ik meen, toch de trouw van dat legertje kan winnen of gebruik weet te maken van diens wens Wawili's dood te wreken. Aangenomen dan dat Djalo Betò niet zelf in het komplot tegen zijn voorganger zat! Maar dat lijkt me voorlopig niet zo waarschijnlijk. Dan is er dus nog de mogelijkheid van het ingrijpen van de Fransen; tegen hun moderne vliegtuigen zal Bakari niet veel kunnen uitrichten. Zonder russische steun althans. Het lijkt me namelijk vanwege de chinees-russische rivaliteit niet voor de hand liggend, dat hij zich tegelijk zowel van chinese als van russische steun heeft weten te verzekeren. Zeker weten doet niemand hier iets natuurlijk! Of maar een ding: Als die moord op Wawili niet een op zichzelf staande zaak is, maar werkelijk door Bakari gepland is om samen te vallen met het begin van zijn guerrilla in het noorden, *dan is dat een verbazingwekkend handige politieke zet geweest*! Immers, met Wawili dood, zullen de Fransen niet één twee drie hun soldaten gaan inzetten om Djalo Betò in het zadel te houden. Dat zou zeker niet in hun voordeel zijn. Je hebt daarom best kans dat ze zich geheel afzijdig houden of zelfs, wie weet: *Bakari heimelijk gaan steunen*! Naar alle waarschijnlijkheid zal Bakari afwijzender staan tegenover samenwerking met Amerikanen dan met Fransen, al zullen zijn voorwaarden heel anders zijn dan die van Wawili, die behalve voor wat betreft de eis van militaire hulp, de Fransen niets in de weg legde. De consul van Songo in Mozambique, die mij mijn visum heeft

gegeven deze keer, heeft het misschien veel te licht gezien allemaal: ‘Het gaat om een handjevol communistische bandieten,’ zei hij, ‘die met behulp van China en Libië en anderen een avontuur in Songo willen beginnen om het land in ellende te storten. Maar het zal hun niet lukken. We hebben de opstand binnen vierentwintig uur neergeslagen en Bakari en consorten geëxecuteerd! De franse troepen hebben we daarvoor helemaal niet nodig!’

19

‘Wishful thinking’ denk ik nu bij mezelf en intoneer om dit te onderstrepen een variant van een gedicht van de nederlandse dichter Werumeus Buning, waarmee ik op reis vaak allerlei gekke dingen uithaal om mezelf te amuseren:

In de taxi: ‘De tijd vergaat met lezen,’ zeg ik,
‘Als ik bij jullie ben, zijn jullie allemaal al dood.’
(De beginregels in het origineel zijn:
In de trein: De tijd vergaat met dromen
Als ik bij je ben, ben ik dichter bij mijn dood.)

Een lekker ritme dit gedicht, dat ik tijdens mijn schriftelijke hbs eens heb moeten *parafraseren* zoals dat heet, maar veel te pessimistisch; helemaal niet te vergelijken met revolutionaire poëzie van veel jonge afrikaanse dichters die ik ken; die schreeuwen om hun bevrijding, om hun toekomst. Ik wil verder gaan met *The Nigerian Tribune*, als Ali me weer stoort.

‘Yes, Sir?’ zegt hij. Hij heeft zijn broodjes op en laat het stuur los om zijn handen aan zijn tuniek af te vegen.

‘Ik heb het niet tegen u,’ zeg ik, ‘en let alsjeblieft op de weg.’

‘Geen zorgen, Sir,’ zegt hij, terwijl hij mij met een voldane glimlach aankijkt; zijn lange rechterarm legt hij over de hele lengte van de voorbank. ‘Geen zorgen, Sir. Wat zei u daarnet?’

‘Dat je op de weg moet letten!’

‘Daarvóór, Sir.’

‘Ik praatte niet tegen jou, maar tegen mezelf.’

Hij trommelt op de bank terwijl hij mij in de spiegel blijft beloeren. Dan draait hij zijn hoofd om en lacht hardop terwijl hij mij met zijn witte, wakkere en brutale ogen aankijkt.

‘Kijk vóór je, Ali,’ zeg ik weer, slecht op mijn gemak door de grote stofwolken die volgeladen vrachtwagens en kermende auto's overal om ons heen doen opgaan, waardoor de weg soms nauwelijks is te zien. Hij gehoorzaamt snel, omdat mijn stem boos klinkt, wat voor hem de mogelijkheid inhoudt dat ik tenslotte toch besluit uit te stappen. Wat voorzichtiger zegt hij:

‘Neen, Sir, u spreekt niet tegen uzelf.’

‘Neen?’

‘Neen, Sir, u praat in uw microfoon. Sir, u bent aan het schrijven. Wij Afrikanen zijn slim, Sir. Ik heb u op de heenweg de hele tijd al geobserveerd. Ik dacht eerst dat u zat te bidden, want dat kan natuurlijk, maar ik geloofde het toch niet, Sir. De hele nacht heb ik erover zitten piekeren in de auto. Maar nu weet ik het. U hebt een *recorder* bij u! Bent u journalist, Sir? U mag het mij best vertellen hoor, want ik heb het beste met u voor.’

Als ik beaam zegt hij weer, nu van blijdschap ook toeterend: ‘Wij Afrikanen zijn slim, Sir. Ik had het eigenlijk direct al door, Sir, al moet het een heel kleine recorder zijn; en al heb ik ze nog niet zo klein gezien. Enfin, u bent een goede journalist. En ik een goed chauffeur. Ik breng u veilig naar Ikejo.’

Ik lach in mezelf. Het kleine apparaat dat ik eens op een tentoonstelling voor elektronica in Duitsland heb gekocht, brengt vaker met zich mee, dat mensen denken dat ik tegen mezelf aan het praten ben, dat ik dus een beetje geschift ben. Maar dat is hún zaak. Ik leg er mijn kleine invalletjes op vast, hoef niet voortdurend naar pen en papier te zoeken, die ik toch voortdurend kwijt ben en heb ook nooit meer stijve vingers van het vele schrijven. Om niet te spreken van de spontane interviews, die ik zo allerlei mensen kan afnemen, ook zonder hun toestemming, want het microfoontje, dat ik meestal aan een koord om mijn hals draag, is plat en verdwijnt geheel onder mijn hemd als ik dat wil. Een handig ding ook voor plaatsen waar je niet mag fotograferen. Je doet dat dan mondeling! Zelfs wat geroezemoes alleen maar, is voor de beschrijving van een bepaalde gebeurtenis soms een reuze geheugensteun.

‘Sir,’ zegt Ali weer, ‘zijn we vrienden?’

Ik denk: ‘Daar komt de aanval.’ ‘Neen,’ zeg ik dus.

‘Neen!?’ roept hij verbouwereerd uit. ‘Ik heb toch zo goed voor u gezorgd?!’

‘Daarvoor betáál ik je, Ali, en niet zo weinig ook.’

‘Maar ik heb de héle nacht voor uw hotel staan wachten, Sir. Zoiets doe je toch alleen maar voor een vriend, Sir.’

‘Neen, Ali, je...’

Hij mindert vaart, stopt, spreidt de armen uit en begint te protesteren. Hij doet echt alsof hij een beetje kwaad is. ‘Sir,’ zegt hij, ‘u doet me verdriet als u zegt dat ik duur ben. Trouwens, ik zal u helemaal niets rekenen als u mij het apparaatje cadeau doet.’

De aanval dus. Ik pareer eenvoudig:

‘We komen nog te laat als je niet opschiet.’

Hij start, trekt op en begint het daarna op een andere manier, je zou kunnen zeggen, met een omtrekkende beweging, te proberen. (Tenslotte was Hannibal, de uitvinder van de omtrekkende beweging, een Afrikaan!)

‘Het zou een goed teken van vriendschap tussen Europa en Afrika zijn, als u mij dat apparaatje cadeau gaf; voor al mijn goede zorgen-’

‘Ik kom niet uit Europa, maar uit Curaçao.’

‘Curaçao, waar is dat, Sir?’

‘West-Indië.’

‘Aha, West-Indië? Jamaica, Sir?’

‘Neen, Curaçao.’

‘Een teken van vriendschap tussen *Curaçao* en Afrika dan, Sir, het maakt niet uit. Vriendschap moet er zijn tussen de werelddelen!’

‘Ach kom,’ zeg ik, ‘je hebt zoiets helemaal niet nodig. Je bent toch geen journalist. Om je te amuseren kun je beter een transistorradio kopen of een grotere recorder. Die zijn niet zo duur. Met wat ik je betaal-’

‘Ach sir, denkt u werkelijk dat ik dat ding alleen maar wil hebben om me mee te amuseren?! Neen, neen, u ként Afrika niet! Afrika is een land van *vriendschap*! Wij *houden* van vriendschap, van mensen die aardig zijn! Begrijpt u? Als u me dat ding geeft, dan laat ik het aan mijn vrienden en familie zien.’ Hij onderzoekt het effect van zijn woor-

den eerst even in zijn spiegel. ‘Ik zeg kijk,’ gaat hij daarna verder, ‘dit heb ik nou van die aardige meneer Lopes gekregen. Die meneer Lopes uit Curaçao is een héél goed mens. Begrijpt u? Dan denken ik en mijn familie en vrienden allemaal goede dingen van u. En dat maakt u stérk; gelúkkig!’ Hij kijkt me lachend aan. Als hij ziet dat die aardige gedachten helemaal geen indruk op me maken, zegt hij: ‘Sir, u bent journalist. Dat is iemand die lééft van het nieuws, nietwaar? Als u me dat apparaat geeft, kan ik allerlei zaken hier voor u opnemen en aan u opsturen. Dan blijft u op de hoogte van wat er in Afrika gebeurt; van het festival straks en van alles, dan wordt u een nóg beter journalist, want ik weet zeker dat u nu al een goede journalist bent. Dan verdient u nog heel veel meer *geld*! Ik heb het beste met u voor. En we moeten elkaar helpen, Sir. *Geld* verdienen! Sir, er doen meer dan 25.000 mensen mee aan dat festival. Het is nu wel even uitgesteld, maar het gaat natuurlijk gauw weer door. Dat weet ik zeker!’ Hij trommelt met zijn rechterhand op de bank (terwijl ik me nog steeds zorgen maak over de stofwolken overal om ons heen) en attakeert daarna verder: ‘En omdat u een goed mens bent stuurt u me natuurlijk geregeld een kleinigheid over voor de moeite. Nieuwe bandjes voor het apparaat en een kleinigheid voor mezelf. Meer niet.’ Hij kijkt me glimlachend smekend aan, maar ik beantwoord zijn blik heel onbewogen. Als hij Hánnibal is... dan is mijn naam niet voor niets Sesa, papiamentu voor Cesar!

‘Hoeveel kost-ie eigenlijk, Sir?’ vraagt hij zwakjes.

‘Een paar malen meer dan wat ik je moet betalen. Misschien meer dan deze hele oude auto van je. Dus laat me nu met rust en kijk voor je!’

Dat is onvriendelijk, maar doelbewust. Iedereen op de wereld denkt steeds slimmer te zijn dan de vreemdeling. Ook in Afrika. Ik heb er vooral zo'n hekel aan, omdat ik nooit helemaal over de teleurstelling heenraak dat hierbij mijn kleur er niets toe doet. Een hopeloze situatie, omdat ik vroeger vaak dacht, ‘als ik ooit Afrika bereik ben ik eindelijk thuis. Daar is iedereen zwart als ik; val ik dus ook nooit meer op. En nu val ik hier toch op ondanks mijn kleur! Het hoopgevende is wél dat zij dus duidelijk minder

dan Europeanen, Amerikanen enzovoort, in kleuren denken.

20

Hij laat me even weer met rust en ik maak van de gelegenheid gebruik het nieuws over Songo in *The Nigerian Tribune* beter te bekijken. Ik zie dat ik mijn eerder geconcipieerde theorie over de aanslag moet herzien. Er staat namelijk een drie-kolomsfoto in het artikel, van Djalo Betò met zijn amerikaanse vrouw, gemaakt tijdens de plechtigheid van gisteren - direct na de begrafenis van Wawili - waarbij hij als nieuwe president is beëdigd. Verder in het verslag staat dat de twee omgekomen vrouwen niet twee Amerikaansen zijn, maar een Amerikaanse en een *Nederlandse*! De namen staan erbij, maar geen foto's. De Amerikaanse heet B. Owen, de Nederlandse H.C. Prior. Tiens, *Prior*! Dat is een hollandse naam, die ik goed ken; een bekend programmamaker van de radio heet zo. Maar volgens mij heet hij Karel Prior, met een *K* en niet met een *C*. Carel Prior dus. Dat is hoe dan ook een mán! Zou het dan om een mán gaan? Het is niet helemaal ondenkbaar dat Karel Prior als follow-up van het koninklijk bezoek weer een programma over Songo is gaan maken. En toevallig net in Hotel Tamina logeerde waar Wawili is opgeblazen. Wat jammer voor Karel als hij het is! Ik vond hem altijd zo'n aardige man! De onduidelijke berichtgeving is misschien te wijten aan het feit dat Djalo Betò waarschijnlijk al een even scherpe perscensuur handhaaft als zijn voorganger. Ik bekijk zijn foto beter. Korter en gezetter dan Wawili, blokkiger en zeker geen ladykiller, met zijn vierkante hoofd en hoekige gezicht. Zijn vrouw lijkt jonger, maar toch niet zo'n schoonheid dat zij Wawili, die om zijn goede smaak waar het zijn liefdesspectrum betrof, bekend stond, zo één twee drie in vuur en vlam kan hebben gezet. Mijn Siaiee-theorie wankelt helemaal als ik verder lees. Als hoofdverdachten worden twee Ieren vastgehouden. Twee *Ieren*! Wat hebben Ieren nou in Songo te zoeken? En waarom zouden ze Wawili om zeep willen brengen? Misschien zijn ze gepakt uit een stukje radicaal-afrikaanse logica? Zo van: die Ieren leggen in Ierland en

Engeland overal zoveel bommen, dat als zij in de buurt zijn als er een bom ontploft, zíj het ongetwijfeld ook gedaan moeten hebben?! Geheel onlogisch hoeft deze afrikaanse (of is het *antilliaanse*?) logica niet te zijn. Er zijn, vooral in het kleinbedrijf in Songo, zoals in de klerenwinkels, restaurants, bioscopen, veel Egyptenaren, Libanezen en Syriërs. Connecties tussen de palestijnse beweging, tussen Libië en de IRA van Ierland, zijn bovendien allang vastgesteld. En sprak de consul van Songo in Lourenço Marques niet van een avontuur dat gesteund wordt door Republikeins China en *Libië*? Er is dus toch een link, waarbij zeg maar Gadafi van Libië via zijn mensen in Songo aan de IRA wapens levert, terwijl zij in dit geval via hem een dienst hebben bewezen aan Bakari? Bakari is misschien ook moslim? Het kan, de mensen in het noorden van de meeste westafrikaanse staten zijn heel vaak moslim, en Bakari komt daarvandaan. Bovendien heeft hij een beetje een arabisch uiterlijk!

Zoetjesaan begin ik te denken dat het eigenlijk veel zinniger zou zijn geweest eerst naar Mali te gaan om verse informatie over Bakari en de beweging die hij daar heeft opgebouwd, op te pikken. Misschien zie ik Gadisha dan ook weer meteen. Maar daar is nu niets meer aan te doen. Goed, voorlopig dus ook rekening houden met een connectie tussen de IRA en de beweging van Bakari, hoe ingewikkeld dat de zaak ook maakt. Hopen dat dit bericht straks ook weer niet vals blijkt te zijn. Met de dode Nederlandse vervliegt mijn Siaiee-theorie verder, want een Siaiee-combinatie tussen een Nederlandse en een Amerikaanse om Wawili om zeep te brengen zie ik niet zo zitten. Of toch wel? Amerika en Nederland werken toch ook samen in de NAVO?! En sexorgieën zijn in Nederland misschien zelfs gewoner dan in Amerika! O, je kunt over dit aspect fantaseren zoveel als je wilt, bv. dat een amerikaanse Siaiee-agente (wat dan die voor mij onbekende B. Owen zou moeten zijn) Wawili verleidt tot een sex-partijtje; waarbij ook een Nederlandse - zo'n Xaviera Hollander-type (of zijzelf onder een valse naam!) - komt opdraven, zogenaamd om Wawili te bewijzen dat de seksuele hegemonie allang niet meer bij de Fransen zit, gesteld dat deze die ooit heb-

ben bezeten, zoals alle priesters ons eeuwenlang hebben wijsgemaakt! In werkelijkheid om Wawili te laten opblazen. Dan zou de dood van die anderen eenvoudig een ongeluk zijn? Een dode *Nederlandse* is mij, hoe dan ook, als ik het zo mag zeggen, welkomer dan twee dode Amerikaansen. Mijn verslag zal daardoor in Nederland meer aandacht trekken. Als het geen *Nederlandse* is maar mijn populaire collega Karel Prior, dan helemáál!

21

'Ja Ali?'

'Mag ik uw recordertje eens zien, Sir?'

Een nieuwe aanval.

'Er is niets bijzonders aan te zien.'

'Ach, Sir.'

Ik haal het apparaat dat niet groter is dan een pakje sigaretten uit mijn binnenzak. Nu we het vliegveld naderen is het verkeer zó druk, dat hij toch voorzichtiger is. Hij bestudeert het eerst in zijn spiegel en draait zijn hoofd daarna enkele malen om.

'Mag ik hem even vasthouden, Sir?' vraagt hij klagelijk.

'Neen!'

'We zijn toch vrienden, Sir.'

'Als je niet zo vaak zegt dat we het zijn, kunnen we het ooit eens worden.'

Bij het afrekenen geef ik hem een forse tip, blij dat ik nu definitief van hem af zal zijn, want hij heeft me zoetjes-aan het onveilige gevoel gegeven dat hij werkelijk niet van plan is mij met mijn apparaat te laten vertrekken.

Zijn aanbod om mijn koffer naar de passagiersafhandeling van Air Afrique te dragen, sla ik met beslistheid af. Ik geef hem tot afscheid wel een hand, die hij ineens heel aangedaan aanpakt en lang en slap blijft vasthouden.

'Waarom bent u ineens zo boos, Sir?'

'Ik ben niet boos, Ali.'

Ik kan hem moeilijk vertellen dat ik denk aan mijn voorouders die door slimmeriken als hij aan europese slavenhalers moeten zijn verkocht, *nadat* ze zich hadden laten vangen door veel vriendelijke 'we are friends, we are friends'. 'We are friends', mijn teen dus. Mijn grote teen!

‘I'll write to you,’ zegt hij daarna, als een hond nog even achter mij aan schuifelend.

Ik zeg: ‘O.K., Ali, I'll write to you too.’

22

Overal in het speciaal voor de festijnen pas klaargekomen stationsgebouw van Ikejo lopen militairen in groene battledress rond met revolvers op de heupen. De gloednieuwe regering van Nigeria neemt dus het zekere voor het onzekere. De normale dreigende houding van de paspoortcontroleurs, waarmee afrikaanse landen schijnen te willen benadrukken dat ze echt onafhankelijk zijn, wordt daardoor versterkt. Je durft in hun buurt nauwelijks te praten, uit vrees dat er dan onmiddellijk iets in je paspoort niet blijkt te kloppen. Mijn Nederlanderschap, mijn nederlands paspoort, beter gezegd, dat mij in veel niet-afrikaanse landen bijna een voorkeursbehandeling bezorgt (Nederland maakt, door de wanverhouding van zijn talrijke multinationals tot zijn eigen grootte, vaak de indruk in het buitenland van een soort wonderland of waterhoofdig land; hoe dan ook een land om je zeer over te verbazen of om een tikje bang voor te zijn, zoals je soms ook juist het bangst kan zijn voor de kleinste insekten) maakt mij in Afrika, zowel bij aankomst als bij vertrek, altijd tot een nogal onbetrouwbaar sujet, dat heel lang en nadrukkelijk wordt bestudeerd vóór men hem zijn documenten teruggeeft. Misschien heeft het te maken met de manier waarop ik mijn haar draag, met mijn kleding - ik draag nu een blauw namaak arbeiderspak-, misschien is het dat extra geduld en de daardoor toch spottende houding die ik aanneem tegenover ambtenaren in het algemeen, waardoor ze jou al gauw voor arrogant verslijten. Misschien verslijten ze me ook voor een noordamerikaanse Neger, omdat ze nooit zo precies weten waar Curaçao ligt, en schrijven ze me a priori die arrogante ‘ik-heb-dollars’ houding toe die sommige amerikaanse Negers inderdaad van hun kolonisatoren hebben geërfd.

Soms denk ik, dat het komt omdat ik eenvoudig door in Afrika te zijn, terwijl ik er niet geboren ben, een pretentieuze Neger moet zijn in hun ogen, om die dure overtocht

te willen betalen. Het heeft allemaal waarschijnlijk ook te maken met het overtreden van de talrijke fundamentele regels, die zo al voor iemand met een zwarte huid gelden. Maar het doet er niet toe. Ik kom ook zoveel werkelijk aardige, vriendelijke mensen in Afrika tegen, die niet alleen erop uit zijn mij m'n dierbare spullen te ontfutselen, dat ik heus niet van plan ben me te laten beïnvloeden door die paar norse luchthavenautoriteiten. Ze kunnen de pot op! Afrika is, hoe ze het ook wenden of keren, ook een beetje míjn land! Dat zij sneller dan ik de geschiedenis schijnen te zijn vergeten, is hún zaak! En met mijn komst naar en reizen door Afrika bevorder ik ook het toerisme; of die landen of hun domme luchthavenautoriteiten het goed vinden of niet, dat hebben ze ook hard nodig! Het valt al met al mee deze keer. De jonge, in burger geklede man achter de balie, geeft me zelfs met een joviale tik van het document in mijn handpalm, en met een glimlach, mijn paspoort terug. Ik ga dan naar de deviezencontrole waar de sfeer zo mogelijk nog beklemmender kan zijn. Bij je aankomst word je al gewaarschuwd dat je geen enkel nigeriaans pond het land mag uitbrengen, en ik weet uit ervaring dat ze strikt de hand hier aan houden. Ik sluit me aan in een rij van zo'n twintig mensen, Afrikanen, Japanners, Blanken, Arabierachtigen. De afhandeling gaat zo traag als maar kan, maar daar erger ik me zoals gezegd nooit aan. Ik vouw mijn *Nigerian Tribune* weer open; voorzichtig want de papierkwaliteit van afrikaanse kranten is ondanks al hun olie nog zeer pover. Behalve het karige nieuws over Songo met de foto van Djalo Betò en zijn vrouw (heel veel foto's van mannelijke en vrouwelijke helderzienden, astrologen, genezers, voorspellers van het winnende nummer in de nigeriaanse loterij, dominees en bisschoppen van allerlei afrikaanse kerken; de grote foto van de terechtstelling van dieven in het voetbalstadion in Lagos en foto's van dierbare overledenen in grote overlijdensberichten) staat er op pagina drie een intrigerend artikel over Afrika, met foto van de schrijver in traditioneel kostuum, Dr. Awo Kubé, en opgemaakt rondom een advertentie van Heineken bier - Keep good company with Heineken! *Mother Africa should be proud*! heet het en het is het eerste

van een serie die meneer Kubé van plan is te schrijven in verband met het grote culturele gebeuren in Lagos waarvoor heel zwart Afrika is uitgenodigd. Dit eerste gaat over de geschiedenis van Afrika. Ik begin het zachtjes voor mezelf lezend, meteen in vertaling op de band te zetten:

'Ieder volk,' begint doctor Kubé parmantig, 'heeft zijn eigen geschiedenis zoals ook iedere persoon! Het is daarom tijd dat Afrika dit gaat beseffen en dat wij Afrikanen ons ontworstelen aan allerlei valse voorstellingen over onszelf, die ons de Europeanen in de loop der tijden hebben opgedrongen! Nigeria is als eerste land van Afrika en al ver voor de onafhankelijkheid van de meeste andere afrikaanse staten, hiermee begonnen; onder meer door de grote aandacht die op onze universiteiten aan onze geschiedenis en cultuur wordt besteed, door onze internationaal bekende tijdschriften zoals een *Black Orpheus;* door festivals van afrikaanse folklore en cultuur overal in het land te stimuleren. Onder de kundige leiding van onze jonge generaal Moertala Mohammed (en niet meer de gentleman dictator Yakubu Gowon dus, die zo overtuigd was dat zijn "kundige" leiding voor Nigeria onmisbaar was dat hij meende rustig in het verre Kampala te kunnen gaan zitten confereren. Maar dat is nu juist de prijs voor macht hier: *huisarrest*. Denk maar aan het lot van Nkrumah en Obote... Die gingen ook allemaal even op reis! Maar hij was wel grappig, die Gowon, of dichterlijk - met dat citaat van Shakespeare toen hij het wereldtoneel vaarwel zei. Toch wel een beetje anders dan anderen die man!) zullen we daarmee verder gaan en zal Nigeria zijn belangrijke rol op dit gebied blijven spelen, ook ná het festival. Wat nu de geschiedenis van Afrika zelf betreft, dwz. het verleden, waaruit we onze kracht voor de toekomst moeten putten: lange tijd kon men overal aan europese hogescholen en universiteiten vernemen dat Afrika *geen* cultuur had, *geen* geschiedenis. Groter onzin heeft de koloniale visie van Europa op Afrika niet voortgebracht, al is dit misschien zelfs het minste van alle kwaden die Europa ons heeft aangedaan. Men presteert het zelfs de overheersing door Afrika van een groot deel van Europa, namelijk Portugal en Spanje, gedurende 750 jaren - van 750 na Christus tot 1492,

val van Granada - òf geheel te vergeten, òf te bagatelliseren! Of men probeert een kunstmatige scheiding aan te brengen tussen Arabieren en de rest van “zwart Afrika” volgens de bekende europese politiek van “verdeel en heers”, die ook op cultureel gebied behendig door Europeanen wordt toegepast. Maar daar trappen wij Afrikanen niet meer in: Een groot deel van Europa is gedurende 750 jaren door Afrikanen overheerst en dat is *twee*maal de periode die de europese overheersing van Afrika (die trouwens nooit zo volledig is geweest als de overheersing van Afrikanen over Europeanen!) geduurd heeft. En dan zou Afrika geen geschiedenis hebben?! Het is toch belachelijk! Door zoveel mogelijk de historische prestaties van buiteneuropese volken te bagatelliseren heeft men geschiedvervalsing moeten plegen om allerlei zaken uit de europese geschiedenis, die anders niet te verklaren zouden zijn, alsnog te kunnen verklaren. *Men zegt zo vaak in Europa dat er in Afrika corruptie is*! Maar is geschiedvervalsing dan geen corruptie?! Ja, volgens ons veel grotere corruptie en moreel gezien veel slechter, omdat door geschiedvervalsing de hele *ziel* van een volk wordt gecorrumpeerd!’

Zo zo, meneer Kubé schijnt echt boos! Ik lees in ieder geval met genoegen verder: ‘Zo doet men voorkomen alsof een uitvinding als de boekdrukkunst plotseling in het midden van de 15e eeuw uit de blote hemel in Europa is komen vallen. De Duitsers en de Nederlanders betwisten elkaar deze eer, terwijl het allang vaststaat dat de Chinezen al in het *begin* van onze jaartelling de kunst van het drukken kenden; terwijl ze vergeten dat die drukkunst in het westen bekend is geworden pas nadat de Italiaan Marco Polo zijn reis om de wereld en naar China had gemaakt! Is het dan niet logischer om aan te nemen dat de Nederlanders en de Duitsers, die toen vaak aan boord van vreemde schepen te vinden waren, die kunst uit China naar het westen hebben meegebracht!!! Ik wijs verder op het kompas - dat in de geschiedenis van het Westen pas heel *laat* een rol is gaan spelen - dat ook bij de Chinezen allang bekend was, en tenslotte op de herontdekking van de *acupunctuur*, de kunst van het genezen met naalden, die overal met steeds meer succes wordt toegepast. Willen de Europeanen geen

geschiedvervalsing *blijven* plegen, dan zullen zij de eigenwaarde van andere volken moeten gaan erkennen' (of, meneer Kubé, de Chinezen tot ereblanken moeten gaan uitroepen, zoals de Zuidafrikanen dat doen met Japanners, die in strijd met de wetten van de apartheid, daar overal mogen komen waar ook blanken komen, omdat ze zo'n belangrijke rol spelen in de export van Zuid-Afrika).

Ik hou even op met lezen om te proberen me een van de fraters voor de geest te halen, die mij vroeger geschiedenis gaf. Die mij liefde bijbracht voor het Oranjehuis, al was dit huis protestant en hij katholiek, met bewondering voor het europese vernuft, dat alles heette te hebben uitgevonden wat ook maar van enig belang is voor de wereld. Ik zou hem zo graag dit artikel van Dr. Kubé willen toezenden, waarvan de toon zo boos is dat ik niet kan geloven dat de man volledig liegt. Het is zelfs mogelijk dat meneer Kubé ook op een school van religieuzen is geweest, zoals misschien alle Negers van deze en vroegere eeuwen, die dan nog lange tijd zullen moet rondlopen met een gecorrumpeerde ziel, zoals meneer Kubé het zo treffend zegt.

Terwijl ik dit zo overdenk, wordt mijn aandacht getrokken door een korte, gezette meneer in groen uniform met een pet op, onderscheidingstekens op zijn borst en epauletten op zijn schouders. Hij loopt de rij langs naar achteren en monstert ons allemaal één voor één met een strenge blik, alsof wij gevangenen zijn; dan maakt hij ineens enkele snelle passen naar een grote, blanke man met welverzorgd, kort haar, die hem schijnt te hebben gewenkt. Kleine mensen die parmantig doen, werken altijd op mijn lachspieren, daarom draai ik me om om naar hem te kijken. De blanke dringt hem om de een of andere reden zijn documenten op, hij monstert ze even en maakt daarna glimlachend weigerende gebaren van rustig-je-beurt-afwachten. Nog steeds parmantig stappend loopt hij daarna terug naar het loket vóór ons. Ik ga verder met het artikel van Dr. Kubé:

'De Europeanen vergeten ook dat de rijke vruchten van de griekse cultuur, vooral de filosofie en rijke wetenschappelijke inzichten van de Grieken op het gebied van astronomie, wiskunde and so on, door de *Arabieren*, die deze zaken zelf ook hadden ontwikkeld of geperfectioneerd, zijn

doorgegeven. Maar van de arabische geschriften hebben de Europeanen nog nauwelijks meer dan een fractie bestudeerd! Zeker het deel dat de afrikaanse geschiedenis behelst kennen ze slecht. Dat is natuurlijk zo omdat zij daarin geen belangrijke rol spelen! Daarom bleef de afrikaanse geschiedenis tot voor kort een donkere plek voor ons Afrikanen. Onze geschiedenis leek pas te beginnen met de komst van de Europeanen! Zij schenen het eerste licht in dit zo geheten zwarte continent te hebben gebracht. (*Zwart*, alsof het in Afrika niet wemelt van grote, groene bossen en prachtige, kleurrijke bloemen!) De Portugezen in de vijftiende; later in de zestiende en zeventiende eeuw de Engelsen, Nederlanders, Spanjaarden, Denen, Duitsers. Er wordt daarbij, hetzij door onkunde, de indruk gewekt, dat deze mensen direct al héél Afrika veroverden! *Maar dat is natuurlijk niet juist*! *Hoe zou dat kunnen*! *Zijn Europeanen soms supermensen*?! *Tot in de 19e eeuw zou de invloed van Europa slechts tot de kustgebieden beperkt blijven en meer niet*! Ook andere landen en werelddelen die door de Europeanen gekoloniseerd zijn, hebben overigens met deze geschiedvervalsing te maken. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het begrip pre-columbiaans, dat automatisch de indruk wekt dat pas met de komst van Columbus in Zuid-Amerika de geschiedenis van dat werelddeel begint!

Ook cultureel moeten we ons van onder het juk van Europeanen bevrijden, nu het ons politiek-economisch steeds beter lukt! Wij in Nigeria, vooral door onze olie, maar ook andere afrikaanse landen, nemen steeds meer en betere maatregelen om aan Europa het hoofd te bieden.

En is het niet merkwaardig dat ook hier economie en cultuur, zoals vaker het geval is, samengaan?! Het zijn immers juist de Arabieren, die in onze dagen, samen met o.a. ons geliefd Nigeria, een grote stoot tot de economische vrijwording van de derde wereld geven, door een veel bewuster gebruik van onze belangrijke grondstof, de olie. Dezelfde Arabieren ja, naar wier geschriften wij terug moeten voor het onvervalste beeld van de geschiedenis van onze geliefde moeder Afrika. Het gaat vaak om nog niet of nog niet volledig ontcijferde manuscripten van Arabieren en andere Afrikanen, die door heel Afrika reisden, *lang voor*

Europeanen zelfs een idee hadden van de juiste vorm van dit continent, laat staan dat zij reizen hierheen durfden te ondernemen en hun ooggetuigeverslagen voor het nageslacht hebben vastgelegd. Laat mij, om héél concreet te zijn, enkele van hun namen noemen: *Al-Bahri, Al-Idrisi, Al-Umani, Ibn Batuta*. Uit hun verhalen en beschrijvingen leren we de opeenvolgende grote staten en koninkrijken van de westkust van Afrika kennen: Ghana, Mali, Songhai, Hausa en o.a. de Ashanti.' (Tiens, dus Songo is genoemd naar *Songhai*, zoals Ghana naar dat koninkrijk Ghana? Waarom ook niet?! Het is in ieder geval beter en logischer dan het zoeken naar een verband met gelijknamige plaatsen in Mozambique (bij de Cabora Bassadam) of in Angola; wat ik tot nog toe weleens gedaan heb. Bedankt dus, doctor Kubé. Carry on!) 'Onze jonge afrikaanse geleerden werpen zich als uitgehongerde vissen op deze geschriften - te lang reeds hongert moeder Afrika naar haar eigenwaarde - en hun ontdekkingen geven nieuwe kracht aan onze volkeren! Een van die jonge afrikaanse geleerden die zich met succes hebben geworpen op de bestudering van de echte geschiedenis van Afrika, die verder gaat dan de reisverslagen van europese zeelieden, is de jonge ghanese professor Adu Boahen, die aan de universiteit van Legon in Ghana geschiedenis doceert. Zijn boek: 'Topics in West African History', dat in 1966 voor het eerst verscheen, heeft al talrijke drukken beleefd, praktisch elk jaar één. Professor Boahen heeft een eenvoudige, heldere stijl van schrijven bovendien, wat voor historici, (zeker europese!) een zeldzaamheid is. Maar wat het belangrijkste is, *hij reduceert de invloed van het Westen op Afrika tot zijn werkelijke proporties*! Afrika is niet 'ontdekt' door Europeanen en zal, en dat is zo geruststellend, (*reassuring*), *ook zonder de aandacht van Europeanen zijn historische rol blijven spelen*!

'Boahen verhaalt ons op boeiende wijze eerst de ontwikkeling van het koninkrijk Ghana, tussen 500 en 1200 na Christus, gelegen tussen de bocht van de rivier de Niger en het midden van het tegenwoordige Senegal. Daarna komt Mali op, waarvan de oorsprong een kleine Mandingostaat is geweest, die niet ver van de tegenwoordige hoofdstad

van dit land, Bamako, gesitueerd was. In de 14e eeuw breidt Mali zich verder uit en gaat de goudcentra van West-Soedan beheersen. Vier steden van Mali, nl. Mani, toen de hoofdstad, Jenne, Timbuctu en Gao, worden de belangrijkste handelspunten in dit gebied.'

(Omdat de naam Mali mij aan Gadisha Solimano doet denken, lees ik deze zin opnieuw: 'Het beheerste de goudcentra van West-Soedan!')

'De beroemdste koning van dit koninkrijk Mali is ook een typische vertegenwoordiger van onze westafrikaanse gastvrijheid, die we overigens toch overdrijven zo nu en dan: Mansa Kankan Musa, ook Mansa Musa geheten. Hij regeerde dertig jaren, van 1307-1337. Tot nu toe is hij de best herinnerde koning van Mali. Deze Mansa Musa was mohammedaan en maakte op een gegeven ogenblik een indrukwekkende pelgrimstocht naar Mekka! Op deze tocht blijkt ook weer zijn gastvrijheid: Hij vertrekt met honderd kamelen, geladen met goud, en met *vijfhonderd* slaven! Hij geeft daar in Egypte met zijn gezelschap zoveel geld uit dat de waarde van het goud daalde, *zodat er in Egypte een echte inflatie veroorzaakt werd zoals wij die in onze tijd helaas ook kennen*! Maar hij doet ook zeer goede dingen voor zijn land. Als hij terug is voert hij veel hervormingen in, vooral op het gebied van onderwijs. Timbuctu wordt zodoende een van de machtigste steden van Afrika, waarheen o.m. veel Spanjaarden trekken om kennis van het arabisch en de arabische wetenschappen op te doen. *Zo groot was de roem van Timbuctu dat het zelfs in latere eeuwen en nu nog bij de Europeanen een magische klank heeft behouden! Ze denken, typisch europees, vooral aan al dat goud van Timbuctu*! Ik ben van plan in mijn andere artikelen terug te komen op de grootse ontwikkeling van de geschiedenis van Afrika, op het ontstaan van het koninkrijk Songhai, de Hausa enz. Voor deze keer wil ik besluiten met aan te tonen *waarom* de Europeanen Afrika niet meteen onder de voet konden lopen, al hadden zij betere wapens dan wij! Ten eerste hadden ze ontzaglijk veel moeite met ons klimaat. Ze stierven hier erg snel en in groten getale. Ze konden zich in de mangrovebossen en moerassen van de kust moeilijk handhaven! Bovendien was

hun bedoeling in het begin ook niet direct ons hele continent te veroveren, maar vooral handel te drijven, *dwz. zoveel mogelik goud naar Europa te slepen*!

Omdat de kustafrikanen, op wie zij ook waren aangewezen voor hun levensmiddelen, hun maar niet verklapten waar zij precies het goud vandaan haalden, moesten ze deze ook wel zo lang mogelijk te vriend houden! Ook toen de commercie van goud helaas plaatsmaakte voor die in slaven, hielden de twee groepen elkaar heel lang in evenwicht. *Zo goed controleerden wij Afrikanen de Europeanen, dat we hen zelfs lieten betalen voor het recht om in onze gebieden handel te drijven*! Wat verder de positie van de Europeanen voortdurend zwak hield, was hun hevige onderlinge concurrentie waarvan wij Afrikanen toen nog op zeer slimme wijze wisten te profiteren. Maar op den duur werden de kustbewoners toch onvoorzichtig. Zij gingen te veel steunen op de bescherming die de europese handelspartners met hun stevige forten en goede bewapening op de hele kust (van Senegal tot Angola) hun boden tegen hun vijanden dieper het land in. Voor die bescherming nu vroegen de Europeanen steeds meer concessies in de vorm van handelsvoorrechten en land. Naarmate de eenheid van de Europeanen groeide, verzwakte die van de Afrikanen; overigens mede door toedoen van de Europeanen zelf, die ons tegen elkaar opstookten. Zo konden zij steeds dieper ons continent binnendringen, totdat aan het eind van de vorige eeuw de bekende verdeling van Afrika onder de europese naties in Berlijn plaatsvond. *Afrika is dus niet overwonnen door wapens, maar door verlies aan eenheid! Dat is de werkelijke en ook voornaamste les, die we uit onze geschiedenis kunnen putten. Om die eenheid moeten we daarom onder de kundige leiding van onze generaal Moertala Mohammed zowel binnen ons eigen land als in heel Afrika, blijven strijden*.'

Ik rol de krant op. Kon ik maar op de een of andere manier terugkomen in dat kleine schoollokaal waarin wij met veel te veel jongens zaten en bij de frater die geschiedenis gaf in de vijfde klas, een lange, iets gebogen man, (ik zie hem nu weer duidelijk voor me) om hem dit alles onder de neus te duwen. Maar helaas, de onzin die je van alle kanten

in je jeugd krijgt ingepompt, is later misschien wel te corrigeren, maar die jeugd zelf in zijn ongehavende toestand herwinnen, gaat niet. Toch helpt dit artikel (vooral door de woede van meneer Kubé, want sommige feiten wist ik al) mij iets verliezen van het gevoel van vervreemding tegenover die talrijke ceremonies in de afrikaanse cultuur. Het is misschien geen ijdelheid alleen, zoals ik zo vaak heb gedacht: Die ceremoniën, die plechtigheden, vormen wellich, een groots samenhangend en daarom zinvol geheel, terwijl ze nu, omdat het weids verband verloren is geraakt, zo onbegrijpelijk en soms zelfs koddig aandoen. Zoals bijen, die hun koningin verloren hebben en daarom volkomen hulpeloos en richtingloos rondtollen, totdat ze weer een nieuwe koningin hebben gemaakt. Wacht Afrika dan op een nieuwe koningin - een *koningin* deze keer, ja waarom niet! - die dit hele, op allerlei kunstmatige wijzen verbrokkelde continent inderdaad tot een sterk geheel kan samensmeden, dat het hoofd kan bieden aan andere blokken in de wereld, die het alleen maar trachten uit te buiten?

23

Er staan nog steeds zo'n tien mensen in de rij voor me. Maar het kan me nu nóg minder schelen dan anders. Ik ben ineens erg vriendelijk gestemd tegenover Afrika. Ik voel met dit continent mee! Deze traagheid bijvoorbeeld, die de meeste mensen aan het klimaat wijten, heeft dat misschien niet eerder met de ceremoniële traagheid te maken, die nu eenmaal bij koningen en paleizen hoort? Zoiets als wat de katholieken nog in hun erediensten hebben - mijn knieën kunnen er nog van meespreken; van de tijd dat ik de mis diende, waarbij ineens voor mijn gevoel zomaar urenlang gezeten of geknield werd. Zomaar. Of *gelegen*! Hoe hoger de dignitaris, hoe meer de ceremoniële traagheid! Ga maar eens kijken in de St. Pieter als de paus de mis opdraagt! Beoordeel ik mensen als Wawili niet te hard, te eenzijdig, te *westers*? Zoeken ze met hun sprookjespaleizen niet een vervlogen grootheid opnieuw te benaderen? Songo = Songhai? Maar ik keer weer terug naar de werkelijkheid als ik aan Gadisha denk en aan die *vijfhonderd* slaven die Mansa Musa op zijn bedevaarttocht

naar Mekka meenam, waar Dr. Kubé toch te luchtig over schrijft. Veel te luchtig! Je ziet de zaak wel anders als je zelf een van die slaven bent geweest. ‘En daarom, Dr. Kubé, het is aardig om te weten wat u allemaal hier in *The Nigerian Tribune* schrijft, maar ik heb liever een cultuur met minder paleizen en ook minder slaven! Met liefst helemaal geen slaven, hongerigen, zieken! En die zijn hier veel te veel in uw festivals organiserende Nigeria. Gaat u maar eens in de krotten in uw binnenstad kijken. Hoeveel-’ Mijn aandacht wordt weer getrokken door de kleine chef-controleur, die ineens iets ongelooflijks doet! Hij loopt weer naar de blanke man achter me met wie hij zoëven gepraat heeft; ze smoezelen wat met elkaar en daarna gaat hij met de man naar het loket van de deviezencontrole, zegt snel iets tegen de man in burger daarachter en de blanke man mag verder doorlopen naar de douanecontrole! Nou vráág ik je! De mensen vóór en achter mij doen alsof het de gewoonste zaak van de wereld is wat hier allemaal voorvalt, maar ik, met doctor Kube's woorden nog zingend in mijn hoofd - *Mother Africa should be proud*! - ik schiet op hem af en vraag hem om een verklaring. Hij kijkt me zo onbewogen aan dat ik meteen weer spijt heb van mijn daad. Als hij maar even wil, besef ik, kan hij, alleen maar om mij mijn plaats te wijzen, de gekste dingen met me gaan uithalen. Mij in een apart hokje met allerlei gekke vragen vasthouden totdat mijn vliegtuig vertrokken is bv. De sfeer is nog steeds dreigend op dit vliegveld. Maar zijn onbewogenheid gaat over in spottende ironie.

‘Wie bént u, Sir!’

‘Gewoon een passagier die gelijke behandeling wenst als die passagier, die u net uit de rij hebt gehaald!’

‘Eheng, eheng,’ zegt hij instemmend knikkend.

‘Ja!’ zeg ik toch maar met klem, terwijl ik hem het artikel van Dr. Kubé onder de neus duw. ‘Leest u maar. Afrika moet trots en zelfbewust worden! Wat u nu aan het doen bent, lijkt daar helemaal niet op. Het lijkt-’

‘Mag ik uw paspoort,’ onderbreekt hij mij, met de rustige zekerheid in zijn ogen, dat er zeker iets aan het document zal haperen.

‘Dit is toch *deviezen*controle?’ zeg ik. ‘Ik heb de *paspoort*-controle al gehad?!’

‘Uw páspoort, Sir, alstublieft.’ Hij wenkt gebiedend met zijn vingers. Ik geef hem dus mijn paspoort. Hij bladert er rustig in en vraagt tenslotte traag, alsof dát het detail is dat niet klopt: ‘U bent werkelijk Nederlander, Sir? U bent echt in Nederland geboren?’

‘Ik ben Nederlander, maar ik ben niet in Holland geboren.’ ‘Dat is ingewikkeld, Sir, dat is wel heel ingewikkeld! U bent Nederlander, maar u bent niet in Holland geboren?!!’ Hij zegt het luidop, terwijl hij triomfantelijk de rest van de mensen bekijkt van ‘ik heb nog meer van hetzelfde als jullie ook durven opkomen’.

‘Luister meneer,’ zeg ik, ‘luister-’

‘Waar bent u dan werkelijk geboren, Sir?’ zegt hij nu vriendelijk.

‘Curaçao. Staat er in.’

‘O, het is geen plaats in *Nederland*? Curaçao? Geen plaats-’

‘Neen, West-Indië.’

‘O Westindian? Calypso! Jamaica?’ Hij slaat met mijn paspoort ritmisch in zijn handpalm, terwijl hij mij nog steeds glimlachend aankijkt. *Dan heb ik de viezerik ineens door*! Hij wil me eenvoudig zo lang aan de praat houden, dat alle mensen in de rij voor me, en misschien ook achter de plek waar ik daarnet in de rij stond, afgehandeld zijn om mij daarna alsof ik de een of andere domme Europeaan ben, ondanks mijn *kleur* dus, met het een of andere wijze afrikaanse spreekwoord terecht te wijzen. Hij wil mij *afleren* aanmerkingen te maken op een afrikaanse ambtenaar in functie! Zoiets als: Macht is als een ei, houd je het te hard vast dan drúk je het kapot, houd je het te los dan vált het kapot. Wat ik me van een dergelijke situatie in Ghana nog herinner.

‘Calypso?’ herhaalt hij, terwijl hij met zijn brede schouders dansbewegingen maakt.

Maar ik zeg: ‘Neen, geen calypso, brother, dezelfde behándeling!’ en kijk hem zo aan dat hij beseft (hij is dus slimmer dan Ali!), dat mijn voorouders ook uit Afrika komen; dat ik hem dóór heb!

‘Goed, Sir,’ zegt hij dan toch sportief, ‘kom mee. Maar u moet niet denken dat we iedere blanke een voorkeurbe-

handeling geven, hier. Die man is een speciaal iemand en hij had haast.'

'Iedereen is een speciaal iemand voor zijn moeder,' zeg ik, met opzet een antilliaanse wending hanterend, die hij als Afrikaan zou moeten kunnen appreciëren.

'Inderdaad Sir, inderdaad, dat denk ik ook,' zegt hij joviaal met een tik die voor mijn schouder bedoeld is, maar die ergens op mijn rug aankomt, omdat hij zo klein is.

Bij het loket wuift hij eenvoudig op autoritaire wijze tegen de beambte ten teken dat hij me doorlaat. En tegen mij:

'Zeer juist, Sir, maar niet iedereen heeft de juiste *papieren*! Goede reis, Sir!'

Ik vraag hem wie die man dan wel precies was, maar hij wuift me lachend weg met een tweede 'goede reis'. Op dat moment komt Ali, onder het schreeuwen van mijn naam en struikelend over zijn veel te lange tuniek, op me afrennen.

'Neem me niet kwalijk, Sir,' zegt hij buiten adem. 'Ik zat daarnet in mijn auto te bedenken dat u mij uw adres nog niet gegeven hebt. En u hebt het mijne óók nog niet! Hoe moeten we elkaar op die manier ooit schrijven, Sir?! Kijk, ik heb hier een stukje papier. Een pen heb ik niet, helaas, maar dat hebt ú vast wel. Schrijft u de adressen even op, Sir, het uwe en het mijne. Asjeblief! Uw plane gaat nog láng niet, Sir.' Hij staat me verbouwereerd aan te kijken als ik hem vertel dat ik geen pen bij me heb. Hij kan moeilijk tegen me zeggen dat ik lieg. 'Ook niet in uw tas, Sir?' Hij grijpt mijn tas bereidwillig vast, klaar om hem te openen, maar ik zeg: 'Neen, echt niet!' Dan gaat hij de mensen in de rij langs om een pen, maar ze hebben geen pen, uit solidariteit met mij, of omdat ze bang zijn straks zelf met hem opgescheept te zitten. Hij vraagt het tenslotte wanhopig aan de douanier die ook zegt dat hij geen pen bij zich heeft.

'Ali,' zeg ik dan, omdat ik anders toch maar bij het loket moet blijven wachten, 'we hebben helemaal geen pen nodig. Ik zet je adres eenvoudig op de band.' Ik haal de microfoon van mijn hals en laat hem zelf zijn naam en adres in mijn apparaat inspreken. Hij zegt eerst (onnodig luid): 'Hier spreekt Ali Usman te Lagos.' Daarna zegt hij zijn adres, dat we elkaar in Lagos hebben ontmoet en enkele

vriendelijke woorden. ‘Dan wéét u wie Ali is, Sir.’ Ik heb de indruk, dat hij nog steeds ervan overtuigd is dat het hem nog wel zal lukken mij mijn apparaat af te troggelen; dat hij daarvoor alleen maar één laatste grandioze inval zoekt. Je mag dat denken zoveel je wilt, denk ik terwijl ik doorloop. Dan roept hij verslagen uit: ‘Maar, Sir, ik heb uw adres nog niet! Dáár gaat het toch juist om?! En ik heb ook niet zo'n mooi apparaat als u. Jammergenoeg heb ik dat niet. Wacht u even. Er móet hier op dit vliegveld toch een pen te vinden zijn?! Hebt u echt geen pen bij u?’ roept hij wanhopig tegen iedereen tegelijk en niemand in het bijzonder. Met weidse schrijfgebaren. Ik heb echt spijt dat ik daarnet neen gezegd heb, omdat de douanier zeer vergenoegd naar mij staat te kijken en naar de mensen uit de rij, die afgehandeld worden.

‘Sir,’ zegt Ali tenslotte bijna smekend, ‘blijft u hier staan, totdat ik een pen gevonden heb. Asjeblief, Sir. Of - loopt u even met me mee, Sir, als u wilt. Dat is beter. Astublieft.’

‘Ik wacht liever, Ali.’

‘Dan moet u wel wat aan de kant gaan staan!’ zegt de douanier ineens bars. ‘U staat zo iedereen in de weg!’ Terwijl ik op Ali sta te wachten, roept een vrouwenstem om, dat het vliegtuig naar Tamina een uur vertraging heeft. De douanier komt meteen naast me staan:

‘Ziet u?’ zegt hij vriendelijk.

‘Ik zie niets!’

‘Geduld is een schone zaak,’ zegt hij knipogend.

Ik haal m'n schouders op. ‘Die meneer die u *daarnet* doorgelaten hebt, ging hij soms naar Songo?’

‘Ja. Het was een Amerikaan. Amerikanen en *Europeanen* hebben altijd haast. Maar hij had *papieren*! Dat hebt ú niet, helaas.’

‘O,’ zeg ik, terwijl ik hem een sigaret aanbied, ‘wat voor papieren had hij dan?’

‘Dank u. Ik rook niet. Gewone, officiële papieren. Hij is journalist of zoiets.’

‘Die papieren heb ik ook!’

‘U hebt me niets laten zíen, Sir.’

‘U hebt mijn paspoort toch gezien?’

‘Papieren, Sir, papieren. Geen páspoort!’

Nou ja, ik maak me alleen maar belachelijk als ik hem nu nog mijn perskaart laat zien met de aanbeveling om mij alle medewerking te verlenen enz. Als Ali weer buiten adem terugkomt met een balpen zonder omhulsel besluit ik dat ik aan mijn verre voorouders verplicht ben hem op een zeer eenvoudige manier een lesje te leren. Ik heb tenslotte nog nooit een poging gedaan die verkochte voorouders van mij te wreken. Voor mij staat vast dat ze door mensen als Ali verkocht moeten zijn! Hij geeft geen klap om me, al herhaalt hij ook nú dat hij alleen maar míjn bestwil voorogen heeft. Hoewel het natuurlijk niet zeker is, dat mijn voorouders door wie dan ook *verkocht* zijn; ze kunnen gewoon ook geroofd zijn, of zich hebben moeten verkopen uit honger en misère, al of niet als gevolg van droogte. Zoals Gadisha! Maar Ali lijkt me in ieder geval een echte mensenverkoper. Ik schrijf daarom met zeer duidelijke letters een adres voor hem op, dat de PTT in Nederland in de eeuwen der eeuwen niet zal kunnen vinden. En als ik ooit eens weer in Nigeria kom en ik ontmoet hem toevallig, dan zal ik met mijn vriendelijkste glimlach tegen hem zeggen: 'Maar beste Ali, ik ben kort na onze ontmoeting verhuisd.' Voorlopig kijkt hij mij, met het papiertje met het gefingeerde adres in zijn hand, triomfantelijk aan; werkelijk alsof hij mij voor een uitstekende prijs heeft verkocht. Even krijgt hij toch wantrouwen omdat ik hem al te gretig een hand geef bij het afscheid: 'Is dit werkelijk uw adres, Sir?' vraagt hij, 'weet u het zeker, Sir?'

'Kom nou Ali,' zeg ik, 'kom nou, ik ben een gentleman. Dat zeg je toch zélf.'

'O.K., Sir,' zegt hij, 'afgesproken dan. Ik schrijf u vast!' Voor het gemak geef ik daarna de douanier ook maar een hand.

We hebben elkaar zo mooi voor de gek gehouden, of het trachten te doen, dat we lang naar elkaar blijven zwaaien. Drie broeders met enigszins uiteenlopende belangen. Zoals Sem, Japhet en Gam. Laat mij dan maar die in de eeuwen der eeuwen vervloekte Gam zijn..., als ik maar kan blijven lachen om allerlei *ouwe*hoeren!

III The Battle of Holland

De wachtkamer is één grote ruimte, met taxfree winkels aan de zijkanten, vrijstaande tafels en stoelen in het midden, wijde glazen ruiten aan de zijde van het vliegveld; links bij het binnenkomen is een modern buffet.

Mijn oog valt direct op een man, die midden in de ruimte in zijn eentje aan een tafeltje zit; erg rechtop, zijn lange benen over elkaar gekruist, zijn handen in zijn schoot op zijn zorgvuldig opgevouwen overjas. Hij heeft een donkerbruin gestreept pak aan met een grijs vest. Zijn naar achteren gekamd grijzend haar kabbelt met kleine golventopjes op zijn hoofd (trapi-trapi, zeiden we op de Antillen). Naast hem op de grond staat een stevige, voorname, zwarte handkoffer. Daartegenaan een zwarte paraplu. Zijn bruine schoenen glimmen, maar het meest opvallende aan hem is wel zijn wit pochet. Het steekt zo uitdagend met 'n puntje uit zijn rechterbovenzak, dat ik de opwelling krijg de uitdaging aan te nemen, dwz. op de man toe te stappen en met duim en wijsvinger, in één snelle beweging, het ding eruit te wippen. Zien wat hij dán doet!

Maar dat is maar een opwelling. Ik blijf zo ver mogelijk uit de buurt van gearriveerde Negers. Ik doe daarom alsof deze hele meneer mij niet is opgevallen, wat op comfortabele wijze mogelijk is, omdat hij, als ik binnenkom, naar buiten kijkt, waar net een vliegtuigje van Ghana Airways is geland. Ik probeer daarentegen de blanke journalist van daar straks te ontdekken, maar die zit waarschijnlijk op het toilet of zoiets, want ik zie hem nergens. Ik maak wat zwartwit foto's van de militairen buiten op het vliegveld en met de andere camera enkele kleurenfoto's van de afrikaanse dames, die met hun mooie flamingohalzen en kleurige kleren heen en weer door het gebouw flaneren, sommigen met hun kind op hun rug vastgebonden. Voor mijn commentaar op de gebeurtenissen in Songo noteer ik alvast: ‘Ondanks het komende festival was de sfeer op het vliegveld van Lagos dreigend. Overal militairen, sommigen met machinepistolen. Foto's. Aantekening: Duiken in de achtergronden van de nigeriaanse burgeroorlog.

Gowon zou in 1976 de macht weer in burgerhanden geven. Gaat niet door! Lees bij dit alles Kwesi Prah's proefschrift: “Social backgrounds of (military?) coups d'état.” Staat op de vijfde plank rechts in werkkamer. Dun met groene omslag.’ De sjiek geklede man begint naar mij te gebaren, maar ik doe nog steeds heel comfortabel alsof ik hem niet opmerk. Daar zijn goede redenen voor: Die gearriveerde Negers beschikken soms over vooroordelen over hun eigen mensen, die alles slaan wat je uit de mond van de meest domme blanke kunt optekenen. Ze beschikken ook steevast over de simpele, liberale filosofie: Wie hard werkt (en spaart) komt er altijd, die natuurlijk heel moeilijk is te ontzenuwen als ze de algemene deugdelijkheid ervan alleen maar met zichzelf willen bewijzen: Kijk-maar-naar-mij. Vooral als ze er inderdaad zo goed uitzien als deze! Het vervelendste bij dit alles is, dat je ook nooit met al te harde argumenten hun illusies kunt doorprikken omdat je je hoe dan ook toch een beetje solidair met ze blijft voelen. Niet vanwege hun kleur, neen, maar omdat je weet dat ze niet zo lang geleden nog arm moeten zijn geweest. Volgens de welbekende regel: Als je zwart bent, ben je arm enz. Ook uiterlijk is er gelukkig grote afstand tussen ons; hij met z'n mooie pak en goed gekamd haar; ik in spijkerpak en met een afro; weliswaar pas geshampood en goed geborsteld, maar toch. Ik doe dus maar of ik zo door mijn Leica en mijn filters in beslag genomen word dat ik hem onmogelijk kan zien. Dan begint hij wenkend te roepen en als ik ook daarop niet inga, staat hij op, legt keurig zijn overjas over de leuning van zijn stoel en komt naar me toe. Ik draai me heel onschuldigjes om, maar hij tikt me op de schouder.

‘U mag geen foto's nemen op het vliegveld,’ zegt hij vaderlijk, ‘dat mag nergens in Afrika.’ Hij heeft een scherpe neus en bruine ogen, is opvallend glad geschoren. Op en top een Neger die blanken een *keurig* iemand zullen noemen. Uit z'n engels op te maken is hij Amerikaan.

‘Ik weet het,’ antwoord ik, ‘maar het is al gebeurd.’

‘Ze kunnen u uw camera's afnemen.’

‘Dat doen ze meestal niet,’ zeg ik geruststellend, ‘ze halen alleen de film eruit.’

‘En is dat dan niet vervelend voor u?’

‘Risico's van het vak,’ zeg ik, me afvragend waarom precies hij contact met me heeft gezocht. Omdat het een Amerikaan betreft kan het met taalproblemen te maken hebben. Zeker als hij naar Songo gaat, want daar spreken ze alleen maar frans, en ik ben nog nooit een Amerikaan tegengekomen, die op een beetje redelijke manier frans spreekt. Of een andere taal. Ze zullen er wel zijn, maar dan vooral in de Siaiee en in die contreien kom ik niet zo vaak. Misschien zoekt hij dus een tolk?! Of misschien-? Zéker is dat mogelijk! Hoe denk je anders dat de Siaiee de Black Panther-beweging kon infiltreren, als er geen zwarte Amerikanen met ze samenwerken? Vóór de beweging zelfs van start was gegaan, nota bene!

‘U bent dus fotograaf?’

‘Ik schrijf commentaren. Achtergronden-’

‘Journalist dus.’

‘Zo kunt u het noemen.’

Hij is groot. Ik ben zelf al bijna een meter tachtig en hij steekt nog een heel stuk boven mij uit. Hij is ook vriendelijk; nodigt mij uit samen met hem iets te drinken. Ook zíjn vlucht is erg verlaat. Hij heeft me aangezien voor een onwetende toerist en landgenoot, die hij voor de gevaren van het fotograferen op afrikaanse vliegvelden heeft willen behoeden, maar barst helemaal open in vriendelijkheid als ik hem vertel dat ik in Nederland woon en voor een nederlandse krant werk. ‘U bent dus *Nederlander*?’ zegt hij ongelovig. Hij dwingt me min of meer aan zijn tafeltje te gaan zitten terwijl hij jus d'orange voor ons beiden haalt. Als hij terug is probeer ik hem uit te leggen hoe het zit met Nederland en de Nederlandse Antillen, maar daar heeft hij haast geen oren naar.

Man, hij heeft zijn wittebroodsweken in *Amsterdam* doorgebracht, zo'n twintig jaar geleden. Hij is vierenvijftig. Trouwde laat vanwege de oorlog. Neen, niet héél zijn honeymoon, maar toch een groot gedeelte daarvan. ‘Daarom vind ik het jammer, dat we dit vijfhonderdjarig jubileum van Amsterdam nu niet kunnen meemaken. Althans, zeer waarschijnlijk niet. Maar het was wel leuk geweest. Stel je eens voor! Amsterdam vijfhonderd jaar, wij twintig jaar getrouwd. Interessant hoe de dingen soms kunnen

samenvallen, he?! Amsterdam weer terugzien-'

'*Zeven*honderd,' corrigeer ik.

'O ja? Des te mooier dan! We zijn toen in een boot onder die grachten door gevaren. Dat was fantastisch, net als Venetië! Ze noemen Amsterdam ook zo: nietwaar? Het Venetië van het noorden! We hebben ook de roze buurt bekeken. Weet u wel, waar die vrouwtjes zitten. Als mooie poppetjes voor het raam. Ja. Ha. O ja, is het werkelijk *zeven*honderd jaren en geen *vijf*honderd? Hoe is het mogelijk dat ik me zó vergis?! Twééhonderd jaren vergis. *Wel*.'

'Dat komt omdat u twintig jaar getrouwd bent. Die twee... Of' - ik krijg een beter idee - 'u trekt alvast uw eigen jubileum af van dat van Amsterdam. U bént toch Amerikaan? Ik bedoel: De tweehonderdjarige viering van Amerika's onafhankelijkheid volgend jaar. U neemt alvast een voorschot.'

'O,' zegt hij, 'u bent grappig. Dat jubileum was ik even helemaal vergeten. Maar ik ben Amerikaan natuurlijk, dat hebt u goed gezien. In ieder geval; nu weet ik het weer precies. Dank u wel. *Zeven*honderd jaren, juist, ja. Kán ook niet anders, eigenlijk, want het is een middeleeuwse stad, Amsterdam; moet dus vóór vijftienhonderd gesticht zijn. Juist, ja. Toen waren er veel bloemen in Nederland, herinner ik me. Overal zag je ze. Het was in de lente. Beter gezegd, eind lente begin zomer. Want we trouwden in maart. Eind maart, ja. We wilden onze honeymoon in april èn in Parijs doorbrengen. Dat was een idee van mijn vrouw. Vanwege dat lied: *April in Paris*. Kent u wel, eh?' 'Ik dacht dat het was, *April in Portugal*.'

'Neen, neen, u bent in de war. Ik bedoel echt *April in Paris*! *April in Portugal* ken ik eigenlijk niet. Mijn vrouw hield daar veel van, *April in Paris*, dus. Vandaar dat we onze honeymoon in Parijs wilden doorbrengen. Daarom weet ik ook zo zeker dat het begin zomer was toen we daar waren of zeg maar eind lente, dat is misschien beter. De tulpen-'

'*April in Portugal* was ook mooi,' zeg ik. Ik heb geen zin in tulpen. Die doen me te veel denken aan die nederlandse bloemenexporteur, die heeft voorgesteld voor het

jubileum van Amerika een miljoen tulpen uit Nederland naar New York over te brengen. Als er een land is dat planten verdient is het eerder het door Amerika ontbladerde Vietnam. Een *miljoen* tulpen! Ik denk liever aan de militaire coup van 25 april 1974 in Portugal, die mee een eind maakte aan vijftig jaren fascistische dictatuur in Portugal zelf en eeuwenlang kolonialisme in Afrika. Soldaten met bloemen in de lopen van hun geweren: meisjes om hun hals. Wittebroodsweken inderdaad. En Lissabon is een mooie stad met zijn prachtig betegelde gebouwen. Zijn Praça ROSSIO. Het plein van de dauw. Ik ken wel geen portugees maar in het spaans is 'rocio' dauw.

Ik zing: 'April in *Portugal*, tara ra ra ra ra...' Hij: 'Aha, die melodie ken ik ook ja, maar ik bedoel:

April in Paris
Chestnuts in blossom
Holiday tables under the treeeeeeeeees.'

Hij zingt luidop terwijl hij met zijn vingers de maat slaat. *April in Paris* verslaat *April in Portugal*, dat is duidelijk. Ik vind dat ook niet eens zo erg; hij zingt beter dan ik.

'Ella,' zegt hij ineens, 'Ella Fitzgerald! En je hebt ook die prachtige uitvoering van Count Basie, kent u die? Sorry, dat ik mij nog niet heb voorgesteld. Dadson. James Dadson. En u? Ah, klinkt spaans uw naam! Mijn vrouw hield vooral van de regels:

'*I never knew the charms of spring*
Never met it face to face.'

Ik kijk naar zijn grote handen, met de lange pianovingers. Aan zijn linkerhand heeft hij een trouw- en een zegelring, de laatste met een grote, doorschijnend blauwe steen.

'Ja,' zegt hij, 'mijn vrouw is dól op Frankrijk. Ze heeft ook frans gestudeerd trouwens. Daarom moesten we daarheen met onze wittebroodsweken. En in april natuurlijk! Vanwege dat lied, ja. Ze is erg romantisch.' Hij gaat door met het liedje te zingen terwijl ik denk aan Ella en meteen ook aan Louis Armstrong. Arme, rijke Negers, die je nauwe-

lijks aan de een of andere kant van de streep zou kunnen plaatsen. Of zou je dat toch moeten doen? De mooie muziek die zulke mensen maken, gewoon vergeten en gaan onderzoeken hoe ze hun geld beleggen... Ja, eigenlijk wel. Maar zie je, daar heb je in ieder geval die betrekkelijkheid, dat opportunisme van het racisme weer. Dergelijke mensen staan boven alles! Zelfs Vorster zal weleens een plaatje van Ella opzetten, als hij niet helemaal van blik is tenminste! Mensen dus voor wie zowel het type Dadson als het type Lopes warm lopen. Is dat geen wonderlijke zaak?! Een groepje militairen komt hijgend, lachend, en halfstoeiend ondanks hun gevaarlijke wapens, de wachtkamer binnenrennen omdat het buiten is begonnen te regenen. Een onschuldig motregentje overigens. Hij houdt op met zingen, neuriet even na en zegt terwijl we samen het luidruchtige tafereel opnemen:

'In Nederland is het veel beter dan hier.'

Ik zeg eerst niets omdat hij en de militairen mij ineens aan de Antillen doen denken. Rond de uitbarsting van mei 1969, toen een groot deel van de arbeidende en niet-arbeidende bevolking daar met een soort bijbelse verontwaardiging wegens al te rechtstreekse onderdrukking, een groot gedeelte van Willemstad in brand stak. Daarna werden die mensen zich ineens ook bewust dat ze door organisatie hun achteruitgestelde positie van eeuwen zouden kunnen verbeteren. Er waren tastbare bewijzen voor hun nieuwe mogelijkheden. Voor het eerst in de geschiedenis werd een zwarte man hare majesteits gouverneur van de Antillen; voor het eerst in de geschiedenis een zwarte man hare majesteits gezaghebber van Curaçao, terwijl voor het eerst ook een zwarte man premier van de Antillen werd, *al bestaat de bevolking hier voor bijna tachtig procent uit nakomelingen van de uit Afrika geïmporteerde slaven!* Het waren alle drie pochetdragers weliswaar, maar het feit kon toch wel als een hoopvol teken beschouwd worden. De mensen werden zelfbewust. Je kon met ze over Black Power en Black Panther praten zonder dat ze je meteen voor communist uitscholden en hard wegliepen zoals daarvóór. De brain-wash die de fraters en priesters hun gedurende eeuwen hadden toegediend begon uit te werken. Ze

begonnen in zichzelf en in hun eigen macht te geloven. Toen kwam de tegenzet!

De banggeworden kapitalistische elite, aangevoerd door de vertegenwoordigers van Coca Cola en/of Pepsi Cola, sponsorden een interview met die pochetdragende Neger Hubert Julian die ze in Amerika de Zwarte Adelaar noemen en die zich meer voor dergelijke karretjes laat spannen, vooral als er olie in de buurt is. Zo had hij ook iets te maken met de afscheidingsbewegingen van Katanga en Eritrea. Die man, die zelf in Trinidad geboren is, waar juist de Black Power toen erg sterk was, is een legende geworden voor zwarte mensen, omdat hij de eerste zwarte amerikaanse oorlogspiloot was en overal in de wereld allerlei stunts heeft uitgehaald. Bovendien is hij rijk! Als je een werkelijk gearriveerde Neger zoekt, kun je bij niemand beter terecht. Welnu, hij heeft die avond in één keer de hele Black Power en Black Panther discussie, die toen heftig aan de gang was op het eiland, onder de tafel geveegd, tot grote voldoening zeker van zijn opdrachtgevers, in laatste instantie natuurlijk de Siaiee, zoals je wel zult begrijpen! 'Black Power, shit!' riep hij op een gegeven moment uit, tegenover zijn interviewer. 'Er is maar één power en dat is Green Power.' Hij haalde zijn portefeuille voor de dag, strooide lachend met dollarbiljetten door de studio, terwijl hij telkens maar riep: 'Green Power. Green Power. Green Power, dat moet je hebben! Green Power!' Sindsdien zijn die groene biljetten weliswaar zeker eenderde in waarde gedaald, maar het is ook drie keer zo moeilijk geworden om de mensen op Curaçao voor een andere mening te interesseren. 'Green Power, dat wil zeggen, hard werken en sparen, dat heeft die indrukwekkende Neger - een zwarte man als wij! - zèlf op de televisie gezegd! Donder op met je andere powers, en laat me met rust! Die man kan het weten. Hij is *schat*rijk. Jij niet!'

'Maar besef je niet, dat hij door wapensmokkel en andere vieze praktijken die Green Power heeft verzameld? Daar hebben ze op de televisie niets van gezegd maar ken jij een zwarte man die-'

'LAAT ME MET RUST!'

Als ik dit weer overdenk, word ik toch kwaad en doe een

poging om van deze zwarte adelaar af te komen. Die andere droeg ook een zegelring, zij het met een veel vettere steen. Maar het lukt me niet. Hij haalt weer jus d'orange - het is te vroeg voor iets anders - en vertelt me stralend dat hij onderweg is naar Europa. Niet meteen, en ook niet naar zijn geliefd Amsterdam helaas, maar naar Denemarken. Voor een medisch congres.

'Ik ben voor twee jaren door mijn regering aan Afrika uitgelend. Hoofdzakelijk Nigeria, maar ook andere west-afrikaanse landen, die sinds mijn komst hier trouwens een beetje beter met elkaar samenwerken op het gebied van medisch onderwijs. Nu ga ik eerst naar Ghana voor enkele gastcolleges en daarna vlieg ik naar Denemarken.'

'Ik ben nog nooit in levenden lijve een zwarte professor in de medicijnen tegengekomen. Waarin bent u professor.'

'Ze bestaan heus, zoals u ziet,' zegt hij trots. 'Fysiologie. Ook een beetje chirurgie. Howard University.'

'Wat is dat precies, fysiologie!'

'De verrichtingen van het menselijke lichaam.'

'Wat is het verschil met anatomie?'

'Anatomie is de *beschrijving*; fysiologie het functioneren van het lichaam, van de spieren, bv. Gesnapt?'

'O ja!' Ik besluit, omdat ik ondanks mezelf toch geïmponeerd ben, bij hem te blijven zitten totdat zijn vlucht wordt afgeroepen. Dat duurt niet zo lang meer waarschijnlijk en bovendien is dit de gelegenheid misschien om wat vragen beantwoord te krijgen die alleen door een zwarte professor in de medicijnen op een betrouwbare manier beantwoord kunnen worden. Althans voor mij. Waarmee ik al een hele tijd rondloop bovendien. Als ik mijn intentie aankondig, zegt hij wel 'O.K. O.K.', maar hij stapt onmiddellijk weer over op Nederland. Het feit dat ik niet daarheen onderweg ben, stelt hem zelfs teleur. Over Wawili zegt hij: 'Een aardige man. Zeer beschaafd. Ik heb hem ontmoet. Heb daar colleges gegeven. Ja, een van de beschaafdste leiders van Afrika. Niet te vergelijken met een Amin bijvoorbeeld. Een vooruitstrevende man ook! Heeft meen ik aan de Sorbonne gestudeerd. Met Senghor uit Senegal. Die heb ik ook ontmoet. Wat een man! Die Senghor, bedoel ik. Spreekt voortreffelijk frans! Vindt mijn vrouw ook en die

heeft zoals ik u al heb meegedeeld, frans gestudeerd. Ze kan het dus weten. Míjn frans is minder. Maar ik heb ook daar colleges gegeven. Dakar ja. In heel West-Afrika eigenlijk.' Hij spreidt ineens misnoegd de armen uit:

'Ah, in Afrika is het ook altijd wat!'

'Het festival? - Dat het is uitgesteld, bedoelt u?'

'Ach neen, och neen,' zegt hij geringschattend, 'Amin! Songo! Ook de staatsgreep kortgeleden natuurlijk. Al verliep het dit keer onbloedig. Goddank!

'Ook in uw land,' zeg ik. Als hij zo begint en ik toch blijf zitten, dan moet ik wel tot de aanval overgaan. Dat doe ik tegenwoordig graag overigens. Vooral als de mensen over Amsterdam beginnen. Hoofdstad van een zogenaamd beminnelijk en tolerant klein landje, vol onschuldige grachten en kanalen. Miljoenen tulpen niet te vergeten. Mijn grote teen!

'O ja?' Hij is duidelijk door mijn tegenaanval verrast. 'U bedoelt de Watergate-affaire zeker.'

'Niet eens. Algemener: De Si*ai*ee, de Efbi*ai*, de *Ai*titi, overal kijkt er wel een *eye* in. Overal *Intelligence* en *Investigation*; overal het loerende oog. Je zou zo zeggen dat de allesbespiedende Grote Broer die volgens Orwell pas in 1984 en dan nog in Rúsland zou komen, nu al in de States is geland. U hebt daar gewoon een politiestaat volgens mij!' 'Ach ja,' zegt hij ontwijkend, 'in de States is het tegenwoordig ook niet alles inderdaad. In New York bv. ben je helemaal niet meer veilig op straat. Al moet ik wel zeggen dat de situatie voor de zwarte mensen veel beter is vergeleken met vroeger. Veel en veel beter! De Neger heeft daar tegenwoordig meer kansen. Maar honderd procent is het naturlijk nog lang niet. Dat is het nooit, nietwaar?' Hij toont weer zijn goed verzorgd gebit: 'Geef mij maar *Amsterdam*! Ik heb daar werkelijk zulke mooie herinneringen aan. We zijn alles bij elkaar zeker een twaalf dagen in Nederland gebleven en daarvan zeker een week in Amsterdam. Toen zijn we naar Beiroet gegaan. Heb mijn vrouw willen overhalen om nu ook mee te gaan naar Denemarken. Konden we misschien daarna toch even overwippen naar Amsterdam. Voor dat jubileum, nietwaar. Ook voor óns jubileum. Oh, boy! Las er toevallig over in TIME-magazine.

Moet iets geweldigs zijn zo'n vijfhonderdjarig jubileum van een europese stad. Een stad als *Amsterdam*. Ze hebben groot feest zeker. Jammer dat u er niet bent. Maar u gaat toch binnenkort weer daarheen, nietwaar? Mijn vrouw moest voor zaken naar de States. Voor de kinderen eigenlijk. We hebben twee jongens. Anders hadden we toch-'

'In Amsterdam is het ook niet alles. Geef mij maar Lissabon. Ze discrimineren in Amsterdam als de pest tegen gekleurde mensen. In Lissabon misschien ook, maar dat heb ik niet zelf meegemaakt.' Omdat hij van dit alles nauwelijks onder de indruk schijnt, voeg ik er nog aan toe:

'In heel Nederland! Jubileum of niet. Blanken hebben nu eenmaal de ziekte van de kleur. En Nederland vormt daarop-'

'Grappig om het zo te zeggen, meneer Lopes: "de ziekte van de kleur". Kent u Kierkegaard? Een beetje? Wat u daarnet zegt klinkt in ieder geval precies als zijn: De ziekte tot de dood. Of is het "de twijfel tot de dood".' Hij werpt zijn hoofd naar achteren om na te denken. 'Helpt u me even, meneer Lopes, ik kom er gewoon niet uit: De ziekte tot of de twijfel tot de dood? Ik heb nu eenmaal de neiging dood meteen met ziekte in verband te brengen. Boy oh boy. Enfin, Kierkegaard is hun grootste schrijver. Het is mijn gewoonte als ik voor het eerst naar een land ga, mij zoveel mogelijk van hun cultuur op de hoogte te stellen. Maar hier in Afrika heb je zo weinig boeken. Helaas. De twijfel? De ziekte? Aaaaah...'

'En Nederland vormt daarop geen uitzondering,' vervolg ik, onverstoord m'n zin afmakend; klaar ook om, als hij opzettelijk de confrontatie van zijn Nederland met het mijne uit de weg blijft gaan, ook op zijn Denemarken een aanval te openen. Maar hij neemt me au serieux, zij het duidelijk tegen zijn zin.

'Wat u daar zegt klinkt zo nieuw, zo onverwacht. Ongelooflijk bijna. Vlak na de oorlog was ik er ook even. vóór mijn honeymoon dus. Toen werd je als zwarte man toch op handen gedragen! Ah, ongelooflijk! Zeker als je Amerikaan was. We hadden immers Europa bevrijd, begrijpt u? Die mensen waren dankbaar. Boy oh boy! Ook de vrouwen! Het was een feest daar gewoon! Maar er waren wel niet zoveel zwarten daar toen als nu, waarschijnlijk?'

‘Ja, veel Surinamers en Antillianen.’

‘Dan krijg je vaak discriminatie, dat is vaak zo, helaas. In het algemeen, bedoel ik. Maar ja, het is zoals u zegt, waarom zouden de Nederlanders een uitzondering vormen, nietwaar?’ Hij spreidt spijtig de armen uit: ‘Het is alleen dat ik zo'n werkelijk goede herinnering aan Nederland bewaar. Mijn honeymoon, ah. En toch... ik bedoel, ik neem aan dat u zelf onze eigen mensen ook een beetje kent. Het zijn natuurlijk geen heiligen, nietwaar? Dat weet u ook wel. Drugs, diefstal, misdaad: De slechten bederven het voor de goeden, voor de mensen als u en ik, die gewoon serieus hun werk doen. Nietwaar? Het ís toch zo? Je ziet het zo vaak ook in de States. Onze mensen-’

‘De ziekte van de kleur, professor. Onderschat u die niet. Dat van onze mensen wordt zo vaak overdreven. Bovendien is het meestal de ellende waaruit die jongens komen die maakt dat ze steeds weer opnieuw in moeilijkheden raken. Trouwens, wat die ziekte van de kleur betreft, het is echt zo: sociologen hebben uitgerekend dat die zich bij Fransen en Engelsen al bij vijftien procent manifesteert. Dat heet “kritische grens”. Ook in uw vak, nietwaar, bv. de temperatuur waarboven een bepaald virus actief wordt?’

‘Hoe dat zo, meneer Lopes?’ vraagt hij ondanks zichzelf wat geïrriteerd omdat ik me opzettelijk duister uitdruk.

‘Als er vijftien procent meer leden van een andere groep zijn onder Fransen en Engelsen; anders van ras, godsdienst, of wat dan ook, dan raken ze in de war. Virussen, bacillen, hormonen of hoe u het noemen wilt, gaan dan allemaal harder werken. Ze worden agressief. Nu geloof ik dat Nederlanders-’

‘Oh boy,’ zegt hij, snel een harde tik op de tafel gevend, zodat mijn laatste woorden verloren gaan (wie weet waar toeval eindigt en opzet begint?!). ‘Ik houd ook niet zo van Parijs eigenlijk. Maar het is vooral mijn vrouw, begrijpt u? Die is zo francofiel. Weet alles van hun cultuur af. En och, toen met onze huwelijksreis was het ook wel erg leuk. Ze behandelden ons toen zeer goed, moet ik zeggen, hoewel ze toen niet zo pro amerikaans waren, daar! Maar later... Oh boy! Ik vind de Fransman niet zo sympathiek om u eerlijk de waarheid te zeggen. Een beetje arrogant. Wat

nukkig, ook veel maagklachten trouwens! Bovendien komt voor mij de kwestie van de taal er ook nog bij. Parijs is trouwens een vuile stad. Elke dag daar kost je een jaar van je leven. Al die auto's. Neen, geef míj maar *Amsterdam*! Daar spreken de mensen trouwens veel beter engels ook, nietwaar?! En de scandinavische landen. Daar spreken ze ook veel engels. Maar die ken ik helemaal nóg niet! Ik heb het gelezen. Ik ga er voor het eerst naar toe. Boy oh boy! Zijn er werkelijk zóveel zwarte mensen in Nederland?! Want inderdaad, vijftien procent van de bevolking, dat is erg veel. Dan kan ik me voorstellen.., hoewel het vreemd blijft, natuurlijk, discriminatie. Dat is altijd een vreemde zaak.'

'Kom nou, professor. Vijftien procent? Ach neen. Ik geloof dat alle buitenlanders bij elkaar, gekleurden en nietgekleurden samen daar maar een gering percentage vormen twee of drie, hoogstens vier. De gekleurden alléén een half procent, in ieder geval nog niet één procent. In Nederland is dus die ziekte-'

'Maar dat is wel héél vreemd,' onderbreekt hij mij weer zeer snel, duidelijk bang voor de logisch te trekken conclusie. 'Bent u zeker van uw zaak, meneer Lopes, hoe groot is de bevolking van Nederland en hoeveel zwarte mensen zijn er ongeveer, zijn daar *statistieken* over?'

'Natuurlijk. Er zijn zo'n dertien miljoen Nederlanders en zo'n zeventig, tachtigduizend Surinamers en Antillianen. Gaat uw gang maar.'

Hij leunt achterover en rekent eerst uit z'n hoofd; kijkt me dan even verbouwereerd aan, haalt z'n notitieboekje en z'n leesbril tevoorschijn en maakt dezelfde berekening weer op schrift. 'Ja,' zegt hij, z'n dikke lippen vertwijfeld krullend, 'ja, het is inderdaad zo. Boy oh boy! Ik kan er ook niets aan doen. U hebt gelijk. Maar ze hebben, of liever,' zegt hij, mij op de arm tikkend bij wijze van erkenning van mijn scoring, '*hadden* de naam van een open, gastvrij land, ook in de States. Daar zitten ze ook vanouds. Vandaar onze band met Nederland. Ik meen dat er in Pennsylvania zelfs nog nederlands wordt gesproken. Pennsylvania dutch. Vredelievende mensen: ze hadden die naam ja, dat ze anders zijn dan onze eigen amerikaanse blanken. Boy oh boy!'

‘De naam,’ zeg ik, ‘de *naam*, ja!’ Ik bereid me voor om heel hard toe te slaan als hij zich alsnog gaat verdedigen door in te gaan op de Joden, die zo gastvrij heten te zijn opgevangen in Nederland; in de zeventiende eeuw, nadat ze uit Portugal en Spanje waren verjaagd. Ik zal dan zeggen, dat het toen om rijke Joden ging, Green Power Joden dus, want het is inderdaad zoals onze vriend de Zwarte Adelaar dat zegt, Green Power moet je hebben! Het gaat er mij in ieder geval om hem aan te tonen dat tolerantie geen deugd is waarop Nederlanders een monopolie hebben zoals juist de bezitters van Green Power of de aanhangers van die gedachte zo graag overal lopen rond te bazuinen. Tolerantie is een waar, die als ieder andere waar zijn prijs heeft. En als professor Dadson, die nu zo geheel ontgoocheld met zijn jas mooi opgevouwen op zijn schoot naar buiten zit te staren, over de Tweede Wereldoorlog begint, met de Joden die de brave Nederlanders zouden hebben gered, dan begin ik meteen over het veel grotere aantal dat ze hebben laten wegvoeren. Door hun...? Door hun wat?! Het doet er niet toe. Eerst moet je de feiten vaststellen, daarna kun je pas gaan proberen ze te verklaren. Iemand heeft overigens onlangs nog ontdekt dat geen van de treinen, die wagonnen vol Joden naar Duitsland vervoerden, ooit is gesaboteerd! Aha! De procedure die ik volg is overigens eenvoudig en misschien ook een beetje naïef. Maar ik amuseer me er nu eenmaal mee en bovendien moet ik roeien met de riemen die ik heb. Ik denk daarom zo: Als je het image van tolerantie dat Nederland ten onrechte heeft - bij een kritische grens van minder dan vier procent om het ruim te nemen, is dat volkomen duidelijk - kapot maakt, zullen er steeds minder buitenlanders daarheen gaan! Nu wordt die zogenaamde tolerantie tot een uniek toeristische aantrekkelijkheid gemaakt. Door de KLM bijvoorbeeld. Zo van: komen jullie toch eens kijken hoe wij aardige Hollanders dat klaren, waar de rest van de wereld zo'n moeite mee heeft! Kijk, als dát lukt, dat vooral *welgestelden* veel minder vinden dat ze daarheen moeten, dan zullen ze overal in Nederland ook weer de bars en dansgelegenheden voor mijn broeders uit Suriname en de Antillen en elders open moeten stellen. Heel eenvoudig! Op

zich hoeft het ook niet eens naïef te zijn, goedbeschouwd. Het is eigenlijk dezelfde taktiek die schuilt in het boycotten van de emigratie naar Zuid-Afrika, een project dat juist dit jaar, vijftien jaar na Sharpeville, in heel Europa is gelanceerd. Alleen zou je het natuurlijk met duizenden mensen tegelijk moeten doen om een zo groot mogelijk effect te krijgen. Voorlopig roei ik met de riemen die ik heb.

Professor Dadson past ineens een heel slimme taktiek toe, na een tijd lang zwijgend naar buiten te hebben zitten kijken: Hij doet alsof we onze conversatie pas starten; alsof Afrika en Nederland in ieder geval voor het eerst aan de orde worden gesteld!

'Het is hier in Afrika ook altijd een rotzooi,' zegt hij. 'Nú die moord op Wawili. Een andere keer moordpartijen in Oeganda. Dan zijn er problemen in Ethiopië. De staatsgreep hier... Dergelijke dingen hebt u in Nederland niet. Daar is het toch veel rustiger?!'

Ik kan van alles noemen dat het tegendeel bewijst. Maar je moet bij dit soort heel voorzichtig zijn met wat je kiest. Europeanen gaan nu eenmaal door voor beschaafd. Daden van geweld, die er plaatsvinden, maken op de wereld nauwelijks indruk. De algerijnse kwestie, de lynchpartijen op Algerijnen in Frankrijk, hebben dat land nog steeds niet zijn naam van beschermer van de mensenrechten ontnomen! Met de meeste andere europese landen is het precies hetzelfde. Duitsland zit alweer in de NAVO; in de EEG; koopt al oorlogsstraaljagers; werkt al met atoomenergie. De hele tweede wereldoorlog met zijn zes miljoen door Duitsers vermoorde Joden is al een huiskamerruzietje geworden. Dat hyperbeschaafde land wordt alleen maar wat geplaagd door Baader-Meinhofgroepen en dergelijke. Zo heet het. Verder is er niets aan de hand. Dus wees voorzichtig met je voorbeelden. Kies vooral geen voorbeelden van fysiek geweld om onrust in Nederland aan te tonen. Begin niet over de provo's; niet over de strijd om de ontruiming van de Nieuwmarkt in Amsterdam in verband met de metro. De honderden miljoenen guldens vergissingen die bij deze metro gemaakt zijn, dat zou in Nederland bij alle niet-europese landen, corruptie heten, maar zwíjg

daarover! Vergeet vooral de nederlandse boeren en tuinders die met hun tractoren de nederlandse wegen blokkeerden. Dat is aardige folklore. Dergelijke dingen draagt elk europees land gemakkelijk. Wees daarom niet dwaas: Kies zorgvuldiger je voorbeelden; het liefst voorbeelden die de superieur geachte europese intelligentie ondermijnen! Maar daar kan ik op het moment helaas niet zo één twee drie een voorbeeld van vinden, daarom zeg ik taktisch: 'O.K. professor. Dat is een punt voor u.' Maar als hij daarop ineens weer bevrijd en uitgelaten begint te amsterdammen word ik zo kwaad, dat ik toch op iets adekwaats voor mijn doel stuit. Ik zeg. 'Zo rustig zijn ze bij nader inzien toch ook niet, daar! In ieder geval niet zo rustig als het naar buiten toe lijkt: Kabinetscrisissen komen om de haverklap voor in Nederland. En ze duren eeuwen!'

Dat brengt hem wel van zijn stuk.

'O, já?! Dat is nieuws voor mij! Die indruk had ik werkelijk nooit! Maar wat zegt u van de hollandse schilderkunst? Ah, we zijn toen naar het museum gegaan. Dat doe je als je in Holland bent, nietwaar? Hun tulpen en hun schilderkunst. Olalá! De Nightwatch! Dat schilderij van Rembrandt?! Fantastisch!' Hij schikt het puntje van zijn pochet wat hoger. 'U kunt werkelijk de kabinetscrisissen - áls die zo vaak voorkomen als u zegt, want ik heb alleen maar úw woord; dat houd ikzelf niet zo bij, maar ik wil het wel van u aannemen allemaal, want ik zou niet weten waarom u niet de waarheid zou vertellen - die kunt u toch niet vergelijken met wat er in de rest van de wereld om ons heen gebeurt?! Burgeroorlogen! Dode presidenten zoals nu in Songo! De Nederlanders wéten tenminste hoe ze met elkaar moeten leven. Goed, ze discrimineren wel wat; dat neem ik ook graag van u aan, u maakt het duidelijk bovendien. Maar hoe dan ook, wat samenleven betreft, geloof ik wel dat de hele wereld een les van hen kan leren. Neem Rusland bv., want mijn eigen land kan ik inderdaad tot mijn spijt ook niet als voorbeeld stellen; maar neem Rúsland, dat is toch ook niets, nietwaar? Hebt u Pasternak gelezen?! Al die gevangenkampen!?'

'Solzjenitsyn, bedoelt u.'

'Natuurlijk, Solzjenitsyn! Ik heb alleen maar "Cancer

Ward" van hem gelezen. Maar je hoort er toch zoveel over spreken, nietwaar?'

Hij blijft ondertussen vriendelijk, ook al is het duidelijk dat ik zijn gekoesterd beeld van Nederland flink schade toebreng. Zo van: 'Ik praat toch maar om de tijd te doden tot mijn vliegtuig gaat.' Ik neem me voor ook daarin niet de mindere van hem te zijn. Daar zou een rechtstreekse verdediging van het socialisme zeer zeker toe leiden op dit moment, want ik zou waarschijnlijk te emotioneel worden: te betrokken voor wat in laatste instantie een luchtig luchthavengesprekje hoort te blijven. Er zo moet uitzien althans. Ships that pass in the night. Meer niet. Ik kan in dit stadium daarom alleen de guerrilla-taktiek toepassen. Snel bressen slaan en weer wegduiken. In de hoop dat die bressen later, als hij weg is, steeds groter worden. En slim ontwijken zoals hij trouwens ook doet als het moeilijk wordt. Hem zo min mogelijk laten scoren in ieder geval. Ik laat Rusland dus ook gewoon liggen en zeg zo vriendelijk mogelijk:

'Dat voert allemaal te ver nu, professor, dat wordt wereldpolitiek. Het gaat mij er nu alleen maar om, dat u denkt dat Nederland een soort paradijs op aarde is, waar een boel aardige mensen wonen die dol op elkaar zijn; plaatsmaken voor elkaar en voor elke vreemdeling. Dol op elkaar en dol op iedereen. Maar dat is een verkeerd beeld van u. Dat is volstrekt niet zo. Weet u hoeveel politieke partijen ze in Nederland hebben, professor? Een stuk of dertig. Als u dat wat zegt.'

'Dat zegt me álles, meneer Lopes! Dat is democratie! Ze zijn democratischer dan wij in de States. Wij hebben er maar twee. Pártijen, bedoel ik.'

'Ik noem dat geen democratie. Trouwens ook aan úw democratie-'

'Wat dan wel, meneer Lopes,' zegt hij zeer luid lachend, terwijl hij me vriendelijk op de hand slaat, 'hoe noemt u dat dan wèl?' Hij is in zijn schik en schijnt nu werkelijk bereid slag te leveren.

'O.K.,' zeg ik, 'akkoord, als u dat democratie wilt noemen. Maar dan moet u mij ook toegeven dat het toch geen teken van *tolerantie* is!'

‘Interessant,’ zegt hij weer duidelijk verrast, ‘heel interessant: Democratie en Tolerantie. Tolerantie en Democratie. Gáán ze eigenlijk wel samen? Die Nederlanders blijven toch ergens een mysterie, vindt u niet. Zo'n klein land... zoveel grote ondernemingen, zoveel partijen. Ja, toch wel een mysterie...’

‘Voor mij niet. Het zijn dieren.’

Hij kijkt me zo verbaasd aan, dat ik zó een foto van hem zou willen nemen. Maar ik zeg kalmerend: ‘Dieren bij een drinkplaats, bedoel ik. Ze zouden elkaar het liefst zo snel mogelijk willen opeten. Dat is die intolerantie. Omdat opeten natuurlijk niet kan, sluiten ze verbonden, om elkaar toch in een onbewaakt moment te kunnen opeten of om voorlopig het hoofd aan elkaar te kunnen bieden. Niemand geeft in ieder geval een klap om een ander. Iedereen is alleen maar báng voor de ander. Gewoon opportunistisch allemaal. Helemaal niet mooi, zoals u denkt door uw honeymoon.’

‘Maar dat is toch eigenlijk overal op aarde zo, meneer Lopes!’ zegt hij triomfantelijk.

‘Juist,’ zeg ik, op mijn beurt ook triomferend, ‘daar gaat het allemaal om! Dat zij geen uitzondering zijn. Natuurlijk niet! En wat tolerantie betreft zijn ze op dit moment een slechter voorbeeld dan Cuba.’

‘Aha,’ zegt hij alleen maar. ‘Ik vermoedde al zoiets. U bent socialist, natuurlijk. Communist? U kunt het rustig zeggen, hoor. We onderhouden vriendschappelijke betrekkingen met communistische landen tegenwoordig.’

Maar ik haal mijn schouders op en we blijven zwijgend tegenover elkaar zitten. Ik vraag me af wat hij zit te overwegen. Er zijn namelijk weinig voorbeelden van goede socialistische landen, maar hélemaal geen voorbeelden van goede kapitalistische. Zeker niet als je Nederland ontmaskert. Hij kan dus opstaan en weggaan, maar dan is híj degene die zich te betrokken toont voor de aard van ons gesprek. Dan verliest hij op punten. Hij kan dus of Cuba gaan aanvallen of zich gewoon gewonnen geven, dat wil zeggen, zijn mening over Nederland of alleen maar zijn herinnering daaraan prijsgeven. Het interesseert me niets. In dat geval gaan we verder door met een echt luchtig ge-

sprekje, tot zijn vlucht wordt afgeroepen. Maar ik denk niet dat hij dat laatste zal doen. Die oudjes zijn oersterk! Ik leun daarom achterover en bereid me voor op zijn tegenanval. Ik verzamel daarbij rustig de details van die keer dat ik in Amsterdam zo maar in elkaar ben geslagen. Nu ben ik blij dat ik die eigen ervaring als extra munitie heb, maar toen het gebeurde was ik alleen maar kwaad omdat ik drie weken lang plat op mijn rug heb moeten liggen en mijn ogen, die er als zwartgeblakerde fornuizen uitzagen, voortdurend met in azijn gedoopte compresjes moest betten. Naar de politie ben ik maar niet gegaan omdat zij allang Surinamers en Antillianen op zicht in elkaar plegen te slaan. Hoewel... dat zou me nu des te welkomere munitie zijn geweest... Maar ik ben geen masochist! Ik verzamel dus de details en vergeet daarbij vooral niet het litteken boven mijn linkeroog. Inderdaad. Hij komt terug. Hij zegt dat hoe dan ook democratie een zeer belangrijke menselijke waarde is die je in Cuba volgens hem op dit moment niet hebt. Dan leg ik boem mijn bom op tafel.

'Het was tijdens het begin van de comeback van Mohammed Ali,' zeg ik luchtig lachend. 'De normale zwartofobie moet toen plotseling verhevigd zijn, de intolerantie dus. Ik stond gewoon met iemand aan de bar te praten, toen hij mij aanvloog. Zo. Gewoon. Kijk, hier hebt u het litteken.'

'O ja?' zegt hij verbouwereerd. 'O ja?!' Hij kijkt even, betast het litteken, dat weliswaar klein is op de huid, maar (Siaiee zij dank!) een stukje onder de wenkbrauwen doorloopt. Hij zet daarna zijn bril op en onderzoekt het allemal opnieuw. Hij schudt daarbij steeds zijn hoofd; je zou kunnen zeggen met professionele bezorgdheid. Hij ziet natuurlijk met zijn doktersoog het vele bloed dat uit de wond is gekomen vóór zich!

'Een *Nederlander*? Werkelijk? En had u hem écht niets gedaan?'

'Neen, ik had hem nooit eerder gesproken, nooit eerder gezien zelfs. Niks!'

'Een *Nederlander*?!' herhaalt hij weer ongelovig.

'Ja,' zeg ik, 'Amsterdam is echt niets meer, al bestaat het ook *zeven*honderd jaren. Je bent niet meer zeker van je

leven, van je ogen althans niet. Ze zijn daar agressief als de pest.'

'Een soort Harlem dus?' zegt hij nog steeds ontzet. 'Bent u naar de politie gegaan?'

'O neen, dat is nog gevaarlijker! Van Harlem verwacht je het trouwens. Het heeft de naam. Maar van Amsterdam niet, toch?! Volgens u bv. niet. Dat is het juist. U en ik gaan gewoon als twee fatsoenlijke mensen daar een bar binnen... en pang! Je weet het nooit.'

'Nu u het zegt, Amsterdam is steeds meer en meer een centrum van drughandel aan 't worden, nietwaar?'

'Dat kan mij niet zoveel schelen. Dat is Lissabon waarschijnlijk ook. Dat zijn alle grote steden. Ik bedoel -'

Hij kijkt ineens bezorgd op zijn gouden polshorloge. Ik onderbreek mezelf omdat ik de indruk heb dat hij hoopt dat zijn vlucht nu werkelijk snel wordt afgeroepen, dat hij weg wil. Maar dat komt mij juist nu niet zo goed uit. Ik bied daarom snel aan om jus d'orange te halen en ben weg voor hij neen kan zeggen.

Terwijl ik naar het buffet loop, denk ik ineens weer met voldoening aan de fraters. Als die simpele zielen, aangenomen dat ze simpel waren en niet in opdracht van de Siaiee werkten, mij geleerd hadden dat die toffe jongens van Bontekoe het voortdurend in hun broek deden van angst als ze vreemde volken tegenkwamen - het staat er allemaal in van die angst maar de fraters leren je er prachtig overheen lezen omdat ze jou supermensen willen verkopen - dan had ik geweten dat een gewone barportier, die plotseling een lange, zij het slanke Neger voor zich vindt met een bos haren, die nogal zelfbewust aan het praten is op een moment dat Mohammed Ali zijn verschrikkelijke comeback aan het maken is, het zo'n beetje in zijn broek doet van angst. Zoals de jongens van Bontekoe - al lijkt die vent niet op Ali. Iedere zwarte wordt dan namelijk niet een zwarte piet zoals onder normale omstandigheden, dus betrekkelijk ongevaarlijk, maar een Mohammed Ali. En dan geldt natuurlijk de filosofie van de angst: De eerste klap is een daalder waard! Terwijl ik met twee bekers naar de professor terugloop die, fijnzinnige intellectueel als hij is, nu waarschijnlijk wel huivert bij de gedachte aan dat

nieuwe Amsterdam dat zo in tegenstelling is tot zijn tulpen-Amsterdam, stel ik me voor hoe hij mijn verhaal aan zijn vrienden in de States zal doorgeven. Het zou misschien beter zijn geweest als hij een blanke professor was, maar nogmaals, ik moet roeien met de riemen die ik heb.

'Nowadays the streets of Amsterdam are exactly like ours, totally unsafe! You know, I met a fellow the other day in Lagos, they nearly beat him to death in Amsterdam; for nothing, just like that!'

'Oh, come on now, James, you are talking about the *Dutch!* You cannot *mean* that. The Dutch are really the most tolerant people on earth!'

'It used to be so, Bob, I saw this fellow's wounds with my own eyes.'

'Is it *really* that bad, James?'

'Seems so, you know. This man was a young newspaperman. In a way a Dutchman too, himself. He ought to know what he was talking about.'

Zoiets. Maar die oudjes zijn oersterk! Als ik terug ben, begint hij met de oppervlakkige vrolijkheid van het begin van ons gesprek te declameren. 'Luister,' zegt hij weer met vriendelijk geklop op mijn armen. 'Ik herinner me ineens dit:

> The cottages of Holland
> They are so sweet and clean
> Not even with a microscope
> Can spots of dust be seen.

'Kent u dat ook, we leerden het op school. Toch aardig, vindt u niet?'

'Neen,' zeg ik, 'de mythe ken ik wel. Maar ook dat is allang niet meer waar, omdat je tegenwoordig in Amsterdam bv. nauwelijks kunt lopen van de hondepoep. Ach professor, het is daar werkelijk verschrikkelijk tegenwoordig. Afrika, om even met u te spreken, is er niets bij.'

Hij doet een verwoede poging om het Amsterdam van zijn wittebroodsweken te redden, maar dat Nederland moet juist vernietigd worden, willen we kunnen raken aan het onderliggende Nederland: van daklozen, slechtbehuis-

den, werklozen, normale mensen, ploeteraars als overal op de aarde; en vooral, het Nederland van de domgehoudenen, die zo onder godsdienstige en andere mythes bedolven zijn dat ze denken dat ze democratie hebben omdat ze naar alle kranten ingezonden stukken kunnen sturen, die hoogst zelden gepubliceerd worden; omdat ze twee televisiekanalen hebben waar ze uit kunnen kiezen 's avonds; die geleerd hebben dat ze als ze hard werken ze door de koningin in de adelstand verheven worden of zoiets en andere mythes, zoals het liberalisme en het racisme. O de dag dat de schellen van hun ogen vallen! Ik noem ook Zuid-Afrika, al is dat grof geschut, misschien zelfs te grof hier, en het oorspronkelijke verband daarmee met Nederland, maar hij pareert me tenslotte humoristisch door er op te wijzen dat ze ook betere dingen exporteren. ‘Onder meer Xaviera Hollander,’ zegt hij, als ik toch te geëmotioneerd word. Van dat zwakke moment van mij maakt hij verder gebruik om de hoge stand van de nederlandse medische wetenschap te bejubelen en de nederlandse wetenschap in het algemeen. Dan ineens is hij weer bij een citaat: God made the world and the Dutch made Holland. Hij zit vol citaten! Als het mij toch weer lukt hem in een hoek te drukken, springt hij eruit met Cruijff.

‘Ik weet niet veel van voetballen, maar ze zijn toch wereldkampioen geworden het vorig jaar, nietwaar? Zo'n klein land en toch wereldkampioen. De Nederlanders zijn toch een mysterie vind ik.’

‘O neen, professor,’ zeg ik, ‘goddank niet! Ze zouden dan helemaal niet te stuiten zijn geweest. Ze zijn nummer twee geworden.’

‘Ik dacht het...’

‘Neen, ze zijn nummer twee geworden. En dat is inderdaad mooi voor zo'n klein land, maar omdat je als klein land nummer twee bent, moet je je niet gaan voorstellen dat je nummer één bent en dat hebben ze na die kampioenschappen in München een hele tijd geprobeerd. De media in ieder geval.’

‘Zo, ik geef eigenlijk niet veel om voetbal. Ik heb daar geen tijd voor. Ik heb vroeger getennist. In Amerika...’

‘Ik gaf er wel veel om. Heel veel zelfs, maar sinds de Ne-

derlanders er een belangrijke rol in zijn gaan spelen, is het niet meer om aan te zien. Behalve Cruijff natuurlijk.'

'Waarom niet? Op tennisgebied presteren ze ook wel wat met hun Tom Okker. Dat is toch zo '

'Ze maken er een slagveld van. Ware slachtpartijen. De man die hun voetbal heeft grootgemaakt, ging er namelijk vanuit dat voetbal oorlog is. Een totale oorlog. Daar hebt u uw tolerante Nederlander. Eerst de man en dan de bal. Zo spelen ze daar. De eerste klap is een daalder waard, zeggen ze. Totale oorlog en totale intolerantie. Maar er wordt inderdaad wel gewonnen, natuurlijk. Door degene die-'

Maar hij wil niet opgeven. 'Luister,' onderbreekt hij mij, met de glimlach van wij-jongens-onder-elkaar, 'toen u in die bar in elkaar geslagen werd, was u... nou ja u had toch gedronken, is het niet?'

Hij brengt zijn hand bijna tegen mijn borst.

'U hoeft zich nergens voor te schamen. Ik houd ook van een borrel op z'n tijd. Wat ik bedoel is dit: u kan die man op de een of andere manier geprovoceerd hebben?!'

'Ik weet zeker van niet, professor. Er waren getuigen. Hij had gewoon een hekel aan zwarten. Ik kan u natuurlijk niet verhinderen over Nederland te denken zoals u wilt; die bars in te gaan, als u er bent, maar u moet wèl voorzichtig zijn. Och, precies zoals u waarschijnlijk in de States zou zijn.'

'Natuurlijk, voorzichtig moet men altijd zijn, u bewijst me misschien zelfs een dienst! Dánk u.'

'Geen dank. Ik vind het normaal dat ik u waarschuw, juist omdat u zulke goede herinneringen aan Nederland hebt. Zoiets heb ik eigenlijk zelf ook gehad.' Dan ineens schiet me een herinnering te binnen, die ik me haast voor hem te verzwijgen, omdat ze meteen alles te niet kan doen van wat ik nu waarschijnlijk al heb bereikt. Al bewijst dit voorval mijn gelijk misschien zelfs nog meer omdat het aantoont, dat het amsterdamse racisme zowel mannelijk als vrouwelijk is. Het gaat om die dame, die eens in een bar plotseling haar armen om mijn schouders wierp en vroeg: '*Neger, neuk je me effen*.' En ik: 'Natuurlijk schat, ik ben toch Cassius Clay?' Of was ik toen Floyd Patterson? ik

weet het al niet meer precies. Helemaal onverwacht was het, net als de aanval op mijn ogen, helemaal zonder aanof inleiding: *Neger, neuk je me effen*? maar het effect was natuurlijk toch wel wat anders! Veel plezieriger zou je kunnen zegen, zonder enig litteken ook!

Hij legt een hand bijna vaderlijk op de mijne. 'Maar vindt u hoe dan ook niet, dat we eindelijk boven het racisme moeten proberen uit te stijgen? Ik bedoel, wij hebben er eigenlijk al zolang en zoveel ervaring mee, dat het bijna kinderachtig is om-Enfin, het moet geen punt meer zijn!'

'Daar gaat het mij ook niet om, professor. Alleen ben ik er tegen dat Europeanen superieure kwaliteiten toegedicht worden, die andere volken niet zouden hebben. Neem de Zwitsers. Die trekken alle humanistische organisaties naar hun land, maar iedereen weet ook alles van hun duistere banken af, waar het misdadige kapitaal van de hele wereld zich oppot. Serieuze gesprekken over vrede, over honger in de wereld; het is toch een schande dat dat allemaal daar in Zwitserland plaatsvindt. Ook al is het het land van Calvijn! Aan de linkerkant de humanistische conferenties, die de zaken in de wereld moeten gaan verbeteren en aan de rechterkant de politici, die het geld juist uit die landen stelen en in Zwitserland gaan oppotten. Aan de ene kant die humanistische organisaties terwijl de vrouwen daar nauwelijks aan de politiek mogen deelnemen! Aan de ene kant die humanistische organisaties en aan de andere kant jaarlijks een referendum of alle buitenlanders er uitgesodemieterd moeten worden of niet! Sorry voor de taal, professor. Maar vindt u ook niet dat die zogenaamde kleine, liefelijke europese landen wel heel gek in elkaar zitten? Het is niet alleen Nederland. We zijn toevallig op Nederland gekomen, omdat u over Afrika begon. Leest u dit artikel maar,' zeg ik, mij Dr. Kubé herinnerend. 'U mag het houden. Ik ben het er grotendeels mee eens.' Hij zet zijn leesbril even op, bekijkt het artikel even, maar vouwt daarna de krant een beetje verveeld weer op.

'Ik zal het in het vliegtuig wel verder lezen. Luister, Sesa, - mag ik je zo noemen en zeg jij ook gewoon James, dat is gemakkelijker, we praten toch al zo lang met mekaar. O.K.?'

‘O.K.’

‘Ik ben het niet helemaal oneens met je en jij bent het ook niet helemaal oneens met mij. Ik vind toch wel dat je te veel in het verleden leeft. Dat zeg ik die jongens thuis ook altijd. Luister, zeg ik, wat ze ons in het verleden hebben aangedaan is barbaars, o.k. maar die tijd is nu voorbij. We moeten er niet voortdurend bij stil blijven staan. Het leven gaat vóóruit. Niet áchteruit. We zijn vrije mensen, die onze toekomst zelf kunnen bepalen! Kijk maar naar jou. Kijk maar naar mij.’ (Precies zoals ik gedacht had dat hij op een gegeven moment zou doen dus: Kijk-maar-naar-mij!)

‘Je doet het zelf ook, James,’ zeg ik. ‘Je wittebroodsweken.’

‘O, jaja, maar dat is wat anders! Dat is persoonlijk. Dat is - nou ja. Ik heb nou eenmaal een goed huwelijk. Enfin dan... Maar wat heb je eigenlijk tegen ze, behalve die ene ongelukkige vechtpartij.’

‘Het was geen *vechtpartij*. Het was een aanval. Een *aanslag*,’ voeg ik eraan toe, denkend aan de aanslag op Wawili.

‘O.K. Maar je was drónken man, nietwaar. Héb je iets tegen ze?’

‘Persoonlijk niets. Ik heb er vrienden. Niet veel. Maar -’

‘En vriendinnen?’

‘Ook.’

‘Nóu dan -’

‘Kijk, ik zal je een voorbeeld geven, beste James. Ze schaffen de monarchie af en ze behouden de koningin. Net als de Engelsen. Waarom doen ze dat? Om de hele wereld voor de gek te houden. Net als de Engelsen.’

‘Aha, jullie *koningin*! Ik heb haar ontmoet. In Senegal. So charming. Ja, werkelijk!’

‘Ze is niet mijn koningin.’

‘Ach kom, jullie zijn toch nog niet onafhankelijk. Ik -’

‘Ze is de koningin van de grote internationale bedrijven, de nederlandse multinationals,’ zeg ik, ‘en de grote nederlandse instituten. Die verpachten als het ware de koninklijke franje van het oranje. In onze ogen bestaat de adel nog steeds en die is eerlijk, ridderlijk, humaan enz. De Koninklijke Shell, de Koninklijke Stoomboot Maatschappij... de Koninklijke weet ik wat - ze huren dat!’

‘En Philips dan? Je zegt toch niet *Royal* Philips, geloof ik! Dat heb ík tenminste nog nooit gehoord. En Philips is overal bekend. Het is een goed merk ook. Neen, het gaat niet helemaal op, wat je daar zegt, Sesa.’

‘De Philipsbedrijven zijn voornamelijk katholiek,’ zeg ik, ‘die plaatsen de *paus* aan het hoofd. De koningin is eigenlijk meer voor de protestanten. Trouwens, de rijke katholieke jongens zitten ook in Koninklijke Sportbonden en dergelijke. Andere topjongens zitten in Koninklijke instituten en instellingen die vroeger allemaal “koloniaal” voor hun naam droegen. Ze-’

‘Ik vond haar anders wel charmant toen, jullie koningin. Maar waarom hebben we het eigenlijk zo lang over Néderland? Je laat niets van mijn herinnering over op die manier, Sesa. Weet je, ik voel je wel aan, maar je bent te radicaal! Ik kom zelf ook uit een zeer arm milieu in het Zuiden. Ik hoef je niet te zeggen wat het is. Armoede, apartheid, nou ja, je kent het wel. En we hadden een groot gezin. Acht kinderen. Maar ik kwam in het leger. De oorlog... Bijna was ik bij de landing in Normandië. Daarna heb ik gestudeerd. In Londen. Ik heb carrière gemaakt. Zo zelfs, dat ik een soort ambassadeur van mijn land ben geworden. Ze sturen me overal heen. Ik doe het graag ook. Ik ben nog jong en mijn vrouw houdt ook van reizen; vooral nu onze jongens studeren. En je denkt daarbij: Je doet iets voor je soortgenoten hier, nietwaar. Je helpt iets opbouwen. Maar toch denk ik anders dan jij. Ik denk over de mens als individu. Zoals hij loopt of zoals ik met hem praat of zoals hij voor mij op een tafel ligt. Als ik hem openmaak, zie ik nauwelijks iets van zijn kleur. En dat heb ik zo vaak gedaan dat ik die zaak allang achter me heb gelaten. Neen, ik sta er echt boven. Dat racisme bedoel ik, dat baart mij helemaal geen enkele zorg meer. Dat moeten ze zelf oplossen. Ik heb ze niet nodig. Ik zie ook geen groepen. Begrijp je, dat is niet mijn probleem, niet óns probleem. Het is hun probleem omdat zij daarmee zichzelf neerhalen.’ ‘Dat vraag ik me juist af. Dat zou te gemakkelijk zijn, James. Je mag dáár niet stil blijven staan. Je moet iets doen, vind ik.’

‘Maar dat doe ik toch! Deze handen snijden voortdurend

buiken open, ook blanke. En ik ben goed in mijn werk al zeg ik het zelf!'

'Inderdaad, anders zouden ze niet jou rondsturen. Maar je bent onverschillig. Of je voelt je superieur.'

'Wat wil je dan dat ik in godsnaam doe, Sesa?! Ik kan nergens meer heen door jou: naar Holland niet, naar Zwitserland niet, want dat is volgens jou ook een kapitalistisch nest of zo.'

'Denemarken,' zeg ik, 'daar spreken ze ook veel engels zoals je daarnet zelf zei, probeer dát!'

'O.K., Denemarken. Of toch ook Frankrijk. Daar is de kritische grens volgens jou hoger. En mijn vrouw wil er steeds naartoe. Maar serieus. Je bent een beetje inconsequent, Sesa.'

'Neen, ik vind gewoon, dat je je moet blijven afvragen waar het allemaal vandaan komt. Je moet ze proberen te genezen. Juist als je er boven staat. Als een dokter, ja. Ze letten toch ook zo op de ziektes van Afrika; vallende ziekte, rivierblindheid, weet ik allemaal wat voor ziektes.'

'Grappig. Maar je bedoelt natuurlijk als een *radicale* dokter. Maar dat ben ik niet. In het Zuiden van de Verenigde Staten waar ik vandaan kom, werd je geleerd je zoveel mogelijk alleen met je eigen zaken te bemoeien. Op een voorzichtige manier overleven. Grappig,' zegt hij ineens weer, lachend declamerend, 'the cottages of Holland, they *were* so sweet and clean. So sweet and clean! Je hebt heel m'n mooie image van Holland weggevaagd, weet je?'

'Het was niet mijn bedoeling. Trouwens, troost je, dat vers hebben ze zeker ook zelf gemaakt.'

'Neen, Shakespeare,' zegt hij.

'Waarom ook niet? Ze hebben het verleden inderdaad omgekocht en zijn daarvan met z'n allen ziek geworden. Lees dat artikel maar.'

'Je bent echt te radicaal, beste Sesa.'

'De hele wereld is ziek, James, je móet wel radicaal zijn. De Nederlanders zeggen zelf: zachte heelmeesters maken stinkende wonden. Dat moet jou wel aanspreken.' Zijn gezicht fleurt inderdaad op: 'Zeggen ze dát! Dat zou je van hen echt niet verwachten. Ach, misschien hebben ze ook wel een dubbele moraal ja, dat hoor je wel meer van de

Nederlanders. Dat is niet nieuw. Maar het is toch gek, zo'n radicale uitspraak. Ik zal het onthouden. Ik zal Shakespeare's versje vergeten en dat onthouden. Doe ik je daarmee een plezier? Dit hele gesprek met je geeft me veel stof tot nadenken, weet je. Die Zwitsers van je bijvoorbeeld. En dat racisme. Als ik dat bij elkaar voeg, Zwitsers en racisme, dan kom ik tot een grappige conclusie. Ze fokken, die Zwitsers, namelijk raspaarden, rashonden en raskonijnen. Ja, die Zwitsers!'

'Wat bedoel je daarmee?'

'Ik weet het toevallig omdat ik ook wel eens dierproeven doe of heb gedaan; ik doe dat niet meer zo vaak nu.'

'Maar wat bedoel je precies? De Spanjaarden kweken ook rasstieren!'

'Juist, dat je het racisme niet als een ziekte moet definiëren maar eenvoudigweg als een broodwinning, snap je.' Hij staat lachend op. 'De Zuidafrikanen doen 't overigens ook veel, herinner ik me nu: rasmuizen, rasmarmotten, noem maar op. Voor laboratoria, ziekenhuizen en dergelijke. Je had toch nog vragen? Ik denk dat ik zo zoetjesaan moet gaan.'

Ik sta ook op, terwijl ik aan Raspoetin denk. Maar dat is te ingewikkeld om zijn grap mee te retourneren. Hoewel, als je het verder uitzoekt zit er misschien toch iets leuks in! 'Ras' aan de ene kant en aan de andere kant 'poetin'; dat laatste levert, als je van een soort vernederlandst spaans mag uitgaan, 'hoer' op. *Een rasechte ouwehoer dus, die vrouwengeweldenaar van een Raspoetin!* Maar ik zeg:

'Ja. Is het echt waar dat de ziekte, die sikkelcel-anemie heet, alleen bij gekleurde mensen voorkomt?'

'Neen, volstrekt niet, Sesa! Ik heb dat wel meer horen beweren, maar het is volstrekt onzin. Die ziekte komt bijvoorbeeld ook in Italië voor. Zuid-Italië meen ik. Ik begrijp wel waarom je het wil weten. Het wordt aangevoerd als een van de essentiële verschillen tussen blank en zwart. Maar dat is allemaal broodwinning. Of ziekte, zoals jij dat zegt. Nog meer vragen, dokter?' zegt hij lachend.

'Ja, maar het is een beetje banaal, dokter, vind ik zelf.'

'Shoot! Dokter.'

'Is het jou ook opgevallen, James, dat de huid van zwarte

vrouwen gaver is dan die van blanke vrouwen? Of verbeeld ik het me maar? Komt het door het verschil in pigment of zo?'

Hij lacht hartelijk terwijl hij zijn koffer en paraplu oppakt en zijn jas jongensachtig over zijn schouder gooit. Hij lijkt ineens inderdaad jonger dan toen ik met hem begon te praten.

'Ik kan je daar helaas helemaal niet mee helpen, Sesa,' zegt hij tenslotte als hij merkt dat ik me door zijn lachen gegeneerd voel. 'Zie je. Ik ben met een blánke vrouw getrouwd. Dat is het. En ik heb met mijn vrouwelijke... hoe moet ik het nu zeggen, "ras" mag niet meer volgens jou, kleurgenoten dan maar, weinig ervaring. Zij was eigenlijk mijn eerste en enige liefde. Ik was altijd een echte studiekop weet je...'

'Sorry James, maar ik kon het niet weten.'

'Ach kom, man, je kon het inderdaad niet weten! Je hoeft je niet te verontschuldigen. Ik lach omdat ik wel besef dat je daarnet moet hebben gedacht, dat ik een echte racist ben of zo, toen ik zei dat ik boven ze stond, zo van laat ze barsten. Maar dat ben ik volstrekt niet. Ik doe het alleen op mijn eigen manier. Ja, ik had je wel eerder moeten zeggen dat ik met een blanke getrouwd ben. Ik verzoen de rassen kun je zeggen. Ze zal je dankbaar zijn overigens. En ik ook. Nu hoeven we tenminste nooit meer naar Holland. Voorlopig niet althans. Dus minder geruzie thuis, nietwaar? Nu wordt het Parijs als we nog eens naar Europa gaan. Of Denemarken misschien? Maar ik denk toch wel Parijs. Je weet hoe vrouwen zijn. Ze krijgen altijd wel hun zin. En dit is het jaar van de vrouw, vergeet dat niet.'

'Dat is ook zo,' zeg ik, 'nog steeds. Daarna kunnen ze toch weer -'

'April in Paris, Chestnuts in blossom. Ja, dat is een hele tijd geleden. Holland... enfin. Direct na de bevrijding was het anders. Wees voorzichtig. Wees voorzichtig!'

Op dat moment roept een vrouwelijke stem in typisch nigeriaans engels, dwz. een beetje onverstaanbaar, zijn vlucht om. We wisselen adressen uit. Hij noteert het mijne en staat er op dat ik zijn kaartje aanneem al laat ik hem zien, dat ik zijn adres op de band leg. Hij bekommert zich ook niet om mijn apparaatje. We lachen nog even omdat

hij zegt dat hij nu misschien juist beter naar Nederland kan, omdat hij er voor het eerst een echte vriend heeft.

Het motregent nog steeds en voor hij het stationsgebouw verlaat, opent hij statig zijn paraplu. Dan ontdekken we ongeveer tegelijkertijd dat hij zijn bril op de tafel heeft laten liggen en we ontmoeten elkaar dus weer.

'Bedankt en goede reis. En,' voegt hij er dankbaar aan toe: 'Ik hoop dat je spoedig je radicale dokter tegenkomt.'

Ik blijf daarna een hele tijd naar hem zwaaien, totdat hij in het kleine vliegtuig van Ghana Airways is gestapt. Als ze opstijgen wens ik hem voor mezelf zeer gemeend een goede reis. Ik heb indruk op hem gemaakt, dat is duidelijk; een stukje van het oude bedrieglijke Holland uit zijn handen weggeslagen. Maar het feit dat hij is gekomen waar hij nu is, via een pad dat zeker ook niet over rozen of tulpen zal zijn gegaan, terwijl hij toch zo mild is gebleven, intrigeert me. Bestaan er dimensies aan deze zaak die ik nog niet ken? Of heb ik gewoon behoefte aan vriendschap. Concrete vrienden in plaats van die miljoenen vrienden in de geest, die hetzelfde geloven en die, als het tenminste ontfutseld kan worden aan de Siaiee, elkaars dagboeken lezen na ieders dood. Ik moet gewoon meer aan mezelf gaan denken. Een gezin stichten. Een honeymoon gaan maken. Een charmante oude heer worden. Wat je zou kunnen noemen een gentleman. Zoals ik zou zijn geworden als ik na mijn varende smokkelperiode mijn studie had afgemaakt. Op en top een gentleman, zeer geposeerd en met m'n paraplu, levend voor mijn vrouw en kinderen.

Wie weet! Maar ik amuseer me toch ook best zo. Dat is het voordeel als je eenzaam opgroeit. Je leert je best amuseren alleen. Je wordt creatief! Bovendien, bovendien, bovendien, zolang je alleen met jezelf praat, kan niemand het aan de Siaiee doorgeven! Toch ben ik blij dat ik met hem gepraat heb. Het is goed nu en dan de woede die je voortdurend opspaart ergens tegenaan of tegen iemand te spuien om plaats te maken voor nieuwe woede. Zelfs voor een nieuw lied ook zoals 'April in Paris, Chestnuts in blossom, Holiday tabels under the treeeeeees'. Hij met z'n *April in Paris*! Maar het zou werkelijk goed zijn als er inderdaad ooit een april in Parijs kwam. Dan konden die Fransen

hun blabla van ‘grandeur’ en ‘dignité humaine’ wegstoppen - die met hun kritische grens van vijftien procent toch geen donder voorstellen, al ligt die hoger dan bij de Nederlanders; om eens echt aan iets nieuws te beginnen, zoals de Portugezen, die ook honderden jaren met de mythe in slaap zijn gesust, dat zij nauwelijks hoefden te eten eigenlijk omdat zij de wereld als eerste de *christelijke beschaving* hadden gebracht! Zo'n april in Parijs zou haast alleen een definitieve overwinning van het front van communisten en socialisten kunnen zijn. Wat is er anders? Al geloof ik dat geen enkele april iets aan de gang van zaken in de wereld zal kunnen veranderen, als die niet ook in Nederland aanbreekt. Nederland is de moeder van de Verenigde Staten. In dat kleine landje is het begonnen. Daarom komen die Amerikanen elke lente naar Europa om te kijken hoe moeke ervoor staat. Daarom nemen ze ook iets van moeke aan. Moeke is klein maar dapper. Maar ze zijn tegenwoordig in een gevaarlijk stadium beland, die jongens. Kleine kinderen worden groot. Ze willen hun eigen koning zoetjesaan. Kijk maar naar Kennedy. Let maar op hoe Nixon, zeer serieus, niet zíjn privileges, maar die van zijn *presidentschap* ging verdedigen: ‘De koning is onschendbaar, de ministers zijn verantwoordelijk!’ Is die hele Watergate-affaire uiteindelijk toch niet in die sfeer geëindigd? De koning is onschendbaar! Ze zoeken iemand die aan hun Green Power adel verleent, de rauwe kanten er wat van afhaalt, zoals de koningin dat voor de Nederlanders zo prachtig doet! Misschien willen ze zelfs een *keizer*! Een keizerlijke *kroon* op het *Imperium Americanum*! Wie weet!

Uit de doffe hemel boven Ikejo gaat een Boeing 747 landen en ik ga weer dichter bij de ruiten van het gebouw staan om hem beter te kunnen zien. De vliegtuigbouw heeft zich op een interessante manier van vogels naar reptielen ontwikkeld. En met reptielen heb ik een gekke verhouding. Ze wekken een opwindend gevoel tussen haat en liefde bij me op. Dat komt omdat in mijn jeugd verteld werd, dat mensen krankzinnig waren geworden omdat hagedissen in razende vaart hun broekspijpen waren opgerend. Dat gaf me een excuus om met angst en bewondering met mijn katapult ze achterna te zitten. Bovendien zat daarin een

goede bijverdienste. Mensen die last van ze hadden en/of bang van ze waren, betaalden goed voor hun lijkjes. Vooral de dikke, blauwe met witte puntjes, die zo precies op een grote Boeing, met z'n vele ramen, lijken. Als je hem alleen maar heel voorzichtig op het uiterste puntje van zijn bek raakte, werd zo'n hagedis versuft, dan kon je hem pakken en aan een of andere reptielen verzamelende botanische frater verkopen; of hij werd krankzinnig; dan ging hij eerst in razende vaart in de rondte draaien, staart omhoog, hield dan ineens stil, zocht even de belager om dan bliksemsnel te proberen tegen hen op te klimmen. Ik vond ze verstandig die dieren en juist daarom een beetje duivels, omdat je van de fraters en iedereen leerde dat dieren geen verstand hebben. Mijn teen! Als ze dat niet hebben, hoe weten ze dan dat ze mensen krankzinnig kunnen krijgen, door tegen hen op te rennen?! Je moest in ieder geval heel goed kunnen mikken om hem in zo'n geval met één laatste genadeslag te stoppen. Uit mijn jeugd van reptielenjagen - soms waren die stuivertjes echt nodig om de hete middagen van razende honger door te komen - komt mijn haatliefde dus voort voor deze ijzeren (en vliegende) reptielen. Zodra je erin stapt, ben je ook in gevaar, maar het vervelende is dat je nu volkomen aan anderen bent overgeleverd. Je kunt niet meer zelf die stoppende genadeslag lossen als er ineens iets misgaat. Dat haatliefde-gevoel heb ik nu weer terwijl ik dit ren-maar-raak-ijzeren-beest over de baan zie razen; krankzinnig hard om daarna toch ineens heel stil te staan, versuft zou je kunnen zeggen; koel en souverein beheerst; door twee handen die niet veel groter of sterker kunnen zijn dan de mijne. Als ik opgelucht adem omdat hij het veilig gehaald heeft, als de liefde dus het net heeft gewonnen van de haat en ik aan het constateren ben dat het een KLM-toestel is, roept de nigeriaanse vrouwenstem weer om, dat nu de KLM Boeing 747 uit Johannesburg is geland! Bijna automatisch draai ik me om. ‘Daar heb je hem nu, James,’ zou ik zeggen als hij er nog was, ‘daar heb je nóg een voorbeeld: Aan de ene kant bezitten ze een koninkrijk, waarin allerlei volken tolerant en gelijkwaardig met elkaar heten te leven, aart de andere kant sturen ze hun volle reptielen naar dat monsterachtig land Zuid-Afrika,

dat per definitie zoiets ontkent. Daarom noemen ze hun bedrijven koninklijk, James, want dan denken mensen als jij en ik: ‘wat aardig, wat ridderlijk, wat... Maar ondertussen!’ Hij is net op tijd weg voor de genadeslag. En ik laat dat monster daar verder maar onberoerd staan, omdat ik de middelen toch niet heb om hem te vernietigen, omdat je dat wel met hagedissen in je eentje kunt doen, maar met zo'n grote metalen Boeing 747, waarin meer dan driehonderd mensen kunnen, natuurlijk niet. Bovendien wordt mijn eigen vlucht naar Tamina eindelijk ook afgeroepen. Dus op naar Songo!

IV The Battle of South Africa

1

Mijn vliegtuig is siaieedank geen Boeing 747, maar een ranke DC 8. Het staat hoog op zijn poten en heeft twee groene banen over zijn hele lijf - de bovenste licht, de onderste donkergroen - en ook een groen gestileerde gazellehals op zijn staart: dit alles bij elkaar is het symbool van Air Afrique. Groen is overigens een zeer geliefde westafrikaanse kleur. Wel dertien van de vijftien landen, die tot deze groep gerekend worden, Songo inbegrepen, hebben die kleur in hun vlag, hetzij verticaal, hetzij horizontaal. West-Afrika is dus vol hoop!

Ik klim via de achtertrap naar binnen en nestel me snel op een plaats bij het raam, ver achter de vleugels. De stoelen staan in twee rijen van drie langs het middenpad. Zoals mijn gewoonte is, neem ik ook de twee andere zitplaatsen meteen voor mezelf in beslag. Ik plaats mijn schoudertas op de buitenste en een camera en wat boekjes op de middelste naast me. Deze gewoonte is eigenlijk vooral van belang als je lange oversteken moet maken, want dan verzeker je je zo van een heerlijke slaapplaats. Nu doe ik het alleen maar om te kijken of de truc lukt, of de passagiers die achter mij binnenkomen denken dat die plaatsen al bezet zijn. Om de routine niet te verliezen, zou je kunnen zeggen. De zwarte stewardess met een mooie lange hals en gekleed in een fel oranje omslaanbaar kleed, kijkt in het voorbijlopen wel enkele malen bedachtzaam naar me en als ze vooraan met de purser haar kudde passagiers staat te overzien, krult ze haar zwarte lippen ook even in mijn richting. Heeft ze me door? Misschien wil ze ook gewoon een keer een zwarte man goed verwennen. Ze kan me wat! Ik heb eens een familie, een blanke familie van vader, moeder en twee opgeschoten kinderen een oversteek zien maken - Madrid/Abidjan - met *ieder* van hen drie stoelen voor zich alleen zoals mij nu misschien te beurt valt. Toen zat ík geblokkeerd en heb die zeven of acht uur nauwelijks geslapen. En ik neem aan, dat geen enkele maatschappij aan een zwárte familie zoiets heerlijks zou gunnen. Dan komt die mooie stewardess meteen van: ‘Sorry, maar...’ Althans

nóg niet. Met een kleine uitzondering voor Arabieren wellicht, want die stijgen, tegelijk met de prijs van de olie, snel in aanzien tegenwoordig! Ik zie die zieke blanken al bleek worden van jaloezie en protesteren als een zwarte familie zoiets heerlijks zou overkomen! Als kleine kinderen met z'n allen meteen naar mama stewardess: 'Wij maar één stoel en die zwartjes daarachter ieder drie, terwijl wij voortdurend ons geld in hun kreperende landen pompen?!' Zoveel van onze dure belastingcentjes, zeggen ze in het hollelandje. O, als het om hun belastingcentjes gaat, daalt hun tolerantie, hun kritische grens, sneller dan de hoogtemeter van een landend vliegtuig. Dan zijn ze er, ondanks hun domineetjes, meteen bij. En toch. Daar heb ik nou weer zoiets waardoor die Nederlanders hun image zo hoog houden. Ze geven namelijk de meeste ontwikkelingshulp van alle europese landen, van de hele wereld zelfs. Zoiets van 1% van hun nationaal inkomen, en daar is zelfs sprake van dat dat meer wordt. Nou, is dat niet mooi?! *Neen, het is helemaal niet mooi*! Want dat betekent dat iemand die zo'n 20.000 per jaar verdient, zoals ikzelf bv., *f* 200 per jaar afstaat, terwijl het gemiddeld inkomen per hoofd van de bevolking in de ontwikkelingslanden rond *f* 750 ligt. Dat is dan écht het maximum! In werkelijkheid zijn er in deze landen talrijke mensen, die het met minder dan *f* 200 per jaar moeten doen: het bedrag van een krantenabonnement in Nederland. En ik moet er niet aan dénken wat de laagstverdienenden hier jaarlijks niet aan hun vakantie alleen al uitgeven! In de meeste gevallen moet die *f* 200, die we met z'n allen afstaan, door die mensen van de ontwikkelingslanden ook nog worden terugbetaald. Met rente! Zodat het helemaal niet om een goede samaritaan-bedoening gaat, zoals juist degenen, die kek klaar staan om zuur te doen over belastingcentjes, zo graag doen voorkomen. Bovendien, voor die *f* 200 per jaar koop ik mij ook het recht om goedkoop allerlei grondstoffen uit landen uit de derde wereld te halen. Neem Songo: Het zou zeker viermaal zoveel aan zijn mooie houtsoorten verdienen als dat hout daar zelf werd bewerkt; tot triplex, spaanplaat, parketvloeren, meubels, weet ik al wat niet. (Er staat een heel goede berekening hierover in een nummer van *Bois et*

Forêt uit 1974.) Die verwerking in eigen land zou in alle houtproducerende landen, zoals Songo, Ivoorkust, Ghana, Nigeria, Gabon, een hoop verlichting brengen in de werklosheid, een van de fundamentele euvels van de meeste ontwikkelingslanden. Een verlichting ook in de kosten van levensonderhoud, omdat deze landen nu wel zwaar moeten betalen voor de importprodukten uit Europa, die nota bene vaak van hún grondstoffen zijn gemaakt. Hout, aardnoten, cacao, bauxiet, mangaan, ijzer enzovoorts; steeds hetzelfde eentonige liedje: Goedkoop weg, duur terug! En werkgelegenheid voor Europa! En dan durven ze - Enfin, ondanks deze min of meer boze gedachten ben ik eerder blij op dit moment. Ik houd nu eenmaal van grote, volle vliegtuigen, die zich klaar maken voor de vlucht. Ik voel me dan als een baby in een heel grote badkuip. (Een baby die van water houdt natuurlijk. Dat doen ze niet allemaal!)

De stommiteiten van de aarde vallen van me af. Ik houd van die demonstratie met het zuurstofmasker, die nooit iets voorstelt, omdat de steward en de stewardess, die dat zo gehaast geven, heel goed weten dat het allemaal toch niets uitmaakt als er werkelijk eens iets fout gaat. Hoe al de passagiers mensen worden! Je ziet ze als verschrikte vogels hun hoof den in alle richtingen draaien, zodra ze binnen zijn. Omdat de hoge leuningen van de stoelen hen voor elkaar verborgen houden, moeten ze meteen weer even opstaan nadat ze zijn gaan zitten, om elkaar opnieuw eens goed te monsteren; elkaar vriendelijke knikjes te geven, even tegen elkaar glimlachen: Weten in wat voor gezelschap men naar de andere wereld gaat als het zover is.

Het is op dat moment geen man, vrouw, arbeider, werkgever, volwassene, kind, blank of zwart. Iedereen weet donders goed, dat hij van de ander afhankelijk kan zijn, vooral, dat we allen op dezelfde manier naar de donder zullen gaan, áls er iets gebeurt. Je zou daarom een vliegtuig de heilige gemeenschap van het gevaar kunnen noemen. Het individu met zijn zieke lever, zijn kanker, zijn kleurwat toch allemaal redenen zijn van verschil tussen ons mensen - houdt op te bestaan. Althans, dit was de situatie vóór Arabieren en japanners met vliegtuigkapingen begonnen. Je zou je kunnen voorstellen dat de mensen nu

ook in vliegtuigen extra op allerlei verschillen in wat zij ‘ras’ noemen gaan letten. Gaan discrimineren dus. Het is mij hier siaieedank nog niet opgevallen. En er zit hierin zo'n beetje van alles. De zwarten domineren misschien, maar er zijn ook vele blanken, o.a. vóór en achter mij; in de rij aan de andere kant van het middenpad zitten Japanners en ik heb ook Indiërs en Arabierachtigen in westerse kleren zien instappen.

De typische vliegtuigsolidariteit schijnt overigens zóiets natuurlijks, dat ze zelfs tussen passagiers en gijzelaars, vooral tussen bemanning en gijzelaars blijkt te kunnen ontstaan. In naam van het gevaar! De aangekomenen die zo uitgelaten naar hun afhalers wuiven terwijl ze op hun koffers wachten, doen deze in eerste instantie geloven dat ze zich zo blij voelen, omdat ze weer veilig thuis zijn, maar volgens mij heeft die blijdschap meer te maken met de unieke ervaring van gelijkheid die passagiers hierboven in zo'n vliegtuig ondergaan. Zelfs die van de eerste klas een beetje. Omdat deze overwegingen me zo bevallen zing ik voor mezelf

> ‘April in Paris
> Chestnuts in blossom
> Holiday tables under the treeeeeees.’

Daarna *April in Portugal*. Dan krijg ik ineens het trieste besef van wat het betekent, als mensen alleen in gevaar zich met elkaar kunnen verbroederen! In-triest is dat dan eigenlijk. In Nederland hebben ze het er soms over met mij. Wat oudere vrouwen vaak. Altijd een beetje verbaasd, zo niet treurig. ‘In de oorlog,’ zeggen ze, ‘bestond er een gevoel van, nou ja, hoe moet ik het u zeggen, meneer? Je kwam toen nog voor elkaar op, hè?! Het was zo ánders dan nu. Zó anders, dat je wel zou willen wensen soms - maar neen, zoiets mag je natuurlijk niet wensen, hè?!’ Intriest dat je zou moeten wensen dat het voortdurend oorlog was; dat je voortdurend ‘een gemeenschappelijke vijand moest bestrijden’ zoals dat zo mooi heet, om een beetje mens te worden. Hoe meer de vijandschap tegenover Surinamers, Antillianen en gastarbeiders toeneemt, hoe dichter deze ook bij elkaar komen, althans *proberen* te komen. Ze zijn nu al steeds vaker bezig met een front dit en een front dat.

Maar zo'n front is natuurlijk ook in-triest, als het alleen met de meest duidelijke utiliteitsredenen kan ontstaan. Is eenheid onder dreiging van gevaar, de laagste vorm van eenheid zo ongeveer waartoe mensen kunnen komen, eigenlijk eenheid te noemen?

> In het vliegtuig. Als ik bij je ben
> Ben ik dichter bij mijn dood.

Die dichter was misschien niet voor niets zo pessimistisch. De mens is geen aardig wezen, ondanks alle eeuwen beschaving. Beschaving in alle soorten. Mansa Musa Kankan of, gewoon, Julius Caesar: De mens is geen sociaal wezen, zoals zijn veel te optimistische definitie luidt; het gaat om een troep asociale individuen die zich *onder dreiging van gevaar* met andere asociale individuen verenigen om zo te overleven! De mens is als een Nederlander of een Nederlander is als alle mensen! De rest: Mijn teen!

En nu concentreer ik me op die verschrikkelijk overspannen, harde sprint van dit reptiel en daarna *wam*! we zitten in de lucht; dan de min of meer verplichte linkse zwenking; dan de wolken, met het orgasme van we-hebben-het-voorlopig-weer-veilig-gehaald, en daarna ineens de eentonigheid van de motoren; de opluchting van de passagiers die uit hun stoelen komen, rondzien en zich laten zien (ja, ik ben er nog gelukkig, ben jij er ook nog), lachen, weer beginnen uit te kijken naar hun volgende consumptie.

'Wilt u alstublieft plaatsmaken voor deze dame?'

Mijn teen! Ik doe alsof mijn engels niet goed genoeg is om dat te verstaan en blijf met mijn neus tegen het raampje aangedrukt de wolken bewonderen. Maar ze is ook niet van gisteren, deze mooie stewardess. Ze zegt: 'Sorry to disturb you', pakt mijn schoudertas en plaatst die resoluut op de stoel naast me. 'Thank you,' zegt ze dan glimlachend tegen me, en tegen de ander: 'Please sit down, miss, and have a nice trip.'

Nu ik het toch verloren heb, draai ik me een beetje hautain om, om te constateren van *wie*. En dan vind ik mezelf de grootst denkbare sukkel die er bestaat: *Omdat ik door mijn egoïsme de kans heb gelopen dit mooie schepsel dat nu naast me gaat zitten, te missen*! Ze is betrekkelijk lang, niet dik, en lijkt achter in de twintig. Ze heeft een vrouwelijke,

groene broek aan, met een jasje in dezelfde kleur boven een witte, zijdeachtige bloes. Een zilveren ketting daarop en een donkerbruine halsdoek, een set dunne armbanden om haar smalle pols. Maar het is vooral het haar dat het hem doet; geelblond, goedverzorgd en uitgekiend langs haar wangen lopend om dan licht op haar schouders te komen rusten. Neen, even eroverheen.

De stewardess die de verrassing en het plezier in mijn ogen schijnt op te merken, blijft naar haar en naar mij staan kijken.

'Ik hoop dat u het niet erg vindt. U kunt uw spullen ook in het rekje doen, als u wilt,' zegt ze.

'En u ook, miss.'

De mooie miss knikt met een glimlach, maar zet haar spullen, een lilakleurige beautycase, een zwarte kantoortas, een koffertikmachine en een crème regenjas op de stoel tussen ons in. Ze trekt haar jasje uit, dat ze op de rest legt. Ik voel me ondertussen erg betrapt, omdat ze allebei nu wel weten hoe hebberig ik ben, althans bij het reizen in vliegtuigen. Bovendien, als ik de blonde een compliment maak, dan is dat een beetje verraad aan Afrika en dan moet ik in ieder geval de stewardess voorgoed afschrijven, wat ik nu eenmaal niet zo gauw doe. Of heeft zij, de stewardess, dit met opzet bedacht om alvast van de avances van een mogelijk lastige klant af te zijn? Of juist om mij een plezier te doen? Met de grote snelheid waarmee Negers hebben leren combineren en deduceren, omdat zij zo lang in verdrukking hebben moeten leven en soms nóg leven - Negers zijn daardoor eigenlijk computers! - laat ik allerlei mogelijkheden door mijn hoofd gaan om tenslotte vóór de stewardess weer weg is hen beiden een regen van complimenten te maken, struikelend over veel 'of course not'; 'not'; 'course'; 'not of course' enz.

2

Het begin is zeer goed. Ik krijg enkele glimlachjes van haar, weliswaar vooral uit verlegenheid omdat ze wat klungelt met haar riemen die haar - onder haar achterwerk - in de weg zitten, en met haar stoel die ze niet snel rechtop krijgt maar toch... Ze heeft een goed gebruind gezicht;

gezicht van een blanke die weinig anders heeft gedaan dan veel in de afrikaanse zon zitten. Is ze misschien op vakantie geweest? Is ze misschien een beambte van Air Afrique? Ze draagt tenslotte zoveel groen! Maar de toon van de stewardess was toch niet die van collega tot collega?! Ze heeft alerte ogen, met lichtgroene make-up, waarmee ze voortdurend het middenpad inkijkt, zoekend naar de plek waar ze eerst gezeten moet hebben.

Eén keer zwaait ze tegen een dame daar heel ver vooraan. Ze heeft een gave huid. Een héél gave huid zelfs. De huid van een zwart meisje eigenlijk. *Of van een meisje uit de Achterhoek*! Tiens, dat was ik helemaal vergeten mijn professorale vriend te vertellen; dat van alle blanke meisjes die ik in mijn leven ben tegengekomen, de meisjes uit de hollandse Achterhoek de gaafste huid bezitten. En dan te bedenken dat er stedelingen zijn die als ze over de Achterhoek praten hun neus ophalen!

Het begin is zeer goed, maar het houdt allemaal meteen weer op als we ontbijt krijgen; als ik werkelijk mijn eerste stap doe en haar vraag waar ze vandaan komt. ‘Uit Johannesburg. Ik ben net aangekomen.’ Ze spreekt zonder mij aan te kijken. En dat hoeft voor mij ook helemaal niet meer. Ik zeg: ‘Ahang ahang, u bent dus net aangekomen.’ Er gaat een siddering door me heen en ik wil m'n *hele* leven nooit meer iets zeggen. Ze zegt na het ontbijt:

‘Ik zat daar vooraan bij een gezin met kleine kinderen. Een baby -’

‘Ahang,’ zeg ik weer, alleen m'n hoofd schuddend. Mijn eerste bedoeling was haar naar haar eindbestemming te vragen, maar dat hoef ik nu helemaal niet meer te weten!

Als ze na een tijd naar de mijne vraagt zeg ik heel beleefd:

‘Tamina.’

‘Is dat Songo?’

‘Ahang.’ Ik haal daarna, uit het zakje in de leuning vóór me, de brochure met foto's en vliegroutes van Air Afrique, maak de hele zaak breedvoerig open en verlies me opzettelijk in alle details ervan. Na een tijdje gaat zij ook lezen. Ik onderbreek mijn studie verder alleen maar om een drankje aan te nemen van de stewardess, die siaieedank veel te gehaast is nu om op ons te letten.

Bij het landen druk ik mijn neus tegen het raam. Ik zie haar wel haar mooie hals ook uitstrekken om iets te zien en ook dat ze weer wat te lang hannest met de riemen - ze heeft beslist niet veel gevlogen - maar ik laat het haar allemaal zelf uitzoeken! Ik vind mezelf een compliment waard als ik indifferent blijf wanneer ik ontdek dat ze niet in Accra uitstapt. Gedurende het half uur dat we hier aan de grond blijven, gaat ze zich bezighouden met de familie waar ze eerst bij gezeten heeft. Ik houd me daarom heel opzettelijk in het achterste gedeelte van ons vliegtuig op en maak om mijn solidariteit met Afrika, waar ik nu grote behoefte aan heb, te vergroten, uitgebreide, lacherige praatjes met de schoonmaaksters en schoonmakers die alleen komen controleren of er nieuwe braakzakjes in de leuningen van de stoelen moeten. Ik probeer een professionele houding aan te nemen en naar de amerikaanse journalist die ook naar Songo onderweg is uit te kijken, maar ik zie hem nergens. In het achterste gedeelte is hij althans niet en naar het voorste gedeelte gá ik niet! Ik zit op mijn plaats tegen mezelf te zeggen dat als iemand van de nieuw binnenkomende passagiers de koffertikmachine opzij zet en op die plaats gaat zitten, ik braaf mijn mond zal houden. Ik hoop dat die miss mijn houding goed begrepen heeft; dat ze verder voorgoed wegblijft!

3

Maar dat doet ze niet! Ze zit weer op haar stoel aan het middenpad als we opstijgen en ze klungelt opnieuw met haar riemen. Ik kan natuurlijk niet nog eens de gegevens van Air Afrique gaan zitten bestuderen en in het leesmateriaal in mijn tas heb ik nu ook geen zin. Ik ben ineens te onrustig om te lezen. Ik druk daarom mijn neus maar weer in de wolken en begin ze uitdrukkelijk te bestuderen. De dichte nevel die de hele ochtend boven Lagos hing is hier geheel geweken en ik kan me des te beter overgeven aan hun grillige spel waar ik zo van houd. Wat houd ik daarvan! Wolken zijn zo onproblematisch! Ik heb me allang voorgenomen een boek over ze te schrijven. Ze zijn weliswaar blank, maar ze doen zelden kwaad. Ze hebben de hele hemel voor zich alleen en dóen daarin maar. Ze buitelen, omarmen

elkaar, spreiden zich weer uit, blazen, blozen, geuren, strijken heel lief langs het vliegtuig, zodat je je hand zo naar buiten kunt steken en ze eraf kunt plukken of aaien; en dan ineens zijn ze voorgoed weg om te leven in een compacte bergmassa daar beneden, laten ze de hemel weer helemaal blauw blauw. Neen, wolken hebben helemaal geen kwade bedoelingen! Heel anders dan de mensen daar beneden. Als het kon werd ik astronaut; had ik ze wekenlang of máándenlang zelfs, alleen voor mezelf! Maar ja, astronaut, hoe word je dat? Het zijn maar twee landen waar zoiets mogelijk is, Amerika en Rusland. Green Powers. Maar goed. Ze zijn doorzichtig en vriendelijk moet je weten: wolken. Daarom schrijf ik een boek over ze. Misschien een platenboek. Geen wetenschappelijk lulboek in ieder geval van cumulus- en stratuswolken, maar een gewoon boek over het gevoel van wolken. Een mooi poëtisch boekje, dat volstrekt niets met mensen te maken heeft. Niets met vrouwen uit Zuid-Afrika! Ook niet met verdomd mooie vrouwen uit Zuid-Afrika! Want ze ís aantrekkelijk! Onaantrekkelijke vrouwen uit Zuid-Afrika, dat is helemaal geen punt! Die heb ik ook meegemaakt, maar daar haal ik mijn schouders gewoon voor op. Mijn neus zelfs. Je komt die nogal eens op groepsreizen tegen zo her en der. In hun schooluniformen soms nog. (Vaak blauw.) Trouwens...

Is dit niet de beste variatie die ik tot nog toe heb bedacht?

> In de wolken. De tijd vergaat...

Juist, zo! De tijd vergaat met dromen. Neen, geen gedonder met dromen! Gewoon. Heel gewoon: De tijd vergaat, en op een gegeven moment zul je inderdaad op je bestemming aankomen. Daar wachten je inderdaad wel wat doden, maar is dat zoiets bijzonders? Dat is een beetje je werk, nietwaar? Dat heb je wel meer meegemaakt. Dus niet. *In het vliegtuig*. Maar gewoon rustig de tijd laten vergaan zoals ze vergaat, dan komt alles wel op zijn pootjes terecht. Yoga! Rustig ademhalen. Ja vooral rustig. Maar probeer toch weer - eerst de *de* weg:

In wolken. De tijd vergaat... Hoe vind je dat? Wacht! Toch maar:

In de wolken. De tijd vergaat...? Neen, dat heb je al gehad!

Met dromen dan? Tóch dromen?!
In de wolken. De tijd vergaat met drómen dan?

Toch...? Was ik maar dichter! Dan pakte ik die wolken die zo rustig, zonder angst hun sjaals op de vleugels van dit vliegtuig leggen, vast. Ondanks de hitte van de motoren doen ze dat. Dichters en wolken kunnen immers van alles! Kan hun niks schelen! De vrouw uit Zuid-Afrika begint door mijn poëtisch stoïcisme heen te breken. Zeg maar, dat ik de situatie toch wel wat humoristisch vind. Daarom:

In de wolken. De tijd vergaat met dromen.
Zal ik wèl of zal ik niet bij deze vrouw komen?

Jeminee! Die tweede regel is verschrikkelijk! Je ziet wel dat ik geen dichter ben. Maar? Probeer *dame*! Zal ik wel of zal ik niet bij deze dame komen? *Dame* ja! *Dame* is beter dan vrouw. En zo ziet ze er ook uit, eigenlijk. Sjiek als een echte dame. *Lief*.

Ze legt met een klap haar boek op de rest van de spullen tussen ons in, staat op en gaat zich weer bemoeien met de kennissen van haar daar voorin. Haar haar wiegt heen en weer op haar schouders. Ik kijk snel naar het boek dat ze leest. ‘Maigret et les vieillards’. Zo. Ze komt even later terug; onze rij langs in de richting van het toilet en werpt in het voorbijgaan vluchtig een blik op haar plaats. Maar ik zie niemand! *Ik ben allang weer in de wolken*! Ze komt nog mooier terug, heb ik de indruk. Vol lange armen langs haar slanke lichaam, dunne middel, die ketting!, die armbanden! en misschien ook nog een heleboel andere dingen, die ik niet scherp durf waar te nemen. Ze probeert opnieuw te lezen, maar legt het boek gauw weer op haar schoot. Ze bladert wat door de brochure van Air Afrique: het verveelt haar klaarblijkelijk sneller dan mij. Ze laat dat ook op haar schoot vallen, brengt met enige moeite de leuning van haar stoel omlaag en leunt naar achteren. Met open ogen staart ze naar het holle plafond. Dan wisselt ze wat vriendelijkheden met de Japanner aan de overkant van het middenpad. Een kort moment ben ik daarbij bang, dat zij hem of hij zichzelf naar de lege plaats tussen ons in zal

uitnodigen. Dan zeg ik boos tegen mezelf: Ze doet wat ze wil! *Ik ben in de wolken*!

Een enkele keer wendt ze haar hoofdje opzij in mijn richting, om langs mij heen interesseloos door het raam ook naar de wolken te kijken. Ze heeft donkerbruine ogen.

Ze neemt op een gegeven ogenblik haar Simenon weer op, kijkt me even aan, aarzelt, glimlacht, maar ik doe alsof ik denk dat ze om zichzelf glimlacht omdat ze zo lang aarzelt tussen lezen en niet lezen en ga daar niet op in.

Ik blijf in de wolken! Neen, ik ga er *niet* op in!

Ondanks de vliegtuigsolidariteit blijft de oorlog daar beneden doorgaan! De oorlog in Zuid-Afrika. De inzet daarvan is voor mij belangrijker dan wat utilitaire saamhorigheid hierboven. Al zou dit vliegtuig ook op het punt staan te verongelukken: *Ik blijf in de wolken*! Ik sta aan de kant van die miljoenen arbeiders daar in de mijnen van Johannesburg, *Johannesburg* ja, en geen mooie vrouw of zelfs geen mooie *dame* uit Johannesburg kan daar iets aan doen! Ik ben aan de kant van de arbeiders die als ze protesteren tegen hun slavenlonen met machinegeweren worden neergeknald, zoals nu precies vijftien jaar geleden bij Sharpeville is gebeurd. *Sharpeville is dicht bij Johannesburg: Ik blijf daarom rustig in mijn wolken*! Die zwarte arbeiders die nergens promotie kunnen maken, omdat een wet bepaalt dat in geen enkele situatie een zwarte boven een blanke mag staan en hem bevelen geven. *Ik blijf in de wolken*! Die arbeiders die een pasje bij zich moeten hebben dat het gebied bepaalt waarin ze zich mogen ophouden; als gemerkte dieren! Die arbeiders die overdag in de fabrieken, winkels en huizen van hun blanke bazen moeten werken om 's avonds als kudden vee naar hun reservaten te worden teruggejaagd; die volkomen willekeurig in gevangenissen kunnen worden gedouwd, gemarteld, afgerost. *Ik zweef in de wolken*!

Apartheid wat! Wat interesseert 't me dat een blanke niet zou willen dat ik aan dezelfde kant van de straat als hij loop, *als die beide kanten precies dezelfde zijn*, dwz. als er aan beide kanten van die straat evenveel groen en schaduw is?! Of dat hij vindt dat we uit twee verschillende bijbels moeten lezen, als die bijbels volstrekt gelijk zijn of als ik toch niet uit de bijbel wil lezen!

Wat kan me apartheid op die manier schelen! *Ik zweef voortreffelfijk in mijn wolken*! Ik geloof niet dat er speciale redenen zijn waarom ik zo per se bij een blanke moet zijn. Als zij een lage tolerantiegrens heeft, in Zuid-Afrika is haar kritische grens dus onder O! (een witte ringwolk!), dat is háár zaak! Het is haar ziekte. Bijna een beetje als James Dadson dus. Maar slavernij is natuurlijk wel wat anders! Héél wat anders. Ze gaan daar in Zuid-Afrika écht te ver, vind ik. Je krijgt dan een punt waar je met negatieve getallen moet gaan werken. Met irreële getallen zoals dat in de wiskunde gaat. Met *ringwolken*! En je hebt met zo'n irreëel getal te maken, met een *i* zoals dat af gekort wordt, in bv. wat ze noemen de *wet op de ontucht*. *Blijf veilig in de wolken*! Ontucht heet dat daar als mensen van verschillende kleur en afkomst met elkaar gaan. *Blijf veilig in je wolken*! Maar de vraag is wèl hoe mensen over wie je slechts met irreële getallen kunt denken, toch nog mensen genoemd moeten worden! Dan kun je voor mijn part een chimpansee ook een paard noemen! Daarom noem ik ze maar robotten! Dolgedraaide robotten! Trouwens, als je slavernij hebt zonder racisme, hoeft de zaak nog niet dol te draaien. De geschiedenis van alle volken bewijst dat wel. Ook die van Afrika. Maar slavernij mèt racisme is een krankzinnige huishouding. Want hoe kun je nu serieus beweren dat je over een zwarte kok, chauffeur, kindermeisje, portier of wie dan ook beschikt, terwijl je kritische grens voor die mensen onder O is?! Een moeilijke zaak. Een krankzínnige zaak!

Als ik deze analyse heb verricht, kijk ik haar even van opzij, en wat je zou kunnen noemen brutaal, aan. Ik zeg tegen mezelf, dat ze logischerwijze niet bestaat. Neen, ze bestaat niet! Ze is een *wolk*; een wolken*franje*; zoals die daar! Dus kan ik eigenlijk best haar kant uitkijken. Ze is een irreëel getal; alleen aan te duiden door *i*!

Maar dan laat ze dat mooie hoofdje van haar ineens weer zijdelings vallen om mij met een glimlach aan te kijken van:

'Wat heb ik in 's hemelsnaam gedaan?' Ik wend mijn hoofd weer om met de gedachte: *'En als zij nu eens anders is?!' Ik val dus uit de wolken!*

Ik ben betrekkelijk goed op de hoogte van wat er in dat

land van haar allemaal plaats vindt. Er zijn daar ook de zogenaamde *liberalen* (meestal onder de groep van de engelssprekenden), die misschien een tolerantiegrens van O bereiken - dat is alvast beter dan - 1 of i! - of een enkele maal zelfs hoger scoren. Een Bram Fischer bv., die alles heeft gegeven in zijn strijd tegen de robotten - zo'n man heeft ronduit gezegd een tolerantiegrens van boven de 100%, dat is volledige tolerantie. Dat is zoals het moet. Dat heb ik zelf niet eens! En die vrouw, Helen Suzman, die al tijden tegen de kliek van Vorster oppositie voert; en toch ook allerlei christelijke figuren, zoals een dominee Beyers Naudé, die ook openlijk weerstand bieden aan de robotten; en die groep van blanke vrouwen, die zich Black Sash noemt, die op talrijke manieren het lot van de zwarte mensen in dat land probeert te verlichten, vooral in de zg. thuislanden, waar de situatie op onderwijs- en medisch gebied erbarmelijk is. Die mensen zijn er dan toch maar, nietwaar? Als zij dus -? *Ik ben voorgoed uit de wolken, ja*. Ik word nieuwsgieriger! Ze kan bv. een journaliste zijn die ook naar Songo gaat. En die mensen, schrijvende mensen in het algemeen, distantiëren zich daar ook wel wat van de robotten. Hoewel je je dan natuurlijk wel moet afvragen *hoe ze daar kunnen blijven wónen*?! Zoals degenen die echt protesteren ook bewijzen, want die verlaten vaak het land: Een dichter als Breyten Breytenbach. Een dichter ja. Zo zie je weer, dichters kunnen van alles! Ik zou haar eigenlijk moeten laten barsten dus, want ze woont toch maar in dat land. Liberaal of niet. Ze woont er toch maar! En dat is eigenlijk al fout! Degene die in zo'n land woont - niet in de *gevangenis* woont dan -, is daardoor alleen al medeplichtig! Juist, dat is zeer wáár en objektief.

Maar er is wèl dat parfum van haar hier dicht bij me, sinds ze zo verschrikkelijk opgefrist uit het toilet is teruggekomen. Ik moet wel naar haar kijken! Zo stiekem mogelijk zal ik het doen. Want ik zal het móeten doen. *Terug in de wolken*! *Snel* weer terug in de wolken! Ik kan *niet* riskeren dat ze, ondanks de vliegtuigsolidariteit, mij afwijst om mijn kleur! Wat mogelijk is; natuurlijk is dat mogelijk! Met die dolgedraaide robotten heb je geen enkele kans! Die gaan tegen *alle* regels in! Een redelijke Zuidafrikaan? Kom nou,

een zeldzaam produkt; een tegenstrijdigheid eigenlijk! Bestudeer hun wetten maar! *Dus in de wolken*! Mondje toe! *Smoel* toe! Godverdomme! Ha, concentreer je rustig op de wolken! Bestudeer ze zorgvuldig. *Ga anders ergens anders zitten*! Natuurlijk: Het komt allemaal door de stompzinnigheid van deze lege plaats hier tussen ons in; gecombineerd met die vliegtuigsolidariteit die toch maar suggereert dat je in deze ruimte je broeders en zusters hoeder bent. En toch, en toch, en toch, nu je wéét dat zij Zuidafrikaanse is, zou jij niet *juist* de eerste stap moeten doen? Werkelijk?! Om haar te laten zien, *dat jij in ieder geval geen robot bent*?! *Om als het ware de robot te humaniseren*? Zou je dat niet moeten doen? Smoesjes!

4

Ik sta op, negeer haar parfum en haar glimlach als ze, veel te bereidwillig eigenlijk, ook opstaat om mij erdoor te laten. Ik ga naar het toilet. In de kleine ruimte bekijk ik mezelf uitvoerig en zorgvuldig in de spiegel. Kleur: donkerbruin. Niet helemaal zwart, zoals ik mezelf voor het gemak wel beschrijf. Mahoniebruin gewoon. De neus is breed, niet zo plat - ik heb indiaans bloed - maar wel breed. Als er iets vriendelijks aan me is, iets benaderbaars, dan komt dat wel door die wijde neusvleugels. Ze staan een beetje op zichzelf en schijnen te zeggen: ‘Er is ruimte, kom maar.’ Ik maak grimassen met mijn ogen; de grote witte oogballen bevallen me wel, maar de kleur? Hoe is hun kleur precies? Er staat wel *zwart* in mijn paspoort, maar volgens mij zijn ze toch vooral heel diep bruin. Wel met zwart. Maar goed, als de ambtenaar zwart zegt, zal dat wel zo zijn. Tegen ambtenaren doe je niets. Bovendien, blanken kunnen Negers niet waarnemen. Niet *zien*! Alles wat een beetje donker oogt, beschouwen ze onmiddellijk als zwart.

Hoe dan ook, het bevalt mij allemaal best zo. Ik heb mooie ogen! En de lippen? De lippen zijn dik. Lichtbruin. Niet vooruitstulpend, maar goed dik aanwezig. *Buitenbanden* plaagden m'n vrienden me vroeger. Ik lach grijnzend tegen mezelf, om vast te stellen dat mijn tanden wit, stevig en regelmatig zijn. Siaieedank! Mijn mond is groot. Als ik

mijzelf had gemaakt, had ik die grote mond wel iets kleiner gekozen, dat wel, maar een grote mond geeft weer het voordeel, dat als je zoent, je de hele andere mond in de jouwe kunt nemen. En andere voordelen. Dat is zo. Dat is heerlijk ook. Het hoofd had ik zeker ietsje breder gekozen; voorhoofd vooral: wat breder en hoger, wat meer naar voren ook, want dat wijkt nu een beetje te veel naar achteren, wat door mijn afro siaieedank niet meer zo opvalt als vroeger. Ik heb ook een *snor*! Maakt de lippen iets dunner! Ik heb een baard gehad vroeger toen ik nog voer, maar heb 'm moeten afscheren, omdat ik het daardoor, vooral hier in Afrika, veel te warm had. Mijn hals mag er zijn: slank. Mijn lengte. Er scheelt *niets* aan me! Pablo Neruda zou misschien schrijven: *Ik ben zoals ik mezelf graag heb*. Ik maak een grijns in de spiegel aan haar adres. Wat scheelt er aan me, meisje? Niets! Niets! *Alleen de kleur*! Maar die zou ik verdomd niet anders hebben gekozen, hoor je, o neen! NOOIT!

5

Ik was met voldaanheid m'n gezicht, hals, armen, handen; overtuig me zelf ervan, dat alle knopen van mijn blauwe hemd dicht zitten, kijk extra naar m'n gulp. Stel je voor! Je kan barsten als je wilt, zuidafrikaans meisje! Als ik weer op mijn plaats terug ben, open ik het ruime rek, dat als een moderne broodtrommel naar boven schuivend opengaat - je moet het toevallig wèl even weten! - en stop er mijn spullen in. Alleen de hare blijven nu op de open plaats liggen. Ik sta nog, als zij haar tikmachine en tas pakt om ze ook in het rek te doen. Ik neem ze zwijgend uit haar hand en berg ze voor haar op.

‘Thank you.’

‘You're welcome.’ Ik ben blij dat ik de robot op die manier toch wat menselijkheid kan tonen. Ik herhaal voor mezelf: *Welkom*. *Welkom*, en moet daarna ineens over eenzaamheid nadenken. Over bv. de dwaasheid, die ik zo vaak in Nederland heb meegemaakt, van een stel mannen en vrouwen die, allemaal even eenzaam, jaren in een flat wonen, zonder dat ze met elkaar contact maken. *Omdat de sociale code dat in de weg staat*! De sociale code eist daar dat je,

om je met een ander te kunnen bemoeien, eerst netjes aan hem of haar moet zijn *voorgesteld*! Op een feestje of bij de apotheker, drogist of kruidenier. Mag allemaal. Zomaar mag niet! Of je zit alleen aan een tafeltje in een bar en zij zit even verder. Je kijkt haar kostbare tijden lang aan zonder iets te zeggen en dan komt ineens je trein; zie je haar nóóit meer! Zeker als je geen geld hebt om haar iets aan te bieden. Terwijl zij misschien ook denkt: hij is het! Daar komen die heilloze advertenties van in de krant van alle mogelijke contactzoekenden; daar komen die trieste mensen van, die achter het scherm voor pornografische films in porno-boekhandels op leven en dood staan te onaneren; daar komen die kinderverkrachtingen van! Al dat gefrunnik! Twee mensen zijn heel dicht bij elkaar, maar kunnen niet bij elkaar komen. Ik ben er niet per se vóór dat ze elkaar bespringen zodra ze even maar met z'n tweeën zijn, al was het alleen maar omdat te veel vrouwen nog niet de pil gebruiken zodat er nog meer vaderloze kindertjes zouden komen met al de ellende van dien. Maar ik ben tegen gefrunnik! Ik ben er voor dat iedereen snel weet waar hij aan toe is zonder al dat geloer! Te veel jongens worden er homo's door of krijgen een overdreven mannelijkheidscomplex, om niet te spreken van allerlei trauma's van vrouwen omdat ik daar minder van af weet. Hier een eenvoudig systeem. Ik moet me zelf tenslotte toch amuseren! Iedereen krijgt soortementen verkeerslichten op zijn voorhoofd. Groen, oranje, rose, rood. Rood is dan: *Blijf van me af*. Groen: *Rijd maar, ri, jd maar*. Rose: *Eigenlijk heb ik niks tegen je, maar ik ben al gelukkig getrouwd, verloofd*. Er zijn, zoals bij dichtregels ook, oneindig veel variaties mogelijk. Zo kan oranje betekenen: *Er zit nog een ander op de loer, haast je dus sukkel, als je serieus iets van me wil*! Niemand hoeft op deze manier prestigeverlies te lijden. Daar gaat het mij eigenlijk maar om. Ik weet niet hoeveel fascisten en racisten uit dit soort prestigeverlies dagelijks geboren worden! Hoeveel gefrustreerde politici ook. Heel veel volgens mij. Mensen zijn normaal benauwder om eigen gezichtsverlies dan om eenzaamheid. Ook ik! Daarom kunnen we moeilijk sociale wezens genoemd worden.

Vóór Abidjan gaat ze zich weer bezighouden met de familie

een twintig rijen verder naar voren. Ze stappen hier uit. Man, vrouw, twee kleine kinderen en een baby. Ze heeft haar stoel daar afgestaan, zodat de baby in de reiswieg tussen de ouders kon reizen. Ik snuif voorzichtig, als van heel ver, haar parfum even op.

De tussenlanding duurt kort, zoals tevoren, omdat de captain de vertraging in Lagos wil inlopen.

(Er waren onverwacht veel passagiers daar, zodat er eerst meer eten besteld en gebracht moest worden.) Ik ben er blij om, omdat ik me op de grond niet in de wolken kan verliezen om aan deze onnatuurlijke afstand tussen ons te ontkomen. Ik heb besloten dat ik nooit zoveel moed kan opbrengen haar aan te spreken. En zelfs als ik dat durf, het kan alleen maar in de lucht, waar de vliegtuigsolidariteit veel groter is dan op de grond. Ik ben daarom blij dat ze weer in drukke conversatie is met de Japanner aan de overzij. Ik hoop zelfs een beetje dat ze hem vraagt naast haar te komen zitten. In dat geval neem ik me voor op zijn plaats aan de overkant te gaan zitten. Dan blijf ik toch naast haar zitten zou je kunnen zeggen, want zo breed is dat middenpad ook niet. Maar die afstand is *natuurlijker* dan deze lege stoel. Als je zo naast elkaar zit zoals nu, hoor je eigenlijk met elkaar te praten als alles normaal is. Maar niks is hier normaal. Want ze praat en lacht met de overbuurman (die kortgeknipt haar heeft en telkens om het geringste op zijn knieën slaat en vooroverbuigt van het lachen; om bij haar in het gevlij te komen, natuurlijk!) terwijl ze vast en zeker druk met mij aan het converseren zou zijn nu als zij geen blanke Zuidafrikaanse was. Of als ik blank was, of ja, een Japanner, want die zijn daar ere-blanken. Het hele vliegtuig weet dit alles misschien nu al. Ik steek 'n sigaret op en profiteer van het feit dat ze zo druk met de Japanner praat om mijn ideeën over de gebeurtenissen in Songo op de band verder uit te werken. En als ik geen ideeën heb tuur ik maar naar het grote, prestigieuze stationsgebouw van Abidjan.

6

Direct na ons vertrek krijgen we deze keer een warme lunch. Terwijl de stewardess mij bedient kijkt ze me zo

mysterieus lachend aan, dat ik haast een gevoel van minderwaardigheid krijg. Ze denkt bij zichzelf, denk ik: ‘Er wordt niks gezegd tussen die twee hier! Hij is zeker geen echte, snel aanvallende afrikaanse man. Hij is maar zo'n tweede-rangs veramerikaanste Neger, zoals er tegenwoordig zoveel naar Afrika komen. Helemaal uitgerangeerd! Breng ik hem daar zulk mooi gezelschap en wat doet hij... Hij laat haar aan een Japanner!’ Natuurlijk beeld ik het me maar in, al is het een feit dat afrikaanse vrouwen graag koppelen. Ze zien graag iets openbloeien tussen een man en een vrouw. Ik zeg wanhopig tegen mezelf dat de vrouw hier naast me dom is! Ik leun na de lunch daarom heerlijk achterover. Ik trek me comfortabel op aan het cliché dat zachtaardige intellectuelen in Europa hebben ontworpen om mooie vrouwen die zij door hun intellectualisme of hun calvinisme niet aandurven, van tevoren te kleineren.

Alweer de angst voor eigen gezichtsverlies!

‘Mooie vrouwen zijn dom,’ zeggen ze. ‘Bemoei je niet met ze!’ Ik wil daar best in geloven, ware het niet dat het beste interview dat ik over Castro gelezen heb een klein interviewtje is van Gina Lollobrigida. (Volgens de Italianen nota bene de mooiste vrouw op aarde.) Zij heeft hem tenminste op de man af durven vragen hoe hij over vrouwen denkt! En uit wat ze tegenwoordig voor de franse tv onderneemt, blijkt dat de intellectuelen ook Brigitte Bardot hebben onderschat. Ik voel me dan ook alweer helemaal hopeloos, als het van heel ver tot me doordringt *dat ze tot me praat*! Ik wacht eerst een hele tijd totdat ik het héél zeker weet. Dan kijk ik haar voorzichtig aan, in die donkerbruine ogen, die een beetje verontschuldigend staan; een beetje hulpeloos ook.

‘Bent u van Afrika, meneer?’

‘Neen mevrouw.’ De Japanner is aan het lezen geslagen.

‘Waar komt u dan vandaan, als ik vragen mag?’

‘Zuid-Amerika, mevrouw.’

‘Dacht ik al de hele tijd.’

‘Hoezo, mevrouw?’

‘Neen, niet Zuid-Amerika, maar dat u geen Afrikaan bent. U bent anders.’

‘Ik woon in Nederland,’ zeg ik om het haar nog moeilijker

te maken, want dat ‘u bent anders’ bevalt me niet. Het is verdeel en heers-politiek!

‘O ja?’ zegt ze verrast in het nederlands, waarna ze met haar hoofd enkele malen knikt als iemand die wil zeggen: ‘Ik had het kunnen weten’.

Ik ben door het feit dat ze nederlands spreekt ook verrast, maar besluit meteen dat het niet uitmaakt of ze Zuidafrikaanse is of iemand - een Belgische? - die er alleen maar even geweest is. Ik heb de gewoonte zelfs m'n meest gelief de zangers niet meer te draaien, als ik alleen maar *hoor* dat ze in Zuid-Afrika zijn geweest. Eartha Kitt, Roberta Flack bv. hebben dat lot ondergaan (daar kun je bij mij nooit te hoog voor zitten!); zoals ik ook geen Rothmans, Caballero, Pall Mall of Peter Stuyvesant rook, omdat ze daar gemaakt worden of omdat hun produktie door zuid-afrikaans kapitaal wordt beheerst. Binnenkort hoop ik het zonder elektrisch licht te kunnen doen. Dan ben ik ook voorgoed van Philips af!

‘Zo, u woont in Nederland?’ zegt ze weer in goed nederlands. ‘U komt dan uit Suriname, of Curaçao?’

Het is geen zuidafrikaans dat ze spreekt, dat ken ik wel een beetje, maar gewoon nederlands, weliswaar met een charmant vlaams accent. Dat interesseert me toch meer dan het feit dat ze van Nederland en de nederlandse koloniale geschiedenis op de hoogte schijnt.

‘Curaçao,’ zeg ik. ‘Bent u Belgische?’

‘Belgische? Hoe komt u daar nou bij?’ Ze glimlacht verbaasd.

‘Uw nederlands.’

‘Neen.’ Ze preciseert níet waar ze dan wel vandaan komt en dat vind ik toch weer een punt in haar voordeel. Ze schaamt zich tenminste voor het feit dat ze Zuidafrikaanse is! Maar ze zegt: ‘Erg leuk dat u uit Curaçao komt. U hebt zúlke mooie historische herenhuizen daar. Sommige lijken precies op de onze. Vooral in Natal en de Kaapkolonie.’ *In de wolken*! Ze schaamt zich dus toch niet! Durft zelfs Curaçao te vergelijken met Zuid-Afrika! Oude herenhuizen! ‘Hoe dúrft u,’ vraag ik bijna, maar ik zeg:

‘Hoe weet u dat allemaal, mevrouw? Bent u er geweest soms? Bent u Néderlandse?’ Het wordt tijd om de feiten precies te weten!

Maar ze lacht geamuseerd en maakt slanke, wachtende gebaren, spreidt daarna haar dunne vingers tellend uit: ‘Eén voor één alstublieft, meneer. Ten eerste ben ik er tot mijn spijt nog nooit geweest, neen, Tot mijn grote spijt mag ik wel zeggen. Tot mijn heel grote spijt zelfs, misschien. Maar het staat allemaal in de boeken. En ik heb gestudeerd. Heel eenvoudig. Er is een boek over monumenten van Curaçao van - hoe heet hij weer.’

‘Krafft?’

‘Neen, dat van Krafft gaat over oude curaçaose *families*. Dat ken ik ook. Neen, dit is...’ Ze duikt in haar beautycase en haalt er een groot zwart notitieboek uit en een dun oranje boekje van postkaartformaat, dat ze mij aanreikt. ‘Het gaat over die huizen. Kijkt u maar of ze u niet bekend voorkomen.’ Ondertussen bladert ze in haar notitieboek. Het boekje heet: *Historiese huise in die Kaapprovinsie*; met foto's en onderschriften van ene Dr. W. Punt. De huizen die erin staan lijken inderdaad veel op onze oude landhuizen. Vooral de sierlijke gevels, het grote voorterras enz. De samensteller spreekt evenwel van *herehuise*.

‘Lijkt het een beetje?’

‘Veel zelfs.’

‘Ja, het is allemaal dezelfde stijl. Allemaal oud-hollands natuurlijk. O, hier heb ik die schrijvers over antilliaanse huizen. Het zijn er twee. Ozinga en Punt. Punt schrijft ook over de mooie oude joodse huizen daar.

‘O, zo,’ zeg ik terwijl ik denk: Wat kunnen me in duivelsnaam die ouwe hoeren schelen! Als het Hollanders zijn dan betekent het dat ze waarschijnlijk eerst heel schijnheilig op mijn eiland rondneuzen om daarna in hun grote KLM-Boeings naar Zuid-Afrika te gaan. En als het Zuidafrikaners zijn-

‘Wat hebt u gestudeerd,’ vraag ik, omdat ik voel dat ik verschrikkelijk kwaad aan het worden ben, ‘talen of zo?’

‘Geschiedenis.’

‘U bent dus Zuidafrikaanse?’

‘Ja en neen.’ Ze aarzelt maar gaat meteen door als ze mijn ongeduld merkt. ‘Ik ben in Zuid-Afrika geboren, maar...’

‘Ja?’

‘Mijn ouders zijn Nederlanders, bedoel ik.’

‘Ze zijn geëmigreerd?’

‘Ehmm. Mijn moeder was al zwanger toen we uit Nederland vertrokken. Vier of vijf maanden. Je kunt zeggen dat ik ook Nederlandse ben, nietwaar?’ Ze brengt me hiermee aan het lachen en is daardoor zelf ook duidelijk geamuseerd.

‘Stel je voor dat ik aan boord van dat schip geboren was! Zulke dingen gebeuren toch?! Dan lees je van dappere bemanningsleden, die voor dokter gespeeld hebben. Aan boord van vliegtuigen ook. Maar dan was het veel ingewikkelder geweest. Dan was ik misschien wel statenloos of zoiets, nu. Veel beter misschien.’ Ze trekt nadenkend haar vele dunne zilveren armbanden met haar linkerhand in de richting van haar elleboog.

‘Toch niet,’ zeg ik met die parmantigheid, die minder geïnstrueerde mensen aan de dag leggen, als ze menen een geleerder iemand lekker eens te kunnen corrigeren. ‘Toch niet!’

‘Hoezo niet?’

‘Als je aan boord van een schip geboren wordt, heb je de nationaliteit -’

‘O ja, ik begrijp wat u bedoelt. Het was geen néderlands schip zoals u waarschijnlijk wel denkt, neen het schip was bélgisch! Daarom was ik zo verbaasd toen u me vroeg of ik Bélgische was. Ik dacht - Enfin, het had wel bijna gekund, nietwaar?’

‘U spreekt in ieder geval goed nederlands. Een beetje belgisch inderdaad, daarom vroeg ik het, maar u spreekt gewoon erg goed.’

‘Thuis hebben we altijd nederlands gesproken; daarnaast veel engels omdat we de meeste van onze kennissen onder de engelssprekenden hadden; tenminste vóór ik trouwde. Nu spreek ik ook veel meer zuidafrikaans. Maar ik had net zo goed in de West, bij u daar, geboren kunnen worden, weet u? Naast uw huis of zo, wie weet...! Mijn vader wou eigenlijk eerst daarheen. Hij had daar al een baan bij een grote juwelierszaak: Spritzer en nog wat -?

En Fuhrmann. *Spritzer en Fuhrmann*.’

‘Ja ja. Zoiets ja. Maar dat ging op het laatste nippertje niet door. Toen zijn we maar naar Zuid-Afrika gegaan.’

Ik geef haar het fotoboekje terug. Ik zou haar eraan kunnen herinneren dat op Curaçao vooral zwarte mensen wonen, maar ik zeg, omdat ik haar wil tonen hoe aardig zwart kan zijn: ‘Een van die oude huizen bij ons heet Bloemfontein. Dat is uw land, nietwaar?’

‘Oja, wat interessant! Bloemfontein in Oranjevrijstaat. Daar ben ik vaak geweest! Hoe komt het eigenlijk? Is het een huis van een Zuidafrikaan of zo?’

‘Neen, het is van vroeger. Uit de tijd van uw oorlog zo, meen ik.’

‘Onze Boerenoorlog?’

‘Ja. Het verhaal gaat dat ze toen erg meeleefden. Ik denk, vooral de fraters. Die collecteren zodra het maar enigszins kan.’

‘O, dóen ze dat? Ongelooflijk! Werkelijk ongeloof lijk! Dat het huis zo héét, bedoel ik. Maar ook grappig dat er daar gecollecteerd werd voor de Boeren.’

Ik heb het gevoel dat ik bezig ben hete kolen op haar hoofd te stapelen en ga vlot verder. ‘Ja, er was toen grote bewondering voor uw zaak daar, al begreep ik er op school niets van. Het was ook grappiger dan u denkt allemaal. We zongen zelfs zuidafrikaanse liedjes.’

‘De Ossewa zeker? Dat is overal bekend, ja?’

‘Dat ook. Maar ook Bobbejan. Bobbejan die de berg beklimt.’

‘Bobbejan?’

‘Ja. Bobbejan gaat de rooien verslaan. Op de berg. Eerlijk gezegd begrijp ik er nu nog steeds niet veel van.’

‘Zing het eens.’

‘O.K. *Bobbejan klimt die berg*.’

‘Oja,’ roept ze uit. ‘Nu herinner ik het me. Zing het helemaal, als u wilt. M'n broers zongen het veel vroeger. Ik heb nog twee broers. Hoe gaat het verder?’ Ze steunt met haar elleboog op de leuning en buigt zich naar me toe.

Ik probeer te glimlachen terwijl ik zing.

Bobbejan klimt die berg
Zo heerlijk en zo lustig
Bobbejan klimt die berg
Zo heerlijk en zo lustig

Bobbejan klimt die berg
Om die rooien te verslaan
Om die rooien te verslaan
Hoeraaa voor die Bobbejan

‘Dat is hetzelfde liedje inderdaad. Het gaat verder: “En je moet nie hui-ui-ui-l-nie. En je moet nie prui-ui-ui-l” nie. Want die sterke bosse kerel komt weer.’

Ik knik. ‘Ik begrijp er niks van,’ zeg ik. ‘We zongen het op de lagere school. Daar moet je van alles leren wat je niet begrijpt, zoals u misschien wel weet.’

‘Wat begrijpt u niet precies eraan?!’

‘Nou, Bobbejan klinkt voor mij als de naam voor een kleine jongen. En die Bobbejan gaat de rooien verslaan, de Indianen dus. Dat snapte ik niet. Je leerde wel dat Indianen sukkels waren, die - een paar boeken uitgezonderd, zoals Arendsoog en zo - zich door welke blanke dan ook gemakkelijk lieten verslaan. En ook dat alle hollandse jongetjes zó dapper waren. Maar toch.’

‘Maar het is een echt zuidafrikaans lied!’ roept ze vrolijk uit, ‘het heeft helemaal niet met Indianen te maken!’ Ze slaat op haar knieën van het lachen.

‘Ik begreep later wel dat dat niet kon, maar het liedje zelf is me tot nog toe onduidelijk gebleven. *Duister*!’

‘Het is heel eenvoudig,’ zegt ze, nog steeds geamuseerd: ‘Bobbejan is gewoon een jongensnaam, Robertjan, zeg maar. Geen kind speciaal. Neen, ook een gróte jongen, een mán. En *rooien* was de scheldnaam van de Engelsen. *Rooien* en *rooi neks*. Begrijpt u het nu?’

‘Die fraters,’ zeg ik. ‘O, die fraters!’

‘Grappig!’ zegt ze.

‘Als je er zo over vertelt wel misschien. Maar als u bedenkt dat ze ons die Bobbejan lieten toejuichen, terwijl -?’

‘Ik begrijp het,’ zegt ze, een kleur krijgend. Dat is het voordeel van zwart, konstateer ik met voldoening: Je bent kleurecht! Ik ga gewoon door met m'n hete kolen op haar mooie hoofdje te stapelen: ‘We waren helemaal op de hand van die Boeren. We vonden ze de underdog! De onderdrukten. Ik heb eigenlijk tijden zelfs niet geweten, dat er ook zwarte mensen in Afrika woonden! In Zuid-Afrika tenmin-

ste. Kunt u zich dat voorstellen? Dat de Boeren dus ondertussen zelf ook weer anderen onderdrukten? Slaven hadden en zo?'

'Neen!' Ze is verbaasd en verlegen tegelijk.

'Neen! Dat het eigenlijk hun land was? De Negers bedoel ik? Je kreeg de indruk dat de Bóeren de rechtmatige eigenaars waren. Dat de -'

Ze laat me niet verder uitspreken.

'Het moet allemaal veel op elkaar lijken. Bij u is het ook zonnig, niet? En toch niet te warm? Er waait een constante wind, meen ik. De Passaat? Wind en mooie zee zeker?! En planten. Hebt u dat ook? Ja, ja. Stel u eens voor dat het anders gelopen was! Vraagt u zich dat nooit af? Als -?'

'U bedoelt toch niet, dat ik in Zuid-Afrika geboren was of zo,' vraag ik.

Het gesprek stokt even en ik begin voorbereidingen te treffen om weer naar de wolken te vertrekken. 'Het zou niet prettig voor u zijn. Dat weet ik.' Ze wacht totdat ik me omdraai, totdat ik haar rechtstreeks in de bruine ogen kijk. Dan zegt ze:

'Ik vind het zelf ook niet zo prettig daar. Steeds minder in ieder geval. Niet vanwege het land, want Zuid-Afrika is mooi. Maar vanwege die hele toestand. Ik was dat eigenlijk even vergeten. Ik zei het zomaar -'

'Maar u wóónt er,' zeg ik eenvoudig, maar ik bedoel het als de genadeslag voor de hagedissen van vroeger.

'U laat me niet uitpraten,' zegt ze, duidelijk geprikkeld.

'Inderdaad, ik woon er. Daarom vraag ik me juist zo vaak af, hoe het zou zijn geweest als m'n ouders naar de Wèst waren gegaan in plaats van naar Zuid-Afrika. Gek, je denkt dat je vrij bent, maar dat is niet zo. Alles is allang door anderen voor je beslist. Je land, je omgeving, ouders. Zelfs je geslacht. Of je man bent of vrouw, bedoel ik. Het wordt allemaal door anderen uitgemaakt vóór je geboorte.'

'Je kleur ook.'

'Ja. Ook dat! En dan zijn er mensen - Enfin, het gaat soms wonderlijk toe in het leven, nietwaar?! Dat bent u toch met me eens.'

‘Als de variaties van een gedicht, mevrouw,’ denk ik bij mezelf; je komt daarbij soms ook ineens op de gekste dingen. Maar ik zeg:

‘Zou u echt iemand anders willen zijn? Ik bedoel nú. Als u de keuze zou hebben. Als u -’

‘Soms wel, ja.’ Ze strijkt door haar haren, pakt dat daarna met beide handen van achteren even strak vast, zodat een groter deel van haar gezicht te zien is. Ze heeft grote zilveren oorbellen aan. Ik betrap me erop dat ík nu degene ben die links op mijn leuning zijwaarts buig om haar woorden beter te kunnen opvangen. Ze heeft moedervlekjes op haar mooie hals.

‘Ja, vaak. Maar dan denk ik meteen: Wát? Wie? Maar ik heb het wel, ja. En u?’

‘Nooit! Behalve misschien voor wat m'n jeugd betreft. Te veel fraters! Ik herinner me een plaatje uit een schoolboek. Een grote stevige kerel. Een nederlandse vrijwilliger die daar vocht.’

‘En?’

‘Hij staat op een verhoging; een grote sabel in zijn hand. Hij slaat of steekt daar, weet ik hoeveel zwarten tegelijk mee dood. Hij maait ze neer zou je kunnen zeggen. En dat *lazen* we en dat *bewonderden* wij ook nog.’

‘Verschrikkelijk ironisch. Wreed zelfs.’

‘Tóen niet! Achteraf wel. Ze doen je van alles in je jeugd en later als je je zou willen wreken, zijn ze zo oud en triest, dat je ze misschien zieliger vindt dan jezelf was toen. Dan help je ze gewoon de straat oversteken als je ze tegenkomt.’

‘Zo bedoel ik het ook! Niet echt *fysiek* iemand anders, neen. Maar dat sommige ómstandigheden anders waren! Dat je dingen eerder wist, waardoor je ook anders zou hebben gehandeld. Dat wens ik vaak wel, ja. Dat hebt u dus toch ook?’

Ik knik. ‘Daar gaat het inderdaad allemaal om. De verkeerde, slechte, altijd onvolledige informatie van je jeugd. Een systeem vinden waarin dat niet meer mogelijk is.’

Ze buigt zich weer naar me toe over de lege plaats heen.

‘Vroeger correspondeerde ik met een nichtje die weer met een vriend in Suriname correspondeerde.’

‘In Curaçao? Was uw nichtje dáár?’

‘Neen, in IJsendijke. In Zeeland. Nederland dus. Kent u dat?’

‘Neen. Ik ken IJsendijke niet. Wel Vlissingen en Goes.’

‘Het is maar een klein plaatsje. Er is daar ook niet veel te doen, denk ik. Mijn nichtje, Pauline, correspondeerde in ieder geval zo'n beetje met de hele wereld. Een jaar of twaalf was ik toen. Op een gegeven moment is het weer opgehouden natuurlijk.’

‘Ze had het te druk zeker!’

‘Of ik. In Joburg waar we toen woonden is veel meer te doen dan in IJsendijke, denk ik zo. Bovendien hield ik meer van lézen dan van schrijven.’

‘En ze had een vriend in Suriname?’

‘Ja, daarom vertelde ze me er zoveel over. Ze stuurde me stukjes uit z'n brief; had ook vaste plannen om naar Suriname te gaan; wou verpleegster worden of onderwijzeres. In ieder geval wou ze weg uit IJsendijke. Ze is later ook met hem getrouwd. Ze was ietsje ouder dan ik.’

‘Is ze er heen gegaan?’

‘Neen, híj. Hij zat later in Nederland op een hbs, maar toen schreven Pauline en ik elkaar allang niet meer. Veel Surinamers gaan naar Nederland nietwaar? Ook Antillianen?’

‘Ja.’

‘Later ben ik me er meer voor gaan interesseren. In verband met mijn studie, heb ik veel over Suriname gelezen. Ook over Curaçao. Toen kreeg ik belangstelling voor die herenhuizen! Het had misschien heel anders gelopen, als mijn nichtje en ik elkaar waren blijven schrijven.’

‘U was misschien nu ook met een Surinamer getrouwd.’

Ze lacht hardop.

‘Wie weet.’

‘Bent u daarom opgehouden met corresponderen? Omdat - neen, zij was toen u ophield nog niet getrouwd, niet?’

‘Neen, ze was toen nog maar veertien, vijftien zo. Neen, dáárom was het niet. Het is daar mooi, hè?’

‘Maar de wilde dieren ontbreken.’

Ze vraagt of ik in Zuid-Afrika ben geweest en ik vertel haar dat ik gevaren heb en de havensteden vaak heb aangedaan. Ik noem East-London, Durban. De rest van dat verhaal gaat haar niet aan.

‘O ja, in Durban heb ik gewerkt,’ zegt ze. ‘Vorig jaar vierden ze daar hun honderdvijftigjarig bestaan. En Amsterdam viert ook feest dit jaar. Amsterdam is veel en veel ouder natuurlijk. Maar het was daar toch een groot feest. Ik heb toen in een herdenkingsboekje een artikel over de eerste settlers geschreven. Kent u het stadhuis daar? Het Stadhuis van Durban?’

Ik knik een paar maal. Dat stadhuis is zo ongeveer het enige wat ik me van Durban herinner en de carnavalsviering. Zuidafrikaanse settlers interesseren me niet zo. Hun huizen ook niet. Oude huizen in het algemeen niet. Ik geloof, sinds ik ontdekte dat de hooggeroemde gevels van de huizen van Amsterdam vooral blote façades zijn, zonder echte vertrekken daarachter. Zoals ik mijn belangstelling voor parijse monumenten, Notre Dame en ik weet al niet wat voor andere dames, die het toppunt van europese cultuur vormen, meteen liet varen toen ik ontdekte hoe vies ze waren. Parijs was zoals James vanmorgen zei: Een vuile stad. Het feit dat André Malraux ze later, toen hij minister van cultuur was, heeft laten schoonmaken, heeft mijn vertrouwen in europese schrijvers weer iets opgevijzeld, maar dat is dan ook alles! Ze zijn trouwens al weer bijna even vuil als daarvóór. Al die vuiligheid hebben de fraters mij natuurlijk altijd braaf verzwegen. Bovendien heb ik eens in zo'n oud landhuis ingebroken, in de tijd dat ik spijbelde omdat ik me op de middelbare school, door mijn armoede, niet kon handhaven. Ik had gedacht dat dat ding leeg stond. Ik ging minder om te stelen naar binnen dan om de zaak eens goed te verkennen. Maar het bleek bewoond! Ik werd gepakt omdat ik m'n enkel verzwikten was voor iedereen meteen zo'n grote boosdoener, dat ik op die nette school waar ik al slechts getolereerd werd, niet meer welkom was. Ik zat toen in de tweede klas hbs. Dus genoeg huizen voor mij! Vooral oude huizen. En de ellende die ik soms in Nederland heb gehad om een fatsoenlijk kámertje te vinden. Ongelooflijk!

Als ze mijn geringe belangstelling voor wat haar hobby schijnt te zijn bemerkt, begint ze over andere dingen. Ze vraagt over Aruba, Bonaire en de andere eilanden. Ze is echt een vrouw van de wetenschap. (Dus allerlei mannen

zullen hun clichés over mooie vrouwen moeten herzien! En als ze het ook dit jaar doen, dan is het zg. jaar van de vrouw tenminste érgens goed voor geweest!) Bij elke vraag die ze gaat stellen kijkt ze eerst lang naar het eentonige witte plafond van ons vliegtuig, dat zich maar als een slaafs reptiel door de wolken en de leegte heenboort. En als ze het eens is met een antwoord van me, knikt ze langdurig, dwz. als ze niet weer naar het plafond kijkt om haar nieuwe vraag te overwegen. Ze is onderweg naar München om daar met de een of andere professor verder onderzoek te gaan doen over de eerste duitse settlers van Zuid-Afrika, speciaal Natal. Ze wil daarop promoveren! Daarna gaat ze misschien naar Frankrijk, Zwitserland en Londen voor hetzelfde soort onderzoek. Zes maanden blijft ze weg in totaal.

Ik vertel haar dat er in Europa een boycotactie aan de gang is tegen emigratie naar Zuid-Afrika. Ons gesprek stokt daardoor weer, omdat ze geen duidelijke mening geeft. Ze verdedigt wel zichzelf door mij erop te wijzen dat haar onderzoek het verleden betreft. Het gaat haar om de *eerste* settlers. Niet om mensen, die nu naar Zuid-Afrika gaan.

‘Maar bent u ervoor, dat ze daarheen gaan?’

Kijk, juist daarop blijft ze me het antwoord schuldig. Maar we stellen ons toch aan elkaar voor: Naomi Jobert, heet ze.

‘Joubert,’ zeg ik verrast, ‘die naam komt ook voor op Curaçao.’

‘Neen,’ zegt ze geamuseerd, ‘of neen, dat wist ik niet. Ik bedoel, mijn naam is Jobert. Met *o*, niet *oe*. Zoals de minister van buitenlandse zaken van Frankrijk.

‘De *vroegere* minister van buitenlandse zaken, bedoelt u: Michel Jobert. Die niet zo lang geleden ook een politieke partij heeft opgericht...’

‘Juist, hij was minister onder Pompidou. Hij heeft een boek geschreven vorig jaar. “Memoires d'Avenir”. Ik heb het gelezen. U?’

‘Hier en daar een beetje.’

Ze vertelt dan dat ze vóór haar huwelijk Langeveldt heette. Dat ze bijna Natalie had geheten van haar voornaam; dat wilde haar vader, omdat het belgische schip waar ze

mee naar Zuid-Afrika gingen ook die naam droeg, terwijl ze ook in Natal opgevangen waren. Maar haar moeder zette door voor Naomi.

‘Misschien de enige keer dat ze tegen mijn vader in háár zin heeft doorgezet. Ze had een goede vriendin vroeger die zo heette en die in de oorlog is vermoord door de Duitsers, ziet u?’

‘Zo.’

‘Ja. Toen heeft ze echt doorgezet.’ Ze vertelt dat haar twee broers beiden ouder zijn dan zij. Daarna zegt ze uit zichzelf:

‘Er zijn veel mensen, die zich met onze naam vergissen. Er zijn niet veel Joberts bij ons, terwijl de Jouberts een van de bekendste familienamen is van Zuid-Afrika. Vooral in de Kaapprovincie. Een Joubert, generaal Petrus Jacobus Joubert, was zelfs een leider van de Unie. Met Paul Kruger samen. Dat ga ik ook een beetje uitzoeken in Europa. Het verband tussen Jobert en Joubert. Mijn man wil het zo graag weten. Mij kan het niet zoveel schelen. Het is tenslotte zíjn naam, nietwaar?’

‘Die naam ken ik ook. Ik bedoel, die Paul Kruger.’

‘Aha? Hij is president van Zuid-Afrika geweest. Joubert was de opperbevelhebber van het Boerenleger. En ook even waarnemend president. Heel even ja, in 1875, precies honderd jaar geleden! En er zijn parken en straten enz., die allemaal de naam Joubert dragen. En die familie zit ook op Curaçao?’

‘Ja.’

‘Ze staat niet in dat boek van Dr. Krafft over oude families, geloof ik.’

‘Misschien zitten ze er ook niet zo lang. Misschien is die Krafft ook niet zo goed. Waarom gaat u niet zelf eens een keer kijken?’

‘Leuk idee. Misschien doe ik dat wel. De Jouberts zijn oude Hugenotenfamilies die vroeger uit Frankrijk zijn verjaagd omdat ze protestanten waren. Ze zijn toen... Het is best mogelijk!’ roept ze ineens juichend uit. ‘Ja, ze zijn via Nederland soms ook naar West-Indië gegaan. O, het is best mogelijk.’ Ze pakt haar zwarte boekje en stelt ineens haastige vragen. Ze is heel enthousiast. ‘Viljoen, Villiers,

du Toit, du Plessis. Hebt u die families daar ook? Die ben ik in Krafft ook niet tegengekomen.'

'Neen, bij mijn weten niet. Maar wel Beaujon, Perret-Gentil, Debrot. Zijn dat allemaal ook Hugenoten? Met Joubert natuurlijk.'

'Die staan wel in Krafft, ja. Sommigen komen uit Zwitserland.'

'Die Debrot is een schrijver,' zeg ik, 'een van de bekendste antilliaanse schrijvers. Hij heeft voor de oorlog een mooi boekje geschreven. Een beetje tegen het racisme van Hitler. *Mijn zuster de negerin*.' Hete kolen!

'Zo?' zegt ze.

'Ja,' zeg ik, 'en in Nederland ken ik iemand die Du Plessis heet. Een aardig iemand. Hij zit in boycotacties tegen emigratie naar Zuid-Afrika. De boycotactie tegen Outspan-sinaasappelen, daar zat hij ook in, ja.'

'Zo?'

Het gesprek stokt. Dat vind ik niet zo leuk, omdat ik daardoor toch niet anders doe dan weer dingen overdenken, die ik al twee uur lang overdenk. Het was bovendien ook niet mijn bedoeling om onaardig te zijn, maar juist het tegenovergestelde, om door *vriendelijkheid* hete kolen op haar hoofd te stapelen. Voor later als ze weg is. Ik ben blij als ze na een lange tijd weer met me begint te praten.

'U spreekt papiamentu op de Antillen. Dat is een creoolse taal, nietwaar? Een mengtaal als het zuidafrikaans. Is het moeilijk? Want misschien wil ik er inderdaad zelf een keer heen,' zegt ze lachend.

'Neen, het is inderdaad een beetje als het zuidafrikaans, voor het weinige zuidafrikaans dat ik ken dan. De werkwoorden veranderen niet, niet voor de verschillende personen en ook niet in de verschillende tijden. En we hebben veel nederlandse woorden; enkele woorden die ook in het zuidafrikaans voorkomen: blikkie, koekie, stropie, stoepie, boeki, broeki -'

'Stoepie ook?'

'Ja, zo noemen we het terras voor een huis.'

'Precies als bij ons. Er wordt soms ook beweerd, dat het zuidafrikaans een negertaal is, die de blanken van de zwarten hebben overgenomen. Die zwarten zouden dan

eigenlijk degenen zijn, die het oorspronkelijke nederlands hebben verbasterd. Er zitten in ieder geval veel portugese en maleise woorden in; die komen ongetwijfeld wel van de slaven.'

'Mag u dat wel hardop denken in Zuid-Afrika? Ik bedoel -'

'Nee, nee, dat vinden veel Afrikaners inderdaad niet zo leuk. Maar er zijn toch mensen die het verdedigen, voor mijn gevoel met goede argumenten. Niet de Afrikaners, natuurlijk! Voor hen moet alles zo blank mogelijk blijven! Maar zal ik niet liever naast u komen zitten? Het praat gemakkelijker, vindt u ook niet? En deze stoel is toch leeg. Wat leuk allemaal! We hebben eigenlijk toch zoveel dingen gemeenschappelijk!' Ze pakt haar beautycase en haar jas op.

'Neen,' zeg ik, 'ik kom wel bij u zitten.'

Ze sputtert tegen, probeert op te staan, maar het lukt niet omdat ze haar riemen nog om heeft. Als ik opsta zegt ze:

'Neen, blijft u maar bij het raam zitten, dan kan ik ook naar buiten zien.'

Ik denk: Weer zo'n opportunistische blanke dus. Het is haar alleen maar begonnen om dichter bij het raam te kunnen komen zitten. Begrijpelijk overigens: Het is duidelijk dat ze niet veel vliegt. Ze heeft de wolken nog niet van dichtbij gezien.

'U mag natuurlijk bij het raam komen zitten,' zeg ik, stugger dan mijn bedoeling is, 'dan ga ik wel op uw plaats.'

Ze antwoordt met een meisjesachtige geïrriteerdheid die me verrast en ook een beetje charmeert.

'Doet u alsjeblief niet zo. U maakt me verlegen! Ik heb al mijn moed nodig gehad om het u voor te stellen.' Daarna zegt ze weer met een lach: 'Hoewel... het is nog steeds het jaar van de vrouw. Ik mag dus best het initiatief nemen.'

Een beetje verslagen, maar ook geamuseerd, laat ik me weer neervallen op mijn plaats bij het raam.

7

Hoog boven het vliegtuig staat de zon. Overal om ons heen gaan de wolken hun eentonige gang. Ze zegt: 'Vanaf Lagos zie ik u zich intensief bezighouden met die wolken.

U houdt ervan nietwaar? Vliegt u veel?'

Ik knik. Er is geen spot of ironie in haar stem en daarom vind ik haar lichtelijk naïef, onnozel, om *niet* te zeggen *onschuldig*!

'Die namenkwestie is wel grappig,' zeg ik. 'Is het overigens niet gewoon een kwestie van verbastering?'

'Daar heb ik aan gedacht, maar je hebt in Frankrijk al vanouds zowel Joberts als Jouberts. Het vervelende is, dat je in beide takken dezelfde soorten mensen hebt gehad, schrijvers, priesters, moralisten. Al zijn er méér Jouberts, geloof ik. Maar misschien als we heel ver teruggaan, naar de middeleeuwen - wat ik nog niet gedaan heb - dat u gelijk hebt. Dan denk ik, zo oppervlakkig, dat de Joberts ouder zijn, tenminste als ze iets met elkaar te maken hebben. Dat maakt een stamboomkwestie zo moeilijk. Misschien hebben ze helemaal niets met elkaar te maken, namelijk.'

'Moeilijk ja, maar is het ook zo belángrijk?'

'Voor mij niet. Voor mijn man wel, daarom alleen doe ik het; naast mijn ander werk. Ik ben er nog niet zo lang mee bezig, overigens. Ik tast nog volkomen in het duister.' Ze tikt op haar Simenon. 'Ik begin pas weer mijn frans wat op te halen. Maar ik vind het ook wel leuk, dit boek.'

'Het is dus best mogelijk, dat die twee families niks met elkaar te maken hebben; dat die namen gewoon toevallig op elkaar lijken?'

'Het is mogelijk, maar niet waarschijnlijk. Trouwens, mijn man heeft liever dat ze wèl iets met elkaar te maken hebben. Vanwege het aanzien van de Jouberts. Als zou blijken dat de Jouberts uit de Joberts stammen, dan zitten we helemaal mooi!' Ze lacht met zelfspot. 'Ik doe dus hard m'n best om zó uit te komen, dat begrijpt u wel. Maar hij vindt het ook wel leuk, hoor, dat hij dezelfde naam heeft als de vroegere franse minister. Zeker nu die ook een boek heeft geschreven en een partij heeft opgericht.'

'Misschien wordt Jobert ook wel eens president van Frankrijk. Dan is het verleden dus helemaal niet meer zo belangrijk.'

'Wie weet! Waarschijnlijk hebben de beide namen toch dezelfde oorsprong: De romeinse god Jupiter, Iovis.'

‘De godheid van de studenten? *Io vivat*? Hebben ze dat lied bij u ook?’

‘Jazeker!’

‘Maar als *Iovis* mogelijk is, dan is *Job* toch ook mogelijk?! De bijbelse Job bedoel ik. Die mensen zijn toch allemaal christelijk zoals u zelf zegt? Die Hugenoten?’

‘O,’ zegt ze, ‘O, u hebt er veel gevoel voor, zie ik. Is het ook úw vak soms?’

‘Neen, ik schrijf commentaren en achtergronden op het nieuws.’

‘Journalist dus? Vandaar dat u op weg bent naar Songo?’

‘Ehhmm. Is de arme Job ook mogelijk?’

‘*Alles* is mogelijk. Zelfs het nederlandse “Govert” komt in aanmerking.’

‘Wat kiest u, de arme Job of de rijke Iovis? De rijke Iovis, natuurlijk.’

‘Ik kies niet, meneer Lopes,’ zegt ze lachend, ‘ik probeer met *wetenschappelijke* argumenten - Trouwens, ik zoek nog niet naar die allerlaatste oorsprong, gemeenschappelijk of niet, maar eerst gewoon om te kijken of er überhaupt een band tussen de twee families bestaat. Vooral omdat mijn man -’

‘Sorry,’ zeg ik, ondanks mezelf eindelijk in een lach schietend. ‘Ik vind het echt grappig allemaal. Zoiets als Bernard en Barnard. De prins der Nederlanden en uw beroemde dokter. Op die manier zijn ze ook familie want ze komen allebei voort uit een schuur. Ik bedoel *Barn*. *De schuur* waarin Barnard nu nog opereert. De *Grote Schuur*!’

Ze schaterlacht meisjesachtig en luid. Zelfs als ze haar hand voor haar mond houdt, komt ze niet tot bedaren. Voor en achter steken de mensen hun hoof den boven de leuningen uit om naar ons te kijken. Ze knikken vriendelijk omdat er plotseling zoveel plezier losbreekt in deze betrekkelijk eentonige omgeving van ronkende jetmotoren. De Japanner aan de overzij met we zij eerder geconverseerd heeft, blikt op van zijn lectuur en heft een goedkeurende hand in mijn richting. Ik wuif amicaal terug. Tranen lopen haar over de wangen van het lachen. Ze opent haar beautycase, droogt haar ogen met haar zakdoek en maakt zich, nog steeds een beetje hikkend, opnieuw op in het kleine spiegeltje van het deksel.

‘Hoe is het *mogelijk*!’ herhaalt ze enkele malen. En ík denk bij mezelf: *Je denkt zeker hoe is het mogelijk dat zo'n Neger mij op zo'n intellectuele manier aan het lachen kan maken*?! En omdat ik meen dat ze dat denkt, herhaal ik maar lustig, om haar voor straf steeds meer te laten lachen - zoals wanneer je blijft doorgaan met kietelen -, ‘Bernard, Barnard, Barn. Een logische trits. Schuur, Grote Schuur. Zullen we er een schuurder bij doen, een schuurhouder?’

‘U bent verschrikkelijk, meneer Lopes.’ Ze hikt weer.

‘Het is toch lógisch!’

‘Houdt u toch op,’ zegt ze nu luidop hoestend en proestend. ‘Houdt u asjeblieft op. De Barnards zitten allang in Zuid-Afrika. Al in de áchttiende eeuw! Het zijn Engelsen bovendien. Ze hebben niets met elkaar te maken die twee.’

‘Barnsteen,’ zeg ik, ‘barnstenen schuur. O.K.?’

Ze hikt nog na als de stewardess naar ons toekomt: ‘U hebt ineens zo'n plezier met elkaar! Ik heb dus heel goed gedaan u bijeen te brengen. Mag ik als beloning weten waar u zo'n plezier om hebt?’

Mevrouw Jobert schudt van neen, terwijl ze haar zakdoek naar haar mond brengt om niet weer in lachen uit te barsten.

‘Ik lach omdat ik u zo oneerbiedig vindt, meneer Lopes: De grote dokter en de grote prins beiden afkomstig uit de *schuur*! Dat kan toch niet?!’

De stewardess, die goed engels spreekt, begrijpt de mop meteen - zodat ik niet eens ‘Barn’ en ‘Grange’ hoef te vertalen - en vertrekt luidop lachend naar voren om het verhaal aan de steward te vertellen en misschien wel aan de hele bemanning. Uit discretie heb ik haar de variant Jobert, Joubert/Job/Iovis niet verteld, natuurlijk, maar dat is eigenlijk een beetje jammer, want het zou hebben gemaakt dat ze de trits Bernard/Barnard, Barn wellicht beter zou appreciëren. Ondertussen wordt de Japanner aan de overzij zo nieuwsgierig dat hij even overwipt, om ook de mop te horen. Hij geeft 'm dan aan zijn buurlieden door, die 'm weer verder naar voren en naar achteren brengen. Wij doen hetzelfde met de mensen voor en achter ons. Overal

in het vliegtuig komen daarna hoof den op om onze richting in te kijken, met een kleinere of grotere lach, met een goedkeurend knikje. Zoals wanneer ze elkaar het blaadje met vlieginformaties doorgeven. Een heel enkele schijnt alleen maar uit boze nieuwsgierigheid te kijken, met een gesloten gezicht van: ik-zie-niet-in-waarom-over-zoiets-oneerbiedigs-zoveel-gelachen-wordt. Maar een voor een glijden ze daarna weer weg achter hun veilige leuningen.

Ik zeg: 'De Grote Schuur heb ik eigenlijk altijd al een gekke naam gevonden voor een ziekenhuis. Wat een nám eigenlijk!'

'Ik ook,' zegt ze, weer lachend. 'Ruw en typisch zuidafrikaans, natuurlijk; typisch *Kaaps* vooral. Het was vroeger ook iets anders. Maar *Bardot* is ook zoiets geks, wist u dat?'

'Komt ze ook uit een schuur soms? *Bar* -'

'Schapenhoeder.'

We hikken weer samen.

'We zijn zó oneerbiedig,' zegt ze.

'Het is niet erg, zelfs als we állemaal uit een schuur komen.

We gaan toch weer onder de grond? Bernard en Barnard ook. Dat zullen ze veel erger vinden, denk ik. Trouwens Brigitte Bardot heeft haar eerste kritische programma voor de franse televisie ook aan de dierenmishandeling gewijd, althans voor een deel. Het is toch typerend, nietwaar: De goede schapenherderin dus!'

De stewardess komt ons vertellen, dat ze inderdaad de mop ook in de cabine heeft verteld en dat zelfs onze captain mee gelachen heeft. Dan geven we haar ook die van Brigitte Bardot, de schapenhoedster weer mee. Ze loopt heupwiegend en schetterend van de lach door het middenpad naar voren.

'Maar Barnard is toch de trots van uw land, vind ik; de enige volgens mij.'

'Misschien,' zegt ze. 'Maar ik mag hem toch niet zo erg. Hij is een echte nationalist. Wel verlichter dan de meesten, maar toch: een echte Afrikaner!'

'En uw man dan!' denk ik, maar ik zeg: 'O, ik weet van die goede dokter alleen dat hij harttransplantaties verricht en met Gina Lollobrigida een interview heeft gehad. Misschien ook een affaire, ja.'

‘Een echte Afrikaner,’ mompelt ze weer.

‘Vanwege die verhouding met Lollobrigida?

O, neen, in het algemeen.’

Dan schiet me iets te binnen, dat net zo'n grote mop is als Bernard, Barnard, Barn en dat van Jobert en Joubert, maar dat misschien ook een leuke moraal heeft. Ik zeg:

‘Vorster, uw premier heet J.B. Vorster? Waar staan die *J*. en die *B*. eigenlijk voor?’

‘Dat weet u best,’ zegt ze, ‘u bent toch journalist?’ Ze glimlacht op haar hoede en haar ogen half dicht knijpend alsof ze zich voorneemt zich niet meer zo gauw in een oneerbiedigheid te laten betrekken. *Je weet het met Negers tenslotte nooit*!

‘O.K.,’ zeg ik gewillig, ‘Johannes en Balthasar. Is dat zo?’

‘Ehmm,’ knikt ze, nog steeds heel alert.

‘Maar de laatste tijd merk je niet veel van die B.,’ zeg ik.

‘Het is steeds maar *Johannes* Vorster. In engelse kranten, helemaal. Daarin lees je alleen maar *John* Vorster. Weet u soms hoe dat komt?’

Ze werpt haar mooie hoofdje nadenkend achterover terwijl de hofmeester omroept dat we Freetown naderen en de gebruikelijke aanwijzingen geeft voor het landen: Sigaretten uit, riemen vastmaken. Het wordt weer een korte tussenlanding van een half uur.

Ze houdt op met na te denken om onhandig en paniekerig haar riemen om te doen. Ik help haar deze keer, terwijl ik mijn vraag herhaal.

Ze zegt: ‘Ja, ja, ja, nu u het zegt, het valt me inderdaad wel op.’

‘Men zegt dat hij aan journalisten gewoon de opdracht heeft gegeven hem alleen maar J. Vorster te noemen, Johannes of John, maar in ieder geval niet Johannes *Balthasar* Vorster. Is dat waar?’

‘Dat zou ik echt niet weten. Maar hij is tot alles in staat, ja. Al zie ik werkelijk geen reden -’

‘U kent het verhaal van Job, dus u kent waarschijnlijk ook het verhaal van de drie koningen uit het oosten die het kindje Jezus gingen aanbidden omdat ze daar in het oosten waar ze zich bevonden een ster hadden gezien.’

‘Ja,’ zegt ze, ‘ik ben erg bijbelvast, al zeg ik het zelf, ik ben namelijk als Jehovagetuige opgevoed.’

‘Bent u het nog steeds?’

‘Neen. Mijn ouders wel. Het is de passie van mijn vader. Wat is er met die drie koningen aan de hand en wat hebben ze met Vorster te maken? Of: hij met hen, natuurlijk, Hij is later!’

We worden steeds meer onverstaanbaar voor elkaar omdat ons vliegtuig remt om te landen en meer lawaai maakt dan anders. Maar ze kan haar nieuwsgierigheid niet bedwingen en schreeuwt tegen het lawaai van jetmotoren in, in mijn oren: ‘WAT HEEFT VORSTER MET HEN TE MAKEN?’ Ik schreeuw terug: ‘ZE HETEN CASPAR, BALTHASAR EN MELCHIOR!’ Maar het gáát werkelijk niet zo, met al dat lawaai, en we wachten tot het landen voorbij is en het vliegtuig vóór het stationsgebouw van Freetown tot stilstand is getaxied.

‘Ik verstond het ineens niet meer,’ zegt ze. ‘Wat zei u het laatst?’

‘De namen van die drie koningen.’

‘O ja, Balthasar, Caspar en Melchior. Wat is daarmee?’

‘Balthasar,’ zeg ik, ‘hij is de grote schuldige in deze. Hij was zwart. Dat weet u toch?!’

Ze kijkt me letterlijk met open mond aan. Daarna brengt ze haar hand met de ruisende armbanden langzaam naar haar lippen. Na een tijd zegt ze: ‘Hoe-is-het-mogelijk! Hoe-is-het-mogelijk! Hoe-is-het-MOGELIJK.’

Ik zeg: ‘Ja, pech voor Vorster! Grappig hé.’

‘Neen, *niet* grappig. Bizar. Erg bizar. Ik bedoel, daar zitten ze dan met hun Gam-theorie. U weet dat ook dat bijbels verhaal gebruikt wordt door de nationalisten om de apartheid te argumenteren?’

Ik knik. Ze zegt weer: ‘De Jehovagetuigen wijzen er tenminste onder andere ook op, dat een van de eersten aan wie de apostelen het evangelie gebracht hebben, een Ethiopiër was.’ Ze lacht. ‘Ik weet het nog allemaal best, zoals u ziet. Maar niemand vestigt eigenlijk de aandacht op het verhaal van de drie koningen, van wie een zwart is. Jammer!’

De Japanner van de overzij komt tot afscheid een hand geven. Hij bedankt ons uitvoerig omdat we voor zoveel plezier tijdens de reis hebben gezorgd. Een paar andere

passagiers volgen zijn voorbeeld. Anderen, die dit zien, maar die moeilijk nog bij ons kunnen komen, knikken met spijt. We zijn een beetje een bekendheid geworden, zo niet een beroemdheid. In een vliegtuig is ieders hand gauw gevuld.

Ze zegt ernstig: ‘Vorster zal wel een verschrikkelijke hekel hebben aan zijn ouders, dat ze 'm dát gelapt hebben. Maar ze wisten toen misschien nog niet dat hij - tja, is het echt wáár wat u zegt, dat hij journalisten heeft verboden hem nog langer Balthasar te noemen? Ik moet dit echt onthouden,’ voegt ze eraan toe, terwijl ze in haar notitieboek aantekeningen maakt. ‘Ik heb er geen woorden voor!’

‘Eerlijk gezegd niet. Ik heb gewoon ergens gelezen dat hij een voorkeur heeft voor Johannes en John. Ik ben er op gaan letten en het klopt wel. In ieder geval heet hij naar die zwarte koning. Of hij het leuk vindt of niet. Het is logisch aan te nemen, dat hij dat niet zo leuk zal vinden.’

‘Weet u zéker dat Bálthasar de zwarte koning was? Ik twijfel zelf toch wel een beetje nu.’

‘Het maakt niet uit wíe zwart was. Eén van hen was zwart. Ook als hij zelf niet zwart was of is, bevond of bevindt Balthasar Vorster zich voor zijn overtuiging in zeer slecht gezelschap. Het kwalijkst is het voor hem, natuurlijk als hij inderdaad zelf de zwarte koning is.’

Ze zegt: ‘Het is even bizar als wanneer je een nederduits gereformeerde Afrikaner zou tegenkomen, die *Gam* heette! Gewoon onvoorstelbaar! Maar ze zijn toch wel een beetje gek, die Afrikaners. En opportunistisch! Ze vergeten bijvoorbeeld voor het gemak, dat de eerste settlers zich gewoon vermengden met de zwarten, dat er van zoiets als een zuiver afrikaans bloed dus allang geen sprake meer is. Te beginnen bij de stichting van de Unie door van Riebeeck, want een van zijn gezaghebbers, die van Robbeneiland, was zelfs met een zwarte vrouw getrouwd; een Hottentotse. Eva! Dat vergéten ze gewoon! Ze zijn zo opportunistisch soms met hun apartheid.’

‘Mensen als Vorster moeten dus van huis uit niet eens zo fel en bewust racistisch zijn geweest, anders hadden ze hem ook een andere naam gegeven waarschijnlijk. Hij was wel

pro Duits, pro Hitler zelfs. Ze hebben hem tijdens de oorlog geïnterneerd.'

Ik denk ineens weer aan wat James Dadson vanmorgen zei: Racisme is geen ziekte maar een broodwinning! en vervolg: 'Waarschijnlijk heeft hij dat allemaal aangegrepen om er beter van te worden, om te komen waar hij nu is, zoals Hitler trouwens op soortgelijke manier ook gedaan heeft.'

'Mogelijk,' antwoordt ze nadenkend. 'De echte Afrikaner is in ieder geval erg ambitieus. Ambitieuze mensen zijn inderdaad vaak opportunistisch.' Er ontstaat nu ineens weer een stilte tussen ons, die des te pijnlijker is omdat we nu zo vlak naast elkaar zitten. En op de grond, zei ik al, is de vliegtuigsolidariteit nu eenmaal kleiner. Ik geef me ook rekenschap van het feit dat ik over anderhalf uur al in Tamina zal zijn en haar daarna waarschijnlijk nooit meer zal zien; dat het daarom geen zin heeft persoonlijker te worden dan nu het geval is. Anders zou ik nu een serie vragen op haar moeten afvuren, die zouden maken dat ze niet alleen niet meer naast me zou blijven zitten, maar misschien moeilijk zelfs in ditzelfde vliegtuig met me verder zou kunnen. Want als ze dit alles zo voortreffelijk weet: Wat doet ze dan nog langer daar in Zuid-Afrika? Wat doet een *liberaal* in Zuid-Afrika in het algemeen eigenlijk? Is dat niet tegenstrijdig? En wat doet ze bij zo'n meneer Jobert, die de hele wereld omver wil spitten om te weten te komen of hij verwant is aan iemand die op een blauwe maandag president van Zuid-Afrika is geweest of aan iemand die op een blauwe maandag president van Frankrijk wordt? Het is toch te gék! Ik kan dus eigenlijk verder alleen maar openlijk ruzie met haar maken. Maar wat voor zin heeft zelfs dat?! Over een paar uur is ze me wel weer vergeten. Ik ben in staat van oorlog met alle blanken van Zuid-Afrika en van Rhodesië, maar wat géét dat, wat veránder ik daarmee aan de situatie? Ik ben dus ten einde raad en kan alleen maar mijn mond houden. Na een tijd begint ze ongevraagd over zichzelf te vertellen.

Haar moeder komt uit Middelburg, haar vader uit Nes aan de Amstel en voor ze naar Zuid-Afrika emigreerden hebben ze lang in Gouda gewoond. Haar vader is goudsmid van beroep en heeft nu een kleine juwelierszaak in

Kaapstad. Haar familie was eerst een tijd in Pietermaritzburg, Natal, waar zij in 1947 geboren werd en is later verhuisd naar Johannesburg. Daar werkte haar vader een tijdlang als manager van een juwelierszaak, totdat hij besloot voor zichzelf te beginnen. Hij is later Zuidafrikaner geworden omdat dat voor zijn zaken voordeliger was. Een van haar broers zit daar bij de Spoorwegen en de ander in het hotelwezen. Ze vertelt uitvoerig van een caravantocht die ze met haar ouders gemaakt heeft toen ze een jaar of tien was. Dwars door de Unie, van Johannesburg, dat ze steeds 'Joburg' noemt, naar Kaapstad. Over *Bloemfontein*! Een soort predikingstocht was het van haar vader, die nog steeds fanatiek Jehovagetuige is. Zijzelf haalt haar schouders op over de godsdienst (al is ze bijbelvast) omdat er in die bijbel zoveel tegenstrijdigs staat. Dit laatste beaam ik volledig! Haar man is architect en zit in de stadsplanning en -restauratie van oude huizen. Ze heeft in Kaapstad gestudeerd maar is na haar huwelijk met haar man naar Johannesburg gegaan. Ze heeft daar aan de universiteit van Witwatersrand, een baan als assistente, speciaal belast met onderwijs en onderzoek in de geschiedenis van de eerste emigranten, de 'setlaars' zoals ze ze noemt. Haar eigen hobby is de oude bouwkunst, van de Kaapprovincie en Natal in het bijzonder. Ze gaat nu dus in Europa zes maanden aan haar proefschrift over die Setlaars werken en ondertussen, ze moet er zelf om lachen als ze het weer zegt, de kwestie Joubert-Jobert verder uitzoeken; beter gezegd, de stamboom van haar man proberen op te stellen. Ze brengt me weer aan het lachen daarna ondanks mezelf, door de mop Bernard, Barnard, Barn, met nieuwe varianten als Bern, Burns, Born en Barneveld uit te breiden.

En steeds met Bardot natuurlijk.

'Baarn,' zeg ik, bedenkend dat het koninklijk paleis Soestdijk daar vlak bij ligt. 'Dan is ook Baarneveld mogelijk,' zegt ze luid lachend.

Maar zodra we bij Balthasar komen worden we ineens weer ernstig. We blijven verder ieder met zijn eigen gedachten stil naast elkaar zitten, duidelijk verlangend dat nieuwe passagiers snel binnen komen. Dan kunnen we weer ver-

trekken. Kan iedereen gauw zijns weegs gaan. Tenminste, dat begin ík toch alsmaar te hopen.

8

Je hebt elkaar niets meer te zeggen, heet zo'n situatie. Je hebt samen gelachen, gedanst en gepaard, nu is het voorbij. Je moet je broek maar optrekken en weer weggaan. Snel, anders vaart het schip weg zonder jou. Dat lachen van ons daarboven? Dat was toch niet anders dan een wanhopige paring onder dreiging van gevaar? Zoals je naar een hoer stapt onder dreiging van gevaar. Gevaar van eenzaamheid. Niet te verdragen eenzaamheid, wat je soms toch ook kan overvallen, al ben je erin opgevoed, en er hard door geworden. O, dat zijn zeer noodzakelijke wezens; hoeren. Ze vangen de gebreken van het menselijke verkeer op, zoals vuilnisbakken en wc-potten het menselijk vuil. Maar blijf nooit te lang bij dezelfde. En betaal altijd! Die ene keer dat ze zegt: 'Ach, laat maar, je komt toch binnenkort weer terug?' die ene keer ben je in nog groter gevaar. Want daarna vraagt ze je om je vrienden van het schip ook mee te nemen. Dat is toch een kleine moeite, nietwaar? Als je toch accepteert, dat ze met allerlei mannen gaat, waarom dan niet ook jóuw vrienden! 'Ach, laat maar, neem je vrienden maar mee.' *Dan ben je een pooier*! Schoonhouder van de menselijke asbakken. '*Que mi amor se acaba, que poquito a poco, se queda sin luuuz*.' Heel Zuid-Amerika zingt ervan, elke bolero die je danst spreekt erover: op deze en deze manier is het licht van onze liefde uitgegaan! Heel de rest van de wereld ook. Er zijn meer liedjes over '*Je hebt elkaar niets meer te zeggen*' dan hoe mooi het aan het begin wel was.

Ik heb geen hekel aan haar. Ik vraag me alleen maar af, hoe ík met haar inzicht in de situatie van haar land, in wat ze noemt het opportunisme van de Afrikaners, daar zou kunnen blijven wonen. Kun je zeggen dat ze gedwongen wordt? Er zijn miljoenen mensen op aarde, die best volgens hun inzichten zouden kunnen handelen als ze maar in staat waren hun omgeving verdriet aan te doen. Hun vader en moeder, broers en zusters, ooms en tantes. 'Moeder is al zo oud,' zeggen ze, 'en ze is ook zo ziekelijk.' Of

vader dit en vader dat. Ze maken zichzelf wijs, dat ze barmhartig zijn. Ze nestelen zich achter een soort barricade om te wachten, totdat die lieverds van hen in alle rust ontslapen zijn om dan aan de slag te gaan om de wereld te verbeteren. Hier ben ik. Moeder is net goddank overleden. Nu kan ik eindelijk met jullie meedoen!' Dan heb ik liever die grote groep die uit concrete materiële belangen haar mond houdt: 'Als ik dat schrijf, word ik ontslagen; als ik dit en dit zeg, lig ik eruit; als ik me zo voordoe, word ik niet aangenomen; word ik overgeplaatst; als ik hem een grote mond geef, krijg ik geen opslag; als ik me niet kleed zoals het hoort, krijg ik geen promotie; als ik de deur niet voor hem openhoud ook niet.' Daar heb ik meer begrip voor dan voor de zogenaamde 'spaarders'. Spaarders van anderen. Omdat ze je trachten te misleiden met hun zogenaamde barmhartigheid. Het gaat immers niet om het verdriet van de anderen! Het gaat om hun eigen verdriet en pijn! Alsof we niet *allemaal* liever in peis en vree met onze omgeving langs de zeekant spazieren; gezellig zondags bij onze ouders onder een boom zitten luisteren naar hun verhalen van vroeger! In die dingen had Christus zeker gelijk: Verlaat uw huis en have en volg mij. *Doe u zelf verdriet aan en volg mij*! Mensen die wel praten over vernieuwing, maar die hun omgeving geen pijn aan kunnen doen omdat dat hun zelf weer zoveel pijn bezorgt, die mensen hebben er helaas niets van begrepen. Of ze zijn opportunistisch. Als Maria: Ze willen wel een kind baren, maar hun maagdelijkheid niet verliezen. De lusten, maar niet de lasten. (Al gaat dat van die maagdelijkheid voor Afrika dus niet op!) Het gaat er juist om jezelf verdriet aan te doen. Je zelf *geweld* aan te kunnen doen desnoods. Je asociaal plezier, dat intieme genoegen van die kleine kringen die later nooit meer te vervangen zijn, toch vaarwel zeggen om een sociaal mens te worden. NU. Hoe je je hersenen ook afpijnigt om binnen de bestaande en te maken systemen de perfectste te vinden, je komt er natuurlijk nooit helemaal uit. Maar daar gaat het ook niet om. Dat is althans minder belangrijk. Het gaat om de *urgentie*! Als er iets te veranderen is, dan is dat nú te veranderen en niet over tweehonderd jaren! Niet: 'voor de komende

generaties’. Wie zijn dan die komende generaties? En als het op aarde 'n bende is, zoals nu overal toch wel een beetje, dan moeten die komenden maar liever wegblijven, nietwaar! In die val zijn de christenen met hun tweeduizend jaren lelijk gestonken. ‘We zijn op weg,’ zeggen ze altijd braaf. Ze zeilen maar voorbij als wolken. Het doet er niet toe wanneer ze aankomen. In de eeuwigheid der eeuwigheden is misschien het allerbest, want dan hoeven ze zich niet in te spannen. Dan hoeven ze zichzelf en hun omgeving ook geen *geweld* aan te doen! Als evenwijdige lijnen. Die komen in de oneindigheid ook bij elkaar, zei de wiskundeleraar vroeger. Een frater trouwens. En als dat zo is dan hebben ze beide lijnen inéén. Maar dat is niet zo. Dat heeft hun eigen Christus ook mooi gezegd. Dat is een woord dat ik goed begrijp, al is Christus wel erg duister meestal: *Wie zichzelf verliest zal het eeuwige leven winnen*! Maar de christenen zeggen van dat ‘verliezen’, dat dat waarschijnlijk een tikfout is, die in de bijbel is geslopen bij de vertaling van het Aramees naar het Grieks. (Een tikfout avant la lettre!) ‘Dat moet je niet zo opvatten, jongen,’ zeggen ze, ‘Christus wil echt niet dat je je vader en je moeder verdriet aandoet, om de simpele reden niet dat het tweede gebod - of is het een ander - luidt: Ge zult uw vader en uw moeder eren. Voilà. Ja, het is echt een fout, jongen, die bij de vertaling erin is geslopen.’ Laten we dus maar braaf gaan slapen en de eeuwigheid afwachten. Dan komt alles wel op zijn pootjes terecht. God en CIA waken wel over ons! En als je nu die Afrikanen met hun plengerij voor de voorouders neemt? Die zijn misschien nog erger dan de anderen. Plengen, morspartijen aanrichten en daarna kreperen in de mijnen van Johannesburg; als rundvee van fabriek naar slaapplaats verscheept worden en omgekeerd. Je moet speciale toestemming hebben om in de stad te overnachten, om een familielid bij je te hebben. Precies zoals tijdens de slavernij, vroeger. En aan de andere kant van de wereld, in de buurt van Bangladesh, sterven ze ook als mieren terwijl de monniken op de toppen van de bergen hasj zitten te snuiven en over de vergankelijkheid zitten te mediteren. Het enige belangrijke van het socialisme is daarom zijn *urgentie*! Daarom zouden de socialisten daar in Neder-

land ervoor moeten oppassen dat de christenen zich niet weer de hele zaak toeëigenen, met het soort samenwerking tussen socialisten en christendemocraten dat daar nu plaatsvindt. Want anders kunnen ze hun gezamenlijk programma naar het jaar vierduizend verplaatsen. Dan is het trouwens nóg niet eens gedrukt waarschijnlijk, laat staan dat het vóór het jaar vijfduizend kan worden uitgevoerd. (Tenzijl de socialisten natuurlijk de nieuwe katholieken wensen te worden!)

9

Maar wat moet ik met haar verder? Een vrouw van achtentwintig jaar - ze is binnenkort jarig -, die een beroep heeft, die alleen kan reizen, met het inzicht dat zij heeft? Ik doe haar Simenon open: ‘Maigret en de grijsaards’, maar sla het weer dicht als ik lees dat ‘die maand Maigret weer deed denken aan zijn eerste lente in Parijs’. Ik heb op het moment geen zin in zingen; noch *April in Paris*, sorry Ella, noch *April in Portugal*, sorry iedereen. Ik ga naar het toilet. Ik moet nadenken. Aan mijn werk denken. Hoe dan ook zorgen dat ik door deze dame niet tot medeplichtige gemaakt wordt. *Tot een pooier*! Als ik te zacht ben, om mezelf pijn te doen door haar hard aan te vallen, moet ik dan maar uit haar buurt zien te blijven. Iets doen. Naar Songolezen in het vliegtuig zoeken? Of naar de amerikaanse journalist? Dat laatste is een betere gedachte, want Songolezen zullen er in dit vliegtuig wel niet zitten; als ze medestanders van Wawili zijn hebben ze daar op dit moment zeker niets te zoeken. Ook in het andere geval zullen ze liever willen wachten totdat de situatie eerst helemaal in het voordeel van Bakari is verkeerd. Mensen zíjn zo. Maar toch, als ik niet al mijn tijd aan haar had besteed, had ik kunnen proberen iets meer van de passagiers te weten te komen.

In het middenpad kom ik haar tegen. Opgemaakt als voor een feest.

‘O, gaat u ook?’ vraagt ze.

‘Ja. Even opfrissen.’

‘Jammer dat u zo dadelijk uitstapt. Ik vind het zo leuk met u te praten. U bent zo intelligent. U doet me over allerlei dingen dieper nadenken.’

‘Jammer, maar er is niets aan te doen.’

De nieuwe passagiers beginnen binnen te komen.

‘Ik ga gauw,’ zegt ze, ‘anders nemen ze onze plaatsen nog in.’

Ik loop zonder iets te zeggen door naar achteren met het panische gevoel dat ik de grootste lafbek onder de zon ben. Het is druk vóór het toilet, maar dat vind ik juist fijn, omdat ik nu tenminste een excuus heb om langer weg te blijven.

Het vliegtuig raakt helemaal niet vol nu. Een groot aantal van de in Lagos aan boord gekomen passagiers is immers al eerder uitgestapt. Ik verwacht wel dat het in Tamina storm zal lopen. Veel Europeanen vermoedelijk. Die plegen 'm naar hun diverse moederlanden te smeren, zodra ook de geringste kreukels dreigen te komen in hun ongestoorde afrikaanse bestaan. Het is hoe dan ook geheel overbodig om op dít moment aan te bieden op plaatsen te passen. Open plaatsen zat! Ik profiteer daarvan als we vertrekken door niet terug te gaan voor de start. Ik accommodeer me maar zolang in een van de lege stoelen dicht bij de toiletcabine. Helaas zal het niet mogelijk zijn daar zomaar de rest van de reis ook te blijven.

10

Onder de nieuwe passagiers die we in Freetown hebben ingeladen, bevinden zich een twintigtal mensen, die samen een balletgroep vormen. The Freetown Ballet. De stewardess vertelt het me maar het staat ook in grote letters te lezen op de handkoffertjes van enkelen van hen. De groep bestaat ongeveer voor de helft uit mannen en voor de helft uit vrouwen. Ze zitten ruim bij elkaar, een vijfentwintig meter vóór mijn rij, tegen de fourageringsruimte aan. Ze amuseren zich best. Nu het vliegtuig op hoogte is gekomen, halen ze uit hun handkoffertjes flessen drank tevoorschijn, die ze met enige luidruchtigheid aan elkaar doorgeven. Er ontstaat daarover onenigheid tussen hen en het cabinepersoneel. Begrijpelijk want als passagiers hun eigen flessen mee aan boord nemen, verkopen de stewardess en de steward niets van hun volgeladen wagentje. Maar de leden van de balletgroep maken op luidruchtige wijze duidelijk, dat ze

in contant geld voor hun tickets hebben betaald. Ze vinden dat ze daardoor het recht hebben uit hun eigen flessen te drinken en punt! Je kunt ze geen ongelijk geven, nietwaar? Ik vind zelfs dat Air Afrique blij mag zijn dat ze alleen drínken, en het niet ook nog eens nodig vinden voor hun voorouders te pléngen, zoals je van leden van een afrikaanse balletgroep zeker zou verwachten. Ze winnen hun pleidooi. Daarna halen ze kleine, lieflijke tokkelinstrumenten te voorschijn, waarmee ze muziek beginnen te maken. Zo nu en dan zetten de vrouwen met hoge schelle stemmen een lied in, waarna soms, na enige tijd, de hele groep invalt. De andere passagiers richten zich aan alle kanten van achter hun leuningen op, om naar ze te kijken, en knikken goedgunstig. Het cabinepersoneel doet weer een zwakke poging hun muziek te verbieden, maar ze storen zich daar helemaal niet aan; gesteund als zij zich al gauw weten door de rest van het vliegtuig. Als er dus tussen Freetown en Tamina iets mis gaat, worden we met muziek begraven. Gratis. Dat is toch een aanlokkelijker vooruitzicht dan het geluid van knorrende jetmotoren. Ik zal me dadelijk in hun midden begeven! Ondanks het feit dat de grens van Songo en Sierra Leone voornamelijk uit dichte regenwouden bestaat, is het natuurlijk mogelijk dat de leden van de balletgroep over verser nieuws beschikken dan ik. Bovendien heb ik dan eindelijk een goed excuus om me verder van mevrouw Jobert te distantiëren. Ook letterlijk dus.

Als ik weer uit het toilet kom, staat de grote amerikaanse journalist bij hen. Hij leunt tegen een stoel en tokkelt met de vingers van beide handen op een minuscule, afrikaanse silofoon van zo'n twintig centimeter. Er wordt vrolijk gelachen daar. Ze hebben uitbundig plezier om zijn onhandigheid met het instrumentje en hij even uitbundig om zichzelf. Daarna neemt één van de groep het over en demonstreert met een zoetvloeiende melodie hoe het instrument bespeeld moet worden. ‘Die viezerik!’ denk ik bij mezelf. Zo ongeveer was ik namelijk zelf ook van plan het aan te leggen! Je kunt zien dat hij zich daar volledig inburgert. Ik zie dus maar af van mijn voornemen. Nu hij toch al met ze bezig is, hoef ik niet meer. Tamina is bovendien al vlakbij. Terwijl ik weer naar mijn plaats toeloop, staat

vanuit hun midden een pracht van een specimen zwarte vrouw op, die daarna mijn richting in naar het toilet komt gelopen. Ze heeft een lange lichtblauwe afrikaanse rok aan met een zich in meerdere punten vertakkende hoofddoek, en kralen om haar slanke hals. Ik wacht totdat ze mij in het middenpad met een leuke glimlach passeert en ga daarna pas zitten.

'Ze is inderdaad mooi,' zegt mevrouw Jobert, omdat ik met opzet de mooie Afrikaanse blijf naogen totdat ze het toilet binnengaat.

Ze zit nog steeds op de middelste van de drie stoelen.

'Afrikaanse vrouwen zijn vaak heel mooi,' voegt ze er peinzend aan toe. Om iets op te merken, zeg ik, dat zij zelf ook een aantrekkelijke vrouw is.

'U zegt het zomaar,' zegt ze. 'Ik heb de indruk dat u spijt heeft dat ik hier zit. U had die mooie dame anders kunnen uitnodigen. Hébt u spijt?'

'Nnnnnn.'

'U bent stil? Ik vind het jammer dat u straks weggaat. Echt.'

'Dat hebt u net al gezegd. Ik geloof u.'

'Kan ik niet met u mee,' zegt ze speels. 'Echt niet?'

'U bent toch vrij,' antwoord ik, waarna ze een tijdje zwijgt.

'U hebt me nog helemaal niets over u zelf verteld,' begint ze daarna weer, 'helemaal niets. En u gaat zó weg. Bent u getrouwd? Hebt u kinderen?'

Ik schud van neen.

'Een vriendin ook niet? Een vaste vriendin bedoel ik? Ach, laat maar. Ik ben eigenlijk veel te nieuwsgierig ook, niet?'

Ik schud weer van neen.

'Gaat u ooit naar Curaçao terug?' Ze voegt er gauw en lachend aan toe: 'Dan heb ik een pied à terre als ik er ooit heen ga. Voor de Jouberts!'

'Ik weet het niet. Na Tamina ga ik naar Mali. Dan ga ik ooit eens weer naar Lagos voor het uitgestelde festival van de Zwarte Cultuur. In 1977 ga ik naar Kenya, omdat ze dan daar het begin van de Mau-Mau herdenken. Ze spreken er nu al over. Dat is alles wat ik van mezelf weet op dit moment. En dat ik dit werk net zo goed voor een antilliaanse krant zou willen doen, als ze dat konden betalen.

Dat kunnen ze niet. Nóg niet tenminste, daarom draai ik voorlopig nog om Nederland.'

'Aha, als een wereldburger!'

'Voortdurend gehinderd door grenscontroles. Hebt ú kinderen?'

'Neen, goddank niet. Ik wil eerst nog wat dóen. Ze zijn wel belangrijk, natuurlijk, kinderen, maar je zit dan wel ook meteen goed vast!'

Als de mooie afrikaanse danseres van het toilet naar haar plaats terugloopt, vestig ik mijn aandacht weer heel nadrukkelijkt op haar slanke figuur. Ze raakt in gesprek met de amerikaanse journalist die in de groep nog steeds 'popu' staat te doen, zoals de Surinamers zeggen. Hij schijnt haar ergens toe uit te nodigen. Zij slaat dat af en wil gaan zitten, maar haar kameraden moedigen haar luidruchtig aan. Zij stemt tenslotte toch toe en loopt met hem naar de eerste klas sectie. 'Die viezerik,' denk ik weer, en door dit alles extra geprikkeld, zeg ik tegen haar:

'In uw land zou dit niet kunnen, nietwaar?'

Ze weet meteen wat ik bedoel.

'Ik hoopte dat u er niet over zou beginnen,' zegt ze.

'Het zou niet eerlijk zijn geweest tegenover u, want ik heb er de hele tijd aan zitten denken.'

'Ik vind het heerlijk met u te praten. Ik wou dat u nog niet wegging of dat ik met u meekon. Het is niet te geloven dat ik u straks nooit meer zal zien.'

'Wie weet. Wie weet zelfs in Zuid-Afrika. Als het daar ooit anders wordt tenminste.'

'Ik vind het vreselijk. Vooral nu ik u heb leren kennen. Werkelijk! Maar zullen we er nu even niet over praten. Ik zal u daarover schrijven. Hoe heet uw krant eigenlijk?'

'*Nieuw Nederland*.'

'Nieuw Nederland? Heeft het met de vroegere nederlandse kolonie te maken?'

'Neen, ze komen voort uit het verzet.'

'Zijn ze pro amerikaans?'

'Neen.'

'Communistisch?'

'Neen, tussenin, zoals alles in Nederland.'

'Ik vraag het omdat ik uw krant niet ken, en communis-

tische kranten bij ons niet binnen komen. We krijgen wel *De Telegraaf, Elsevier* enz. Het is echt een heel nieuwe ervaring met u zo te praten. In deze uren ben ik een beetje een ander mens aan het worden.'

Ik kijk haar met openlijke spot aan.

'Heus,' zegt ze, 'u zult het niet willen geloven. Maar het is echt waar! Ik hoop dat u in Tamina niets overkomt. Bent u niet bang?'

'Alleen om onbekende mensen te fotograferen.'

'Waarom?'

'Omdat ik bang ben dat ze boos worden, terwijl ik ze bij voorbaat gelijk geef als ze dat doen. Je steelt iets van hen. Maar het móet natuurlijk.'

'Ik zou het echt leuk vinden contact met u te houden. Misschien kan ik u opzoeken als ik in Nederland ben? Mag ik uw adres?'

Ze noteert mijn adres in haar notitieboek en ik zet het adres in München, waar ze zegt de komende drie maanden te zullen zijn, op mijn tape. Ze zegt kwasi geshockeerd: 'Hebt u heel ons gesprek opgenomen?'

'Neen. Het betoog over uw stamboom onthoud ik zo ook wel.'

Ze denkt even na en zegt dan:

'U kunt ook naar de universiteit schrijven. Gewoon Universiteit van Witwatersrand. Met mijn naam, dan komt het altijd aan. Dat is ook beter.'

'Dan je huisadres,' denk ik, maar ik zeg niets meer. Ik haal mijn schoudertas uit het rek en steek een nieuwe cassette in mijn apparaatje. Ze vraagt mij het te mogen bekijken en speelt er even mee, het om en om draaiend in haar smalle hand met lange vingers en roodgelakte nagels. Ze is er enthousiast over; zoals de meesten die het zien overigens. We zijn nog met het ding bezig als de steward aankondigt dat we gaan landen. De landingslichten gaan daarna weer aan: 'Verboden te roken. Riemen vastmaken.' Ik begin mijn douaneformulier voor Songo in te vullen, een karweitje dat ik altijd pas op het laatste nippertje doe, omdat ik vind dat het eerst min of meer moet vaststaan dat je ergens aankomt, voor je allerlei formuliertjes gaat zitten invullen. We vliegen over de

donkergroene mangrovebossen van de kust naar het hogere plateau waarop Tamina's vliegveld ligt.

Ze begint weer te friemelen met haar riemen, terwijl ze mij ook zoveel vragen tegelijk stelt, dat ik me moeilijk op het invullen van het formulier kan concentreren, te meer omdat het vliegtuig al begint te remmen en het zoemende lawaai van de jetmotoren aangroeit.

'Zult u me antwoorden als ik u schrijf? Ik begrijp dat u het druk hebt. Maar ik zou het zo leuk vinden als u me schreef. Als we elkaar weer eens konden ontmoeten? Wanneer bent u weer in Nederland? Misschien -'

Ze wordt onderbroken door het bericht van onze captain dat hevige rellen zijn uitgebroken in Tamina! We landen alleen om bij te tanken. Niemand mag aan land! *Het vliegtuig wordt weer gesloten*!

Ze grijpt mijn hand vast, terwijl ik mijn landingsriemen aangesp.

'Fantastisch!' roept ze uit.

'Fantastisch?' vraag ik geïrriteerd.

'Sorry voor u, meneer Lopes,' roept ze in de nu oorverdovende opwinding van het landen. Ze blijft daarna luidop - maar door het lawaai onhoorbaar - lachen totdat we op de grond zijn.

'U kúnt niet weg! Dat bedoel ik,' zegt ze dan. 'Neem me niet kwalijk. Het is zo egoïstisch van mij. Maar ik kan er werkelijk niets aan doen.' Ze stoort zich niet aan mijn ongelovige blik. Ze blijft mij maar uitlachen of tegen mij lachen, ik weet het niet precies. Een hele tijd later pas brengt ze haar slanke vingers naar haar mond.

V De strijd om orchideeën

We taxiën naar het roodgeverfde, langwerpige stationsgebouw van Tamina, terwijl zij haar lachen probeert te bedwingen. Het gebouw heeft twee verdiepingen met aan het rechteruiteinde de trechtervormige controlekamer van groenachtig glas. Ik zie geen andere verkeersvliegtuigen, maar wel een aantal militaire op de buitenste baan achter elkaar. Klaar om op te stijgen.

Midden op het hoofdgebouw, in grote, rode letters: TAMINA, en van de twee vlaggestokken aan elk uiteinde wappert de vlag van Songo: Groen, bruin en blauw, in horizontale banen.

De lucht blauw, wolkenloos en de middagzon, het is één uur in de middag, glinstert op de dikke, rode laag laterietstof, die op het mooi geasfalteerde vliegveld ligt. Je zou bij een zo vredige aanblik kunnen gaan twijfelen aan het bericht van onze captain, ware het niet dat de normale bedrijvigheid, die zelfs op afrikaanse vliegvelden in de middagzon pleegt te heersen, nu volkomen ontbreekt, en ware het ook niet dat voor het hele stationsgebouw een rij militairen staat; in groene battledress, met helm op en met machinepistolen gewapend.

Al vóór de landingslichten gedoofd zijn sta ik op.

‘Gaat u tóch?!’ vraagt ze. Ze is weer serieus. ‘Ik was daarnet een beetje zenuwachtig,’ zegt ze verontschuldigend.

‘Ik moet iets verzinnen.’ Ik loop naar de cabine en kom in het middenpad de stewardess tegen. Zij beweert dat het echt zinloos is om bij onze captain te proberen iets gedaan te krijgen, maar ik ga toch.

Voor de cabine hebben zich al andere teleurgestelden geposteerd. Er zijn dus toch passagiers voor Songo! Een Japanner, twee Fransen, de Amerikaan, en ik. De Amerikaan protesteert het heftigst van ons vijven; tegen de boordwerktuigkundige eerst, omdat die het dichtste bij zit, terwijl onze captain en de tweede piloot bovendien nog bezig zijn de machine te parkeren. Hij is een en al opwinding, en veel te groot voor de kleine opening waarin hij met z'n basstem staat te argumenteren. Hij wenst dat er meteen een

boodschap voor hem gestuurd wordt naar zijn ambassade in Tamina. De boordwerktuigkundige vraagt om op de captain te wachten en negeert z'n protest verder lakoniek. Als het vliegtuig helemaal stilstaat, neemt de engelse captain zijn koptelefoons af en legt het allemaal nog eens uit: ‘Er is rotzooi in de stad. Dat is alles wat ik weet en dat ik niemand aan land mag laten. Het moet begonnen zijn vlak nadat we Freetown verlieten, want dat is de laatste keer dat ik contact met ze heb gehad. Halverwege heb ik het wel weer geprobeerd, maar toen waren ze er al niet. Ik was kwaad en dacht dat iemand zijn werk slecht deed; hier vlak bij kreeg ik weer contact en hoorde het nieuws dat ik u al verteld heb. Meer weet ik ook niet. U kunt proberen aan land te gaan, als u wilt, maar dan op uw eigen risico. Ik ben allang blij dat ik mag bijtanken.’

Vóór is ondertussen een trap bevestigd en zodra de deur open is, komt een officier binnen. Het is een majoor van de songolese luchtmacht. Het blijkt dat hij het vliegtuig wil doorzoeken. De passagiers moeten dus toch uitstappen, al mogen ze het vliegveld niet af. Ik stap op de man af en zeg dat ik journalist ben, toon hem mijn visum, maar hij besteedt geen enkele aandacht aan me. Hetzelfde gebeurt met de Amerikaan. Hij roept daarna in de microfoon in het frans, dat hij het vliegtuig wil onderzoeken; dat er een noodtoestand is in Songo en dat de passagiers het vliegtuig moeten verlaten maar dat niemand het stationsgebouw in mag. ‘Loopt u maar een beetje rond op het vliegveld.’ Er ontstaat een geroezemoes als het slecht begrepen bericht wordt doorgegeven en enkele vrouwen protesteren fel tegen dit ongemak, waarop de majoor luid zegt dat dit de uitdrukkelijke voorwaarde was waarop hij het vliegtuig heeft laten landen en dat onze captain met deze voorwaarde akkoord is gegaan. Onze captain vraagt daarna strenger om de aanwijzingen van de majoor op te volgen. Even later voegt hij er aan toe dat moeders met kleine kinderen en baby's in het vliegtuig mogen blijven. De mannen van de balletgroep, die zoetjesaan ver boven hun theewater zijn, protesteren luidruchtig, waarop de geïrriteerde majoor met dreigende stem om stilte verzoekt. Maar van de stilte vol verwachting die dan ontstaat maakt hij geen gebruik. De mannen van

de balletgroep beginnen luidop en een tikje lallerig te zingen.

De majoor stapt uit. Ik ga hem achterna, gevolgd door de Amerikaan. De Japanner en de twee Fransmannen geven het op. Zij gaan maar mee naar Parijs - op kosten van Air Afrique overigens - in afwachting van betere tijden. Hij voegt zich bij een stuk of tien soldaten die staan te wachten totdat de passagiers zijn uitgestapt, om het vliegtuig binnen te gaan.

Een ander groepje heeft ondertussen al de ladingsruimten van het vliegtuig opengemaakt, de trap neergelaten en is begonnen de koffers eruit te halen. Ik vraag me af, wat ze in siaieesnaam daar hopen te vinden! We staan een honderd meter van het stationsgebouw en de lange rij militairen vandaan, die voor mij des te dreigender zijn, omdat ik niet zo duidelijk kan zien wat zij doen, en dus moet aannemen dat zij ook niet zo duidelijk ónze bewegingen kunnen nagaan van zo'n afstand. Dat is allemaal heel gevaarlijk. Een schandelijke zaak, dat mensen zomaar hun vinger om de trekker van een schiettuig mogen houden, dat bij het minste geringste kogels als rozijnen kan doen rondspatten. Voor wat dat betreft had Afrika beter rustig in de tijd van pijl en boog en lansen kunnen blijven, zoals in de Tarzanfilms. Want daarmee kun je, zelfs als ze vergiftig zijn, maar één mensenleven per keer nemen, en je moet tenslotte goed mikken, wat met zo'n machinepistool nauwelijks hoeft. Je knalt er maar wat aan!

Ik vraag de majoor om tenminste te mogen bellen in het stationsgebouw, maar hij zegt slordig:

'We zullen zien', terwijl hij zeer streng het uitstappen van de circa honderd passagiers blijft gadeslaan. Ik denk bij mezelf dat het allemaal sneller en gemakkelijker zou gaan als hij ook achter een landingstrap liet aanrijden, maar ik zeg maar niets.

De Amerikaan komt naar me toe en stelt zich voor. Jeffry Clayton. Hij heeft grote oren en een rood gezicht. 'Wat hebt u hem gevraagd?' zegt hij.

'Of ik mag bellen.'

'Wat zei hij?'

'*Geduld is een schone zaak*.'

‘Zei hij dat?’

‘Neen, dat zeg ik. Geleerd van een douanier in Ikejo, Lagos.’

‘Wat zoeken ze precies,’ zegt hij, zonder op 't andere in te gaan. ‘Weet ú dat? Ik weet het niet.’

‘Ik weet het ook niet.’

‘Neem me niet kwalijk. Mijn frans is niet best. Ik zou ook graag willen bellen. Kunt u het ook voor mij vragen? Bent u journalist?’

‘O.K.,’ zeg ik, mezelf een sukkel vindend, dat ik hem dat van Lagos niet inpeper.

Mevrouw Jobert is bij de laatsten die het vliegtuig uitkomen. Ze heeft haar jasje achtergelaten en heeft nu een zonnebril op. Ze ziet er stralend uit daarbovenaan op die landingstrap. Ik voel zelfs een siddering van jaloezie; de steward loopt vlak naast haar en houdt haar bij de elleboog omdat ze van die modieuze, klompachtige schoenen met dikke, hoge hakken aan heeft. Zodra iedereen beneden is gaan de soldaten hollend naar boven. Die groep staat onder leiding van een onderofficier. De majoor blijft beneden. Ik wil naar hem toe, maar zij komt rennend op me af. Haar kletterende schoenen maken erg veel lawaai.

‘Ik dacht...?’ zegt ze.

‘Neen,’ zeg ik, ‘het is helaas nog niet gelukt. En weest u voorzichtig. Niet hard lopen, niet onverwacht bewegen.’ Ik wijs met mijn hoofd naar de soldaten vóór het stationsgebouw.

‘Goed,’ zegt ze, ‘maar wat is er aan de hand?’ Wat denken ze te vinden. En kijk, ze halen ook de koffers er uit, dat is straks niet gezegd. Worden we toch hier vastgehouden of zo?’

‘Ze zijn efficiënt,’ zeg ik, ‘dat is alles.’

‘O,’ zegt ze, ‘het maakt me zo zenuwachtig allemaal!’

Ik negeer haar om te kijken naar het onhandig gedoe van de soldaten onder het vliegtuig, die met hun wapens nog in de hand koffers op de grond leggen. De grootste dreiging gaat niet uit van hun wapens eigenlijk, maar van hun stevige bruine laarzen. Er komt een fouragewagen het veld oprijden, en een kleinere wagen, die van onder de grond

de fuel in het vliegtuig komt overladen. Het is een slordige en ook gevaarlijke bedoening hier met al deze mensen, die benzine en deze soldaten.

De meeste passagiers slenteren tot halverwege het vliegtuig en het stationsgebouw, waar ze als beduusde kinderen naar de soldaten blijven staan kijken. Dan nemen de stewardess en de steward, geholpen door een hostess van Air Afrique de meesten mee naar de neus van het vliegtuig.

'Griezelig,' zegt ze, 'ik vraag me toch af wat ze zoeken. Hebt u enig idee?'

'Een bom of zo. In vliegtuigen zoek je altijd naar bommen, nietwaar? Maar ik moet weg.'

'Komt u terug?'

'Ik hoop van niet.' Ik loop weer op de majoor toe. Mr. Clayton volgt me zwijgend.

De majoor is beleefder nu en stelt zich voor als Alfred Musa of zoiets.

'U bent journalist. En hij ook?'

Ik knik. 'En u wilt bellen? O.K. Wacht u even.'

'Ik heb een visum,' zegt Clayton.

'Wacht u even,' zegt de majoor weer nors.

Hij klimt in het vliegtuig. Daarna verschijnt onze captain boven aan de trap met de boodschap dat de koffers geopend moeten worden. De militairen, die in het vliegtuig niets gevonden hebben, drommen het vliegtuig weer uit, en gaan nu bij de volkomen onbegrijpelijke visitatie helpen. Dan komt majoor Musa terug en zegt dat we met hem mee moeten. Clayton probeert hem in slecht frans te vragen waarom we niet op eigen risico Songo binnengelaten kunnen worden, maar hij zegt kortaf dat hij Clayton niet verstaat.

'Comprends pas.'

Terwijl we naar het stationsgebouw lopen, herhaal ik de vraag.

'U bent journalisten, u moet toch weten wat een noodtoestand betekent?'

'Wat zegt hij,' vraagt Clayton.

'Neen.'

Voor hij ons door het cordon dreigende soldaten loodst, vraagt hij aan mij: 'Hebt u muntstukken voor de telefoon?'

‘Neen.’

‘Heeft hij?’

Clayton heeft ook niet.

Hij kijkt ons met zijn strakke pet bestraffend aan:

‘Hoe had u dan gedacht te bellen, heren? Voor niets soms?’

Ik vraag hem of hij voor mij kan wisselen, wat hij wonderlijk genoeg ook doet. Ik geef ook een aantal muntstukken aan Clayton. Majoor Musa stuurt twee soldaten met ons mee het gebouw binnen, terwijl hij ons luid naroept:

‘Ze hebben orders om te schieten als u gekke dingen doet. U bent gewaarschuwd.’

‘Wat zegt hij?’ vraagt Clayton.

‘Dat we geen gekke dingen moeten proberen,’ zeg ik, wijzend op de soldaten die ons bewaken.

‘Dus niet moeten proberen er vandoor te gaan,’ zegt hij lachend. ‘Ik snap het.’

Rechts in de grote hal staan vier telefooncellen, met korte kappen van elkaar gescheiden. Clayton neemt de meest rechtse van de vier, ik eerst de meest dichtbije, maar die doet het niet, en ik neem de tweede. Tot mijn geluk staat er ook een telefoonboek van Tamina, zodat ik gauw genoeg het nummer van de nederlandse ambassade kan draaien. Terwijl ik daarmee bezig ben, besef ik dat mijn kansen om Tamina binnen te komen bij ambassadeur Van Toorn wel minimaal zullen zijn. Ik herinner mij z'n laatste ingezonden stuk op een artikel van mij waarin hij mij meent te moeten corrigeren omdat ik het aantal houtzagerijen in songolese handen veel te laag zou hebben geciteerd, met volgens hem ook allerlei even nare als onjuiste dingen over de nederlandse investeringen in Songo. En ik heb daar niet eens op gereageerd!

Ik verwacht zelfs moeilijkheden om hemzelf aan de lijn te krijgen, maar het lukt tot mijn verbazing wel en de reden is, dat hij op het ogenblik volstrekt geen verbinding met Nederland kan krijgen.

‘De telefoon-, telegraaf- en telexverbindingen zijn afgesloten,’ zegt hij. ‘Het is een dolle boel hier.’

‘Gevaarlijk?’ vraag ik met een scheutje leedvermaak. (De Ambassade van Nederland ligt in het residentiële gedeelte van Tamina!)

‘Neen, niet direct goddank. De demonstratie en de rellen waren alleen in het commerciële centrum, begrijpt u. Het is wel vervelend dat ik sinds de aanslag op Wawili zulke slechte verbindingen met Holland heb.’

‘Het vliegveld is afgesloten,’ zeg ik. ‘Kunt u iets voor me doen. Zodat ik Songo binnen mag?’

‘Waar bent u eigenlijk?’

‘Op het vliegveld.’

‘En is het gesloten? Volstrekt onmogelijk! Songo wordt nu praktisch door het presidentiële leger bestuurd en daar heb ik geen contacten mee. Het bureau van buitenlandse zaken is verder ook gesloten. De minister - Enfin, ik kan echt niets voor u doen meneer Lopes. Misschien later... als het beter wordt.’

‘Wat moet ik ondertussen hier doen? En wórdt het beter?’

‘Dat is úw zaak. Het is volstrekt niet te zeggen. Er schijnen een uur geleden een heleboel mensen gedood te zijn. Het kan beter worden maar ook slechter. We hebben van hieruit geen enkele kijk op de situatie.’

‘Wawili's dood was dus niet zomaar een moord, maar het duidelijke -?’

‘Een uitgesproken en platvloerse moord, meneer Lopes. Anders niets.’

‘Maar de guerilla van Bakari dan? En deze rellen. Was het een demonstratie of zo?’

‘Het verband tussen de FLES en de moord op Wawili moet nog blijken, maar het is wel zeer waarschijnlijk, begrijpt u? De nieuwe regering heeft vanmorgen vliegtuigen tegen de rebellen ingezet. Vandaar de staking en de rellen.’

‘*Franse* vliegtuigen? U bedoelt dat de Fransen -’

‘Dat is voor úw verantwoording, meneer Lopes. Ik zeg alleen dat de regering vliegtuigen heeft ingezet tegen de rebellen.’

‘Er is een Nederlander gedood bij die aanslag. Een zekere Prior. Is het de bekende programmamaker? Hij zit tegenwoordig bij het cricketten.’

‘Ja, zeer tragisch. Het is een vrouw! *Niet* de programmamaker dus. Ja, zeer tragisch. Nota bene een vrouw die zich zeer inspande voor de mensen hier. Ze deed allerlei goed werk; zat ook bij de FAO. En nu hebben die Ieren haar in

opdracht van Bakari vermoord. Waarom, dat mag de duivel weten.'

'O ja die Ieren. Hebben ze bekend?'

'Neen, nog niet. Maar het is toch volkomen duidelijk dat zíj het gedaan hebben. Wie anders?! Zij zijn toch ook bezig zoetjesaan heel Engeland op te blazen?! U hoeft dit laatste niet op te schrijven, hoor!'

'O.K. Wat voor werk deed die mevrouw Prior precies.'

'Van alles. Ze gaf o.a. lees- en schrijfles aan volwassenen. Ze hielp de mensen op de markt; organiseerde coöperaties en zo. Een tijdlang heeft ze zelfs... Nou ja, dat is een moeilijke kwestie; een te lang verhaal voor de omstandigheden, zeg maar. Dat hoort u later vast wel. De laatste tijd was ze, dacht ik, weer op de grote vismarkt bezig. Voor de FAO, ja.'

'En ze woonde in hetzelfde hotel als de president.'

'Juist. En ze is omgekomen. Met een Amerikaanse. Barbara Owen.'

'Hoe is de positie van de andere Nederlanders. Doden?'

'Neen. Maar ik heb een oproep gericht aan onze mensen in de bossen bij Naniké en Basula zo snel mogelijk hierheen te komen. Daar vinden namelijk de hevigste sabotages van de rebellen plaats. We zijn hier ook bezig met de nieuwe regering afspraken te maken voor eventuele evacuatie, die dan vooral van de basis van de Fransen zal plaatsvinden. Als de nood aan de man komt. De songolese luchtmacht is ook niet te vertrouwen zoals u misschien weet.'

'Ik heb een visum. Als u toch mensen van de regering...'

'Ik kan wat dat betreft echt niets voor u doen, meneer Lopes. Nogmaals!'

'O.K. Hoe kwam die hollandse mevrouw in Songo. Is ze uitgezonden of zo.'

'Neen, gewoon haar dochter opzoeken. Die is hier getrouwd met een Fransman. Een functionaris van de EEG. Ja, zo'n jaar of twee geleden kwam ze. Iets minder misschien...'

'Wat deed ze in dat hotel. Waarom woonde ze niet bij haar dochter. Hoe oud is ze.'

'Weet ik allemaal niet, meneer Lopes. En ik wil u echt van dienst zijn, maar ik heb op dit moment ook andere zaken af te wikkelen zoals u wel zult begrijpen.'

‘Wat deed de president in Hotel Tamina toen hij vermoord werd?’

‘Hij is er gaan dineren of zoiets. Het is weliswaar een klein hotel, maar het heeft een aanlegsteiger en een mooi uitzicht over de rivier...’

‘Maar het was *middernacht* toen het gebeurde. Ging Wawili op dat late uur nog dineren? Zijn eigen paleis staat trouwens toch ook op een heuvel?!’

‘Dat weet ik allemaal ook niet, meneer Lopes. Maar president Wawili was erg francofiel zoals u weet. Dat late dineren hoeft geen verwondering te baren. Hij hield ervan 's avonds in zijn boot over de rivier te varen. Dat was die schoften ook bekend natuurlijk.’

‘Varen’, - ‘paren’ en ‘baren’ denk ik zomaar voor mezelf.

‘Wat denkt u van de algemene situatie nu, meneer Van Toorn. Houdt president Betò stand?’

‘Geen enkele zekerheid, meneer Lopes. Bericht u dat maar. Geen enkele zekerheid. Het presidentiële leger blijft wel trouw. Maar onderdelen van de landmacht in de bossen schijnen al naar die Bakari te zijn overgelopen. Hij is kapitein geweest in het leger en heeft grote populariteit onder de soldaten. *U* zegt dat het vliegveld bezet is. Dat hoor ik net. We moeten afwachten of dat regeringsgetrouwe soldaten zijn of niet. We moeten vooral afwachten wat de lúchtmacht doet.’

‘En de Fránsen.’

‘Ja, ook dát natuurlijk.’

Dan zegt hij geheel uit zichzelf, terwijl ik ademloos luister: ‘Ik hoop eerlijk gezegd dat de Fransen níet ingrijpen. Het betekent anders dat ze het hele woud van Songo plat gaan bombarderen, waar de rebellen zitten. Dat zou toch jammer zijn. We hebben daar juist een nieuwe kapperij geopend, met de Fransen samen. Daar is veel geld en werk in gestoken. Ja, het zou zeer jammer zijn als dat gebeurde, meneer Lopes. En heel slecht voor Songo!’

Ik denk bij mezelf: ‘De viezerik heeft liever de Chinezen dan dat het zo kostbare woud van Songo wordt platgebombardeerd.’ Terecht overigens.

‘U hebt me goed geholpen, meneer Van Toorn,’ zeg ik.

‘Jammer, dat -’

‘Om helemaal open kaart met u te spelen, meneer Lopes. President Betò heeft overal nieuwe mensen geplaatst in de twee dagen dat hij nu de regering in handen heeft. De perschef van het kabinet van Wawili is onvindbaar, ministers zijn ondergedoken, kortom, al de mensen met wie ik mijn contacten had, soms jarenlange contacten zelfs, zijn weg. Begrijpt u. Ik kan niets voor u doen. Later misschien.’

‘Het heeft dus geen zin om hier te blijven wachten?’

‘Neen, geen enkele. Later misschien.’

Ik bedank hem en leg neer. Voor zover ik diplomatieke taal versta, heeft meneer Van Toom mij duidelijk een hint willen geven. Beter gezegd, hij wil me als boodschappenjongen voor de investeerders in Holland gebruiken, omdat hij zelf op het moment geen verbindingen heeft. En de boodschap is heel eenvoudig. *Frankrijk zal in dit geschil niet ingrijpen, omdat dat inhoudt dat het kostbare woud van Songo voor een groot deel platgebombardeerd moet worden*. Daar verzetten zich de belangen van de LASOBS en haar nederlandse collega-houtexporteurs tegen. Met Wawili was het wel wat anders geweest! Die had waarschijnlijk zijn persoonlijke prestige vóór alles gezet en de Fransen gedwongen in te grijpen, zelfs als dat het bombarderen van heel Songo zou hebben betekend. Maar met Betò lopen de Fransen, zoals ik al uitgerekend heb, een grote kans hun olie aan de Amerikanen te verspelen. Met Bakari zullen ze, zowel wat hout als olie betreft, niets in de melk te brokkelen hebben. Geen hand meer, geen vinger, een vingerkóótje! Maar dat is dan toch nog altijd meer dan helemaal niets! Die paar bombardementen zijn dus eigenlijk een schijnvertoning geweest? Ze hebben pech gehad dat de bevolking van Tamina gedacht heeft, dat ze echt gingen ingrijpen, zoals in Niger in 1963; in Gabon in 1969; in Tsjaad: voortdurend! ‘Maar,’ schrijft Ruth First ergens in haar politieke studie van Afrika: The Barrel of a Gun, ‘interventie is geen plícht van de Fransen. Ze stellen zelf de criteria!’

Ik besluit maar mee te gaan naar Parijs. Een andere keuze is er niet. Ik ben al half uit de cel als ik zie dat Clayton met de hoorn van de telefoon nog aan zijn oor, een van de soldaten die ons in de gaten moeten houden, aan het wenken is. Automatisch treuzel ik. In slecht frans zegt hij tegen

deze, dat de amerikaanse ambassadeur majoor Musa wil spreken. Maar de soldaat negeert hem hooghartig. Hij begint me daarna wanhopig te roepen. Ik kom uit de cel. Hij heeft een leesbril met lichtbruine rand op, die hij afdoet om mij te vragen voor hem te vertalen. Als ik zijn boodschap voor de soldaat vertaald heb, gaat die weg, waarna de achterblijvende ons nog dreigender gaat bewaken. Ik heb tenminste de indruk dat hij norser kijkt en voel me daarom, denkend aan de handige truc die Clayton die ochtend in Lagos heeft toegepast, geroepen om hem te waarschuwen. ‘Ik zou geen gekke dingen ondernemen,’ zeg ik collegiaal, ‘deze jongens hebben echt orders hun schiettuig te gebruiken als daartoe aanleiding is, denk ik.’

‘Ben ik ook helemaal niet van plan,’ zegt hij, zeer geïrriteerd. ‘Maar ik móet hier eenvoudig doorheen! Ik ben er helemaal voor uit Nigeria gekomen.’

‘Ik ben benieuwd hoe je het nu klaarspeelt. Ik heb je vanmorgen in Lagos gezien, ja. Je had toen ook zo'n haast.’

‘Heb je me gezien? Ik wilde het vliegtuig echt niet missen.’

‘Dat vertraging had!’

‘Ironisch genoeg wel, ja. Maar dat kon ik natuurlijk niet van tevoren weten. Van welk land ben je eigenlijk? Je spreekt zo goed frans.’

‘Holland. En jij. Ik bedoel voor welke krant schrijf je? Je bènt toch journalist?’

‘Natuurlijk. Voor *Finances of Georgia*. Ken je toch niet. En jij?’

‘*Nieuw Nederland*. Kèn je toch?’

‘Neen, sorry, echt niet. Wil je me helpen als het moet? Dat frans van mij moet nodig een beurt hebben. Je ziet het zelf.’ Majoor Musa komt terug, samen met de soldaat die hem is gaan roepen.

Clayton zegt tegen mij: ‘Zeg hem dat mijn ambassadeur hem wil spreken.’ Ik vertaal en majoor Musa neemt de hoorn weer op. Ik maak me klaar om als Clayton doorgelaten wordt meteen Van Toorn weer op te bellen.

Majoor Musa maakt zich bekend en luistert eerst geduldig. Dan zegt hij dat het hem spijt, maar dat hij strikte orders heeft: Clayton kan niet doorgelaten worden! Daarna legt hij de hoorn bruusk weer neer en gaat zich met de twee soldaten onderhouden.

Clayton spreekt nu even weer met zijn ambassadeur of iemand op diens bureau en roept daarna weer naar mij: ‘Vraag hem waar zijn superieuren te vinden zijn. Kolonel n'Daye!’

Ik vraag het aan de majoor en deze antwoordt lakoniek:

‘Kolonel n'Daye was nét hier. Hij is weer weggegaan. Hij heeft zijn orders herhaald. Ik kan echt niets voor u doen.’

Als ik dat voor hem vertalen wil, schudt Clayton verslagen het hoofd:

‘Die kolonel was dus nét hier, bedoelt hij!?? Godverdomme!’ Ik knik.

De majoor loopt weer terug naar het vliegtuig, ons aan de twee soldaten overlatend. Ik hoor Clayton door de telefoon zeggen: ‘Probeer een van hun hoge pieten te pakken te krijgen. De minister of zo. Of voor mijn part die nieuwe president zelf. En neem hem dan mee hierheen. Het kan me niets ver ommen!’

Ik besluit dat ik hem verder genoeg heb geholpen en ga ook terug naar het vliegtuig. Een van de soldaten volgt mij, totdat we door de rij manschappen vóór het stationsgebouw heen zijn. Hij neemt zijn oude plaats daar in, terwijl ik majoor Musa inhaal.

Ik vraag hem of hij mij werkelijk niet naar die kolonel n'Daye kan brengen, die er ‘net’ was en die mij zeker toestemming kan geven het vliegveld te verlaten. ‘Hij kan toch nog niet zo ver zijn?!’

‘Als u niet zo nodig moest gaan bellen, had u hem hier kunnen ontmoeten. Maar nu is hij weer weg. Met de helikopter.’

‘O. Waarom hebt u hem niet gezegd dat ik zo graag naar Tamina wil?’

Hij blijft stilstaan en kijkt mij heel verontwaardigd aan. Ik zeg: ‘O.K. Ik heb het niet zó bedoeld. Ik vind het alleen maar jammer voor mezelf.’

Hij zegt dan ineens bijna vriendelijk: ‘Jullie journalisten zijn vreemde mensen. Ú wilt dat ik voor boodschappenjongen speel en uw collega houdt de hoorn van de telefoon vóór me en zegt tegen me: “U spreekt met de ambassadeur van de Verenigde Staten.” Maar in godsnaam: Hoe herken ik de stem van iemand die ik nog nooit in mijn leven ontmoet heb? Kunt ú me dat vertellen?’

De man heeft natuurlijk niet helemaal ongelijk.

Als we bij het vliegtuig zijn, zie ik dat er onder de buik van het grote zilveren reptiel nog maar twee koffers staan. Klaarblijkelijk van Clayton en van mij. Ik maak de mijne open onder het toeziend oog van een soldaat, die natuurlijk niets vindt dan een hoop kleren, wat boeken en tijdschriften. Dan gaat ook mijn koffer weer het ruim in en blijft alleen die van Clayton achter. Het is een kleine, blauwgrijze koffer, met witte randen en ronde hoeken. Ik blijf er even naar kijken, terwijl ik alsmaar aan de stunt van Clayton die ochtend op Ikejo moet denken. Hoe je het ook bekijkt: Hij kán iets in de zin hebben! Ik weet alleen niet hoe. Misschien is hij op dit moment bezig de soldaat die hem moet bewaken om te kopen. Al spreekt hij gebrekkig frans. Je koopt mensen trouwens niet om met woorden maar met biljetten! Je laat ze gewoon, zíen: Green Power!

Als ik besluit me van het een en ander te gaan vergewissen komt mevrouw Jobert op me af. Ze zegt: ‘Ik ben blij dat u er nog bent. We hebben een nieuwe passagier erbij.’

‘Wát, een nieuwe passagier?!’

‘Ja, heel keurig afgeleverd bij onze captain in hoogst eigen persoon.’

‘Erg sjiek, een vluchtende minister of zo zeker!’

‘Helemaal niet,’ zegt ze schalks, ‘een vrouw.’

‘Een *vrouw*?’

‘Dit jaar zijn vrouwen oppermachtig!’

‘Serieus,’ zeg ik, ‘wie is het. Is ze mooi? Het moet haast wel. Laten ze vrouwen er wel door? U schertst.’

‘Alweer mis. Het is een aardige, oudere dame, erg vriendelijk. Ik schat haar een jaar of vijftig, vijfenvijftig.’

‘Zo.’

‘Ze hoefde haar koffer niet eens open te maken. Die is zo de bagageruimte ingestopt. De man die haar bracht schijnt ook een erg hoge piet. Deze hier die de leiding heeft, ging meteen voor hem in de houding. Hij kwam in een helikopter.’

‘Het is een kolonel. Kolonel n'Daye.’

‘Hoe weet u dat? Iedereen sprong voor hem in de houding, ja. U was aan het bellen.’

‘Jammer, hèm had ik moeten hebben. Hij had mij zeker hier weg kunnen krijgen. Waar is die dame nu?’

‘Binnen. We hebben al wat gepraat. Ik dacht namelijk dat u het wel leuk zou vinden, als ze bij ons kwam zitten. Aangenomen tenminste dat ze u Tamina niet binnenlaten. Ik bedoel die mevrouw komt er net vandaan.’

‘Bedankt, maar -’

‘U wilt het toch nog steeds proberen...?’ zegt ze duidelijk teleurgesteld.

‘Neen, ik denk dat het er echt niet inzit. Ik ga gewoon maar mee naar Parijs en vandaar zie ik verder.’

‘Air Afrique betaalt alle ongemak, dat heeft onze captain net weer gezegd.’

‘Dat is service. De *koninklijke* luchtvaartmaatschappij krijgt werkelijk konkurrentie!’

‘Hoe bedoelt u.’

‘Laat maar.’

Het tanken is achter de rug. Stewardess, steward en captain staan boven aan de trap te wachten totdat we kunnen vertrekken; dat betekent in feite, totdat Clayton weer verschenen is. Het merendeel van de soldaten die zich in en om het vliegtuig hebben opgehouden, neemt andere posities in, niet ver van de machine. De fourageringswagen rijdt langzaam weg. Daarna wordt ook de ondergrondse fueltank gesloten. Een klein wagentje neemt de dikke slang mee.

‘O.K.,’ zegt mevrouw Jobert, ‘ik ga die dame weer gezelschap houden. Ze is een erg aardig iemand. En als ik u niet meer zie -’

‘Dan schrijf ik u in ieder geval. Ik zal niet vergeten wat u voor mij gedaan hebt. En als u ooit in Holland komt...’

Ze blijft me even aankijken, schijnt te overwegen of ze me een hand zal geven of niet; besluit dan van niet. Ik heb de indruk dat ze gelooft dat ik zeker wel mee naar Parijs zal moeten.

Ik sta daarna zwijgend naast majoor Musa, die zich ook schijnt af te vragen waar Clayton toch blijft. Volgens mij moet hij zich zoetjesaan dezelfde vragen stellen als ik mij daarnet ook gesteld heb. Ik bekijk nors Clayton's eenzame koffer onder het vliegtuig als mevrouw Jobert weer naar mij terugkeert; wijzend. ‘Kijk, hij komt er aan,’ zegt ze.

Ik draai me om en zie inderdaad de lange gestalte van Clayton door de rij van soldaten heenbreken. De soldaat die hem moest bewaken neemt weer zijn plaats in bij de andere, als ik me niet vergis naast degene die op mij lette toen ik aan het bellen was.

Clayton schijnt van ver al door te hebben dat iedereen op hem wacht en begint te hollen. Hij schijnt nu zijn koffer onder de romp van het vliegtuig ook te herkennen. Maar dan ineens staat hij stil, keert zich om en rent met grote passen weer op de linie van soldaten toe. Ik hoor de soldaten roepen en zie Clayton gebarend antwoorden - maar zijn frans is zó slecht! - terwijl hij doorloopt. Mevrouw Jobert slaakt een kreet. En dan, terwijl ik bij mezelf denk, dit is het, hij fikst het godverdomme tóch, ratelt een van die machinegeweren, met zo'n - bijna onnozel - geluid, dat je een moment zou kunnen denken aan vuurwerk. Ik geloof dat de jongeman, die hem moest bewaken, heeft geschoten, maar ik weet het niet zeker en mevrouw Jobert duwt me met een sterke, panische kracht neer. Ook de majoor laat zich vallen. Enkele seconden lang is er hevig geschreeuw in het vliegtuig. Ben ik dichter bij mijn dood? Het schijnt toch van niet voorlopig. Maar wat moet ik nu verder doen? De arm waarmee mevrouw Jobert me neerdrukt heeft, is nog steeds op mijn schouder. Als ze haar gezicht langzaam naar mij toedraait bekijk ik even gefascineerd haar kleine mond, met de dunne, licht opgemaakte, sensuele lippen. Is dit een gráp? Het lijkt op z'n minst alsof we elkaar al jaren kennen en samen een dagje uit picknicken zijn; als beminden voor mijn part, al voelt het stoffige asfalt daarvoor wel erg hard aan.

Het is geen grap, neen, en ze is erg van streek.

‘Bent u gewond?’ vraag ik.

Ze haalt haar arm langzaam van mijn schouder. Haar lange vingers strelen daarbij bijna onopzettelijk mijn hals.

‘Neen, alleen maar erg bang, geloof ik.’

Als we zien, dat majoor Musa is opgestaan en naar zijn soldaten loopt, nemen we aan dat het schieten voorgoed voorbij is en staan ook op. De passagiers verdringen zich voor de kleine vliegtuigramen, maar alleen leden van de bemanning komen naar buiten. Onze captain en de boord-

werktuigkundige maken eerst heel lakoniek een rondje om het vliegtuig om te kijken of het getroffen is. Enfin, meneer Clayton ligt bij het stationsgebouw zó onder bloed, dat je bijna niet meer zou kunnen zeggen wat zijn oorspronkelijke kleur is geweest.

'U was gewaarschuwd,' zegt de majoor Musa tegen me.

'U heeft zich aan de orders gehouden, maar híj...' Hij wijst met zoiets als minachting naar Clayton.

'Is hij dood? Wat is er precies gebeurd?' vraag ik. 'Waarom? Ze hadden hem toch met de hand kunnen tegenhouden? Het was toch niet noodzakelijk om te *schieten!*'

'Hij is helaas dood, ja. Men dacht dat hij een wapen bij zich had. Hij liep niet alleen door, toen ze hem riepen, hij stak ook een hand in zijn binnenzak.'

'Is het zo?' zeg ik, 'hebt u inderdaad al gekeken of hij een wapen bij zich had? Hij was toch zeker niet gek om in z'n eentje al uw mannen hier te lijf te gaan?!'

'Neen, dat nog niet.'

'Ik zou dat dan maar eerst doen, voor u concludeert dat hij op uw mensen wou schieten.'

Hij laat een van zijn soldaten dat onderzoeken. Deze neemt alle tijd omdat hij zijn vingers niet aan Claytons bloed wil vuil maken. Als hij zich weer neen schuddend opricht, zeg ik woedend tegen majoor Musa:

'Komt u mee.'

Ik leg m'n leven in de waagschaal, maar het kan me geen donder schelen. 'Komt u mee,' herhaal ik, als hij me onzeker blijft aankijken.

'Waar gaat u naar toe?!'

Ik loop zonder hem af te wachten het stationsgebouw binnen. De linie is volledig verbroken omdat veel soldaten Clayton's lijk willen zien. De majoor loopt achter me aan en ik ga naar de telefooncabine waar Clayton heeft staan bellen: Het ligt er inderdaad, het leren etui met zijn bril. 'Dit was het,' zeg ik tegen de majoor, en ik probeer zo ironisch te kijken als maar kan. 'Hij heeft het eenvoudig hier vergeten. Laat u het de soldaat maar zien, die hem doodgeschoten heeft!'

Hij neemt het ding zwijgend van mij aan en bekijkt het voorzichtig; zelfs een tikje wantrouwend. 'Kan iemand

werkelijk om zoiets doodgaan?!' zegt hij half tegen zichzelf. Daarna tegen mij: 'Het was zijn eigen schuld! Hij had gewoon moeten blijven staan, toen er halt geroepen werd. Die Amerikanen denken dat ze álles kunnen!'

Ik denk ineens bij mezelf, terwijl ik terugloop: 'Als er in Songo meer van deze zijn, dan voorspelt het niet veel goeds voor Betò's pro amerikaanse regime.' Ik herinner me ook Van Toorns uitspraak, 'dat veel afhangt van wat de luchtmacht doet'.

Als ik terug ben, staat mevrouw Jobert ook naar het lijk te kijken.

'Verschrikkelijk,' zegt ze, 'wat was er precies?'

'Zijn bril. Hij had zijn bril binnen laten liggen. Hij wou hem gaan halen.'

'O,' zegt ze, een hand voor haar mond slaand.

Onze captain is erg lakoniek. Als hij de versie van mevrouw Jobert en mij, majoor Musa en de soldaat zelf die geschoten heeft, gehoord heeft, komt hij snel met de majoor overeen dat het het beste is de stoffelijke resten van Clayton onder verantwoordelijkheid van de amerikaanse ambassadeur achter te laten. Hij belt deze dan op. Het blijkt evenwel dat voorlopig vanuit de ambassade zelf niet veel ondernomen kan worden, omdat de hele stad door gouvernementssoldaten is geblokkeerd, die niemand in of uit laten. Het kan dus nog een poosje duren voor de ambassadeur op het vliegveld is. 'Had hij ook al tegen Clayton gezegd,' vertelt onze gezagvoerder, die ook zegt met de ambassadeur te zijn overeengekomen, dat het lijk van Clayton onder hoede van de luchtmacht achterblijft, terwijl de koffer meegaat naar Parijs.

'Ik moet godverdomme zien dat ik zo snel mogelijk hier weg kom,' zegt hij tegen me onderweg terug naar het vliegtuig, 'het is hier onveilig als de pest!'

We laten Clayton dus over aan de luchtmacht van Songo, die hem doodgeschoten heeft - ze hebben z'n lichaam tenminste wat uit de zon gesleept - en nemen zijn koffer mee, die ironisch genoeg niet eens is opengemaakt.

Dan bedenk ik in paniek dat ik met dat al geen enkele foto heb genomen en vraag de captain nog een moment te willen wachten. Hij weigert.

‘We zijn hier al veel te lang geweest, meneer Lopes. Ik kan echt niet riskeren dat deze zenuwachtige soldaten u of mij of dit hele vliegtuig met kogels doorzeven. Het lijkt me het beste dat u maar meteen uw plaats weer opzoekt zodat we snel kunnen vertrekken!’

Het burgerpersoneel is nu haast geheel van het vliegveld verdwenen. In de controlekamer zie ik tenminste alleen maar uniformen en het zijn ook millitairen die de landingstrap weghalen.

Binnen wordt de schietpartij van alle kanten luid becommentarieerd. Degenen, die aan de rechterkant van het vliegtuig zaten, hebben het meeste gezien en vertellen de details. De mensen botsten tegen elkaar in het middenpad op zoek naar de beste vertellers. Er is dus een mengeling. van talen; europese, arabische, afrikaanse en japanse Een echte afrikaanse markt heerst hierbinnen met al dit geroep en geschreeuw. Het Freetown Ballet heeft zich geheel verenigd; degenen die tijdens de schietpartij links van het middenpad zaten, zijn nu min of meer op de schoot van hun collega's rechts gaan zitten.

Als ik mevrouw Jobert zeg dat ik bij deze groep blijf om even met de mooie danseres over Clayton te praten, antwoordt ze:

‘Natuurlijk.’ Maar ze kijkt me aan met ogen, die suggereren dat ik al deze gebeurtenissen speciaal heb besteld om van haar af te komen. Daar heeft ze nu juist volkomen ongelijk in! Ik ben best nieuwsgierig naar haar oude dame, die ondanks het verbod aan boord heeft kunnen komen. Maar ik moet ook mijn slordigheid, geen foto's van Claytons lijk te hebben genomen, proberen te compenseren door nu achter alle mogelijke informatie over hem aan te gaan. De danseres heeft nauwelijks iets van het drama gezien; het woord erover wordt gevoerd door een grote, stevige, mannelijke collega van haar, die met zware basstem bezig is de details steeds opnieuw in te vullen. Ze wil best even met me praten, ja. We lopen door de pantry naar de eerste klas cabine waar het rustiger is, omdat daar maar weinig mensen zitten. De stewardess met wie we tot Tamina heb-

ben gevlogen ligt er op drie van de rode stoelen - in de economy class zijn ze gewoon lichtblauw - bij te komen. Ze zou met een deel van de crew hier worden afgelost, maar dat is dus niet doorgegaan. Vandaar ook, dat nu een grondstewardess naar Parijs meegaat om het werk te verlichten.

De danseres heet Salide. We spreken engels. Ze zegt, dat Clayton haar eerst allerlei complimentjes maakte (waar ze als danseres aan gewend is, overigens), maar dat hij, toen ze hier zaten, alleen maar vragen over Songo heeft gesteld. Ze spreekt zacht; met langzame bewegingen van haar handen en is nog duidelijk onder de indruk van Clayton's plotselinge dood.

'Te denken dat we zonet nog hier zaten te praten. Bijna op dezelfde plaats als nu,' zegt ze. 'Ik begrijp het eigenlijk nog steeds niet.'

Ik denk bij mezelf: 'Als ik bij je ben, ben ik dichter bij m'n dood', maar zeg: 'Hij was toch journalist?'

Ze kijkt me verbaasd aan.

'Journalist? Ik dacht zakenman, toch? Hij vroeg zo over Tamina. Over de Syriërs en Libanezen, die zaken in Liberté en Auberge hebben. Ik had hem verteld dat ik Tamina goed ken. Ik heb er familie wonen. Was hij echt journalist?'

'Ja,' zeg ik, terwijl de stem van de kleine douanier in Ikejo mij opnieuw in de oren klinkt: '*Papieren*! *Papieren*!' Wat voor *papieren* had Clayton dan wel? Siaiee - papieren soms?

'Ja,' herhaal ik, 'hij was journalist voor de *Finances of Georgia*.'

'Ken ik niet.'

'Ik ook niet.'

'O,' zegt ze met een trieste glimlach, 'en hij vroeg ook zó over Betò, toen ik hem verteld had, dat ik die ontmoet heb; op het onafhankelijkheidsfeest van Opper Volta een jaar geleden. Ik zat nog in een andere groep en we hebben toen daar gedanst. Betò was er ook.'

'Vroeg hij over Bakari?'

'Wie?'

'Amadou Bakari, die de opstand in Songo leidt. U hebt toch van hem gehoord?'

‘Ja. Hij vroeg niks over hem. Hij vroeg eigenlijk alleen maar over de Syriërs en Libanezen.’

‘Over wapens?’

‘Neen, daar vroeg hij ook niet naar.’

‘Was hij eerder in Songo geweest?’

‘Nnnnnn.’

Onder andere omstandigheden was ik graag langer met haar hier blijven zitten. Maar ik moet naar mijn plaats terug. Mevrouw Jobert heeft op een symbolische manier mijn leven gered: Ik herinner me nog hoe hard ze me neerdrukte toen het schieten begon.

Als het vliegtuig weer is opgestegen bedank ik Salide en zeg, dat ze hier moet blijven zitten totdat het wat rustiger geworden is in de economy en loop zelf naar mijn plaats terug.

Het maakt geen donder uit of Clayton wel of niet journalist was. Om het simpele feit dat hij nu toch dood is. ‘Als ik bij je ben, ben ik dichter bij m'n dood.’ Dat klopt dus. Maar het moet voor hem van erg veel belang zijn geweest naar Songo te komen. Ten eerste, zijn overbodige haast in Lagos. *Hij heeft die douanier natuurlijk omgekocht*! Green Power. Dát waren z'n papieren! Welnu. Hij heeft z'n zin! Om een bril nog wel. Is het logisch te veronderstellen dat die Amerikaanse die nu dood is, ook een van de vingers van gods rechterhand was? Ik bedoel: een lid van de Siaiee, en dat Clayton haar moest komen vervangen? Hij was nooit eerder in Songo geweest; sprak slecht frans. Hij vertrok vanuit Nigeria. *Zijn standplaats natuurlijk*! Mogelijk wordt hij er ook begraven!

De oudere dame die op mijn rij aan het middenpad zit, lijkt een jaar of vijftig. Vanonder haar paarse tulband steekt grijs-wit haar, en omdat haar smal spits gezicht met kleine neus en mond er zo jeugdig uitziet ondanks wat rimpels om haar ooghoeken en op haar voorhoofd, zou je bijna kunnen vermoeden dat haar witte haar van waterstofperoxyde afkomstig is. Ze draagt een witte bril met een fijne goudkleurige rand en dunne glazen. Daarachter staan twee wakkere lichtblauwe ogen. Ze heeft een bruin man-

telpak aan en een crème kralen ketting om haar hals met een leren tas van dezelfde kleur op haar schoot; boven op haar grijze overjas. Ze is tenger en tamelijk klein. Als ze opstaat om mij door te laten, komt ze nauwelijks tot aan mijn mond. Vóór ik naar binnen schuif, zegt mevrouw Jobert:

'Dit is de mevrouw: Mevrouw Prior. Mevrouw Prior, dit is meneer Lopes.'

'Aangenaam,' zeg ik, 'mevrouw *C.H.* Prior?'

'Aangenaam, *H.C.*,' corrigeert ze, om er meteen aan toe te voegen: 'Hendrina Cornelia.'

Ik ga zitten en zeg schertsend: 'Mevrouw Prior? Maar u bent *dood*! Tenminste dat denken ze op onze ambassade in Tamina. U woonde niet bij uw dochter maar in Hotel Tamina, nietwaar?'

'Ja, de laatste tijd weer. Ik heb eerst wèl bij haar gewoond.' Ze spreekt snel, een beetje zenuwachtig. 'Heeft mevrouw Jobert u al verteld dat ik journalist ben?' vraag ik, omdat ik me geneer zomaar vragen op haar af te vuren. 'U vraagt maar,' zegt ze. 'Ze wilden u niet binnen laten, niet? Maar u boft misschien; als u denkt aan wat die arme Amerikaan is overkomen. Ik schrok me de ziel uit m'n lichaam toen ze schoten. Ik dacht eigenlijk dat ze u en mevrouw hier ook geraakt hadden. Want ik zag u plotseling niet meer. U lag ineens alle drie op de grond. U, mevrouw en die officier. Maar het is goddank toch goed af gelopen. Voor ú tenminste. Maar u bent wel geschrokken natuurlijk. Nietwaar? Ik kan me dat goed voorstellen.' Ze slaat mevrouw Jobert kalmerend op de arm. Deze kijkt me alleen maar zwijgend aan. Bij mezelf denk ik dat Clayton's dood mijn brood is, in zoverre, dat als hij niet doodgeschoten was, iedereen in het vliegtuig zich nu om mevrouw Prior zou hebben geschaard. Nu zullen ze waarschijnlijk tot Parijs over niets en niemand anders willen spreken dan over de dode Clayton en heb ik haar voor mezelf alleen. Hoe cynisch dat ook klinkt: De rekening van Ikejo is dus toch vereffend!

'Weet u mevrouw,' zeg ik, 'ik ben zo nieuwsgierig naar u; er zijn zoveel dingen die ik u zou willen vragen, dat ik eigenlijk niet goed weet waar ik moet beginnen.'

‘U gaat rustig uw gang maar, meneer Lopes,’ zegt ze zakelijk, ‘het is toch uw vak nietwaar? Daar verdient u uw brood toch mee? Dan kan ik best begrijpen dat u veel wilt vragen. Ik wil u best helpen waar dat in mijn vermogen ligt. Maar ik heb ook een heel kleine wens.’

‘En dat is?’

‘Ach, zou u het heel erg vinden mij even bij het raam te laten zitten? Al is het maar heel even! Ik vlieg zó weinig!’

‘Maar natuurlijk,’ zeg ik, ‘ik kan me dat best voorstellen.’

Mevrouw Jobert verkiest weer naar het middenpad te verhuizen. Tijdens de verhuizing bergen zij en ik mevrouw Prior's overjas op in het bagagerek. Dan zit ik tussen hen beiden in.

‘Zo,’ zegt mevrouw Prior terwijl ze haar rok glad strijkt en op haar stoel op en neer veert: ‘Nu kunt u mij alles vragen wat u wilt. Maar niet alles tegelijk natuurlijk!’

‘Móói!’ roept ze daarna, als een kind zo blij haar neus tegen het raam drukkend, ‘nergens zie je zo'n hemel. In Holland zeker niet. Het zal daar wel weer koud zijn nu. Brrr. Als ik er alleen aan dénk! Hu!’

Het reptiel heeft zich nu genesteld op de oversteekhoogte: zo'n tien kilometer boven de aarde. De hemel is inderdaad alleen maar blauw hoger op, terwijl daarbeneden voortdurend bolle wolken voorbijschuiven. Je zou zeggen, een troep rustig grazende schapen. Een troep Christenen dus. Maar dan met een hel schitterend, blikkerig licht erop - we zijn nog niet ver van de evenaar - dat nauwelijks toestaat naar buiten te kijken. De hémel inderdaad! De fraters leerden ons vroeger immers dat ‘God’ in de hemel zoveel licht afstraalt dat je geen seconde naar hem kunt blijven kijken. Vraag: Wat is dan de zin van de moeite om naar de hemel te gaan?!

Na een tijdje trekt mevrouw het metalen gordijntje voor het raam naar beneden. Door ‘God’ gedwongen zou je kunnen zeggen.

Van onze captain komt een korte speech vol ‘deelneming’ over de ons ontvallen medepassagier, waarna hij verzoekt een minuut stilte voor hem in acht te nemen. Dat lukt vrij aardig, behalve voor wat de balletgroep betreft en enkele jonge kinderen, die midden in de stilte uit het achtertoilet

komen razen alsof ze zich op een speelplaats bevinden. Hierna verontschuldigt hij zich voor het ongemak, dat wij buiten de schuld van Air Afrique hebben ondervonden. Hij benadrukt daarbij evenwel ook, dat we overigens toch nog binnen het vliegschema zitten, omdat de vijfenzeventig minuten die we in Tamina hebben gestaan, al hebben ze voor ons passagiers misschien nu extra lang geduurd, toch ongeveer de normale wachttijd in Tamina is. De vertraging die we die morgen in Lagos hebben opgelopen, was al vóór Songo ingehaald. Zijn stem is koel en rustig. 'Er is verder geen vuiltje aan de lucht,' besluit hij. En met de wens voor een *happy landing* kondigt hij het diner aan.

De purser neemt het daarna over en vertelt, dat als speciale compensatie voor alle ongemak, ook de sterke drank, waar normaal voor betaald moet worden - althans in de economy - verder vrij zal zijn. Gejuich van verschillende kanten, vooral veel van de mannelijke leden van de balletgroep. Maar Clayton wordt toch niet meteen vergeten; de passagiers blijven maar van hun plaatsen opstaan om bij degenen, die nog steeds over onvertelde details beschikken, deze zoveel mogelijk te vergaren. Een enkele werpt in het voorbijgaan vriendelijke knikjes in de richting van mevrouw Prior, en een Japanner probeert zelfs een conversatie met haar te starten, maar dat lukt niet, omdat hij zich onprettig voelt door het ongemak dat hij mevrouw Jobert daarbij bezorgt, want hij moet immers zwaar over haar heen leunen om mevrouw Prior te kunnen verstaan. Bovendien is noch zijn engels noch het hare zo vlekkeloos dat ze elkaar goed kunnen volgen. Anderen die het proberen, vergaat het evenzo en al gauw wordt het feit geaccepteerd dat er met-die-hollandse-dame-in-dat-hoekje-bij-die-Neger-alleen-maar-vriendelijk-geknikt-kan-worden. Bovendien schijnt het iedereen snel duidelijk te zijn, dat die dame-bij-die-Neger toch niet over sensationele details van de gebeurtenissen in Tamina beschikt. Als onze maaltijd is opgediend, zegt mevrouw Jobert dat mevrouw Prior's familie het zeker erg naar zal vinden, dat ze dood is. Mevrouw Prior zegt zelf, dat dat misschien niet zo hoeft te zijn: Haar familie gelooft misschien dat ze het hotel al verlaten had toen het ongeluk gebeurde. (Ze spreekt van een

ongeluk merkwaardig genoeg.) ‘Ik heb ze namelijk geschreven, dat ik naar Nederland zou komen,’ zegt ze.

Ik opper dat ze haar familie dan maar een telegram moet sturen als we in Parijs zijn. Misschien kan onze captain het nieuws ook doorgeven aan een van de franse luchthavens, zodra hij daarmee contact kan maken, zodat het in Nederland bekend wordt.

‘Ach neen,’ zegt ze haastig, ‘dat is te veel moeite allemaal. Ik stuur in Parijs wel een telegram. Als u me straks daarmee wilt helpen, want alléén zal het voor mij wel moeilijk zijn de weg te vinden op die luchthaven. En och, ik lééf toch, nietwaar? Ik ben springlevend, hoor. Mochten ze straks anders hebben gedacht, dan krijgen ze een mooie verrassing. Het smaakt wel hè? Laat u het vooral niet koud worden, meneer Lopes. En ik leef. Ja,’ herhaalt ze, ‘ik leef! Al is het leven niet gemakkelijk.’

Ik heb inderdaad een moment mijn eten verwaarloosd, omdat ik nadacht over een opening om met mijn vragen te beginnen. Nu zeg ik hoopvol:

‘Hoezo mevrouw Prior?’

Ze legt haar plastic vork en mes neer om haar bril schoon te maken. Terwijl ze daarmee bezig is, kijkt ze me doordringend aan, als een onderwijzeres die weet dat zij geduldig met haar kinderen moet omgaan omdat het immers kinderen zijn.

‘Vindt ú het leven dan gemakkelijk, meneer Lopes?’ vraagt ze terwijl ze haar bril weer opzet. ‘Ik niet, hoor. Als u alleen maar bedenkt wat we daarnet op dat vliegveld hebben meegemaakt!’

‘Ja,’ zegt mevrouw Jobert. ‘En zo ónverwacht! Het ene moment liep de man gezond en wel daar op dat vliegveld. Toen ineens...’

‘U zag het, ik niet,’ zegt mevrouw Prior, ‘ik keek op dat moment juist de andere kant uit; dáárheen! waar de militaire vliegtuigen toen stonden. U zat bovendien hier. Waar ík nu zit. U zat te wuiven, meen ik. Zoiets. Dat heb ik wel gezien!’

‘Ja, ik wuifde naar meneer Lopes hier.’

‘U bent opgestaan en naar buiten gegaan. Tóen gebeurde het! Het gebeurde dus toen u al buíten was! Neen, u zat

hier niet meer, u was al buíten, ja!'

'Ja,' zegt mevrouw Jobert, 'ik was inderdaad net bij meneer Lopes. Ik zag de soldaat eerst iets tegen hem schreeuwen, tegen de Amerikaan bedoel ik, toen zag ik hem richten; ik dacht: mijn god! die man schiet écht! Ik duwde meneer Lopes toen neer, ik dacht -'

'Een harde duw,' zeg ik, 'maar wel zéér efficient.'

We gaan op die manier een tijd door met het reconstrueren van de dood van Clayton, wat we een 'ongeluk' noemen. Het trieste is, dat naarmate Songo verder achter ons komt te liggen, de hele zaak ook een onwezenlijker voorkomen krijgt. Het wordt steeds meer alsof het niet echt is gebeurd! In deze kleine, voortrazende ruimte doen de dingen van de aarde er niet zo heel veel toe! Dat is nu eenmaal een wet. Tenminste voor de passagiers. De bemanning weet wel beter; weet bv. dat boven en beneden ons voortdurend andere vliegtuigen zich voortbewegen, in gelijke zowel als tegengestelde richting. In het algemeen: dat zonder min of meer voortdurende, aardse contacten ons betrekkelijk veilig vliegen geheel onmogelijk zou zijn. Maar wíj, wíj hebben niet anders dan hemel en geronk. Voor ons zou het net zo goed ook eeuwen zo kunnen doorgaan. Van maaltijd tot maaltijd! Dat zou misschien toch heel prettig zijn, bedenk ik, even vóór ik opnieuw een poging doe om professioneel te handelen.

'Hebt u het leuk gehad in Songo?'

'In het begin wel.'

'Later niet meer?'

'Neen, later niet meer. In het begin héél prettig zelfs.'

'Hoe hebt u het klaargespeeld op het vliegveld te komen, terwijl alles toch afgesloten was?' vraagt mevrouw Jobert.

'Kolonel n'Daye is een kennis van me. Hij heeft alles voor me geregeld.'

'Hij staat dus aan de kant van de regering?' vraag ik.

'Misschien wel, misschien niet,' zegt ze nadenkend. 'Ik wéét het niet precies. Maar u moet maar niet over hem schrijven in de krant. Ik zou hem niet in moeilijkheden willen brengen. Hij heeft me toch zó goed geholpen!'

'Er is ook een Amerikaanse omgekomen. Zij woonde ook Hotel Tamina. Hebt u haar gekend?'

De purser komt opruimen en we wachten totdat hij weg is en de tafeltjes weer zijn opgeklapt.

‘Ja,’ zegt ze, ‘vervelend allemaal!’ Ze haalt weer haar zakdoek tevoorschijn om opnieuw haar bril en ook haar ogen schoon te vegen.

‘Was ze een vriendin van de president?’ vraag ik toch maar.

Ze trekt zo verrast haar zilveren wenkbrauwen op dat ik aanneem dat mijn vraag haar een beetje shockeert.

‘Hoe heette ze?’ vraagt mevrouw Jobert.

‘Barbara. Barbara Owen. Ik had weinig contact met haar. Ze bemoeide zich ook met weinig mensen, dacht ik. Ging zo'n beetje haar eigen gang. Maakte een studie over Songo of zoiets. Ze was ook veel weg. Neen, ik zou niet weten of ze iets met de president had. Al zegt men dat Wawili veel van vrouwen hield. Men maakte daar zelfs allerlei grappen over, weet u?’

‘Was ze aantrekkelijk?’ vraagt mevrouw Jobert weer.

Mevrouw Prior buigt zich voorover om langs mij heen mevrouw Jobert beter te kunnen monsteren:

‘Ja, ja, aantrekkelijk was ze wel. Maar niet te vergelijken met u. Dát niet, neen. Ze was ook een beetje dík! Wel van uw leeftijd ongeveer. Iets ouder misschien. Och, die verwarring over mijn persoon komt zeker door mijn dochter. Ze heeft opgebeld waarschijnlijk. Toen ik er niet was in het hotel, zal ze hebben gedacht dat ik ook omgekomen was. Of iemand heeft haar verkeerd begrepen! U weet hoe het op zulke momenten kan toegaan. Ik zou haar dus eigenlijk ook een telegram moeten sturen. Maar ach... Neen! Of laat ik u het maar ronduit vertellen: Ze is daar getrouwd met een Fransman. De eerste maanden dat ik in Songo was, heb ik bij haar gelogeerd. Daarna niet meer. Daarna ging het niet meer zo goed tussen ons namelijk. Toen ben ik in dat hotel gaan wonen.’ Ze kijkt me aan met een blik van: Heb ik nou aan alle wensen voldaan?

Omdat zowel mevrouw Jobert als ik zwijgen, herhaalt ze: ‘Toen ik niet meer in het hotel was noch bij mijn dochter zullen ze gedacht hebben: ze is dood! En de man die zo'n beetje de leiding over dat hotel had, die ook de bar verzorgde en met wie ik altijd afrekende en alles, die man is

helaas ook omgekomen door de bom. Het was midden in de nacht bovendien! Er zal wel niemand zijn geweest die precies kon vertellen waar ik zat. Maar nu zullen ze er al wel achter zijn gekomen, hoe het allemaal precies is toegegaan, want al het andere personeel wist dat ik naar Holland zou vertrekken. Eergisteravond, ja. Maar dat ik noch in het hotel was noch bij mijn dochter hoeft toch ook niet te betekenen dat ik dóód ben?!' voegt ze er bestraffend aan toe. 'Ik heb méér kennissen in Tamina. Tenslotte ben ik er een lánge tijd geweest.'

'Hoelang.'

'Zo'n anderhalf jaar. Ietsje minder.'

'U was er toen de koningin Songo bezocht?'

'Neen, net niet.' En tegen mevrouw Jobert ineens: 'Hebt u kinderen?'

Mevrouw Jobert zegt dat ze haar moet tutoyeren, en dat ik dat ook maar moet doen. We worden daarop Sesa en Naomi voor elkaar maar zíj blijft mevrouw Prior voor ons allebei, omdat er iets van haar uitgaat dat op ons beiden indruk maakt. Op de manier, die elke oudere vrouw met zilvergrijs haar, met een vriendelijke trek om haar mond, iets zeer jeugdigs in haar ogen, dat ook zou bereiken.

Naomi vertelt dat ze nog geen kinderen bezit en mevrouw Prior, dat haar dochter er drie heeft.

'Precies als ik,' voegt ze er daarna aan toe. 'Ik heb er ook drie gehad. Deze dochter in Songo, nog een dochter die met een Oostenrijker getrouwd is en daar woont, en nog een zoon. Maar die is verongelukt!'

'Auto?' vraag ik.

'Neen, aan boord van een schip. In Amerika. Hij was machinist. Net als mijn man trouwens: die heeft ook een zwaar ongeluk gehad; maar dat heeft hem goddank alleen maar een arm gekost.'

'Hij leeft dus nog?' vraagt Naomi.

'Neen, o neen; hij is al járen terug gestorven! Maar mijn dochter in Songo heeft twee jongens en een meisje. Precies het omgekeerde van mij.'

'Hoe oud is uw dochter?' vraagt Naomi.

'Ze moet nu..., laat 'ns kijken: Ze is in vijfenveertig geboren. Dertig dus. Begin dit jaar is ze dertig geworden, ja.

Ze is de jongste. De jongen is de oudste. Ik ben al oud hoor!'

'Dat is niet te zien.'

'Dank u, mevrouw,' zegt ze. (Het tutoyeren vlot niet van haar kant, maar ze geeft me nu en dan wel een vriendelijke tik op mijn dijbeen.) 'Ík ben al drieënzestig! Nèt geworden; een paar maanden geleden.'

'Jammer, dat het niet zo goed gaat tussen u en uw dochter. Dat u -'

'Och mevrouwtje -'

'Naomi!'

'Och, Naomi, neem me niet kwalijk, meisje, wat zal ik zeggen, sommige dingen zijn nu eenmaal zoals ze zijn. En je moet ze dan ook maar zo nemen. Al doet zoiets altijd pijn natuurlijk.'

'Já,' zegt Naomi nadrukkelijk, 'já.'

Ondertussen heb ik besloten dat dit toch niet de goede manier is. Ik voel steeds meer gêne om rechtstreekse vragen aan mevrouw Prior te stellen. Naomi's aanwezigheid heeft daar zeker mee te maken. Ik ben bezig met een soort 'interview à trois', wat natuurlijk best mogelijk is, wèl moet je dan van tevoren goed afspreken in welke richting het gesprek zal gaan. Maar ik kan moeilijk tegen Naomi zeggen, dat ze míj alleen met mevrouw Prior moet laten praten, omdat zíj tenslotte degene is, die ervoor heeft gezorgd dat mevrouw Prior überhaupt nu hier naast me zit. En toch - ik zit hier in een gedwongen vlucht naar Europa, terwijl ik in Songo had willen zijn, en naast me zit een dame, die hoe dan ook over verse gegevens over dat land moet beschikken, al zegt ze zich weinig te hebben ingelaten met de politiek van Songo - wat oudere dames inderdaad niet plegen te doen. Ik hoor in ieder geval uit haar aanwezigheid hier naast me te halen wat er uit te halen is. Wellicht kan ik dan vanuit Parijs toch nog iets naar Nederland sturen dat de moeite van het lezen waard is, vóór ik weer naar Afrika terugkeer. Hoewel: misschien is wat ze te vertellen heeft toch zó belangrijk, dat ik kan besluiten tot Schiphol met haar mee te reizen. Ik herhaal daarom op een gegeven moment dat ik journalist ben en dat ze mij m'n vele vragen niet kwalijk moet nemen.

'Maar natuurlijk niet,' zegt ze weer, 'u bent toch al bezig

te vragen de hele tijd?!' Ik negeer daten zeg bijna plechtig:

'Mevrouw Prior, u bent op dit moment een van de eerste Nederlanders, misschien wel de eerste en ook de eerste *buitenlander* zelfs, die Songo verlaat sinds de opstand daar. In Nederland, maar ook in Parijs neem ik aan, zal er heel veel belangstelling voor uw persoon zijn. Songo is helemaal van iedereen en alles afgesloten op dit moment: Er kan niet getelefoneerd worden noch getelegrafeerd en ook telexen gaat niet. Bovendien is de koningin er niet zo lang geleden nog geweest. Men weet in Nederland nu zo'n beetje waar Songo ligt. Dat schijnen ze daar alleen maar te kunnen onthouden als de koningin of de prins er geweest is. Overigens tot niet lang daarna. Dan vergeten ze alles weer. Je kunt je ergens lam over schrijven, maar je moet je verslagen altijd weer beginnen met te zeggen waar dit of dat land ligt waar je al tientallen keren over geschreven hebt -'

'Bovendien,' onderbreekt Naomi, 'was u in dat hotel waar de president aan zijn eind is gekomen.'

'Ik wil u best helpen, meneer Lopes, of Sésa - sorry! - maar ik weet echt niet zoveel van die zaken af, en wat ik van de dood van Wawili weet, heb ik u al verteld.'

'Het gaat om meer dan dat. Misschien kan ik over ú iets schrijven. Ten eerste natuurlijk, dat u springlevend bent, terwijl men u voor dood heeft opgegeven. Maar serieus: De redenen waarom u naar Songo bent gegaan; hoe u het daar hebt gevonden. De ambassadeur heeft mij verteld, dat u daar een bekend iemand was. U deed er van alles...'

'O?'

'Ja, het laatst werkte u met de vrouwen op de markt of voor de FAO; ik heb in ieder geval de indruk dat u daar een erg druk leven hebt geleid.'

'Ik begrijp het,' zegt ze, opnieuw bezig haar bril schoon te boenen. 'U wilt dus een soort interview met mij? Ik had het kunnen zien aankomen. U moet ook uw werk doen natuurlijk. Maar het is een lang verhaal. Waar wilt u dat ik eigenlijk begin.'

Ik zeg, terwijl ik opsta en uit de bagageruimte mijn schoudertas met de grote bandrecorder erin pak: 'Dat is het hem juist. Ik kan u helemaal geen zinnige vragen stellen zo, om-

dat ik helemaal niets van u af weet. U moet me maar gewoon alles vertellen over uzelf, over uw achtergronden. Als u dat wílt tenminste.'

'Och,' zegt ze, 'waarom ook niet! Ik heb toch niets anders te doen. En als ik u met uw werk kan helpen... Maar het is zo'n láng verhaal! En u wilt mijn áchtergronden ook weten?!'

'Een beetje,' zeg ik. 'Om u te kunnen plaatsen. We hebben trouwens alle tijd, inderdaad.'

'Hoelang duurt het van Songo naar Parijs eigenlijk?'

'Bijna zes uur.'

'Oooh!'

'Als u moe wordt rust u gewoon uit.'

Ze trekt het jasje van haar mantelpak uit, dat ik in de bagageruimte doe. Daarna vraag ik haar de grote recorder op haar schoot te nemen, maar Naomi vindt dat te vermoeiend voor haar en neemt het zelf over. De microfoon heeft een dunne haak als van een vulpen en ik steek 'm vast aan haar felrode jersey trui met heel korte mouwen; ondanks haar leeftijd doen haar blanke bovenarmen wat wulps aan. Ze kijkt geamuseerd neer naar de microfoon.

'Ik ben niet gewend in zo'n ding te spreken,' zegt ze. 'Hoe moet het met u? U moet toch ook ergens in praten?' Ik toon haar dan mijn eigen mini-recorder. 'Mijn vragen gaan hierin,' zeg ik, 'dan hoeven we niet voortdurend heen en weer met die ene microfoon te sjouwen.' Ik denk met enige voldoening aan het feit, dat ik mijn kleine recordertje in Lagos niet heb laten afpikken.

'Net echt,' zegt ze. 'Maar ik heb u al verteld: Ik heb weinig ervaring met zo'n ding. Wat een spullen maken ze tegenwoordig! Wat een idee om zo'n piepklein dingetje uit te vinden zoals u hier hebt! Hoe hard moet ik praten? Hoe komen ze op het idéé!'

'Gewoon, zoals nu. Het is een erg gevoelig ding. Alles komt er op. Schakel 'm in Naomi, wil je?' Mevrouw Prior klopt op haar microfoon en de harde tok-tok-tok doet haar schrikken, te meer omdat de mensen véér ons het hoofd ook omdraaien, terwijl de Afrikaanse op de buitenste stoel in de rij naast de onze eveneens nieuwsgierig toekijkt.

'Wat gezellig zo, meneer Lopes! Voor welke krant werkt u eigenlijk.'

‘*Nieuw Nederland*.’

‘Die ken ik. Ze hebben soms zúlke leuke recepten! Op zaterdag vooral. Tenminste, dat was een tijd geleden nog zo. Voor ik uit Holland vertrok. Maar eigenlijk lees ik *Het Parool*. Mijn man las álle kranten: *Het Vrije Volk, De Waarheid, De Volkskrant, Het Parool. De Telegraaf* las hij ook wel zo nu en dan, maar daar hield hij niet veel van. Ze zijn alleen maar op de sensatietoer daar. En in de oorlog. Er was iets met ze in de oorlog. Ik weet het niet meer precies. Ze waren een beetje fout, geloof ik, Mijn man las ook úw krant, ja, natúúrlijk: *Nieuw Nederland*, een góede krant, en verder van alles zo'n beetje. Maar ík heb me altijd bij *Het Parool* gehouden later, omdat Kronkel daarin schrijft, begrijpt u? Carmiggelt bedoel ik, kent u die...?’ En voor Naomi omdat ik instemmend knik: ‘Dat is zó'n grappige man mevrouwtje, Naomi, bedoel ik. Sorry ik moet er nog aan wennen... Zo gevóelig schrijft hij al die dingen op. En dat *elke* dag! Je vraag je af, hoe zo'n man dat kan. Leuk hoor! Ik hou er wel van. Hij is soms zó grappig! Vooral als hij het over zijn kleinkinderen heeft. Of over kinderen gewoon. Dat doet hij vaak ja.

‘O,’ zegt Naomi.

‘Ja, mijn man las álles! Maar ja, wat doet een vrouw alleen met zoveel kranten? Staat dit nu er allemaal ook op, Sesa?’

‘Zal ik wat terugdraaien dat u kunt horen?’ vraagt Naomi. We luisteren een stukje. Mevrouw Prior die haar stem nog nooit van de band heeft beluisterd reageert eerst met aandachtig zwijgen - haar scherpe kin tussen duim en wijsvinger - daarna pas met dat half angstig half verlegen lachen van de meeste mensen.

‘U ziet er echt jong uit,’ zegt Naomi die misschien nog meer dan ik door mevrouw Prior gecharmeerd schijnt te zijn.

‘Ach, lief kind. Het komt omdat ik een groot gedeelte van m'n leven in de buitenlucht heb gezeten. Daar blijf je jong bij.’

‘U hebt dezelfde naam als Karel Prior, de radioman, bent u familie van hem,’ vraag ik.

‘Die ken ik ja. Dat denken veel mensen. Ze vragen het ook

vaak. Maar dat is niet zo. Tenminste, het kan wel zijn, hoor. Dat weet je nooit. Mijn man komt zelf uit West-Friesland. Die meneer Prior, weet u waar hij vandaan komt?'

'Neen.'

'Neen? Ik ook niet.'

Naomi buigt zich naar m'n oor: 'Ik ga naar Nederland en zoek het uit voor je. Het zal vast een weggelopen abt zijn of zoiets.'

Mevrouw Prior schijnt niets te hebben gemerkt van ons kort onderonsje en zegt:

'Ik luister wel altijd met plezier naar zijn programma's. Hij had, toen ik nog in Holland was een soort actualiteitenrubriek op de radio. Heeft hij dat nog? Maar gaat u verder. Ik begin het leuk te vinden. Waar komt u eigenlijk vandaan, meneer Lopes.'

'Curaçao.'

'O, wat leuk. Ik ken veel mensen uit Curaçao. Ook uit Suriname. De West heette dat vroeger. Je had Indië en je had de West. Erg aardige mensen.'

Ik probeer lijn in het interview te houden en vraag haar waar ze in Nederland vandaan komt.

'Ik ben in Berkel geboren,' zegt ze. 'Berkel en Rodenrijs, waar de bekende berkelse arts ook vandaan komt. Maar het is echt een mooi plaatsje, hoor! Echt hollands met veel water en veel kwekerijen. Maar ik woon al jaren in Amsterdam! Ik heb daar een winkel gehad vóór ik naar Afrika ging. Amsterdam-Oost. Ja Berkel-Rodenrijs, daar ben ik geboren. Later zijn we verhuisd. Ik bedoel mijn ouders. Naar de bollenstreek. In de buurt van Heemstede hebben we een tijdje gewoond. Toen zag het daar heel anders uit dan nu. Die mooie flats en villa's zijn pas van later. Het was daar toen akkerland alleen maar. Een moeilijke tijd! Mijn vader was landarbeider. Dat was niet zoals nu. O, neen, het was bar slecht voor de mensen op het land toen. Ik heb ook nog familie daar. In Lisse. Later zijn we in West-Friesland terechtgekomen. Daar zit mijn oudste broer nog steeds. Bij zijn dochter Lia. Het is mijn lievelingsbroer. Daar ga ik straks ook eerst heen. Daarna ga ik bij mijn dochter Femke in Oostenrijk een tijdje logeren. Mijn man

komt er ook vandaan. West-Friesland, bedoel ik. Hij werkte eerst bij de spoorwegen. Toen we trouwden is hij in Zwaagdijk in de tuinbouw gegaan. Daar hebben we ook onze langste tijd gewoond. Tussen Enkhuizen en Hoorn. We hebben een groot warenhuis gehad.'

'Warenhuis?!' zeggen Naomi en ik tegelijk.

Mevrouw Prior lacht hardop en genietend van onze verbazing.

'Ja, dat is een grote kás,' zegt ze. 'Of beter, een aantal kleine kassen bij elkaar. Dat noemen ze zo: Warenhuis! Neen, u moet niet meteen aan de Bijenkorf denken! Bloemen en groenten. Chrysanten, anjers, sla, komkommers eerst. Van alles zo'n beetje! Later zijn we volledig in de bloemen gegaan. Het stormde en er kwam een groot stuk glas naar beneden. Verwondde m'n man z'n arm. Later kreeg die arm infectie. We waren er een beetje laat bij. Ook door de koppigheid van mijn man zelf; die vertikte het alsmaar naar de dokter te gaan. Toen moest die arm natuurlijk eraf. De kas hebben wij later aan mijn broer overgedaan. Die woont nu bij zijn dochter in Hoorn. Hij werkt zo'n beetje samen met de man van haar. Mia's man heeft tegenwoordig trouwens ook een automatiek. Net begonnen. U weet wel, waar u frites, croquettes en loempia's kunt kopen?'

'!'

'Hij verkoopt ook warme fricandellen en kippeboutjes, heeft Mia me laatst geschreven. Het schijnt hun erg goed te gaan.

Wij zijn zelf daarna naar de stad getrokken, mijn man en ik en de kinderen. U zegt "achtergronden", meneer Lopes: het was vroeger toch zo heel anders dan nu! Als ik er aan dénk! Alles wat we tegenwoordig in Holland hebben, dat hadden we vroeger toch niet?!' Ze telt met energieke gebaren op haar gekromde vingers na: 'De bonden, die we nu hebben en die voortdurend strijd kunnen leveren tegen werkgevers, dat stond alles nog maar in de kinderschoenen toen ik een klein meisje was. De arbeider stond volkomen alleen. Als hij maar even zijn mond opendeed werd hij ontslagen. O ja, zo was het hoor. Waar moest je dan naartoe?! Dat is mijn man vaak overkomen voor we

trouwden. Die was een felle! Hij zei niet veel. Hij was ook niet zo'n driftige schreeuwer, zo'n gemakkelijke *actievoerder*, zoals je tegenwoordig zoveel bij ons hebt. Hij was doelbewust. Hij ging altijd recht op de man af en liet niet af, voor hij z'n doel had bereikt. Vooral als hij vond dat er onrecht in het spel was. Dan was hij niet te houden gewoon! Dan ging hij er op af als een stier! Hij kon geen onrecht *zien*! Vroeger wás er veel onrecht in Nederland. U gelooft het misschien niet. Maar het is zo. Geen overheidssteun, geen ziekteverzekeringen, geen, ik weet niet meer hoe al die voorzieningen die we nu hebben heten; ik ben er al weer zo lang uit. Je had in ieder geval vroeger *twee* lonen vaak! Toen ik nog een jong meisje was tenminste. Nu is Holland een welvaartsstaat zoals dat heet. Maar vroeger was het anders. Een zomer- en een winterloon. Dat winterloon was minder; terwijl er in de winter ook minder werk was. (Toen waren er nog geen kassen; die zijn later pas gekomen.) En juist in de winter had je meer geld nodig, vanwege je winterkleren en je stoken. Als je in de winter op straat stond, zoals mijn vader soms overkwam, dan was je er werkelijk slecht aan toe. Dan kwam dat heel hard aan. Vooral in de bollenstreken was er toen grote ellende. Overal in ons land trouwens. Maar in de bollen het meest. Trouwens, ook nu nog is de situatie daar niet zo best. Er wordt maar één keer per jaar met de mensen afgerekend. Anders dan in Aalsmeer. Ze krijgen nog voorschotten natuurlijk, maar het is toch nog een zeer afhankelijke positie waarin ze zijn, vindt u niet?'

'Hoe groot was dat loon vroeger.'

'Van mijn vader of van mijn man?'

'Van beide. Zo ongeveer.'

'O, moeilijk te zeggen. Het is ook zo lang geleden, nietwaar? Het vervelende was vooral die twéé lonen; dat winterloon dat lager was, juist in de tijd dat je veel meer nodig had en dat er ook het minst aan werk te komen was. Mijn vader verdiende toen ik m'n eerste communie deed zo'n acht of tien gulden. En dat was al ná de eerste wereldoorlog.'

'Per?'

'Per week! Ja, niet veel, he?! Je kon toen natuurlijk met 't geld veel meer doen dan nu; een brood kostte toen nog

maar een cent, maar veel was het toch niet. En m'n ouders hadden acht kinderen moet u weten! Later werd het beter. Aan het eind van de jaren twintig zo'n beetje. M'n broer, de oudste, die nu in Hoorn woont; Jan, heet hij - hij werkte toen in Leidschendam en verdiende zo'n vijfentwintig gulden! Das was vlak voor de crisis. Dat kwam ook door de bonden. Je had de katholieke bond waarvan mijn vader eerst lid was, de protestant-christelijke bond en de socialistische bond. Die hebben geknokt. Ook tegen elkaar soms. Toen kwam de crisis. Toen ging het allemaal ineens weer snel achteruit. We hadden toen nog geen kassen maar platte bakken. Stenen bakken, met alleen boven glas. Dat was ook veel harder werk. De hele tijd op je knieën. Of voortdurend bukken. In de kou! O, het leven van de landarbeider was toen zo slecht; zo réchteloos ook! Het was zo'n beetje als in Afrika nu, waar ze al die sociale voorzieningen, die ze bij ons in Nederland hebben, ook niet kennen. Al is het in de land- en tuinbouw niet zo rooskleurig. Veel bedrijven moeten toch sluiten? De kleine vooral redden het niet meer. Vanwege al die bepalingen van de EEG. Vlak nadat ik weg was uit Holland waren er nog demonstraties. Hebt u ze nog meegemaakt?'

'!'

'De mensen konden vroeger eigenlijk alleen maar op liefdadigheid terugvallen; op burenhulp of op de kleine fondsjes die ze met elkaar vormden. Vooral voor de begrafenis! Elke week bracht ik als kind twee dubbeltjes naar het begrafenisfonds. Een hele tijd. Je werkte maar voor de baas. Je moest soms uren lopen voor je er was. Zelfs een fiets was er niet bij. Nu hebben de mensen allemaal auto's. Maar vroeger...! Mijn vader moest om *vier* uur 's morgens van huis toen we in Heemstede woonden. Om vijf uur moest hij beginnen. Doorploeteren tot een uur of zeven acht 's avonds, en dan nog één uur lopen naar huis. Dan moest hij nog ons eigen kostgrondje verzorgen. Een geluk dat wij dát tenminste hadden, voor aardappelen, snijbonen, wat bloemkool. Sommigen hadden dat niet eens, moesten het werkelijk alleen maar met hun karige loon doen. Soms werden mijn vader en mijn broers - want die hebben het allemaal ook meegemaakt - gedwongen overwerk te doen.

Dan moest je je eigen kostgrondje verwaarlozen ook nog. M'n man en zijn familie hadden het ook zo. Daarom is hij eruit gestapt. Bij de spoorwegen als conducteur. Maar om wille van mij is hij er weer ingegaan. Een tijd bij mijn broer. Toen is hij voor zichzelf begonnen. Want hij was trots die man van mij. Trots en onafhankelijk. Dat was vóór de crisistijd. Toen ging het even goed. Er was wat meer werk en de lonen waren ook wat hoger. Je kon wat opzij leggen. Toen viel de zaak weer in elkaar. Enfin, u weet als journalist misschien alles veel beter dan ik van die crisis. Grote partijen graan uit Amerika, we werden daaronder bedólven! Die werkloosheid overal. Tweederde van de arbeiders werkloos. Veel mensen in de steun. Op het land had je het toen niet eens meer zo slecht. De kassen zijn werkelijk een uitkomst geweest, al waren ze natuurlijk niet zo geperfectioneerd als nu. Er kon daardoor ook in de winter gewerkt worden; dus ook verdiend! Dat was een grote verbetering. Met de kassen van nu helemáál! Al kost het ook veel meer tegenwoordig. Ja, er is nu weer een crisis, de energiecrisis! Bovendien wordt er ook meer ingevoerd dan vroeger. Bloemen, groente en fruit uit Israël, Italië, Colombia. Daar groeit het allemaal buiten, hè; heb je geen kosten met verwarming.'

'*De oorlog; hoe kwam u die door?*'

'Zonder veel moeilijkheden. Mijn man moest wel even onderduiken omdat we dachten dat ze hem naar Duitsland zouden meenemen. Die Duitsers kwamen ook voortdurend je opbrengst jatten! Maar het was niet te vergelijken met de grote steden zoals Amsterdam, Rotterdam, Den Haag. Daar hebben ze verschrikkelijk veel honger geleden! Ja, wij hadden het iets beter, al moest je ook wel bollen eten. De meeste mensen aten tulpenbollen. Ik heb ook nog crocussen gegeten. Die werden bij ons tot koekmeel verwerkt. Crocussenkoekjes aten wij soms. Ja, heus! Toch hadden wij het niet eens slecht, mijn man en ik. We konden zelfs de mensen uit de stad helpen. Vooral uit Amsterdam kwamen ze veel, maar zelfs uit Den Haag. We hadden zelf niet zo veel kinderen, zodat we zo nu en dan een uitgehongerd kindje uit de stad een tijdje bij ons wat lieten aankomen. We vonden het fijn die mensen te hel-

pen. Die hele oorlog was alles anders. De mensen waren veel aardiger voor elkaar. Al die godsdienstverschillen die je bij ons hebt! Dat werd minder scherp toen. Daarvoor was het altijd een en al haat en nijd. Precies als die stammen-oorlogen waarover je ook las in Afrika. Heus! Katholieken, hervormden en gereformeerden stonden heftig tegenover elkaar. Vooral in De Streek! Dat is het gebied tussen Enkhuizen en Hoorn, waar mijn broer nu zit. Daar zitten veel katholieken. De gereformeerden zijn naar Andijk getrokken. Als vroeger een jongen van het ene dorp het in zijn hoofd haalde een meisje van een ander dorp het hof te gaan maken, dan wachtten ze hem met stokken op en werd hij afgerost! Niet te geloven bijna, nietwaar? O, we doen tegenwoordig alsof het bij ons altijd O.K. is geweest, maar dat is helemaal niet zo hoor. Met stokken ertegenaan! En dan de weerwraak natuurlijk! De oorlog heeft dat allemaal wel afgezwakt. Maar de tegenstellingen zijn er nog steeds! Dat zijn we allemaal vergeten tegenwoordig, hoe het vroeger was. Het was precies als in Afrika, India of Zuid-Amerika. Ik bedoel de armoede, de haat en nijd ook, die soms gewoon daaruit voortkwam. Maar dat begrijpt de jonge generatie niet meer. Die heeft het allemaal niet meer meegemaakt. Zoals mijn dochter. Ze is in de oorlog geboren.'

'Op!' roept Naomi.

'O,' zegt mevrouw Prior. 'Is het nu al op?! Ik praat zeker te veel hè?'

'Uitstekend,' zeg ik. 'Gaat u vooral zo door.'

'U wou zelf achtergronden,' zegt ze lachend. 'En dan vertel ik niet eens alles. Dan zou u zeker geen banden genoeg hebben.'

Naomi draait snel maar handig de cassette - van een half uur per zijde - om. 'Klaar,' roept ze naar me. Het is duidelijk dat ze net zo geboeid luistert als ik. Maar ik ben een beetje benauwd dat ze weer te veel het initiatief gaat nemen en haar eigen vragen gaat stellen. Ik stel daarom voor om eerst wat uit te rusten. Ik wil bovendien profiteren van de gratis whisky's die Air Afrique op deze reis schenkt. Naomi neemt sherry en mevrouw Prior jus d'orange. Buiten is er natuurlijk nog steeds niets veranderd. Witte wol-

ken als geweldige bergruggen drijven onder ons voorbij en daarboven is er geweldig veel blauw, genoeg voor iedereen.

De zon wordt flauwer naarmate we de evenaar verder achter ons laten en het avond wordt. Sommige passagiers becommentariëren nog steeds luid de gebeurtenissen van Tamina, maar het merendeel is alweer in de vliegtuigroutine teruggekeerd, wat niet veel anders inhoudt dan amechtig voor zich kijken. Ook de balletgroep is rustig. De drank schijnt daar langzamerhand de overhand te krijgen, vooral nu ze behalve over hun eigen voorraad, gratis ook over die van Air Afrique mogen beschikken.

Ik wil de grote recorder van Naomi overnemen, maar ze weigert.

'Wat moet ík dan doen?! Zullen we weer?' zegt ze, alsof zíj de interviewster is.

'Waar was ik gebleven?' vraagt mevrouw Prior.

'Bij uw dochter,' zegt Naomi. 'Ze is in de oorlog geboren.'

'Juist,' gaat mevrouw Prior verder. Ze speelt nadenkend met de kralen om haar hals. 'Na de oorlog gingen we van de platte bakken langzaamaan over naar staand glas; hoge kassen, ja. Eerst nog met een muur, dus half om half, maar daarna helemaal van glas. In de oorlog kon dat natuurlijk niet. Tenminste geen verwármde kassen. Want je kon nauwelijks stoken. Het was tegen het eind van de oorlog heel erg. Eén grote energiecrisis was het toen. Echt. In Amsterdam reden de taxi's op gas, dat van mensen was gemaakt. Mést van mensen bedoel ik. Wist u dat?'

'*Was het zo erg*?'

'U kunt het zich niet vóórstellen, meneer Lopes! Werkelijk niet. Met grote tanks boven op het dak. Dat was de enige manier. Alles ging naar Duitsland, nietwaar, benzine, kolen, alles! Of het was er gewoon niet! Het was een moeilijke tijd. Na de oorlog ging het beter. Maar mijn man begon toen toch aan de toekomst te denken. Hij was zo'n tien jaar ouder dan ik, mijn man. Hij vroeg zich maar af wat er zou gebeuren als er weer zo'n oorlog kwam. Want het was na de oorlog al gauw weer een spannende tijd met die Russen en Amerikanen tegenover elkaar in die koude oorlog. Hij vroeg zich af wat er van mij en de kinderen terecht

zou komen als hij er niet meer was. Die arm van hem, nietwaar? Bovendien kreeg hij ook nog last van zijn rug. Het werken in die platte bakken zoals hij daarvoor gedaan had, dat is 'm in zijn rug gaan zitten. Hij wilde iets anders. Iets dat ik zelf alleen zou kunnen doen als hij er niet meer was. Toen zagen we die advertentie. In het *Vakblad van de Bloemisterj*. Bij mijn broer in Hoorn. Het was een advertentie voor een winkelpand in Amsterdam. Ik dacht - enfin, mijn man en ik zijn meteen gaan kijken. Het was een huis met drie verdiepingen met een platje boven en een ruime tuin. Op een hoek van de straat in de Transvaalbuurt, dat is Amsterdam-Oost.'

'*Transvaal*buurt,' vraagt Naomi, zich nieuwsgierig vooroveruigend.

'Ja, hoek Paul Krugerlaan/Joubertstraat.'

'Joubertstraat?' Naomi kijkt me glimlachend aan van: Zie je!?

'Geen J*o*bertlaan?' vraag ik om harentwille aan mevrouw Prior, die mij op haar beurt verbaasd aankijkt.

'Neen, echt Joubertlaan hoor, met *oe*, ik weet het zeker. De zaak staat er ook nog steeds, trouwens.'

'Gaat u door,' zegt Naomi, 'gaat u maar door.'

'Ik weet het zeker, ja. Daar zijn we toen een bloemenzaak begonnen. De kinderen waren al zo groot dat ze mee konden helpen. De jongen haalde zijn rijbewijs en kon mijn man helpen met de bestellingen. De meisjes en ik deden de boeketjes. Mijn dochter Femke die nu in Oostenrijk zit, vond het zelfs zo leuk, dat ze erin is doorgegaan. Ze is er voor op school geweest in Utrecht. Ze kan het heel goed. Ook op de japanse manier. Dat is heel mooi. Heel fijngevoelig doet ze dat. Zo heeft ze haar man ook leren kennen. Op een bloemententoonstelling in Frankfort, waar dit jaar de wereldtentoonstelling van orchideeën is gehouden. Het ging heel goed en mijn man kreeg het lichamelijk ook wat minder zwaar. We konden van mijn broer afnemen en van familie en bekenden in het glas. Van de kant van mijn man zitten ze ook allemaal daarin. In de bloemen. Dat is mode tegenwoordig. Iedereen gaat in de bloemen. Het is een tijdlang een beetje gesloten geweest. Maar nu is het allemaal vrij. In het Westland zijn ze ook al bijna helemaal

overgeschakeld! In Roelofarendsveen ook! Alles gaat in de bloemen, ja: tulpen, chrysanten, anjers, anthuriums. In de bloemen is trouwens ook meer te verdienen, ziet u, dáárom!'

'*Ondanks de concurrentie van buiten, Israël, Colombia en zo?*'

'Ja, meer dan in groente en fruit. Maar het is wel een uitgekiend bedrijf hoor! Je moet kunnen aanvoelen wat de markt vraagt. Goed kunnen meegaan. En op de kosten kunnen letten! Ook de ruimte hebben! Maar daar weet mijn broer weer alles van. Ik had de zaak. We kregen wat meer armslag. Mijn man was ook veel gelukkiger. Achter in de tuin bouwde hij een kleine kas en begon voor zijn plezier met orchideeën. Vanzelf gingen we ons in de winkel ook meer daarop specialiseren. Ja, daar zaten we wel heel goed mee, want orchideeën waren toen nog een zeldzaamheid. Mijn man is een van de eersten geweest die ermee begon. Voor zijn plezier. Zo'n paar jaar na de oorlog was daar in Holland nog geen grote belangstelling voor. Het kweken was ook minder bekend. In de Nederlandse Orchideeën Vereniging waar we lid van werden, zaten toen nog maar een paar honderd mensen. Nu zijn het er bijna tweeduizend, denk ik. Ook mensen uit Suriname en de Antillen zitten erin. Ik heb nog een ledenlijst.'

'*Ik heb daar nooit van gehoord.*'

'O neen? O ja, hoor, ze bestaat al, 'ns kijken, vanaf 1931, die vereniging, bijna vijftig jaar al dus. Met afdelingen in heel het land. De leden komen geregeld bij elkaar. Ook in Hoorn. We wisselen onze ervaringen uit over de planten die we kweken. We praten over onze problemen. Er worden wedstrijden georganiseerd waar de planten worden beoordeeld. Er zijn prijzen voor de mooiste. Mijn man was daar zeer enthousiast over altijd. Vooral in het begin. En ik heb veel van hem geleerd daarover. Alles zo'n beetje. Dat vertel ik u straks wel. We hadden ook cáctussen. Het was wel sjouwen in die winkel natuurlijk. Soms was je tot 's avonds tien uur bezig! En ook het hele weekend door vaak! Uitladen, inladen, boeketjes maken, klaarzetten, schoonmaken. Want de mensen hebben toch altijd bloemen nodig, nietwaar? Er is elke dag wel een bruiloft, een begra-

fenis, een verjaardag of een receptie. Of iets anders. En mijn man was heel stipt; heel consciëntieus. Alles werd prompt gebracht! Midden in de nacht wordt er opgebeld vanuit Hotel Apollo, dat een Amerikaan daar een boeket met orchideeën wenst voor zijn vrouw die net jarig is. Venusschoentjes moesten het zijn. Of ze onmiddellijk gebracht kunnen worden. Ik zeg tegen mijn man, - "Joh," zeg ik - hij heette Norbert - "je bent toch geen dókter? om midden in de nacht zo je bed uit te gaan?! Je zegt maar dat die orchideeën morgenvroeg gebracht worden, hoor! Dat je ze niet in huis hebt!" Maar hij was stipt, mijn man. Integer! Deed alles voor zijn klanten. En dan moet u weten dat hij niet eens zo dol op Amerikanen was! Maar toch, hij staat op, kleedt zich aan en brengt met onze Gé, dat was mijn zoon - hij heette eigenlijk Gerard, maar we noemden 'm thuis Gé - die orchideeën naar het Apollohotel. Het ging hem helemaal niet om het geld, mijn man, maar om het plezier van de mensen. Dat is het dankbare van ons beroep. Dat je ziet dat de mensen echt blij zijn met de bloemen, dat zij ervan opbeuren, gelukkig worden. Dat is meteen dan ook een groot stuk jóuw plezier, nietwaar? Je moet natuurlijk wel zorgen dat je te eten hebt, maar zo'n zaak is toch eigenlijk meer een hobby bijna. Tenminste voor mijn man en mij en die ene dochter Femke was het dat wel. Mijn zoon niet, die gaf meer om machines. Hij is dan ook de techniek ingegaan. En mijn jongste dochter Corry, die nu in Afrika zit, die wilde er eigenlijk altijd op uit. Eerst wilde ze stewardess worden, toen is ze na haar mulo in Den Haag gaan werken. Ze bleef daar bij familie in Loosduinen. Dan was ze ook vlak bij Scheveningen. Het uitgaansleven, daar hield ze van. Heel anders dan Femke. Die is meer het huiselijke type, hè. En mijn zoon was een sjouwer. Een harde werker. Jammer -'

'En de vogels,' zegt ze ineens, energiek voorover verend.

'Dat is een hoofdstuk apart. Daar heb ik ook zoveel plezier aan beleefd.'

'*Verkocht u ook vogels*?'

'Neen, wel vogelzaad. De vogels hield ik om zo te zeggen in de vrije natuur, op het platje boven de eerste verdieping van het huis. Ik had eens wat restjes van mijn zaden voor

ze daar uitgestrooid. Zoals ik meer deed met brood. Vooral in de winter. Maar die zaden vonden ze lekkerder. Het werd een gewoonte. Ik hoefde mijn hoofd maar even op het platje te laten zien of ze kwamen. Ze waren helemaal niet bang van me. Spreeuwen, meeuwen, mussen! Het was zo gezellig. De kinderen zeiden altijd: "Mams je geeft de hele winkel weg aan de vogels, op die manier!" Daar hadden ze ook wel een beetje gelijk in, hoor. Ik klom soms wel driemaal per dag op dat platje. En telkens moesten mijn kleine kameraden wel wat hebben. Maar ik had er zo'n plezier in! Vooral toen mijn zoon naar Amerika was vertrokken, en na de dood van mijn man zo'n jaar of zes geleden. De andere dochter ging ook weg. Corry en ik bleven dus alleen achter. Met het personeel. Ik moest meer mensen in dienst nemen; alleen kon ik het echt niet af. Corry is me wel een tijdje komen helpen, maar ze hield nooit zo van het bloemenvak. Ze is weer naar Den Haag teruggegaan. Toen had ik veel gezelschap van mijn vogels. Het kostte me handen vol geld want op een gegeven ogenblik moest ik het verkopen van vogelzaden afstoten, omdat het te veel werd voor mij alleen, maar ik moest natuurlijk wel zaad blijven kopen voor die vogels. Ik had ze nu eenmaal zo verwend, dat ze nauwelijks brood meer lustten. En als ik ooit eens laat was, dan gingen ze op het platje tekeer met tjilpen en fluiten, speciaal om mij te roepen, zou je zeggen. Daarom viel het me ook zo zwaar om naar Corry in Tamina te gaan. Wat moet er van mijn vogels worden?! Enfin, de mensen aan wie ik de zaak heb overgedaan hebben beloofd er ook goed voor te zorgen, al zullen ze natuurlijk niet zo dwaas zijn als ik om zoveel geld eraan uit te geven als ik deed.'

'*U hebt de zaak verkocht dus?*'

'Ja, het werd mij echt te zwaar. Ik had wel goed personeel, vooral ook omdat we de mensen altijd goed betaalden. Hielden wij er wat aan over, zíj ook. Dat was een regel van mijn man waar hij strikt de hand aan hield. Daarom hebben we altijd zulk goed personeel gehad. De mensen waren heel tevreden. Maar het komt allemaal toch op de schouders van de eigenaar neer, nietwaar? Jíj moet de zaak voortduwen. En je bent ook nooit klaar! Er is voortdurend wat.

Steeds moet je beslissingen nemen, die anderen toch niet voor je kunnen nemen. En je hebt een bepaalde stijl, die m'n man en ik samen hebben opgebouwd; dat wil je natuurlijk voortzetten. Maar dan moet je ook overal tegelijk bij zijn. Ik had wel veel hulp van m'n boekhouder, maar je kunt toch niet alles in de schoot van die man werpen en zeggen: hier, zoek het maar uit voor me! Dan komt hij er ook niet één twee drie uit. En hoe langer hij werkt, hoe méér dat ook weer kost! Je moet zelf toch ook de zaak bijhouden. En er komt zoveel bij kijken als je mensen in dienst hebt. Aan het eind had ik er drie. Eén man speciaal voor de bestellingen en twee in de winkel. Je moet hun verzekeringen betalen. Dan moet je ook nog de belasting in de gaten houden. En BTW. Ik hield op den duur geen momentje meer voor mezelf over. Dag en nacht in de weer. Meer nog met dat eeuwige gereken dan met de bloemen zelf. Dan vroeg ik me soms ook af voor wie ik het eigenlijk allemaal deed. Mijn man dood, de kinderen weg. Voor mezelf alleen heb ik niet zoveel nodig. Bovendien heeft mijn man me ook gewaarschuwd. "Hennetje" - dat was zijn troetelnaampje voor mij - "als het knokken wordt en je voelt dat je het alleen niet meer aankunt, doe de zaak dan maar weg." Ik vond het zoetjesaan tijd worden zijn raad op te volgen. Het zaken doen wordt er niet gemakkelijker op tegenwoordig. Ook omdat er steeds meer mensen uit de stad wegtrekken. Voor een deel vanwege de metro, voor een deel ook vanwege de mooie en betere woningen die ze buiten kunnen krijgen. Je weet dus nooit hoe het in de toekomst wordt. Ik ben gaan overleggen met mijn boekhouder en we hebben daarna een advertentie geplaatst. In het *Vakblad voor de Bloemisterij* ook weer. De zaak is door een jong stel overgenomen. De vrouw staat achter de kassa met het oude personeel en haar man zorgt zelf voor aankoop en bestellingen. Ze zijn dus iets goedkoper uit dan ik en zullen het wel rooien - als er geen onverwachte dingen gebeuren tenminste - want de zaak heeft een goede naam.'

'Hoe heet ze?'

'Cattleya. Bloemenhuis Cattleya, zoals de bekende orchidee. Die vond mijn man ook zo mooi.' Ze haalt een pak kleine, groene kaartjes uit haar tas te voorschijn waarvan

ze aan Naomi en mij ieder één geeft. ‘Ik heb ze nog steeds bij me,’ zegt ze, een beetje verlegen lachend. ‘Als ik iemand een bloemenzaak moet aanraden, dan stuur ik ze natuurlijk hierheen, dat begrijpt u zeker wel!’

‘Ik zal eens een kijkje gaan nemen, als ik weer in Amsterdam ben,’ zeg ik.

‘Ik ook,’ zegt Naomi. ‘Ik wil trouwens die Transvaalbuurt ook eens zien. Mist u de zaak niet een beetje?’

‘Ach, niet zoveel, neen, maar de vogels wél soms ja. En toch ook mijn goede klanten een beetje.’ Ze wacht terwijl wij het kaartje lezen. In een rood kader met rechtsonder een Cattleya-bloem staat met sierletters:

Bloemenhuis CATTLEYA
Bloemist-Arrangeur?
Specialist in Bruidswerk
ook orchideeën, cactussen en tropische planten.
(Gunstige kantoorabonnementen voor bloemwerk en plantendecoraties.)
Joubertstraat 36. Tel. 020-183380.

‘Weet u,’ gaat ze door, ‘er wonen in die buurt ook veel mensen als u, veel Surinamers vooral. Ze houden ook erg veel van vogels. Dat ontdekte ik vanzelf omdat ik met iedereen over mijn vogels op het platje sprak altijd. Ze hebben daar in Suriname veel mooie soorten die bij ons helemaal niet voorkomen. Ook kanaries die zingen. Die houden ze daar veel. Dat is zo'n beetje hun nationale sport. Ze organiseren tenminste zangwedstrijden. Zoals andere landen hanen- of stierengevechten. Geef mij dan maar een kanariewedstrijd! Nietwaar? Zo'n stierengevecht is toch gewoon

dierenmishandeling?! Ik hoef daarom ook voorlopig niet naar Spanje. Trouwens, mijn man hield ook niet van dat land. We zijn er ook nooit heengegaan al hoorden we zoveel prachtige verhalen van onze klanten erover. We zijn wel een keer naar Italië gegaan, mijn man en ik. Vlak vóór zijn dood. Toen heeft mijn broer Jan een tijdje in de winkel gestaan. Mijn man zei altijd: "Die Franco dat is een nog grotere schoft dan Hitler, want Hitler was krankzinnig. Maar dat is die Franco echt niet! Die dóet geen dwaze dingen. Die houdt de zaak gewoon op een wrede manier eronder!" Het mooie van zo'n winkel is toch wel dat je zoveel mensen leert kennen. Mensen van de gekste plaatsen van de wereld liepen bij ons binnen. Ook omdat we goed stonden aangeschreven bij allerlei hotels, die voor recepties en speciale gelegenheden - zoals met Kerstmis - heel vaak bij ons bestelden. Dan liep er een Fransman je winkel binnen, een Marokkaan, een Zuidamerikaan. En je hoeft ze niet eens te verstaan! De taal van de bloemen is toch internationaal! Meestal lukt het wel een babbeltje te maken. Stapels kaarten heb ik van al die mensen gekregen; van over heel de wereld. Dat houdt je geest open en je hart jong. Ook met uw mensen - ik bedoel die Surinamers en Antillianen - heb ik altijd goede contacten gehad. U komt zelf uit Suriname?'

'Neen, Curaçao, maar het maakt niet uit.'

'O, já! Het maakt wèl uit dacht ik; tenminste de mensen staan erop dat je ze noemt naar het land waar ze vandaan komen. En ik kan ze geen ongelijk geven. Ik ben er altijd heel voorzichtig mee.'

'Tegenwoordig maken ze er niet meer zo'n punt van, omdat... nou ja.'

'Omdat ze allemaal even slecht behandeld worden, bedoelt u?' Ze kijkt me daarbij onderzoekend aan.

Ik knik.

'Dat is helaas zo,' zegt ze hoofdschuddend. 'Helaas! En volkomen ten onrechte, want er zijn zulke aardige mensen onder. Niet om u te vleien, hoor, maar ik bewaar de beste herinneringen aan uw mensen. Dat moet u vooral ook in het artikel plaatsen, als u toch over mij gaat schrijven. Er wordt over uw mensen ten onrechte veel te veel kwaads

verteld. Uit Suriname bijvoorbeeld hebben we heel vaak orchideeën gekregen. Grote, mooie Cattleya's, van personen die bevriend geraakt waren met ons tijdens hun verblijf in Nederland. Anderen schreven hun familieleden voor ons. Uit Curaçao kregen we cactussen. O, dát was een mooie man! Ik bedoel vooral een áárdige man. Ik meen, dat hij politieagent was of zo. Het was zo'n twintig jaar geleden. Mijn man leefde toen nog. Ze woonden in een pension bij ons in de buurt. Hij was op vakantie. Een hoop kinderen dat ze hadden! Zeker een stuk of acht. Van die kleine zwarte krullebollen. Dat vond ik in Afrika zo mooi. Die krulletjes en die ronde, open zwarte ogen. Die familie dan, meneer Maduro, heette hij, die had een grote glanzende, amerikaanse auto, waar Corry, die dochter van me in Afrika, helemaal verliefd op was. Ze kon ook zo goed opschieten met hun kinderen dat ze haar vaak mee op reis namen. Toen zouden ze een maand lang door Europa gaan trekken en Corry mocht mee. Ze konden best een oppas gebruiken en Corry was toen al groot genoeg, één jaar ouder dan hun oudste kind, een meisje. Mijn man aarzelde, maar ik zei, kom nou, joh, laat dat kind toch gaan! Zo'n groot vertrouwen had ik in die meneer Maduro. Hij was een beetje als u, dezelfde kleur zo. Maar het haar was wel anders. Ja, dat is de meer moderne manier zoals u het haar nu heeft. Vroeger zag je dat niet zo vaak. Ze spreken bij u papiamentu, nietwaar? En taki-taki of sranang in Suriname, kan dat?'

'Onder meer,' zeg ik, 'u weet het heel goed.'

'Ik zég het u toch! Ik heb veel kennissen onder uw mensen. En die meneer Maduro uit Curaçao schrijft mij nu nog steeds. En als ik hem om een paar cactussen vroeg, dan had ik ze zó. Dat groeit allemaal in het wild daar bij u, is het niet?'

'Ehm.'

'Daarom kan ik het niet begrijpen. Hoe dat kind ineens zo is veranderd. Ongelooflijk!' Ze spreidt haar armen uit, en neemt daarna haar gezicht in haar handen. Ze mediteert; schijnt ons even te zijn vergeten. Na een pauze zegt Naomi: 'Ik zou 'm maar eruit halen. Hij is toch alweer bijna op.'

Ik stop een nieuwe cassette in de grote recorder, hoewel ik

niet zeker weet of mevrouw Prior nog zin heeft om verder te praten. Ik verwissel ook het cassettetje van mijn kleine apparaat. Voor het geval dát. Ik interesseer me voor haar dochter, misschien wel vanwege die Curaçaoënaars, die met grote amerikaanse sleeën naar Nederland op vakantie konden komen toen de olieproduktie op haar toppunt stond. Het is opvallend, dat ze toen in Nederland zelden last van discriminatie hadden, terwijl diezelfde mensen nu, maar zonder die grote sleeën, met de nek aangekeken worden. Ik herinner me uit die glorietijd, toen ik zelf een jaar of tien was, dat de grotere jongens vertelden dat Nederland een paradijs was omdat je de meisjes voor een paar sigaretten kon naaien: voor één heel pak, helemaal - dan had je ze vóór, achter, midden, onder, boven, van opzij, in de mond, waar je maar wilde. Enige aanleiding om dat te geloven was er wel, als je die trieste en berooide nederlandse emigranten zag, die ons eiland aandeden op weg naar Australië en Nieuw-Zeeland. Maar toen ik later in Nederland zelf gemaakt! Ik krijg ineens een grappige gedachten allang voorbij, of die jongens hadden gelogen, want de meeste amerikaanse sigaretten waar ze in Nederland zo dol op heetten te zijn omdat ze zo duur waren, werden langzamerhand door de Marshallhulp al in licentie in Nederland zelf gemaakt. Ik krijg ineens een grappige gedachte en neem Naomi die met haar hoofd achterover, opzij kijkt, zolang op, dat ze een beetje ongedurig wordt.

‘Wat is er? Waarom kijk je me zo aan?’

Ik zeg: ‘Hoe oud bent u eigenlijk?’

‘Achtentwintig. Waarom?’

‘Ik zit te denken dat u...’

‘We zouden *je* tegen elkaar zeggen.’

‘O.K. Ik zit te bedenken dat ik als kleine jongen misschien - maar neen, dat kan natuurlijk niet. Jullie hebben Curaçao niet aangedaan toen je naar Zuid-Afrika ging.’

‘Neen,’ zegt ze nadenkend, ‘dat lijkt me niet. Het is toch niet nodig?’

‘Zuid-Afrika?!’ roept mevrouw Prior uit, ‘komt u dáárvandaan? Hoe is het mógelijk?!’

‘Ja,’ zegt Naomi, ‘mijn ouders zijn erheen geëmigreerd.’

‘Ik dacht al die tijd dat u Néderlandse was! U spreekt zo goed nederlands!’

‘Ik heb het u gezegd, dacht ik, in Tamina.’

‘U zei, dat u uit Johannesburg kwam, dat herinner ik me heel duidelijk ja. Ik herinner me ook dat ik mezelf toen even afvroeg: Wat gaat dat kind - enfin, u spreekt zo goed nederlands, dat ik u voor een Nederlandse heb gehouden, uit het zuiden van ons land zo'n beetje.’

‘Nnnee,’ zegt Naomi.

‘O,’ zegt mevrouw Prior, ‘o.’ En tegen mij: ‘Ik ben een beetje van mijn apropos.’ Ze legt vertrouwelijk een hand op mijn dij terwijl ze met de andere haar iets te nauwsluitende rok verder over haar knieën probeert te trekken.’

‘Waar was ik ook weer?’

‘Uw dochter,’ zeg ik. ‘Naomi, schakel je in?’

‘O.K.’

Mevrouw Prior vervolgt: ‘Ze heeft zich zo aangepast. Ze doet wat de mensen om haar heen ook doen. Ze is zichzelf niet meer. Of misschien is ze altijd zo geweest. Ik vraag het me soms wel af, want we hebben haar heel anders opgevoed. Open voor andere mensen; voor álle mensen. Ik vind wel dat je je moet aanpassen, maar niet als het om belangrijke zaken gaat zoals gelijkheid van mensen. Zo hebben we haar opgevoed. Zo zijn we zélf ook opgevoed! M'n man zei dat ook altijd, dat je jezelf moet blijven onder alle omstandigheden. En gelijk heeft hij. Het is gemakkelijk principes te hebben onder gemakkelijke omstandigheden en ze overboord te gooien, zodra het een beetje moeilijk wordt. Daarom had hij zo'n hekel aan de collaborateurs in de oorlog; mensen, die om wat eten hun eigen familieleden of kennissen aangaven. We zijn niet kerkelijk, maar aan dergelijke zaken heb ik altijd streng de hand gehouden. De boekhouder zei altijd dat ik te stipt was, dat ik mezelf benadeelde. Misschien is dat wel waar ook, hoor, want die belastingen, daar snap je toch nooit iets van en er zijn van die grote bedrijven, die alles mogen; die trekken maar af wat hun in gedachten komt en het is altijd goed, maar bij jou, kleine ondernemer, scheelt er altijd wel wat aan. En toch. Ik zeg tegen hem: luister, het gaat om míj en niet om hèn. Dát en dát doe ik niet. Punt! Zo ís het toch?! Ik ben een integer mens en ik wil het graag blijven. Zolang als het kan.’

‘*Vanwege uw godsdienst?*’

‘Dat denk ik niet.’

‘*Maar u bent katholiek?*’

‘Katholiek gedoopt ja, maar ik ben allang niet meer kerkelijk. Ik ben zelfs lid geweest van de Congregatie van Maria in Haarlem. Elke eerste vrijdag naar de kerk in een lange witte jurk met lichtblauwe kraag. En tijdens de mis ook nog een lichtblauwe sjerp om. Ik herinner het me goed allemaal. Ik was toen een jaar of vijftien en ging nog naar de huishoudschool. Maar dat veranderde op den duur omdat vader vond dat de katholieken eigenlijk de zaak van de arbeider tegenhielden. De katholieke bond van landarbeiders was altijd zo langzaam. Alles moest zogenaamd in goede harmonie verlopen. Maar dat gíng natuurlijk niet. De hele week ploeteren voor de grote heren en 's zondags samen in de kerk naar de preek zitten luisteren; naar preken over naastenliefde en zo. Mijn man was hervormd, maar ook niet kerkelijk. Hij was razend toen Colijn de muitende soldaten van de Zeven Provinciën liet bombarderen daar in Indonesië. En hij stond ook pal achter hen toen ze voor hun vrijheid vochten. Wij hebben toch ook voor onze vrijheid gevochten?! Hij trok altijd één lijn. Net als m'n vader! Die twee konden ook erg goed met elkaar opschieten. We hebben onze kinderen niet kerkelijk opgevoed, helemaal niet. Wel geprobeerd hun een geweten te geven. Eerlijkheid en gerechtigheid. Mijn man was een aanhanger van Domela Nieuwenhuis, die hebben ze nog opgesloten wegens majesteitsschennis, dat weet u zeker?! Mijn man was wat je zou kunnen noemen een socialist, al is hij nooit in een partij gegaan of zo. Ik begrijp het niet van mijn dochter. Moet u weten: Ze heeft een tijdlang zelfs een afrikaanse vriend gehad. Die jongen was nog donkerder dan u. Maar een aardige jongen! Corry werkte toen op de ambassade van Frankrijk als typiste. Ze heeft mulo- en typediploma. Ze nam soms in de weekenden mensen mee te logeren, want we hadden de ruimte; dan ging ze samen met die mensen in Amsterdam uit. Daar hield ze van. Nachtclubs en zo. Ze kwam ook vaak met zwarte jongens. Maar het was allemaal gewone vriendschap hoor, niets bijzonders. Toen ineens komt ze met die jongen uit Rho-

desië, die in Den Haag studeerde. Ze zegt dat ze met hem wil gaan trouwen. Nou Mien, dacht ik, móet dat nou echt?! Moet jij ook voorgoed weg? Je bent moeder, nietwaar! Je hebt graag dat je kinderen zoveel mogelijk in je buurt blijven als dat enigszins kan. Neen, wat dat betreft hebben wij niet zo'n geluk met onze kinderen. Maar die jongen, Roy heette hij, dat was zo'n aardig iemand! Zo charmant! Hij nam altijd bloemen mee voor me als hij kwam. Dat was toch grappig, niet? Ik zeg: "Neen, Roy, dat moet je echt niet doen, ik heb een *winkel* vol bloemen!" Maar neen, hoor. Hij ging er maar mee door. Toen heb ik met hem afgesproken dat hij ze dan maar bij míj moest kopen. Hij zou dan korting krijgen en ik een goeie klant erbij. Dat deden we dus. Als hij kwam en ik stond nog in de winkel, dan kwam hij naar me toe: "Mevrouw, mag ik die en die bloemen van u? Maakt u er maar wat moois van, het is voor een beminde dame." Dan zei ik: "Goed meneer, we zullen ons best doen. Is die dame jong of oud?" En hij mij complimenten maken natuurlijk, waarna ik hem zei dat ik mijn lievelingsbloemen meegaf, en erg goedkoop omdat hij zo'n aardige meneer was. Dan pas omhelsde hij mij. Dat deed hij áltijd. O het was een echte komediant. Maar gezéllig!!! Ik dacht dat mijn dochter bij zo iemand zeker gelukkig zou worden. Ik wou dat ze met hem getrouwd was! Maar ja, hoe gaat het vaak? De mens wikt en god beschikt, nietwaar! Hij is met vakantie naar huis gegaan en nooit meer teruggekomen. Later is gebleken, dat zijn ouders allang een huwelijk voor hem hadden gearrangeerd daar. Hij was als kind al aan iemand anders voorbestemd. Dat is nog steeds de gewoonte in sommige landen van Afrika, dat de ouders eigenlijk het huwelijk bekokstoven, precies zoals dat vroeger bij ons ook gebeurde. Maar nu haalt Corry dat allemaal steeds weer op om te bewijzen dat alle zwarte mensen onbetrouwbaar zijn. Ik kan me voorstellen dat zo'n teleurstelling je niet in je kouwe kleren gaat zitten, al heeft ze het allemaal erg lakoniek opgenomen toen, tenminste voor zover ik het kon nagaan. Maar om hoe dan ook alle zwarte mensen voor zoiets de schuld te gaan geven, om te gaan generaliseren, is natuurlijk fout. Ik ken tálrijke mensen, die het eerst goed met elkaar hadden en waar later de ver-

houding toch mis is gegaan. Dat is menselijk. Dat is niet iets van ras of zo!'

'*Ik neem aan dat ze niet met een Songolees getrouwd is?*'

'Neen, met een Fransman. Die heeft ze ook in Den Haag leren kennen. Geen onaardige man hoor en erg lief voor de kinderen. Maar véél te zacht. Mijn dochter doet met hem gewoon wat ze wil! Hij is daar de vertegenwoordiger van de EEG, die moet toekijken hoe de centjes besteed worden, begrijp je. Hij is econoom. Ze wonen even buiten Tamina, bij de heuvels die de stad omringen, in een soort dal. Prachtige huizen daar, waar de Europeanen wonen! Fransen en Nederlanders vooral. Daar staat ook het gebouw van het Peacecorps, helemaal omringd door bomen. Ik ging in april; dat was vlak voor de regentijd. Die duurde het vorige jaar trouwens erg kort. Een luxe dat ze daar hebben! Het huis van mijn dochter is een alleenstaande villa van twee verdiepingen. Het heeft alles bij elkaar wel tien slaapkamers, geloof ik, de kamers van de bedienden niet eens meegerekend, want die slapen in aparte gebouwen achter het huis. Boven is een groot balkon om het huis. Ze hebben drie auto's en twee garages, een auto van mijn dochter en een van haar man. De derde is een sportauto; mijn schoonzoon houdt van de autosport. Rally's en zo. Alles omringd door een groot terrein met prachtige bloemen zoals begonia's, oleanders. En mooie vogels komen daar! Daar let ik op, natuurlijk. Het was werkelijk heel mooi in het begin. Hun kinderen zijn erg leuk. Ze gaven een groot feest om mij aan hun kennissen voor te stellen toen ik er pas was. Een *barbecue* met champagne op een zondagmiddag. Ik genóót eerlijk gezegd van al die drukte. Ik was een tijdlang zo alleen geweest in Holland. Maar het viel me wel meteen op dat ze zo weinig afrikaanse kennissen hebben. Je denkt: Afrika! dus zwarte mensen. Kom je daar, word je opnieuw alleen omringd door dezelfde soort mensen die je ook in Amsterdam voortdurend ziet. Dat vond ik wel vreemd, ja. Daarna moest ik weer mee naar al die mensen die naar het feest van mijn dochter gekomen waren. Dat werd mij al gauw wat te veel, zo voortdurend op stap. "Gaan jullie maar," zei ik, "dan pas ík wel op de kinderen." Daar moesten ze dan weer hardop

om lachen omdat ze toch een inwonend kindermeisje hebben. Ze hebben ook nog een tuinman, een kokkin en een chauffeur. Zo nu en dan ging ik maar mee om niet saai te lijken, maar het zei me allemaal niet zoveel, die picknicks, al die *barbecues* met champagne. Dat is allemaal voor jonge mensen, zei ik, daar ben ik bovendien niet zo aan gewend. Ik dwaalde liever langs de rivier; de natuur bekijken, de bloemen, de planten. De vógels! Wat een unieke soorten hebben ze daar!'

'Bent u er geweest toen de koningin er was. Op het afscheidsfeest bedoel ik?'

'Neen. Ik was er toen nog niet. Dat was in februari. Ik kwam pas in april, twee maanden later dus. Mijn dochter en haar man zijn wel gegaan. Ik heb trouwens allang afscheid van het koningshuis genomen. Mijn man zag daar niets in. Toen ze bij het begin van de oorlog ook zo snel weg waren, was het voor ons helemaal afgelopen. Maar later ben ik daar wel geweest; in dat mooie paleis. Dat was bij de jaarlijkse viering van Songo's onafhankelijkheid. De president gaf een feest waarop de verschillende stammen van het hele land hun dansen zouden komen vertonen. Toen mijn dochter dat vertelde wilde ik er wel heen. Dat was inderdaad de moeite waard: dat dansen, dat ritme, dat vúúr!'

'Hebt u de president gesproken?'

'Heel even. Hij had meer belangstelling voor jongere vrouwen. Van de leeftijd van mijn dochter zo. Die is vijfendertig. Iets ouder dan u, mevrouw Jobert. Zij is ook erg aardig om te zien. O, die Wawili! Hij was misschien wel een vrouwengek, hoor! Het zou dus best kunnen dat hij iets met Barbara had, die Amerikaanse die tegelijk met hem is omgekomen. Ik heb me vooral opgehouden bij de muzikanten en de dansers. Ze hebben van die vréémde instrumenten! Ook van die kleine silofoons, zoals die mannen daar vóórin hebben. En kalebasinstrumenten. Ze maakten in ieder geval góddelijke muziek!' Ze lacht ineens: 'Ik heb geprobeerd op hun muziek te dansen. Maar móeilijk!'

'U zou het best kunnen,' zegt Naomi, 'u bent vitaal genoeg.' 'Och, het was heel grappig. U had me moeten zien. Huppelen voor zo'n grote drum. Ik heb wel gelachen. Later

hebben we de bergen, landinwaarts in het noorden, bezocht, waar de Baï het land binnenkomt. Voorbij Basula, bij de grens met Guinea. De watervallen, een prachtig gezicht, al dat denderende lawaai. Ik dacht, hier zou ik nou mijn hele leven verder wel willen blijven. Een tent bouwen, zoals de bijbel dat zegt, en dan daar voor eeuwig blijven. Daar zag ik ook voor het eerst enkele wilde orchideeën. Maar niet zoveel als later. Prachtig gewoon. Dat was allemaal het begin. Toen ik door mijn dochter en haar man overal naar toe gebracht werd. Vaak in hun open sportauto. In zo'n tijd zweef je maar van al die nieuwe indrukken. Je bent nog niet jezelf. Maar later... Ze gingen heel vaak naar dat Tamina-Hilton, of Tamina Intercontinental. Naar die grote, mooie hotels. Eten, dansen en ook gokken. Op mijn leeftijd heb ik natuurlijk niet zo'n zin meer daarin zo voortdurend! In die hotels is het sjiek en mooi, maar o, daarbuiten! Waar de gewone mensen wonen! De eerste keer dat ik op de markt kwam, niet de markt in het europese winkelcentrum, maar de andere, in Ayé. Ik schrok me een ongeluk van de onhygiënische toestanden daar. Die vismarkt vooral. Ken je die? Hoe is het mógelijk! Het is gedroogde vis, die ze op de kust vangen, zelf drogen en die daarna naar het binnenland gaat. Wagensvol. De mensen uit het noorden en oosten komen die vis hier kopen. Zoals de mensen van de kust weer uit het noorden, uit Midden-Songo hun groente en fruit halen. Was me dat daar een stank! En een *vliegen*! Het water in de riool om de markt zag er zo goor uit - de riolen zijn overal open - dat het misschien veiliger voor de gezondheid van de mensen is als er helemaal geen riolen zouden zijn. Die morgen zou de minister van volksgezondheid toevallig ook een bezoek aan de markt brengen. De televisie, de radio, de krant, alles was er. Die man ging omringd door hoogwaardigheidsbeklеders op een verhoging staan om de mensen op de markt toe te spreken. Hij zei dat hij zelf de situatie in ogenschouw was komen nemen om te zien wat voor maatregelen er voor de markt noodzakelijk waren. Een komediant! Gewoon een komediant! Want er is niks in ogenschouw te nemen. Als je Songolees bent, dan weet je best hoe de situatie op die markt is. Op die markt en overal! Dan moet je niet in je glanzende zwarte auto met

chauffeur speciaal komen kijken om zogenaamd daarna iets te gaan ondernemen! Geloof me: De situatie is nog steeds precies hetzelfde. Even vies allemaal. Er is nog niets ondernomen! Als die man iets had willen doen, dan had hij zich de moeite gespaard en meteen de werklieden gestuurd. Zo is het toch? Zo worden de mensen daar maar voor de gek gehouden!

'Eerst dacht ik, als ik dit soort dingen zag, Cornelia, houd nu maar je mond erover. Dit is een ander land. De mensen hebben hier andere gewoontes. En je bent er pas. Maar het wordt steeds moeilijker natuurlijk. Vooral als je die kinderen ziet. Die arme, ondervoede bloedjes, op de rug van de moeders, worstelend met hun kleine handjes tegen de vliegen. Of als je die vrouwen met die kinderen op hun rug in de zon ziet sjouwen, in bussen ziet klimmen. Op het land ziet werken. Maar ja, de zwaarste slag was misschien wel dat mijn dochter zo anders geworden was! Corry is zo hárd geworden! Zo nonchalant en zo slordig. Haar houding tegenover de bedienden bevalt me ook helemaal niet! Ze snauwt die mensen voortdurend af. Oudere mensen dan zij zelf soms, zoals de tuinman, Semben, en de kokkin, Angèle. We hebben zoals ik je al vertelde zelf ook mensen in dienst gehad, vooral na de dood van mijn man, toen de kinderen allemaal weg waren. Ik heb ze altijd goed behandeld. Stipt betaald en goed behandeld. Als familie eigenlijk. Je moet een mens geven wat hem toekomt. En dat wil niet alleen maar zeggen *geld*, maar ook respect en waardering. Dat zijn we elkaar verschuldigd, ook als de een toevallig boven de ander staat, wat meer heeft. Mijn man en ik hebben het nooit zo zien zitten al die standverschillen. Daarom zijn we geloof ik ook nooit zo oranjegezind geweest en al die zaken meer. Waarom moet de ene mens tegen de ander opkijken, als we allemaal zelf ons dagelijks brood moeten verdienen? Ook in de godsdienst waren mijn man en ik wat dat betreft één, al waren we van huis uit van verschillende religies. Dat gezag hè, of het nauw van de priester is of van de dominee, dat vonden we maar overdreven flauwekul. Vooral omdat we het zo goed met elkaar konden vinden, ondanks onze verschillende achtergronden. Maar mijn dochter legde me daar een gevoel

voor stand aan de dag, dat als ik het van horen zeggen gehad had, ik het zeker niet zou hebben geloofd. Ik heb het nu met mijn eigen ogen gezien. Echt. Het kind heeft helemaal geen eenvoud meer. En ze is lui, lui, lui! Ze laat alles door de bedienden doen. Dat vind ik tot daaraan toe. Als je toch het geld hebt en je vindt dat je het werk door anderen moet laten doen, dan moet je dat zelf weten. Als je ze maar goed betaalt, vind ik. Ik kreeg haar ook wel zover om iets meer te betalen toen ik ontdekt had dat het wel erg laag was wat ze hun eerst gaf, al bracht dat toch wel strubbelingen met zich mee. Maar ik vond het vervelend dat ze ook haar kinderen geheel aan de bedienden overliet. Aan Gadizha. Die was er een half jaar eerder gekomen. Een lief kind uit Mali. Mijn kleinkinderen zijn dol op haar. Daar niet van. Maar het is toch niet zoals het hóórt, hè. Ik vond dat Corry wat meer tijd aan de kinderen moest besteden. Dat heb ik tenslotte zelf met mijn kinderen ook altijd gedaan. Maar niks hoor. Ze is 's ochtends vroeg meteen weg. Zodra haar man weg is, pakt ze de rode sportauto, en dan komt ze pas 's middags weer terug om met hem samen aan tafel te gaan. Of ze gaat met hem in de stad warm eten. Of ze is naar het strand, of naar de kapper of op bezoek. En die man van haar is ook een gek. Hij zegt maar één ding als hij thuis komt: ‘Wat zie je er weer mooi uit, Corry, ben je vandaag naar de kapper geweest?’ Of, ‘wat zie je er lekker bruin uit, Corry, je hebt zeker de hele dag aan het strand gelegen?’ Of ze gaat al vroeg bij kennissen chocola drinken, wat ze daar veel doen. Als ze nergens naar toe moet, laat ze Angèle het ontbijt op bed brengen en dan slaapt ze verder een gat in de dag. 's Middags gaat ze vaak paardrijden. 's Avonds gaan ze samen bridgen of dansen. Ze zegt dat ze nog jong is en van het leven wil genieten. En Gadizha maar voor de kinderen zorgen. Ze geeft ze eten 's morgens en ze brengt ze vaak ook naar school. Terwijl Pa en Ma drie auto's hebben! Ze wast ze en ze doet ze soms 's avonds zelfs in bed. Tenminste vóór ik er was. Want ik nam haar veel werk uit handen, omdat ik het zelf wel leuk vond met die kinderen bezig te zijn. Zo'n meisje moet bovendien ook wat vrije tijd hebben, nietwaar? Na een maand of twee, dat ik het zo had aangezien, begon ik

er toch met mijn dochter over. En zij nonchalant: ‘Maar mams, daar zíjn ze toch voor, die bedienden! Ik betáál ze toch! Hier is het goddank geen Holland, waar de mensen geld kunnen opstrijken, zonder ervoor te werken!’ Ja, zo praat ze. Is het niet *erg*?! Alsof de mensen in Nederland niet betálen voor die uitkeringen als ze werk hebben. Zeker als je je als zelfstandige moet verzekeren. Dan kost het je een hele hoop. Ik bedoel, als je je wilt verzekeren tegen ziekten enzovoort. Maar ik zeg: Dat betalen is hier echt aan de lage kant, meisje. Ik vraag me af hoe de mensen er van kunnen bestaan. Dan denk ik terug aan wat mijn ouders hebben doorgemaakt, en wij zelf ook een beetje. Maar Corry is zo nonchalant. Ze zegt: ‘Ze mogen blij zijn, mams, want als ik ze wegstuur hebben ze helemaal niets meer. Er staan honderden te dringen voor hun plaats. Dan moeten ze gaan bedelen of hoereren. Hebt u liever dat ze dát doen?’

‘Bent u toen weggegaan?’

‘Neen. Ik trok mij het lot van de kinderen zó aan! Bovendien maakte ik toch, zoals ik al zei, dat ze de bedienden iets meer ging geven. Het was niet veel meer, maar toch. Ik zal u wat foto's van de kinderen laten zien.’ (Het lukt haar om de een of andere reden nog steeds niet Naomi en mij konsekwent te tutoyeren.)

Naomi draait de cassette om terwijl mevrouw Prior uit haar tas een pak foto's in een plastic etuitje haalt. We gaan ze samen bekijken. Op een ervan staat zij met de familie om haar gegroepeerd. Ze heeft een rozerode jurk aan, zonder de tulband die ze nu draagt. Haar zilvergrijs haar valt direct op. Ze staan voor een inderdaad kapitale villa, omgeven door veel groen. ‘Kijk, dat is het oudste meisje,’ zegt ze. ‘Georgette. De jongens zijn Jean en Firmin.’ ‘Schattig,’ zegt Naomi.

‘En dit is uw dochter?’ vraag ik.

‘Ja, en dit haar man.’

De jonge vrouw die ze aanwijst ziet er aantrekkelijk uit, erg sympathiek zelfs, maar misschien komt dat doordat ze haar donkerblonde hoofd achterover houdt en hartelijk lacht. Haar man, die voor een Fransman erg lang is - hij schijnt een arm om haar middel te houden - kijkt zelfge-

noegzaam opzij in haar richting. Heeft hij haar misschien net iets grappigs in het oor gefluisterd? Gekieteld? In de andere hand houdt hij een pijp.

‘Uw dochter ziet er eigenlijk best aardig uit,’ zeg ik.

‘Ja,’ zegt Naomi, ‘dat vind ik ook.’

‘Om te zien, ja, maar nu ik er steeds meer over nadenk, besef ik dat ze altijd haar eigen gang is gegaan. Ook thuis. Ze hielp minder. Ze was in ieder geval sneller klaar. Ze was egoïstischer zou je kunnen zeggen. Maar zoals ze nu in Tamina is, neen, zo kèn ik haar toch eigenlijk niet. Zo iets had ik ook nooit verwacht. Ze heeft zich trouwens gewoon aangepast. Het leven dat ze leidt, is het leven dat de andere blanken in Songo ook leiden. Of het nu Fransen, Duitsers - want die zitten er ook veel - of Hollanders zijn. Die foto is door Gadizha gemaakt. Een handig meisje.’ Ze zegt ineens bijna wanhopig: ‘Begrijpt u die houding van mijn dochter nu?!’

Ik weersta de verleiding om vragen te stellen over Gadizha, en merk op, - terwijl Naomi met een speels: ‘Ready’ de recorder weer in werking stelt - dat de houding van haar dochter de gewone houding is van de gemiddelde Nederlander in de tropen. ‘Ze passen zich snel aan,’ zeg ik.

‘Ja, de koloniale mentaliteit. Daar heb ik van gehoord. Die superieure houding. Maar je denkt toch dat dat tegenwoordig alleen maar in landen als Zuid-Afrika voorkomt, nietwaar?! nu we Indonesië niet meer hebben. U neemt me maar niet kwalijk, mevrouwtje. Het is niet tegen u persoonlijk bedoeld. Ik mag trouwens aannemen, dat u er anders over denkt, al komt u zelf daarvandaan, anders zat u niet hier, in dit gemengd gezelschap. Om u eerlijk te zeggen, soms, als ik 's middags zo alleen ergens lag te rusten, dat moet je daar wel, zo 's middags even rusten, want dat klimaat is zo vaak voor ons toch te heet, en een beetje vochtig ook, wat drukkend - soms zei ik zo tegen mezelf: Ze moet het toch van één van jullie zelf hebben. Van je man of van jezelf. Dan voelde ik me schuldig. Het is toch je bloedeigen dochter zeker! Als ze bepaalde karaktertrekken vertoont, dan betekent dat, dat ze die toch van ergens dichtbij moet hebben opgedaan. De appel valt niet ver van de boom, zeggen ze. Maar ze is goddank niet altijd zo geweest. Ze

was een open, spontaan meisje. Goedhartig ook, al werd ze later steeds egoïstischer. Maar wat ze nu geworden is, zo gevoelloos! “De mensen zijn echt anders hier,” zegt ze tegen me, “en u moet daar maar aan wennen als u hier wilt blijven. Ze willen niet werken. Ze zijn nu eenmaal gemakkelijk. Als ze wat cassave, wat nyams, wat rijst, wat zoete aardappelen of bananen hebben, wat vis, dan zijn ze al gelukkig.” Maar ik zeg: “Mijn kind, ik zou me ook niet willen uitsloven voor wat die mensen hier als loon krijgen. Het is echt zoals vóór 1900 in Nederland.” Ik zeg ook: “Kind, die invalide mensen, met verminkte leden, die bedelend door de straten rondkronkelen, waarom doet niemand daar wat aan? Die krotten. Ook daar kunnen de straten zoals hier geasfalteerd worden zodat hun kinderen niet voortdurend onder het stof hoeven te zitten met alle gevaar voor ziektes. En waarom wordt daar het vuil niet opgehaald?!” Corry weer: “Díe mensen zijn nu eenmaal zo, mams. Ze zijn helemaal niet zo netjes als wij. Ze doen hun behoeften zomaar op de straat.” Daar heeft zij gelijk in. Dat heb ik zelf ook gezien. “Maar dat doen ze in Amsterdam ook,” zeg ik. “De mensen gooien daar genoeg viezigheid in de grachten. En je ziet ook mannen die gewoon in een gracht staan te pissen.” Excuseren jullie me. Maar het is toch zo?! En die mensen zijn op hun lichaam wel proper. Misschien ook meer dan wij. Hoe arm ze ook zijn, ze proberen zich toch maar steeds te wassen. In de afrikaanse wijken vind je ze voortdurend rond die ene publieke kraan. Waarom staat daar maar één kraan, vraag je je af, als het duidelijk is dat ze dat water zo nodig hebben?! Ik zeg tegen m'n dochter, nadat ik een twee maanden bij haar ben: “Je hoeft me niks meer te vertellen, kind. Ik heb hier en daar zelf wat rondgelopen. Ik heb wat met de mensen gepraat. Het is zo dat het vuil bij hen soms in weken niet wordt opgehaald. Maar hier bij ons gebeurt dat zeker twee keer per week, heb ík gezien.” Neen, die mensen hebben echt niet veel, geen douches, geen toiletten, geen elektrisch licht en geen stromend water, behalve dan die paar publieke kranen. Daar had ze natuurlijk niet van terug. Toen werd ze boos omdat ze vond dat ik niet in mijn eentje door die afrikaanse wijken moest gaan dwalen. Ze wilde het me

verbieden. Stel je voor! “Het is niet *normaal*, mams,” zegt ze. “Er kan u van alles gebeuren. U kunt een ziekte oplopen.” Dat vond ik grote flauwekul. Bovendien was ik ook niet alleen gegaan, de eerste keer dan, maar met Gadizha, die ik speciaal gevraagd had mij die wijken te laten zien. Ik was er met mijn dochter en haar man wel eerder geweest. Maar met de auto. We waren er haastig door gereden. Daarom wilde ik nu eens te voet en op mijn gemak alles zien. Gadizha kent dat allemaal. Maar ik vertelde mijn dochter natuurlijk niet dat zij was mee geweest, dat zou het meisje maar last hebben bezorgd.’

Met een driftige druk stopt Naomi de recorder.

‘Het is overal hetzelfde,’ zegt ze uit zichzelf tegen mevrouw Prior en mij. ‘Overal in Afrika. Van ons in Zuid-Afrika weet de hele wereld het, omdat de aandacht daar zo op gevestigd is: De mooie wijken waar de blanken wonen en de krottenwijken van de inheemsen. Daarom was ik zo verbaasd toen ik andere landen van Afrika bezocht: Mozambique, Gabon, Ghana, overal tref je hetzelfde beeld aan.’

Mevrouw Prior buigt zich geheel voorover om beter naar haar te luisteren. Ze stelt daarbij zelf voor om in het midden te komen zitten. Buiten is het toch allang niets meer. Ze is geen onverbeterlijke wolkenspecialist als ik, denk ik, terwijl ik op haar wens inga. Als we opnieuw geïnstalleerd zijn zegt Naomi:

‘Dat is me opgevallen, ja. Daarom vind ik de apartheidswetten bij ons, behalve slecht ook erg dom. Hetzelfde zie je in heel Afrika, zonder dat ook maar één wet dat voorschrijft. Ik bedoel die scheiding. Het zit misschien in de natuur van Europeanen.’

‘Op Curaçao was het ook een hele tijd zo,’ vul ik aan. ‘Daar hadden ze ook geen speciale apartheidswetten. De Shell vooral. Die liet grote hekken rondom de woonwijken van de blanken bouwen. Na zes uur mochten er geen inheemsen meer naar binnen, behalve degenen die daar werkten, de bediendes dus.’

‘O,’ zegt mevrouw Prior, ‘op Curaçao? Dat wist ik niet. Daar hebben mijn kennissen het nooit over gehad. Waren het ook Nederlanders, die daar zaten? Ja, toch?’

‘Ja, bij ons waren het vooral Nederlanders. Nu nog is het

een beetje zo. Ze komen met de beste bedoelingen. Eenvoudige mensen - ook arbeiders, maar na een paar maanden passen ze zich volkomen aan. Ze vinden die manier van leven, die scheiding dan, heel normaal verder. Het beste bewijs is dat ze soms meer dan vijfentwintig jaar op dat eiland wonen zonder ooit de taal te leren spreken. Het geval van uw dochter is dus geen uitzondering. U hoeft het haar eigenlijk niet zo kwalijk te nemen.'

'En ík dan.'

'U bent misschien een uitzondering, mevrouw Prior; een uitzondering die de regel bevestigt.'

'O, zo?!'

Naomi zegt: 'Overal in Afrika valt het je op, dat blank en zwart zo weinig met elkaar omgaan. Echt met elkaar omgaan, samen dingen doen; als gelijken. Toch zijn er geen wetten die dat uitdrukkelijk verbieden zoals bij ons. Mijn enige verklaring is, dat kleur niet de voornaamste rol speelt, maar positie. Overal in Afrika is de positie van de blanke veel en veel beter dan die van de zwarte. Er treedt dan vanzelf een scheiding op blijkbaar.'

Mevrouw Prior knikt instemmend: 'Dat is precies het geval in Songo, maar het moet bij jullie nog veel en veel erger zijn.'

'Misschien wel,' zegt Naomi, 'maar de zaak is bij ons vooral schijnheiliger, omdat men dóet alsof het om de kleur gaat. Ik geloof dat men zich bij ons zijn bevoorrechte positie veel bewuster is dan blanken in andere delen van Afrika. Daarom vecht men daar veel harder om die positie te behouden. Men is ook veel banger dan in andere landen, geloof ik.'

Mevrouw Prior zegt glimlachend: 'Ik zie wel, dat je er inderdaad tegen bent. Goddank.'

Het valt me ineens op, dat ze Naomi nu veel vriendelijker bejegent dan sinds ze begrepen heeft dat Naomi Zuidafrikaanse is. Ze zegt met iets van medelijden in haar stem: 'Maar je bent er geboren. Het moet niet meevallen als je er zo tegen bent, daar te moeten wonen en al die wetten in acht te moeten nemen.'

'Zeker. Ik heb het allemaal aan Sesa verteld vóór u er was: Dat mijn ouders eerst naar de West wilden emigreren.

Maar ja, het is nu eenmaal mijn land geworden. Een mooi land overigens. En je leert je aanpassen. Dat leer je weer van je ouders. Ik van mijn moeder vooral. Op een gegeven moment ontdek je dat je het probleem zoveel mogelijk uit de weg gaat. Of de bestaande situatie zelfs probeert te verdedigen. Niet openlijk misschien. Hoewel op den duur dat ook toch erg moeilijk is. Het klopt allemaal zo slecht, namelijk. Ze zijn zo heerlijk inconsequent! Neem die verblijfswetten, waar ze tegenwoordig weer erg strikt mee zijn geworden. In Johannesburg tenminste. Het zwarte personeel moet 's avonds de stad uit, terug naar hun eigen reservaten. Ze hebben daar andere mooie woorden voor, zoals *thuiswijk*, of *thuisland*, maar ik noem ze gewoon reservaten, precies als wat ze in Amerika voor de Indianen hebben. Daarom zeg ik, dat het niet iets is van Nederlanders alleen, van wie wij Zuidafrikanen voor een deel afstammen, maar ook bijvoorbeeld van de Amerikanen, die zowel Indianen als Negers, Mexicanen en Portoricanen discrimineren. Alle niet-Europeanen kortom, alle nietblanken. Die hebben het daar dan ook meestal slechter. Maar ik had het over dat personeel, dat dagelijks uit de stad moet: Sommige mensen protesteren daar hevig tegen alleen maar omdat zij nu geen ontbijt meer op bed kunnen krijgen, zoals bij ons de gewoonte is! Zonder de zwarten zijn we nergens, stort onze hele economie in elkaar! Het is dankzij die mensen, dat de blanken zoveel kunnen verdienen. Wel twintig keer meer dan een zwarte soms! Neem de mijnen van Johannesburg bijvoorbeeld, waar niet alleen mensen van ons werken, maar ook nog uit al de omliggende landen, Mozambique vooral.'

'Ik zie wel dat je er tegen bent,' herhaalt mevrouw Prior, 'maar dóe je er ook wat aan?'

'Bitter weinig vrees ik. Ik ben gewoon bang. En het is pas de laatste tijd, dat ik het allemaal ook zo helder zie. Je maakt het een en ander mee, persoonlijke dingen, die je aan het denken zetten. Je gaat beter zien. Maar tussen zien en doen is een grote stap, vooral als je je hele leven bent opgevoed met voorzichtig zijn, "aanpassen". Daarom is het zo goed naar u te luisteren. Ik ben nu nog eigenlijk gewoon met uw dochter te vergelijken. Ik heb ook een groot huis;

met drie bedienden. En *twee* auto's. Niet drie, neen, maar *twee*,' zegt ze met zelf spot lachend.

'En je hebt nog niet eens kinderen!' zegt mevrouw Prior met haar gezicht in haar handen Naomi nauwlettend bestuderend.

'Dat is zo. Je staat er niet bij stil. Het is gewoonte. Wat de auto's betreft. Mijn man heeft zijn werk en ík heb m'n werk. Maar de bediendes -'

'Je betaalt ze tenminste goed?'

'Dat gaat wel. Ik geloof niet dat ze het bij ons zo slecht hebben, maar nu ik u zo over uw dochter hoor praten, besef ik dat een hoop van wat ik altijd vanzelfsprekend heb gevonden, dat niet is. Maar laat maar. Ik vind u in ieder geval erg sympathiek.'

'Dank je. Ik jou ook, moet ik eerlijk zeggen. En je moet maar denken, Naomi: We hebben allemaal onze fouten. Ik ook. En Sesa hier... We zijn allemaal mensen. Maar ik denk wel niet dat ik er één dag zou willen wonen. Het komt door mijn achtergrond, hè. Door wat ik m'n levenlang heb meegemaakt. Door wat ik geloof. Nee, ik zou het niet kunnen. Maar jij doet tenminste een poging om de zaak te *begrijpen*! Dat doet mijn dochter helemaal niet. In dat opzicht ben jij anders.'

'Zullen we doorgaan?' zeg ik. Naomi zegt ja, maar ze schakelt toch een beetje lusteloos in. Misschien heeft ze liever dat we dit gesprek niet voortzetten, omdat mevrouw Prior's verhaal behalve een veroordeling van haar eigen dochter Corry, automatisch ook een veroordeling voor haar lijkt in te houden. De vooral fysieke band die door de omstandigheden tussen ons was ontstaan, is door mevrouw Prior's verhaal weer verflauwt. Ik weet nu weer precies aan welke kant ik sta. Ik ben daar blij om. Ik geniet eerlijk gezegd zelfs van het feit, dat ze dit alles moet zitten aanhoren. Je zou kunnen zeggen dat ik bezig was mezelf te verraden, zij het lichtelijk en langzaam, en dat mevrouw Prior mij weer helder doet inzien dat er tussen mij en Zuid-Afrika de grootst mogelijk afstand hoort te bestaan. Zij zegt rechtstreeks de dingen, die ik uit lafheid (noem het maar zo, ja) nauwelijks durfde te zeggen. Ik vond het daarnet dan ook een comfortabele gedachte weer van plaats te

verwisselen. De lege plaats tussen ons in is nu eindelijk op een adekwate manier ingenomen. En toch: als mevrouw Prior onder het praten even naar voren wipt - dat doet ze vaak, meisjesachtig haar knieën even met beide handen vasthoudend - zie ik Naomi soms onderzoekend naar me kijken, 'n tikje hulpeloos zelfs, zoiets van: waren we daarnet geen goede vrienden? Daar hoef ik dan voorlopig niet meer op in te gaan: Mevrouw Prior beschermt me tegen mezelf. Ze zegt: 'Ik probeerde er ook wat van te begrijpen: De grootste ellende komt wel doordat er op het platteland geen bestaansmiddelen genoeg zijn voor de bevolking; die bovendien steeds toeneemt. Ik heb het er later met mensen van de FAO over gehad; toen ik meedeed aan dat project voor meer voedselproduktie, dat vertel ik jullie zo wel. Vooral als het even mis gaat met de oogst is er grote misère. Bij droogte en zo. Dan gaan ook hun dieren - die ze voor melk en vlees houden - er aan. Dan trekken ze in drommen naar de stad. Ze denken dat als ze Tamina bereiken alle leed geleden is. Maar dan begínt de ellende juist! Niet alleen doet de regering helemaal niet veel aan volkswoningbouw, maar wat moeten die mensen voor werk doen, als ze eenmaal in de stad zitten?! Het onderwijs op het land is zoveel slechter dan in de stad, en soms is het er zelfs helemaal niet. Voor de goede banen komen ze dus sowieso niet in aanmerking; die zijn voor de Europeanen en voor een enkeling met een betere opleiding. Vandaar die ellende. Als ze niets meer weten gaan ze bedelen, hun lichamen verkopen of stelen. Er wordt ontzettend veel gestolen in Tamina! Als ze gepakt worden krijgen ze zware straffen. Het is goddank niet zoals in Nigeria waar ze meteen doodgeschoten worden, maar de straffen zijn toch wel erg zwaar. In de kringen van mijn dochter en haar man - hij denkt in alles gewoon met haar mee, hoor - vinden ze dat de regering nog te slap is, dat ze in Nigeria gelijk hebben. Dus ook de oorzaak van al die diefstallen begrijpt Corry niet. Hij heeft haar zelfs een pistool gegeven! Ze zijn het er samen over eens, dat als een dief bij hen inbreekt, ze er meteen op los moeten knallen. Het is goddank nooit gebeurd toen ik er was. Maar wel in die buurt! Soms zijn het overigens de bedienden zelf die het doen. Ze worden ook zo verschrikkelijk slecht betaald!'

‘Precies als bij ons,’ zegt Naomi. ‘Bij ons loopt iedere blanke ook met een pistool op zak tegenwoordig. Iedereen leert daar schieten, iedereen is daar bezig met lessen in zelf verdediging.’

‘Jij ook?’ vraag ik nieuwsgierig.

‘Ja, het moest van mijn man, maar ik heb het niet lang volgehouden.’

‘Toch lang genoeg om te weten wat je moest doen in Tamina,’ zeg ik ondanks mezelf toch lachend. ‘Het is wel ergens goed voor geweest die training dus. Heb je nu je pistool bij je?’

Ze lacht beschaamd: ‘Neen, mijn man wel. Vooral 's avonds. Iedereen is daar bang.’

Mevrouw Prior vraagt haar naar het beroep van haar man. We praten daarover en over wat zijzelf doet. Naomi vertelt haar, dat ik naar aanleiding van haar onderzoek over het verband tussen de families Jobert en Joubert de mop Bernard, Barnard, Barn, Schuur, Grote Schuur heb bedacht en we lachen nu met zijn drieën. Ook om Brigitte Bardot, die dus eigenlijk schapenhoedster is. Daarna schakelt Naomi weer in. Ze heeft er een gewoonte van gemaakt ondertussen om, als er dingen gezegd worden die niet tot de achtergronden van mevrouw Prior behoren, letterlijk *off the record* zijn dus zoals dat heet, de recorder meteen stop te zetten. Ze houdt zelfs rekening met wat je zou kunnen noemen *valse starts*: Mevrouw Prior begint met haar verhaal om daarna naar aanleiding van een gedachte of een gebeurtenis - iemand die in het middenpad voorbijloopt en naar haar knikt; het roepen van een passagier, een vluchtige opmerking van de steward of gewoon omdat ze daar zin in heeft - naar iets heel anders af te dwalen: de metro, de Bijlmermeer, de diamantslijperij in Amsterdam of de watersnood in 1953 en dat snijdt Naomi er dan meteen weer allemaal handig uit. Ik heb naar deze technicus geen omkijken, kun je zeggen. Als een regisseur die - zoals er heel veel moeten zijn - op zijn lauweren zijn films maakt, omdat hij over zulke goede cameralieden en snijders beschikt. Want een hoop regisseurs kunnen niet eens fotograferen, heb ik de indruk, laat staan filmen. Maar nu dwaal ik zelf echt te veel af, vind ik. Mevrouw Prior's

stem gaat verder (als een mitrailleur soms, met snelle onverwachte bewegingen van haar hoofd tussen de pauzes. Soms werpt ze haar hoofd naar achteren om haar dunne blanke hals, met een diepe uitholling aan het begin van de jukbeenderen, te laten zien; dan weer rekt ze die hals uit, en gaat ze heel rechtop zitten, alsof ze over de hele lengte van het vliegtuig wil heenkijken, of iedereen in het vliegtuig als het ware wil uitdagen haar woorden tegen te spreken. Een enkele keer kijkt ze plotseling momentenlang naar de wolken en de lucht buiten, vaak houdt ze dus verend op haar stoel haar knieën vast):

‘Of ze gaan hun geluk proberen in de loterij. Door te kopen of door te verkopen. O jee, iedereen heeft wel wat te verkopen in Songo. In Tamina vind je om de zoveel meter een stalletje, vooral op de Boulevard Wawili, de hoofdstraat in het commerciële centrum, waar ook de banken en het warenhuis zitten. Kraampjes en stalletjes vol kammetjes, potjes haarvet, haargroeimiddel en tandenborstels, tandpasta, spiegels, allerlei soorten snoep, zeep, zakdoeken, zonnebrillen. -’

‘Zonnebrillen en mannen die tegen betaling je de winnende nummers van de week verstrekken.’

‘Juist Sesa. Je weet het,’ lacht ze, ‘met hun diploma's mooi ingelijst naast zich, zodat je kunt zien dat ze váklieden zijn. En *directoires*! daar vertel ik jullie straks meer over. Ik zeg tegen ze: ‘Jullie staan vlakbij elkaar allemaal hetzelfde te verkopen. Wie moet er in 's hemelsnaam *kopen*?! Ik heb ook weer ontdekt dat die verkopers vaak in dienst staan van de grotere winkeliers - de Syriërs en de Libanezen - die geen gelegenheid voorbij laten gaan om elkaar en iedereen te beconcurreren. O, neen, ik ben geen thuiszittertje hoor! Ik geef ook niet veel om de terrasjes in het centrum waar iedereen de hele dag zit te drinken, en ik ga m'n tijd ook niet verdoen bij de kapper zoals Corry.’

‘Uw haar ziet er anders wel mooi uit.’

‘Vind je, kind? Gewoon op tijd wassen en goed kammen. Verder niets. Neen, ik ga de hort op. Zo hoor en zie je meer. Vaak ging ik met Gadizha op stap. Dat is een pienter meisje! *Meisje* zeg ik?! Het is al een *vrouw*! Erg groot en

stevig voor haar leeftijd. Met haar veertiende jaar had ze al haar kind. Dat heeft ze me verteld toen we elkaar wat langer kenden. Kijk (ze haalt weer foto's tevoorschijn). Daar staat ze. Dat ben ik weer. Deze foto van mij heeft zíj gemaakt.

Zíj is het inderdaad. Er is geen enkele twijfel mogelijk. Wat een toeval! Ze heeft een lange, boven haar borsten strak geknoopte, traditionele, blauwe rok aan, vol vrolike, gele en groene bloemen. Haar bloes met korte mouwen en wijde opening is van dezelfde stof. Ze heeft bruine kralen om haar hals en armbanden om haar polsen. Ik herken vooral de korte jongenskop, het zelfbewuste, gave gezicht, haar wakker-speelse ogen met veel wit. Gazelle-ogen inderdaad! Haar eveneens stralende, witte lach: Gadisha! Mevrouw Prior spreekt haar naam iets zwaarder uit dan ik gewoon ben eraan te denken, meer met de klank van *J*acques of Grange (barn!) of (een woord dat iedereen kent): 'garage' dan met de klank van shhhhhhhhhhhhhaa. Gadi*zh*a dus. Zodat ik me even pijnig met de vraag hoe het precies was. Maar het doet er niet toe. Zíj is het! En ik ken haar bovendien al zolang met *sh*: Gadi*sh*a! Hoewel Gadi*zh*a nu misschien beter bij haar zou passen, want ze ziet er ouder uit. Als ik haar nu zou tegenkomen, zou ik me alleen maar met een heel belangrijk document ervan laten overtuigen dat ze werkelijk pas vijftien of zestien is!

'Je vindt haar mooi, hè?' zegt mevrouw Prior, terwijl ik de foto - veel te lang! - bestudeer. 'Een echt aardig kind. Maar ze ziet er veel ouder uit dan haar leeftijd. Ze is pas zestien.' 'O,' roept Naomi uit, 'ze lijkt inderdaad al over de twintig.!'

'Heeft ze haar kind bij zich?' vraag ik.

Ik overweeg geen moment het verhaal van mijn ontmoeting met haar te vertellen. Ik voel me met deze foto van haar al onbehaaglijk genoeg. Ze zouden maar denken dat ik met haar naar bed ben gegaan, dat ik mezelf medeplichtig heb gemaakt aan songolese of malinese ellende, want ze heeft me toen per slot van rekening niet verteld wat de nationaliteit van de vader van het kind is. Zelfs niet dat ze al een kind hád, trouwens. Al heb ik het me wel afgevraagd toen ja.

Mevrouw Prior antwoordt dat het kind in Mali is, bij Gadisha's ouders.

‘Is zijzelf nog steeds in Tamina,’ vraag ik met voorgewende onverschilligheid.

‘Neen, ze is terug naar Mali. Ze gaat daar opnieuw naar school. Een soort huishoudschool. Dat had ze onderbroken om in Songo wat bij te gaan verdienen. Dat lukt minder goed in Bamako. Haar ouders zijn arm en hebben veel kinderen. Het liedje van altijd. Daarna wil ze naar Nederland.’

‘Nederland? Dat komt door ú zeker,’ zegt Naomi.

‘Niet eens. Ze had het plan in ieder geval al vóór we elkaar leerden kennen, vóór ze bij mijn dochter kwam dus.’

‘Gek!’ zegt Naomi.

‘Niet eens zo gek. Ze heeft ooit eens in Tamina toen ze daar in een hotel werkte - wat ze vroeger veel deed -, daar werkte ze dan als kamermeisje, een nederlandse journalist ontmoet die haar erg vriendelijk schijnt te hebben behandeld. Echt goede propaganda voor Nederland dus. Voor een keer. Hij heeft haar een bom geld gegeven om naar Mali terug te gaan en haar school af te maken. Ze zegt dat ze voortdurend Allah voor hem bidt. Ze is mohammedaanse. Overigens is ze niet meteen naar Mali teruggegaan toen. Ze wilde eerst nog wat meer verdienen, voor haar en het kind, dan zou ze niet telkens naar Songo hoeven; kon ze haar school verder ook in één ruk afmaken. Het duurt nog twee jaren. Ze wil later vroedvrouw worden, heeft ze gezegd. O ja, die journalist was wel een Nederlander maar hij had een spaanse naam. Dat herinner ik me. Jij bent het toch zeker niet geweest, Sesa?’

‘Neen, ik ben niet zo rijk om geld -’

‘Het zou anders best kunnen dat je haar ontmoet hebt in een van de hotels in Tamina.’

‘Hij kwam toch niet uit de Wést?!’ zegt Naomi zeer logisch. ‘Nu je dat zo vraagt... neen, dat heeft ze inderdaad niet gezegd. Wel z'n naam. En die had een spaanse klank.’

‘Zijn voornaam of zijn achternaam?’

‘Ja, dat is me ook wat, Naomi. Dat weet ik allemaal niet meer.’

‘Torres?’ zeg ik toch maar.

‘Neen, neen, dat was het niet.’ Ze denkt diep na, om daarna te herhalen, dat het dat echt niet was. ‘Maar ken je een nederlandse journalist met die naam dan, Sesa?’

‘Neen!’

‘Ook niet Gomes, of Peres,’ vraagt Naomi? ‘Of Rodrigues? Dat zijn toch ook allemaal spaanse namen, nietwaar?’

Ik knik. ‘Heeft ze gezegd dat hij, nou ja, dat hij -’

‘Je kleur had?’ vraagt Naomi.

‘Juist,’ zeg ik, ‘was hij zwart?’

‘Je bent niet zwárt, Sesa,’ zegt mevrouw Prior, ‘je bent bruin. In Songo zie je soms echte zwarte mensen.’ Ze drukt met beide handen haar tulband aan terwijl ze achteroverleunt om lang na te denken: ‘Neen, dat heeft ze helemaal niet gezegd. Dus ben jij het echt niet. Trouwens je zou het natuurlijk zelf wel weten als het zo was, nietwaar? En zoiets zou ze zeker ook wel hebben opgemerkt tegen mij, ik bedoel, dat je uit de West komt.’

‘Was ze er toen de koningin er was? Dat is de laatste keer, dat ik in Songo ben geweest.’

‘Ik weet het niet met zekerheid. Ik dénk van niet. Ze is wel vaker in Tamina geweest voor ze bij mijn dochter kwam werken. Hoe dan ook, met haar heb ik een keer een mooie reis naar het noorden gemaakt. Naar Basula. Naar de oude slavenmarkt. Een tiental kilometers van Naniké, waar de orchideeën waren.’

‘Orchideeën?’

‘Ja, rustig maar jongens, daar vertel ik jullie zó alles over. In Basula heb je ook de houtbewerkers. Je kent dat wel. Die maskers en voorouderbeelden. Die typisch afrikaanse kammetjes, die ze ook overal verkopen. Helemaal bewerkt. Erg mooi! Die slavenmarkt was vroeger heel bekend. Beter: Heel berúcht! De slaven werden van overal daarheen vervoerd. Uit het land zelf, maar ook uit Opper Volta, Mali, Guinea. Ze moesten dagenlange tochten te voet maken. Aan elkaar geketend. Over de bergen en door het woud. Die journalist heeft haar echt gèk van Holland gemaakt. Ze wil daar echt heen. Nu ik er straks weer ben, komt ze vast en zeker. Tenminste, als ze niet getrouwd raakt daarvóór. Deze foto heb ik kort na haar verloving gemaakt.’ Ze haalt, uit een speciaal vakje van haar tas, opnieuw een

foto te voorschijn. En weer Gadisha: Nu in een lange, statige, rode arabische tuniek, met witte borduursels om de hals, precies zo'n type kleed als de koningin op haar bezoek aan Songo gekregen heeft.

'Is ze dan niet terug naar Mali?' vraag ik.

'Dat heb je goed onthouden. Maar ze is speciaal naar Songo teruggekomen om me te zien voor ik naar Nederland zou vertrekken. Niet helemaal naar Tamina hoor. We hebben elkaar die laatste keer in Naniké ontmoet. Ah, we zijn zulke goede vriendinnen als je nagaat. Ze is werkelijk dol op Nederland.' (*Zou ze dan toch óók een andere nederlandse journalist hebben ontmoet na mij, vraag ik mezelf ondanks alles een beetje jaloers af, want zoveel propaganda zal ik toch niet voor Nederland hebben gemaakt*?!) 'Ze had ook gehoopt bij mijn dochter nederlands te kunnen leren. Dat viel een beetje tegen omdat ze bij Corry thuis alleen maar frans spreken. Ze vindt dat het de kinderen maar in de war brengt als het dienstmeisje frans met ze spreekt en zijzelf nederlands. Daar heeft ze zeker gelijk in, want de kinderen zien hun dienstmeisje meer dan ze de moeder zien! Bovendien vindt Corry ook dat het nederlands toch verdwijnt als we straks één Europa hebben. Ook zo'n vreemde gedachte van haar, vind ik. Ik zie dat niet zo een twee drie gebeuren. En waarom moet dat ten koste van het néderlands gaan, die europese eenheid?! Ik vind het best een leuke taal; trouwens, het is mijn móedertaal, nietwaar?! De liefde tot zijn taal is ieder aangeboren. Dat is van Vondel. Dat leerden we vroeger. Of is het: de liefde tot zijn *land*? Ik weet het niet meer zo precies. Het is allemaal zo lang geleden. Iedereen zegt trouwens dat het nederlands zo'n moeilijke taal is, alsof het frans en het engels gemakkelijke talen zijn! Wat vinden júllie eigenlijk. Je spreekt allebei voortreffelijk nederlands. Voor jou, Naomi, is het ook een beetje je moedertaal, al woon je daar... Zuid-Afrika bedoel ik. Maar Sesa hier heeft het zeker moeten leren, nietwaar? Vind je het nou echt een moeilijke taal, Sesa?'

'Soms wel.'

'O ja? Hoe zo dan? Je spreekt het toch voortreffelijk?!'

'Een beetje onlogisch soms. Maar dat is misschien omdat ik

rancuneus ben. De fraters zeiden vroeger dat het papiamentu geen taal was waarin je logisch kunt formuleren, geen *grammatica* had, en ja, soms zelfs dat het helemaal geen taal was!'

'Moet je je voorstellen! Dat is toch je reinste onzin? Jullie spreken die taal toch. Dan moet die taal toch alles hebben, een grammatica en zo, anders zou je hem toch niet kunnen spreken!!'

'Dat vond ik ook, mevrouw. Ze noemden het nederlands logisch en nuchter. Of ze bedoelden daarmee misschien *Nederlanders*. Ik weet het niet eens precies meer, maar het komt ook een beetje op hetzelfde neer.'

'Zo'n beetje als het zuidafrikaans vroeger tegenover het nederlands en het engels? Daar werd ook flink op neergekeken,' zegt Naomi.

'Of de Vlamingen en de Walen,' zegt mevrouw Prior weer. Je hebt toch van die vreemde mensen in de wereld, vind je niet, die alsmaar op elkaar moeten neerkijken en op elkaars dingen. Hoe zou dat eigenlijk allemaal komen?!'

'Het gekke is, dat ik de Nederlanders noch het nederlands erg nuchter vind. Of logisch. Ze zijn juist erg emotioneel.'

'Gelijk heb je, Sesa, moet je ze maar eens zien autorijden in Holland'.

'Dat weet ik, ja. En het nederlands is voor mijn gevoel helemaal niet zo logisch. Tenminste de regels zijn dat niet. Je zegt bijvoorbeeld: Dit of dat verschaft me plezier. Kun je dat zeggen, mevrouw Prior?'

'O ja, zeker, dat kun je wel zeggen. Dit of dat verschaft me plezier. Jazeker! Of *niet* natuurlijk.'

'U bent grappig! Maar je kunt niet zeggen: Dit of dat verschaft me *verdriet*. Dat vinden de mensen vreemd.'

'O ja? Vinden ze dat vreemd? Wacht eens even: Het vliegen bijvoorbeeld, wat we nu aan het doen zijn, dat verschaft me... *plezier*. Neen, dat zeg je, volgens mij niet. Neen, het vliegen verschaft me GENOEGEN. Juist. Dat zeg je wel. Bij verschaffen hoort genoegen. Zo is dat.'

'Of leed,' zegt Naomi. 'Je zegt niet: dat heeft mij verdriet verschaft. Als je verschaffen gebruikt, gebruik je ook LEED.'

'Of GENOEGEN natuurlijk!' zegt mevrouw Prior luidop lachend.

‘En waar blijft *plezier* dan, waar blijft het PLEZIER dan?’ vraag ik; ‘u vergeet het PLEZIER dames!’

‘Ik weet het allemaal ook niet,’ zegt mevrouw Prior nog steeds lachend terwijl ze van plezier op haar stoel heen en weer veert. ‘Het beetje taalles dat ik gehad heb is al zo lang geleden en dat was eigenlijk alleen de lagere school hoor, al heb ik daarna wel wat cursussen gevolgd. Ook voor mijn middenstandsdiploma. Daar kreeg je ook taalles. Vroeger was het onderwijs ook nog niet zo goed als nu.’

‘Er zijn meer van die dingen,’ zeg ik. ‘De meeste mensen zeggen: Hij *heb*, maar toch leer je dat je moet zeggen, hij *heeft*. De ene keer gebruiken ze *wij*, de andere keer gebruiken ze *we* en niemand weet precies wanneer en waarom. In het papiamentu is het veel duidelijker allemaal. De werkwoorden blijven altijd onveranderd en toch verstaat iedereen elkaar volkomen.’

‘Zoals in het zuidafrikaans,’ zegt Naomi, dat is ook gemakkelijk wat dat betreft.’

‘Ja, ik begrijp wat jullie bedoelen. Vooral als het op het schrijven aankomt, kan ik ook zo'n moeite hebben met het nederlands, al is het mijn moedertaal. Dan zit ik ook vaak te zoeken, hoor. Ze maken het allemaal zo ingewikkeld met al die regels. Ik herinner me van vroeger, dat je dictees moest maken, o, wat had ik daar soms een moeite mee. Maar ik vind het toch wel leuk om er zo over te praten. Dat doe je anders nooit hè. Behalve als je aan het puzzelen bent. Dat deed mijn man ook zoveel vroeger. Dan was het, Hennetje weet je dit, Hennetje weet je dat? Dan sta je toch versteld hoe slecht je je eigen taal kent, nietwaar? Gauw het woordenboek erbij. En soms stond het daar ook niet in! Die mensen kunnen ook niet alles weten, hè. Eigenlijk is het mooi, dat je dat zo kunt, Sesa, dat werk van journalist. Al dat schrijven. Daar heb ik bewondering voor. Terwijl het geeneens je moedertaal is ook. Maar je hebt het op Curaçao zeker op school geleerd. En Naomi, jij bent gewoon een knappe kop. Een echte knappe dame! Daar mag ik nu naast zitten. Maar als ik zo door ga heb je straks geen banden meer over, Sesa. Heb je dit ook allemaal opgenomen, Naomi? Dat hoeft toch niet in de krant, hè Sesa?’

‘Ja. Ik vond het erg leuk,’ zegt Naomi.

‘Jeminee! Enfin, Gadizha heeft toch wel een paar woorden van me opgepikt. Ze is die nederlandse journalist zo dankbaar, zegt ze -’

‘Met wie is ze verloofd,’ kan ik niet nalaten te vragen, ‘kent u hem?’

Ze denkt even na: ‘Dat weet ik niet. Iemand uit Mali, geloof ik.’

‘Dus niet met de nederlandse journalist,’ schertst Naomi.

‘Neen, nee, die niet. Die heeft ze maar even ontmoet en hij is allang weer weg. Maar ze is hem wel dankbaar, zegt ze, omdat hij gemaakt heeft dat wij elkaar hebben ontmoet. Zij en ik.’

‘Kan ik me best voorstellen,’ zegt Naomi.

‘Maar natuurlijk ook, omdat hij gemaakt heeft dat ze haar studie nu kan voortzetten. Hij had een spaanse naam, ja. Nu weet ik het heel zeker. Gek, dat ik er niet op kan komen zo ineens. Nou goed. Misschien komt dat straks wel. Basula is een kleine plaats. Die oude slavenmarkt is een brede rechthoekige zuilengalerij met een open terrein in het midden. Helemaal intact nog. Je ziet de kettingen waarmee de slaven aan elkaar vastgeketend werden voor de transport. De folterwerktuigen. Die mensen moeten verschrikkelijk hebben geleden. Onbegrijpelijk eigenlijk! Daar heb ik ook foto's van. Kijk maar.’

Naar aanleiding van de foto's verwijlen we lang in de gruwelen van de slavernij: het verkopen, transporteren naar de kust, brandmerken, de honderden slaven als sardines in blik in de schepen voor de *middle passage*; de slaven die in zee sprongen om zelfmoord te plegen omdat ze niet mee wilden; de anderen wier monden werden opengebroken als ze door hongerstaking hun leven probeerden te beëindigen omdat ze, vastgeketend als ze waren aan het schip, geen andere middelen daartoe hadden; het verkopen aan het eind van de *middle passage* in Noord- en Zuid-Amerika en West-Indië; de scheiding van moeder en kinderen; de vergelijking met de poging tot uitroeiing van de Joden in de tweede wereldoorlog; de ironie dat in de slavenhandel Arabieren en Joden zo'n grote rol hebben gespeeld terwijl ze nu samen weer het kruitvat vormen dat

in één keer de wereld in vlammen kan doen opgaan; de ironie ook van de overeenkomstige ondergeschikte positie van de vrouw zowel in het Jodendom als in het Mohammedanisme - waar aan beide kanten de mannen hun verschillende Jahwehs danken dat hij hen niet als vrouw gemaakt heeft en dat *dagelijks*! - terwijl de vrouwen mede de dupe moeten worden van hun oorlogen: We komen dan op het jaar van de vrouw en de vrouwenemancipatie. Ik vertel van een pamflet van een vrouwenbeweging in Amsterdam, toen de jongste oorlog tussen Arabieren en Israëliërs uitbrak, waarin de vrouwen hun zusters in beide landen op de waanzin van deze situatie wijzen, wat ongeveer een van de intelligentste standpunten in de vrouwenbeweging is die ik tot nog toe ben tegengekomen. Naomi komt daarna enthousiast aandragen met een zuidafrikaans lid van haar Hugenoten, een zekere Marie du Toit, die in 1921 of daarvóór al een boekje heeft geschreven over de vrouwenemancipatie. 'Vrou- en feminist' waarin volgens haar alles al staat wat de feministen in Europa en Amerika over deze zaak te beweren hebben.

'Dus mijn land is toch niet in alles achterlijk,' besluit ze, een beetje te trots naar mijn smaak. Ze geeft overigens wel toe dat ook haar mevrouw du Toit nog niet zover was, dat zij doorhad hoezeer mannen hun belang - of beter hun *waanzin* - zoals alle dominerende groepen trouwens, plegen te verheffen tot het belang van de wereld, tot het zogenaamde *algemeen belang*!

Dan zegt ze iets zeer stoms eigenlijk: 'De vrouw bij ons is ook veel vrijer dan in Nederland, heb ik de indruk, het is bij ons bijvoorbeeld normaler dat een vrouw uit werken gaat.' Mevrouw Prior reageert daar bijna boos op: 'Dat komt door die vele bediendes van jullie, Naomi, dat vergeet je wel even. Jullie bediendes doen al het werk, zoals jezelf daarnet ook al zei. Ze zorgen zelfs voor de kinderen. Zoals mijn dochter. Die hoeft ook de hele dag niets te doen!'

Ik maak hierna geen haast met het verder brengen van het gesprek, omdat ik het nuttig vind dat Naomi ook deze woorden heel goed tot zich laat doordringen. We zeggen een hele tijd niets tegen elkaar, maar daarna begint me-

vrouw Prior uit zichzelf weer over Songo. Ze praat graag. Alsof ze blij is met deze gelegenheid. Ze vergelijkt de rustige en eentonige manier waarop we in dit vliegtuig reizen met de wilde bussen van Songo. Ze laat ook daar foto's van zien. Ze hebben vaak een naam die bussen en steeds heeft het wel met Allah of met Dieu te maken. Allah en Dieu zijn altijd groot! 'Je zit daarin boven op elkaar,' zegt ze. 'De chauffeur vertrekt niet zolang de kleinste mogelijkheid bestaat nog een passagier mee te nemen. Soms zit je met zo'n dertig mensen in een omgebouwd volkswagenbusje, waar in Holland acht mensen in kunnen. Telkens voor het vertrek denk je: Asjeblief. Nu is het echt genoeg. Nu kan er echt niets meer bij! Maar telkens schreeuwt die achterrijder, die ook de centen ophaalt, dat er weer *geschoven* moet worden, en dat wordt dan onder gemompel maar ook met hilariteit gedaan. Een volle tram op het spitsuur in Amsterdam is er niets bij. En dat is al erg genoeg. Dan moet je maar opschuiven. Zo goed en zo kwaad als het gaat. Een geluk dat ik niet zo dik ben. Hard dat ze rijden! Maar ja, je zit zo op elkaar gepropt, dat die wilde bochten toch niets uitmaken. Je kunt geen kant meer uit, dus je kunt niet vallen, hè. Alleen denk ik wel: Als deze bus ineens over de kop sloeg, dan wordt het een ware slachting! Maar de officiële regeringsbussen zijn veel duurder, hè; zoals ook de trein. De mensen laten zich liever dooddrukken dan dat ze zoveel betalen. Die vrouwen met hun kinderen achter op de rug! Ik sta soms duizend angsten uit als ik ze met hun lading op het hoofd en het kind achterop in zo'n bus zie klimmen. Soms zijn er vriendelijk handen, die het kind dan aannemen, ik heb het zelf ook gedaan, maar soms zit iedereen zelf zo helemaal in de verdrukking, dat niemand een hand kan uitsteken. Er gebeurt zelden iets, goddank. Ze letten voortdurend goed op, ook als je denkt dat ze het niet doen. Gaan altijd zo zitten, een beetje voorover zo, dat het kind niet tegen de wand aankomt. Als ik dat allemaal zo zie, dan denk ik, wij vrouwen in Europa hebben het toch wel gemakkelijker hè, over emancipatie gesproken, om niet te spreken van de europese vrouwen in Songo zelf, zoals mijn dochter. Songolese vrouwen zijn ook minder afhankelijk. Ze werken even

hard mee met de mannen. Lichamelijk zijn ze in ieder geval geëmancipeerd. Al hebben de mannen soms méér vrouwen, vooral de moslims. Als een vrouw geëmancipeerd wil zijn, dan moet ze ook mee de handen uit de mouwen steken, vind ik. Ik geloof dat daarom bij ons op het platteland eigenlijk zo weinig verschil is tussen man en vrouw. Daar moet de vrouw altijd naast de man meeploeteren. Ik heb het altijd ook gedaan. Zomer en winter!'

De steward en de (weer opgefriste) stewardess beginnen met de voorbereidingen voor een tweede maaltijd en we klappen de tafeltjes in de leuningen voor ons naar beneden. Air Afrique doet werkelijk haar best om door een overdadige service de passagiers alle nare herinneringen aan deze reis bij voorbaat te helpen vergeten. Onder de passagiers zelf komt ook meer leven nu; zoals steeds wanneer er gegeten moet worden! We gaan één voor één naar het toilet en frissen ons wat op. Als Naomi en ik terug zijn krijgen we het logboek met de vlieggegevens doorgestuurd: we zijn om een uur of acht op Le Bourget in Parijs. Het is hier één uur later dan in Tamina. Nog drie uur voor de boeg dus. Mevrouw Prior moet om half tien op het grote nieuwe vliegveld Charles de Gaulle (een kwartier met de taxi) haar vliegtuig naar Amsterdam nemen. Ik heb al definitief besloten om als er plaats is met haar mee te gaan. Naomi's vliegtuig naar München vertrekt ook van datzelfde vliegveld. Ze zegt het nu al jammer te vinden dat ze straks afscheid van ons zal moeten nemen en speelt daarom ook met de gedachte eerst een paar dagen naar Amsterdam, en daarna pas naar München te gaan.

Ze zegt: 'Ik moet weer even aan Lagos denken. Jij daar en ik hier. Deze gekke stoel tussen ons in, zoals nu weer. Ik ben blij dat we met elkaar gesproken hebben. Jij deed me al diep over allerlei dingen nadenken, zij doet dat nu ook weer. Ik vind het echt jammer dat ik straks in Parijs van jullie afscheid moet nemen. Wat denk je, zal ik eerst even meegaan naar Amsterdam?'

Ik zeg terwijl ik een nieuwe cassette in de recorder doe: 'Maar dat heb je toch zelf allemaal in de hand, Naomi?'

'Ehmm,' zegt ze, 'dat is ook zo.' Ze zwijgt verder en kijkt naar buiten terwijl ik me het Afrika waar we het over heb-

ben gehad voor de geest probeer te halen: De bedelende invaliden met verminkte leden; altijd en overal. De stinkende riolen. De volgepropte bussen. De vliegen. De ziektes. Merkwaardig hoe je er in de loop der jaren aan went; hoezeer heel Afrika's ellende op den duur ‘politiek’ en abstracte statistieken wordt. Niet kloppende betalingsbalansen; slechte inkomens per hoofd van de bevolking; slechte percentages van economische groei; slechte verdeling van inkomens; coups, aanslagen, moordpartijen. Zelden meer oog voor de individuele ellende; eigenlijk sinds ik heb opgehouden lukraak aalmoezen rond te delen, omdat dat misschien toch maar een naïeve manier is om iets aan die zee van misère te doen. Je hebt gewoon niet genoeg! En toch, er zijn enkele dingen die je bijblijven, altijd! Misschien is het zelfs zo, dat je met opzet zoveel mogelijk van alles vergeet of verdringt, omdat je anders geen geheugen over zou hebben, gewoon niet zou kunnen verder leven - om alleen het sterkste beeld te onthouden. En dat is voor mij die vrouw in Accra, die, midden op de dag, helemaal naakt, haar benen wijd uit elkaar gespreid, een kind op haar linkerarm, in een zijsteegje haar maandverband stond te verwisselen. Ik zag haar siaieedank van achteren, want als ik die groteske wanhoop van voren had gezien - van aangezicht tot aangezicht - was ik ongetwijfeld impotent geworden.

Mevrouw Prior komt weer zitten en is ineens vol enthousiasme over de prestatie van de piloten, die ons toch maar zo veilig in de lucht houden. Dan gaat ze door:

‘Ik begon meer en meer contact met de mensen zelf te maken. Ik gaf wat, hier en daar. Vooral melkpoeder. Wat kleertjes ook. Corry was daar ook tegen. “Dat moet je niet doen, mams, dat is het werk van de regering.” Ze was het zo eens altijd met die Wawili en zijn regering hè. Ik: “Kom nou, Corry, die mensen van de regering doen niets anders dan in hun grote zwarte auto's rondrijden. Ze hebben geen tijd voor de ellende hier.” Zij: “Maar mams, je kunt in je eentje toch niets uitrichten! Je kunt bovendien niet altijd blijven geven en ook niet aan heel Songo spullen gaan staan uitdelen?! De mensen gaan op je rekenen, mams en wat gebeurt er als je niet meer hebt?” Daar had ze wel een beetje

gelijk in natuurlijk. Daar ging ik op den duur ook wel op letten. Met geven alleen help je de mensen niet altijd. Soms doe je veel meer met een goede raad. Met ze iets nieuws te suggereren; een andere manier om de dingen te doen. Ik kreeg steeds meer hun vertrouwen. Ook door Gadizha die de taal spreekt. Soms op de markt hielden ze me aan om me van alles te geven, dat krijg je dan weer. Maar het is een teken dat ze je mogen. Dat ze wat van je willen aannemen. En grappen maken! Voortdurend maken ze grappen en lachen ze. Dat is zo opvallend. In al hun armoede en ellende weten ze toch voortdurend te lachen en grappen te maken. Hoe vaak ze me hun kinderen wilden meegeven, weet ik niet. Daar maken ze altijd grappen over. Ik moet het kind mee naar Holland nemen en het daar grootbrengen voor hen. Er zijn allerlei organisaties, kerkelijke en niet-kerkelijke, die wat proberen te doen. Maar die mensen hebben ook maar beperkte middelen en de bevolking kent vaak de wegen niet om aan die hulp te komen. Ze kunnen heel vaak niet lezen, niet? Dan zoek je dat uit voor ze. Of je gaat zelf met ze mee. Dat is beter. Ze hebben vaak zo'n drempelvrees! Vooral naar de mensen van de familyplanning stuurde ik ze veel. Ze zijn daarin erg gemakkelijk, in sex en het maken van kinderen, terwijl ze niet eens de kinderen die ze hebben goed kunnen voeden. Dan krijg je dat de moeders zich moeten prostitueren. Soms als ze nog heel jong zijn. Ik hoorde dat voor het eerst van Gadizha. Niet allemaal proberen ze een baan te zoeken zoals zij.'

'Niet allemaal komen ze goedhartige nederlandse journalisten tegen, die hen helpen,' zegt Naomi terwijl ze zich vooroverbuigt om mij aan te kijken.

'Dat is zo, maar kun je ze wel ongelijk geven? Met die prostitutie verdien je veel en veel meer. Ze zijn daarbij helaas dan weer zo onvoorzichtig, dat ze nog meer kinderen krijgen. Van het een komt het ander. Doordat ik zo goede vrienden werd met allerlei mensen, en mezelf al gauw ook een beetje verstaanbaar kon maken in het Dambara, wat ze daar spreken, dankzij Gadizha, kwamen zij mij opzoeken als ze met dringende problemen zaten. Niet alleen vrouwen, maar ook mannen. Een enkele keer kwa-

men ze ook gewoon op bezoek. Gewoon uit aardigheid. Er was die jongeman, die leraar was op een ambachtschool van de YMCA, die in handen is van Duitsers. Hij verdiende zoiets van honderdvijfentwintig gulden in de maand. Daar moest hij zichzelf, z'n vrouw en twee kinderen van onderhouden.

Hij wou proberen weg te gaan om verder te studeren. Maar met de mensen daar zelf wilde hij niet praten. Trots. Ja, ze hebben hun trots. Doen graag hun dingen stilletjes, zonder dat iedereen ervan af weet. Hij wou naar de technische school, de Ecole Polytechnique die ze daar hebben, maar zijn vooropleiding was onvoldoende. Hij zou daarom eerst bijlessen moeten nemen en dat geld had hij niet. Kon ik niet gedaan krijgen dat hij een beurs of zo kreeg van de nederlandse regering? Ik dacht bij mezelf, daar begin ik niet aan! Zo'n jongen met vrouw en kinderen naar Nederland, waar hij de taal moet gaan leren, en alles. Ja, onze moéilijke taal! Voor Fransen en franssprekenden, zeker. Dat geef ik toe. Ik ben naar het ministerie van onderwijs in Tamina gegaan en heb hun het geval voorgelegd. Ik zeg: ‘Songo heeft toch veel eigen mensen nodig. Hier hebben jullie nu een man die verder wil, die ijverig genoeg is om het te halen ook. Waarom geven jullie hem geen kans?! Waarom betalen jullie die privélessen niet voor hem, zodat hij daarna toch naar de Ecole Polytechnique kan gaan?’ Dat konden ze niet, zeiden ze. Ze begrepen mijn probleem wel, maar daar konden ze niet aan beginnen. Ze zouden dan iedereen op hun stoep krijgen die meende dat hij privélessen moest hebben! Waarom betaalde ík het zelf niet als ik zo zeker was dat die jongen dat nodig had?! Ze zeiden dat niet zo openlijk, maar ze lieten het wel doorschemeren. Toen zei ik tegen die jongeman, Camara, zo heet hij. Ik zeg: ‘Camara, we gaan er mee door. We lopen al die ministeries af, totdat we ze overtuigd hebben dat ze je moeten helpen! Omdat hij al de moed wou opgeven, zei ik tegen hem dat hij maar alvast met zijn cursussen moest beginnen; dat ík die zolang wel zou betalen, totdat de zaak geregeld was. Maar het bleek niet eens nodig te zijn. Ik ging naar het ministerie van economische zaken. Daar hadden ze een gevoeliger oor voor me. Camara heeft dit jaar

zijn toelatingsexamen voor die Ecole Polytechnique gedaan! Hij zit erop! Ik weet zeker dat hij het haalt ook. Zo'n serieuze man is hij. Een man waar Songo veel aan zal hebben later. Je hoeft soms alleen maar even de weg te wijzen.'

'U was dus een soort ombudsman.'

'*Vrouw*! Ombudsvróuw. Ja, zo zou u het kunnen noemen. Ik zocht het een beetje voor ze uit, niet? Dat is dan míjn ervaring. Ik ben niet zo gestudeerd als Naomi hier. Ik kan ook niet zo mooi schrijven als jij, Sesa, maar ik kan m'n weg wel vinden met instanties. Trouwens jij als journalist moet dat zeker ook wel kunnen. Ik ben al zó lang in zaken. Je moet dan altijd dingen uitzoeken. Ik ging dus met die instanties voor ze praten. Naar mij als Europese wilden ze soms wel luisteren. En soms zelfs ook wel wat doen. Al was het maar om hun gezicht tegenover mij op te houden. Het is een schande dat het zo moet zijn, dat je als Europese, als blánke, meer deuren open vindt dan iemand van het land zelf. Maar zo is het nu eenmaal. Dan vind ik dat je best daarvan gebruik kunt maken ten voordele van de mensen zelf. Soms vonden ze me op die kantoren toch maar een vervelende bemoeial. Dan lieten ze me ook extra lang wachten, verwezen me opzettelijk verkeerd. Ik liet het nooit op me zitten. Ik ging dan zolang door totdat ze me mijn zin gaven. Voor mezelf zou ik het allemaal niet doen, geloof ik, want ik ben echt niet zo'n harde, maar als je weet dat je voor een ander de laatste strohalm bent, dan word je moedig en inventief en ga je maar door. De inheemsen zelf worden door hun meerderen veel slechter behandeld. Alles is status daar. Er bestaat ook nog een vervelend stamgevoel, al had Wawili het er voortdurend over, dat dat in Songo voorgoed verdwenen was. De mensen van zijn stam, de Peul, die werden toch duidelijk voorgetrokken. Ook in het algemeen is het steeds likken naar boven en trappen naar beneden. Daar ging ik recht tegen in. Ik deed maar heel opzettelijk alsof ik van dat hele stammengedoe niets begreep. O, kijk die wolken daar eens, kijk, net ápen vinden jullie niet? Net een groep grote apen, die aan de tak van een boom hangen. Ah, jammer, nu zijn ze al weer weg.'

‘Die mensen kwamen dus soms bij mij op bezoek. Meestal overdag, en dat was geen probleem omdat Corry toch voortdurend weg was, chocoladrinken in de stad of bij de kapper. Of weet ik wat ze allemaal deed. Maar één keer kwam ze thuis en vond ze zo'n marktmevrouw bij me. Een goede vriendin van me. Nadina heet ze. D'r was iets met de vrachtwagen waarmee ze eens in de zoveel tijd zoete aardappelen uit het noorden haalde. Hij had het begeven. We hadden ook flink wat regen gehad. Sommige wegen waren daardoor nog onbegaanbaarder dan anders. Het was al zo'n óud ding ook. Ze wou een nieuwe kopen. Afijn, een echte boekhouder ben ik zeker niet. Meestal liet ik vroeger mijn eigen zaakjes ook door anderen saneren. Maar dit was betrekkelijk eenvoudig. Ik moest met Nadina alleen maar nagaan wat ze kon opbrengen aan afbetalingstermijnen als ze een nieuwe vrachtwagen kocht. Het is een hele nette dame, zo'n grote, mooie vrouw, en we zaten keurig in de voorkamer te praten. Alleen had ze allerlei papieren meegenomen, die een beetje verspreid op de vloer lagen. Dat was een mooie aanleiding voor Corry om uit te barsten. Die mensen voortdurend in haar huis en wat zouden de buren niet denken. En wist ik wel wat het voor het aanzien van haar man en kinderen betekende. Ik zeg, buren kletsen altijd kind, trek je daar maar niets van aan! Ik probeerde het te sussen. Maar wat ze eigenlijk wilde, dat wil zeggen, dat ik zou zorgen dat die mensen niet meer thuis bij me zouden komen, ook Nadina niet; dát dééd ik natuurlijk niet! Stel je vóór! dat ik alleen omdat ik in het huis van mijn dochter ben, mijn eigen leven niet meer mag leiden! niet eens mijn eigen kennissen mag ontvangen?! Ik kon moeilijk tegen hen gaan zeggen: “Komen jullie hier niet meer, mijn dóchter heeft het niet graag.” Ik ben toch geen klein kínd meer! Ik ben er dus gewoon mee doorgegaan. Het was haar visie tegen de mijne... Maar ja, het was inderdaad ook háár huis, hè. Op den duur werd het toch niet om uit te houden. Toen ben ik daar maar weggegaan.’

‘Waarom bent u toen ook niet meteen uit Songo weggegaan. Het lag toch voor de hand...?’

‘Neen, ik had al zoveel vrienden onder de Songolezen. Het was voor mij ook een opwindende ervaring. Dat je iets kon

doen daar. Ik voelde dat ik helemaal opleefde. En om heel eerlijk te zijn, het klinkt misschien een beetje ijdel, maar ik voelde dat die mensen mij nódig hadden, begrijp je?'

'Maar u bent nu toch weggegaan?!'

'Ah, maar dat is niet voorgoed. Zo moet je het niet zien. Ik wil in Nederland weer even rondkijken, wat nieuwe contacten leggen die ik nodig heb voor mijn werk daar en dan ga ik weer terug. Zo moet je het zien. O já.'

'U bent toen naar Hotel Tamina gegaan?'

'Ja, Gadizha heeft het me aangeraden. Niet duur en toch proper. Bovendien kon ik het zo met de eigenaar regelen, dat ik een pensionprijs mocht betalen. Dat was veel goedkoper. Ik vond het wel jammer vanwege de kleinkinderen, want ik ben dol op ze en zij op mij. Enfin, ik besloot eerst bij mijn dochter weg te gaan. Daarna zou ik wel zien. De mens wikt en god beschikt: Toen kwamen de orchideeën.'

'Die orchideeën, ja.'

'Ik heb toch beloofd erover te vertellen.'

'Ja, ja.'

'Juist, nu zijn dan die orchideeën aan de beurt.'

'U bent daar werkelijk dol op?!' zegt Naomi. 'Ik ook. Ze komen veel voor bij ons.'

'Ja, dat weet ik. Door mijn man ben ik daar zo van gaan houden. Vroeger was ik meer een liefhebber van bollen hè, tulpen, narcissen, crocussen... Die kunnen ook erg mooi zijn, hoor. Toen ik in Hotel Tamina woonde begonnen ze hout te kappen in de bossen van Naniké, aan de voet van de bergen, net zo'n jaar geleden nu. Nadina had haar nieuwe wagen en ik had haar beloofd dat ik eens met haar mee zou gaan naar het noorden. Zij ging dus haar zoete aardappelen voor de markt kopen. Zij, haar chauffeur en ik in zo'n grote volkswagenbus. Er heerste daar een drukte van jewelste. Er waren veel Nederlanders ook omdat een franse en een nederlandse firma daar zouden samenwerken. Ze gingen tegen de helling van de bergen beginnen en moesten kabelbanen maken naar de rivier, die een paar kilometers van Naniké langsstroomt. Daarover wordt het hout weer naar Tamina vervoerd. Tractoren, zaagmachines gingen omhoog het bos in. Soms moesten ze van helikopters gebruikmaken, van die grote, zware van het franse le-

ger, om de zaak boven te krijgen. Wel een allemachtig mooi gezicht dat alles. Enfin, op de markt zag ik die lieflijke kleine orchideetjes. De mannen die in de houtkap werken, nemen ze mee als de bomen geveld zijn, want het waren vooral epifieten - die in bomen groeien dus - zoals Angraecum, Bulbophylum, Polystachia, Disa, Vanda - maar ook veel grondbewoners. In alle kleuren van de regenboog en in allerlei bloeiwijzen. Soorten, die in Nederland al veel worden ingevoerd, maar die mij soms ook volkomen onbekend waren. En goedkoop?! *Spot*goedkoop! Want aan hun eigen mensen raken ze ze natuurlijk niet kwijt. Die kopen met het weinige geld dat ze hebben wel wat anders dan orchideeën! Ik kocht bij een jonge vrouw een paar, en zoals het gaat als je je in Afrika kooplustig toont, bood ze me alles aan voor een spotprijsje. De volgende dag zou ze toch weer nieuwe hebben, zei ze. Ik natuurlijk vragen waar ze ze vond. Ze zei dat haar man die bij de houtonderneming werkte ze meenam. Toen kreeg ik eigenlijk meteen een idee. Ik vroeg haar of ze mij naar de plek kon brengen. Dat wilde ze wel. Ik ben in Naniké gebleven en de volgende dag meteen gaan kijken. Ach, zodra we het bos in waren, gewoon het bos aan de voet van de bergen, zonder dat we dus nog moesten klimmen, was het al raak. We volgden de zich in alle richtingen vertakkende paden, die de tractoren en de boomstammen dwars door het bos maken. Sommige waren met de bomen waarin ze groeiden mee naar beneden gekomen; door tractoren of mensenvoeten helemaal vertrapt, of volkomen beschadigd doordat de boomstammen waar ze met hun sterke wortels aan hingen over de grond waren gesleept. Toch vond je ook genoeg onbeschadigde, zelfs op de grond ook. Je zag ze in ieder geval in de bomen. Je had er, niet eens zo hoge, waar ze bij honderden op de takken zaten. Je zou zeggen, net grote kleurige vogels die in zo'n boom hun nesten hadden gebouwd. Ze groeiden naar boven, beneden, opzij, of als klimplanten om zo'n hele boomstam heen. Met allerlei grillige figuren en standen, net acrobaten. Naarmate we de berg opgingen, werden het steeds meer. 'n Kleuren! Soms gingen ze geheel verscholen in de groene varens. Soms zag je ze plotseling voor je als een haag van kleurige lianen;

zwiepend bloeien. Het was me een gezicht wel! Ik heb nog nooit eerder zoiets gezien, kinderen: al die kleurige weelde! Als de grote bomen neerkomen slaan ze soms kleinere neer; als daarin dan orchideeën zitten en varens, want die zitten er ook vaak; hele mooie soms, dan vind je ze op de grond. Dan bloeien ze soms gewoon door ook. Vooral als er een open plek is gemaakt, met veel licht dus. Daar houden ze van: licht. Dat hebben ze nodig om te groeien, hè. Licht. Vochtigheid. Ook warmte natuurlijk.'

'Het zijn parasieten,' zegt Naomi, 'ze leven toch van andere planten?'

'O neen, dat denken de meeste mensen wel. Maar dat is niet zo. Het zijn géén parasieten.'

'Neen? Ik dacht echt van wel. Bij ons zie je ze toch ook? Inderdaad zoals u dat beschrijft. Ze zitten in de bomen en -'

'Neen, ze zoeken het *licht*, hè! Dat hebben ze nodig voor hun stofwisseling. Hun voedsel is het mos en alles zo'n beetje wat de wind op hun bladeren legt.

Maar hun wortels dan? Je ziet toch vaak dat die in de stam dringen?'

'Dat lijkt maar zo, meisje! Ze houden zich alleen maar vast. Soms zelfs aan *rotsen*! Zo'n bos met die hoge bomen, met grote dichte kruinen, laat weinig licht door. Daarom zoeken ze de hoogte. De natuur heeft het zo prachtig geregeld. Ze hebben heel lichte zaden, die door de wind ver en hoog worden meegenomen. Het zaad dat daar hoog terechtkomt probeert er ook te blijven. Het is zó mooi! Maar je vindt ze ook op de grond. Als ze maar *licht* hebben.'

'Aha,' zegt Naomi. 'Ze worden wel door insekten bestoven, dat ís toch in ieder geval zo?'

'Ja, vandaar hun verleidelijke, echt aanlokkelijke vormen. Mijn man noemde ze de meest verstándige planten die hij kende. Hij zei soms zelfs dat dieren en mensen van orchideeën afstammen. Gevallen orchideeënbloemen zijn ze, Hennetje, zei hij.' Ze lacht.

'Zo?'

'Ja, ze hebben zes blaadjes, niet? de bloemen; die hebben speciale namen, maar dat doet er niet toe. Precies de zes ledematen van een mens, zei m'n man: Het hoofd, de twee

armen, de twee benen, en... de *staart*!' Als we wat gelachen hebben, zegt ze: 'Serieus, die bloembladen nemen de gékste vormen aan. Vooral één ervan, de voorste meestal - de *lip* - die heeft vaak de een of andere curieuze vorm. Zoals bij de Paphiopedilum, het Venusschoentje bijvoorbeeld. Dat is daar echt een pantoffeltje, die lip, terwijl het achterste blad daar ook een aparte, sierlijke vorm heeft. Bij andere is dat de vorm van een bootje, of een trompet - zoals bij de Cattleya - kijk maar op het kaartje van mijn zaak. Die komt veel voor in Zuid-Amerika: de Cattleya; ook in Suriname. Die kregen we soms van onze vrienden daar. Dan heb ik nog niets gezegd van de kleurencombinaties, dat is gewoon oneindig eigenlijk. Met vaak mooie spikkeltjes op de lip: *sproetjes*, zei mijn man. Met hun vormen en kleuren bootsen ze ook insekten na. Het zijn net vlinders soms, die bloemen. Sommige soorten, ik meen de Ondontoglossum en enkele andere, die nemen de - ze hebben meestal alleen maar latijnse namen, orchideeën, omdat ze ook zo weinig inheems zijn bij ons in Nederland - kleuren en vormen aan van de vrouwelijke leden van een insekt, waarvan de mannetjes zich eerder ontpoppen dan de vrouwtjes. Ze houden die mannelijke insekten dus gewoon voor de gek, want die zien ze voor hun eigen vrouwtjes aan en trekken er op af, paren hevig op die lange lip en nemen later het stuifmeel mee. Is dat niet gewéldig?! Geweldig vróuwelijk ook, nietwaar? Net mensen, ja. En hun voortplantingsorganen zijn ook net van mensen soms. Daar kon mijn man zúlke stoute grappen over maken. Net jongetjes, zei hij.'

'En meisjes,' zegt Naomi, zich vooroverbuigend. Zij is duidelijk minder leek dan ik, wat orchideeën betreft dan.

'Vandaar dat paren met elkaar of met insekten dus,' zeg ik, 'of van de insekten met hen, zoals u net vertelde.'

Ze krijgen beiden een kleur. 'Je bent ook een beetje stout jij, geloof ik, Sesa,' zegt mevrouw Prior terwijl ze kwasi bestraffend haar vinger voor mijn ogen schudt. We lachen alle drie.

'Ach,' zegt mevrouw Prior, 'of het nou jongetjes of meisjes zijn.'

'Of hoertjes,' zeg ik, 'ze gaan toch maar met mannetjes van anderen!'

‘Ach, Sesa hier is zó stout, vind je niet, Naomi? Wat zullen we met hem doen? Enfin. Ze kleden zich in ieder geval erg mooi. Daar kunnen mensen niet aan tippen, ook wij vrouwen niet. Dat is echt moeder natuur zelf, hoor! In Songo waren het vooral kleine soorten die we vonden; met kleine bloemen dus, soms in trosjes bij elkaar zoals hyacinten, maar met de vreemdste vormen van die lip; stervormig gespleten; soms met een beetje een hazelip of bootvormig of omhooggekruld als een komma. Jammer dat ik de foto's die ik daarvan gemaakt heb allemaal al naar Nederland heb gestuurd; naar mijn broer Jan. Maar wacht even!’

Ze haalt uit haar tas twee verdroogde orchideeënbloemen te voorschijn. Het zijn een paarse en een gele, met smalle langwerpige bloembladen, allebei met stippels.

‘Deze zijn een beetje aan het verdorren,’ zegt ze, ze weer in haar tas stoppend. ‘Maar het zijn zeer speciale, die ik om het zaad heb meegenomen. Misschien kan Jan daarmee iets proberen, al is het moeilijk met het zaad de kweek te beginnen. En het duurt zo láng! Wel vier, vijf jaar, vóór je een bloem hebt soms. Zeker bij ons. Vanwege het gebrek aan warmte, niet? In Afrika zelf duurt het veel korter.’

Ik zeg dat ik altijd gedacht heb, dat orchideeën typisch planten voor rijke mensen zijn.

‘Vroeger wel, ja,’ zegt ze. ‘Toen waren er ook nog weinig kwekers. Maar dat is de laatste vijfentwintig jaar volkomen veranderd. Zoals ik al zei: De Nederlandse Orchideeën Vereniging heeft nu al zo'n tweeduizend leden. Men kan ze ook veel beter in kassen kweken tegenwoordig. Het is dan wél van belang, dat je de omstandigheden waar onder ze in de natuur groeien, goed kent; de hoeveelheid lícht die ze nodig hebben, de temperatuur, de vochtigheid, het soort voedsel. Dat wordt tegenwoordig allemaal wetenschappelijk bestudeerd. Ook de manier om ze te zaaien.’

‘Dat gebeurt zelfs in reageerbuisjes en zo,’ zegt Naomi.

‘Ja, het is een hele wetenschap. Mijn man had er dikke boeken over. Daarom weet ik er wel wat van. Omdat ik met zijn hobby meeleefde en we ze zelf ook verkochten. Niet wat mijn man zelf kweekte, want dat deed hij voor zijn plezier. Ik heb uit het bos die keer meteen zoveel meegenomen als we konden dragen. Ik heb ze in grote dozen

verpakt en naar mijn broer opgestuurd met het bericht, dat als hij ze kon afzetten, ik voor meer kon zorgen. Ze lagen daar toch dood te gaan, terwijl ze in Europa zoveel geld opbrengen. Jan schreef terug, dat ze goed waren aangekomen en dat hij ze snel verkocht had. Toen ben ik meer gaan halen. Toen had ik meteen ook een bedrijf. Want de mensen in Naniké gingen allemaal mee verzamelen! Zie je, ik betaalde ze goed. Ik gaf ze voor zo'n orchidee soms wel twee gulden in nederlands geld en dat is meer dan ze voor een mandvol kunnen krijgen op de markt, of wat velen per dag verdienen. Zeker de ongeschoolden. Daar had ik misschien wel aan moeten denken. Maar ja. Ik ging gewoon uit van wat orchideeën in Holland opbrengen. Dat is veel! Ze waren zeer gewild, schreef mijn broer. Sommige volwassen planten brachten *f* 10, -, andere *f* 25, - op. Het dubbele soms! Nou ja, dan geef je die mensen toch die twee gulden per stuk als je met transport en alles toch nog zeker geen dríe gulden kwijt bent per exemplaar, franco Schiphol?! Ik huurde een huis, met een aardig stukje grond, even buiten Naniké op weg naar het bos, knapte het een beetje op en liet één grote, overdekte ruimte maken, want je moet ze toch wel een beetje tegen de zon beschermen. Daar kon ik ze rustig verzamelen, verpakken en verzenden. Het werd te veel voor mij alleen na de eerste maand al. Dat kun je je wel voorstellen. Vooral het verpakken, het laden, enz. Ik moest vijf mensen in dienst nemen, meer dus dan ik in Nederland heb gehad. En al de anderen, die mij dagelijks de orchideeën kwamen brengen, die waren op een manier ook bij mij in dienst zou je kunnen zeggen. Ik ben daarna zelf ook nog een paar keer het bos ingetrokken. Een broek aan, een breedgerande hoed op, stevige laarzen en een kapmes. En klimmen maar. Ik deed het omdat het me fascineerde die mooie planten van dichtbij in bloei te zien; in het echt, hangend aan de bomen zoals... *acrobaten* ja. Ik weet niets anders. En het bos zelf, dat trok mij ook aan. Hier en daar stille, kabbelende beekjes, met al die planten, ook vetplanten. Van alles nam ik mee. Een keer ben ik wel in een nest met grote rode mieren terechtgekomen. Dat was wel lastig hoor. Ze waren ineens overal op ons lichaam. Ik ging natuurlijk niet alleen, maar met een paar mannen, die ook

voor mij de bomen ingingen en die ook de orchideeën voor mij terugdroegen naar de bus. Er waren daar ook *protea's* trouwens. Dat zijn ook prachtige bloemen hoor. Bijten dat die mieren deden?! O ja, meteen toen het zo goed begon te gaan, heb ik een volkswagenbusje gekocht en een chauffeur in dienst genomen, want ik kan zelf niet rijden.'

'Het raakte snel bekend dat ik planten verzamelde. Ze wisten soms wel niet precies wat ik moest hebben en brachten me vaak maar de planten die zij zelf mooi vonden. Vaak helemaal geen orchideeën. Dat was wel aandoenlijk soms. Wel triest ook. Omdat ik natuurlijk alleen maar kon aannemen wat mijn broer in Nederland kon afzetten. Dan gaf ik ze wel wat, maar minder dan ik voor orchideeën of andere verkoopbare planten betaalde, zoals die protea's. Op die manier leerden ze wel snel wat ik moest hebben en wat niet. Al was het soms wel even pech voor ze. Weet je hoe ze me gingen noemen?'

'???'

'Eerst "La dame des orchidées", toen werd het "La *reine* des orchidées". Vind je het niet grappig: *Orchideeënkoningin*?! Ik lachte altijd hartelijk als ik dat hoorde. Ze brachten me ook cactussen trouwens. Helemaal van de andere kant van de bergen; van de savannen; cactussen en ook veel vetplanten. Ik kreeg ze zelfs ook uit Guinea. Nou, cactussen zijn in Europa misschien net zo gewild als orchideeën. Ik vertelde toch dat die meneer uit Curaçao, meneer Maduro, me ze vroeger ook gestuurd heeft? Want ook cactussen hebben veel warmte nodig. En warmte kost energie. Dat wordt hoe langer hoe duurder bij ons in Europa. Die energiecrisis, niet? Ik had langstelige bladcactussen; opuntia, die kennen jullie natuurlijk ook wel, mooie, lekker groene, slanke bladen met ferme doorns. Een plant met een stuk of drie van die bladen, brengt wel dertig gulden op in Nederland in de winkel. Maar ze zijn wel lastiger in het vervoer, want die bladeren breken gemakkelijk af. Je moet heel voorzichtig zijn. En de melocactussen, *meloencactussen*, zei mijn man, die zijn helemaal een goudmijn! Daar gaf ik de mensen dan ook wel vijf gulden per stuk voor, als ze zo groot waren' - ze spreidt haar handen uit om een middellijn van ongeveer dertig centimeter aan te geven. 'Ik had dus ineens een be-

drijf! Ongewild! En de mensen hadden werk. De autoriteiten van Naniké werkten ook erg goed mee. Het huis; water en zo; wat ik maar nodig had, kreeg ik van ze. Trouwens waarom zouden ze om zo'n bedrijf meer drukte maken dan om al dat kostbare hout, dat ze daar ook uit het bos halen?! En mijn mensen kápten niet. Ze raapten gewoon op wat uit die bomen kwam vallen, kun je zeggen. En als je orchideeën wegneemt, zelfs als je álles weghaalt, het heeft geen slechte gevolgen voor het klimaat. Dat heb je wel als je hele bossen omver brengt. Wat vaak gebeurt, door slecht beleid, want niet alle bomen die ze neergooien worden gebruikt. De mensen gaan op die vrijgekomen gebieden in het bos wel landbouw beoefenen. Dat is misschien een voordeel, maar die steeds groter wordende open plekken hebben wel invloed op het klimaat. Hoe minder bos hoe minder regen. Dan wordt alles op den duur savanne, dat kun je zien aan de savannes dichter aan de kust, waar vroeger ook bos was. Toch dacht ik er wel eens over: Is het wel goed dat je al deze planten zomaar exporteert? Maar och, de mensen hebben er zelf niet zoveel aan. Ze zien zoveel en zovaak bloemen om zich heen, dat ze het normaal vinden. Ze géven er niet zoveel om eerlijk gezegd. Maar wij Hollanders die betrekkelijk weinig bloemen hebben, zijn daar anders in. We moeten altijd een bloemetje in huis hebben. Daarom kweken we met zoveel moeite planten, die in andere gebieden van de wereld gewoon in het wild groeien. Vooral in de tropen. Ja, al onze kasplanten, of je de tulp neemt, de anjer, de chrysant en de meeste orchideeën die we zo lekker duur verkopen, komen oorspronkelijk ergens anders vandaan. Van Zuid-Afrika ook.'

Naomi knikt nadrukkelijk instemmend.

'De zaak moest daarom eigenlijk eens beter geregeld worden,' zegt mevrouw Prior. 'We zouden onze bloemen uitsluitend moeten betrekken uit landen waar ze in de natuur zelf groeien, dan hoeven we niet zoveel energie op te maken om ze in kassen te kweken; met die gespaarde energie kunnen we dan de dingen die we exporteren veel goedkoper maken. Is het niet?'

'Maar ze zouden er wel aan moeten denken ook weer te plánten,' zeg ik. 'Niet alleen maar wegnemen, zoals met de bomen van Songo gebeurt...'

‘Natuurlijk, daar dacht ik ook aan. Ik begon langzamerhand te overwegen om ze zelf te gaan zaaien. Maar ja, dan zou ik eigenlijk ineens veel minder mensen nodig hebben, terwijl ze zo dolgelukkig waren in Naniké omdat veel mensen nu bij mij ineens een goeie boterham konden verdienen. Er waren jonge jongens die mij voortdurend opzochten om speciaal te vertellen wat ze met hun verdiende geld deden. Ze kochten radio's, fietsen... Ik probeerde ook invloed uit te oefenen, dat ze dat geld ook zo, hoe zal ik het zeggen, voordélig mogelijk zouden besteden. Dat lukte wel, maar Songolezen zijn wat geld betreft toch anders dan wij. Ze gaan er makkelijker mee om, al weten ze wel wat het waard is. Ze feesten meer hè, als ze geld hebben. Trouwens met Kerstmis heb ik daar zelf ook een groot feest gegeven. Vooral voor de kinderen. Die hebben daar zo weinig, hè.’ ‘Toen, eind januari zowat, begonnen ineens de moeilijkheden. Er kwam een functionaris van de bosbouwonderneming bij mij klagen, dat veel van hun mensen al hun tijd doorbrachten met het zoeken naar orchideeën en andere planten. Niet dat ze helemaal wegbleven zozeer, maar dat ze zodra ze hun eigen werk konden ontduiken, zodra er maar even geen controle was, achter orchideeën aangingen! Of ik daar niets aan kon doen, vroeg hij vriendelijk. Hij gunde me wel m'n bedrijfje, hij had wel respect voor me, zei hij, omdat ik ondanks mijn leeftijd zo energiek was, maar toch, hun onderneming begon er schade van te lijden. Ik heb mijn schouders opgehaald, die meneer beleefd iets fris te drinken gegeven omdat hij zo in de snikhitte naar me toe was gekomen, en hem verder afgepoeierd. Wat een flauwekúl, nietwaar?! Natuurlijk gaan die mensen orchideeën voor me zoeken als ze met een uur dwalen in het bos meer verdienen dan met een hele dag kappen en sjouwen met boomstammen. Maar dat is toch niet míjn schuld! Zij moeten dan maar meer betalen. Kunnen ze ook best! Echt, wat ze op één enkele boomstam aan winst maken! Púre winst dan. Tussen de 1000 en 500 gulden zeker. Want het is duur hout, dat hout van Songo. Ik heb het eens allemaal voor de aardigheid zitten uitrekenen. Miljóenen verdienen ze. Want ze halen daar per dag zeker meer dan duizend boomstammen weg. Die meneer bleef maar ko-

men. Steeds maar informeren hoe het ging. Ik moest voorzichtig zijn, zei hij. Ik moest denken aan de oliecrisis. De transportkosten konden hoger worden. En dan-‘dan hebt u de mensen al verwend. U kunt ze dan niet plotseling minder gaan betalen. Dan gaan uw orchideeën in Holland ook meer kosten. En' - Maar ik liet hem kletsen. Het begon juist zo góed te gaan. Ik had al aanvragen uit Duitsland, Frankrijk en zelfs Amerika. Uit Duitsland aanvragen voor cactussen. Ik begon serieus aan een echt groot exportbedrijf te denken. De dochter van mijn broer haar man, Dick - de man van mijn nichtje dus; de man van Mia, beter gezegd - wilde me ook best komen helpen. Was laaiend enthousiast, maar Jan zou alleen achterblijven en dat wou Mia weer niet. Maar ik voelde wel dat ik hulp nodig had. Vooral om het zaakje te continueren, er een goede basis aan te geven, zou ik op den duur toch echt zelf moeten gaan zaaien en kweken. Dat is echt specialistisch werk, zeker als je het in het groot wil doen. Als mijn man er nog maar was, dacht ik soms, want die wist daar alles van. Veel beter dan ik. Hij had daar echt op gestudeerd.’

‘Toen werden ze echt lastig. Drie mannen, die het verbod van de maatschappij te licht opnamen om onder werktijd orchideeën te zoeken, werden ontslagen. Ze kwamen naar me toe en wat kon ik anders doen dan ze nu echt in dienst nemen?! Maar er bleven toch nare punten aan de zaak voor ze, omdat ze bij die maatschappij altijd wel heel weinig verdienen, maar ze hebben toch een klein pensioentje. Dat is voor die mensen hoe dan ook een zekerheid, die ik ze nog niet kon geven. Ik was tenslotte nog maar een eenmanszaak. Al zaten er grote mogelijkheden voor de toekomst in. Maar de arbeiders van de onderneming vonden zelf wat op dat verbod. Ze trokken *'s nachts* het bos in! Met zaklantaarns en fakkels. O, het was echt een bedoening!! Toen begonnen ze in Tamina zélf moeilijk te doen. De plaatselijke bestuurder van Naniké, die legde me geen strobreed in de weg. Een goedaardige ouwe baas, dat stamhoofd, die zei dat ik m'n gang kon gaan zolang Naniké er maar profijt van had, en het was wel duidelijk, dat dat zo was. Maar in Tamina begonnen ze vervelend te doen. Ze lieten me steeds langer wachten voor mijn exportcer-

tificaten. Die had ik natuurlijk altijd nodig. Dan ging ik naar het kantoor op de luchthaven met mijn lading nog in de wagen, en urenlang was daar niemand te vinden, zodat mijn planten ook niet op tijd konden vertrekken. Dat leverde mij natuurlijk grote schade op bij de vliegmaatschappijen. En narigheid voor Jan in Holland. De vliegtuigmaatschappijen gingen trouwens óók naar doen. Het begon allemaal veel stroever te gaan. De arbeiders van de houtmaatschappij, de LASOBS, die werden steeds ontevredener, omdat ze vonden dat mensen die niet bij de maatschappij werkten of die zelfs ontslagen waren, meer verdienden dan zij met het zoeken naar orchideeën, terwijl hún dat verboden was. Logisch, niet? Ze wilden daarom ook hogere lonen. Dat leidde tot nieuwe ontslagen. Die kwamen dan weer bij me. Ik nam ze ook maar in dienst. Ik had ineens *twintig* mensen in dienst! Kan je je dat voorstellen?! De man van mijn dochter, Léonard, kwam met me praten. Het enige probleem, zei hij, was dat ik mijn mensen veel te veel betaalde. Ik ontwrichtte het hele economische leven van Songo als ik ermee doorging, zei hij, want iedereen wil natuurlijk orchideeën voor u gaan verzamelen, omdat ze daarmee meer verdienen. Wat ik zelf ook logisch vond dus. Maar ik zag niet in dat ik welke economie dan ook ontwrichtte! Zeker niet de economie van de LASOBS. Die kunnen best veel meer betalen. Ook in andere sectoren kunnen ze dat wel. In de mijnen, waar ze mangaan winnen, in de cacao, overal betalen ze de blanken zoveel, waarom moeten de Songolezen dan met een vuiligheid genoegen nemen?! Waarom moet een blanke vijf tot tienmaal zoveel verdienen alleen maar omdat hij blánk is?! Trouwens, welke kansen hebben die zwarten om te klimmen eigenlijk? Enfin, daar wilde ik allemaal niks mee te maken hebben, dat was hún zaak! Het geld was tenslotte míjn geld en van niemand anders. Daar bleef ik principieel in en ik moet zeggen, dat Jan, aan wie ik dat alles schreef, het ook met me eens was, zodat ik me in de rug gedekt voelde, want als iedereen tegen je is, wordt het natuurlijk wel wat moeilijker, al denk ik in zulke gevallen toch altijd vooral aan mijn man. Die was principieel hoor. Altijd! Toen kwamen ze ineens met een nieuwe wet. Van

de een op de andere dag, zomaar, pats boem: *Er mogen voorlopig geen orchideeën meer op grote schaal worden uitgevoerd*. In de krant stond, dat de nieuwe wet niet speciaal bedoeld was tegen de een of andere onderneming, maar het was eenvoudig zo, dat er voorlopig een *moratorium* moest komen op de uitvoer van orchideeën - een mooi woord, *moratorium* - totdat de regering een inventaris heeft gemaakt van alle nieuwe soorten die Songo bezit. Ook wilden ze eerst beter weten wat ze op de wereldmarkt waard waren en hoe de opbrengst het volk van Songo het beste ten goede zou kunnen komen. Nou vraag ik je! Wat een schijnheilige taal. Alsof mijn bedrijf de mensen niet ten goede kwam. Er was geen ander bedrijf dan het mijne in Songo! Dus bedoelden ze míj natuurlijk! Ik protesteren op het ministerie van economische zaken in Tamina. Neen hoor, ze hadden niets tegen mij. Mijn lonen waren weliswaar hoog, ontwrichtten inderdaad het economisch leven in Songo een beetje, maar Songo was tenslotte een vrij land, en ik betaalde belasting, dat was allemaal O.K., maar... de regering wilde de orchideeën van Songo eerst beter inventariseren. Dat moest ik als liefhebber van planten toch ook kunnen begrijpen? Ze konden toch niet riskeren dat unieke soorten zomaar werden uitgevoerd, zodat ze in Songo zelf geheel uitstierven? Ze hadden vastgesteld dat onder wat ik uitvoerde, heel mooie, unieke, nog onbeschreven soorten waren. En dat was dat. Ik kreeg een maand om de lopende orders die ik had te vervullen en zelfs dat nog maar pas na veel smeken. Daarna schluss! Afgelopen! Ik moest ermee ophouden!!!'

'En de cactussen, verboden ze die ook? Daar konden ze het argument van inventaris toch niet bij gebruiken; cactussen, de meeste tenminste, zijn niet eens inheems afrikaans.'

Mevrouw Prior knikt vermoeid. 'Luister, lieve Naomi, natuurlijk had ik daarmee een tijd door kunnen gaan als ik gewild had, totdat ze daar ook wat op gevonden hadden. Neen, het ging om mijn lónen! Het ging erom dat ik onrust onder de arbeiders van de LASOBS en ook in het algemeen begon te veroorzaken, snap je. Maar daar was ik niet van plan verandering in te brengen. In die lonen bedoel ik. Ik deed dat allemaal niet om er zelf rijk van te worden, maar

voor de mensen. Ik ging ze daarom niet voor niets door die bossen laten sjouwen. Want het is hard werken hoor. Vergis je niet. En gevaarlijk werk ook. Zeker als je in die hoge bomen moet klimmen om de orchideeën er af te halen. Ik vond het daarom het beste ermee op te houden. Het was wel zielig, ja. De mensen moesten braaf weer allemaal in de houtkap gaan. Ik heb de LASOBS zelf toch zover gekregen dat ze de ontslagenen terug hebben genomen. De vrouwen bieden opnieuw bossen orchideeën spotgoedkoop op de markt van Naniké aan Europeanen aan die soms zelfs die lage prijzen te duur vinden.'

'Wat hebt u daarna gedaan?'

'Ik kon toch niet langer in Naniké blijven?! De mensen verweten me niets, hoor. Ze bleven me zelfs met hun gewoonlijke vriendelijkheid en speelse humor *orchideeënkoningin* noemen, La reine des orchidées. Had ik daarvóór er altijd hartelijk om gelachen, nu voelde ik me eerder beschaamd, telkens als ze dat zeiden. Ik was dan toch wel een erg machteloze koningin nietwaar. En dan besef je... nou ja, ik keerde maar weer terug naar Tamina. Ik moet je zeggen, eigenlijk met de bedoeling toch om zo snel mogelijk ook maar naar Nederland terug te keren. Ik moest toegeven dat Corry gelijk had gehad. In je eentje kun je niets beginnen... Maar och, ik kon het natuurlijk niet laten om me weer met de zaken van Songo te bemoeien. Op de markt bijvoorbeeld. Ik kwam er geregeld omdat ik zelf m'n kokkerellen deed. Ik was al zo lang in Hotel Tamina, dat ik m'n gang mocht gaan. Dan gaan die vrouwen je weer om allerlei advies vragen, zoals toen met Nadina. Boekhouding, daar ben ik geen held in. Maar zoals zij het doen vaak.., ze kopen en verkopen, vorming van reserve en dergelijke dingen, daar denken ze niet aan, ook de vrouwen die een eigen vrachtwagen hebben, niet. Dan zakt zo'n wagen in elkaar zoals toen met Nadina en zitten ze met de handen in het haar. Ik zeg, waarom iedereen z'n eigen bus eigenlijk? Of die tussenhandelaars die de groente uit het noorden naar Tamina brengen en alles zo duur maken, of met die vís, de vis die op de kust gevangen wordt en later landinwaarts gaat. Dat wordt door de tussenhandelaars ook zo duur. Terwijl de vissers zelf ook meer zouden ver-

dienen als ze dat vervoer in eigen handen zouden hebben. Ik praatte met hen, en vooral met de vrouwen, veel over een coöperatieve veiling. Waar ze alles naar toe konden brengen voor contant geld. Die dure tussenhandel uitschakelen. Ze konden ook koelsystemen maken, zodat de vis, die nu alleen maar gerookt naar het binnenland kan, ook op andere manieren bewaard en vervoerd zou kunnen worden. De verkopers van groente en fruit zei ik hetzelfde. Dat wordt in Aalsmeer ook gedaan. Dat is ook een coöperatief systeem. Je kunt een coöperatie maken om te verkopen, voor de vis vooral, of om gezamenlijk in te kopen. Het gaat om het *vervoer*! Dát moeten ze niet ieder voor zich verzorgen of aan tussenhandelaren overlaten, dat maakt het allemaal zo lastig en zo duur voor ze. Daar praatte ik zo met ze over. Veel animo om hun oude gewoontes één twee drie te veranderen hadden ze ook niet. "U hebt wel mooi praten," zeiden ze, "maar u hebt onder druk zelf uw bedrijf moeten sluiten." Ze waren bang voor moeilijkheden met de regering. Ze wilden wel leren schrijven. Ja, dat wilden ze wel. En een beetje beter leren rekenen. Daar hielp ik dan ook mee hier en daar. En ja,' ze barst ineens hardop in lachen uit, 'hun *directoirtjes*!'

'*Hun directoirtjes*?'

Naomi en ik lachen ook luid, maar niet begrijpend mee. Ze haalt haar zakdoek uit haar tas, neemt haar bril af en droogt haar ogen. 'Achteraf is het zo grappig. Ik bedoel. Rondom de markt heb je allerlei winkeltjes van Syriërs. Winkels met stoffen vooral. Trouwens, kijk maar... Jullie kennen het.' Ze laat na enig zoeken een foto zien, waar niets anders dan lange rijen balen stof in allerlei kleuren en stapels staan geëtaleerd. Het is een bekend beeld van afrikaanse markten.

Ze zegt: 'Die vrouwen zijn dol op nieuwe kleren, nieuwe stof, maar ook nieuwe directoirtjes. Dat is een typisch gebruik daar. Je zou het niet geloven. Twee keer per dag willen ze een nieuw directoirtje aan. Dat is lekker fris, zeggen ze. Ze zijn zo schoon op hun lichaam die mensen. Soms zelfs overdreven. Ze letten minder op hun omgeving, dat doen wij dan wel weer veel meer, dan op hun eigen lichaam, waar wij, in ieder geval vroeger, wel eens wat

slordig mee waren, tenminste - bij ons was het nog maar van één keer baden in de week, ook door de armoede, nietwaar? Daar moet je dat minstens twee keer per dag. Je liet het wel uit je hoofd bij ons om het meerdere malen te doen, trouwens, meestal was het ook te koud daarvoor. Het was nog lang niet zo van geiser open en daar komt je warme water, maar het water moest eerst op het vuur. Die directoirtjes dan. Je hebt in een van die straten de winkel van een Syriër, Omar. Daar stonden de naaisters heel vroeg al in lange rijen voor. Die verkocht directoirtjes. Niet pasklaar, maar twee lapjes stof in vorm uitgesneden. Zo, twee lapjes over elkaar, zoals ik nu m'n handen tegen elkaar doe. In verschillende maten. Die naaiden de naaisters dan met de hand aan elkaar. Een enkele had zo'n ouderwetse machine. Zo'n oude, die je met de voet moet bedienen of met de hand moet draaien. Voor die lapjes betaalden ze zo'n drie gulden. Dat is voor daar toch veel te duur! En die man zijn kassa maar laten rinkelen; achter elkaar 's morgens en 's middags - hij ging tussen de middag even dicht - rijen, rijen, en dan durfde hij ze nog af te snauwen ook. Ik zeg, vrouwen, jullie zijn gek. Jullie zijn stápelgek. Waarom kopen jullie niet zèlf met z'n allen zo'n machine? “Ach mevrouw, ach koningin” - het zijn zulke aardige mensen -, “je hebt mooi praten, maar weet je hoeveel zo'n machine kost?” “Natuurlijk weet ik dat wel, zeg ik. Maar jullie kunen toch ook sparen?” “Maar mijn koningin, het gaat niet om een machine om de broekjes te naaien, maar om de stof te snijden. Dat is het moeilijke werk. En dat doet die Syriër héél goed. Alle maten!” Ik: “Die Syriër haalt ze toch ook ergens vandaan? - Die heeft toch ook ergens een snijmachine staan of zo?!” En zij: “Natuurlijk, maar hoe komen we aan het geld voor zo'n dure snijmachine?” Ik: “Dat schiet ik jullie dan zolang voor.” Daar gingen we weer. Ik schrijf naar Holland. En ja hoor, er was best aan zo'n ding te komen. Zo'n snij-persmachine, die in een keer een stapel in vorm kan snijden. Een die je voor verschillende maten kunt bijstellen. Niks aan. In minder dan twee maanden was hij er. We hebben hem in een loods geïnstalleerd. Wat tafeltjes en stoelen. En daar gingen we dan. Ach er is zoveel te doen daar. Het is vaak zo gemakkelijk om het te doen ook.

Je moet alleen maar een push geven. Tien vrouwen heb ik daar geïnstalleerd. Die hadden natuurlijk ook mooi geregeld werk. En ook veel minder zwaar dan dat verschrikkelijke sjouwwerk dat ze anders moeten doen. O, die vrouwen sjouwden voortdúrend! De grootste lasten op hun hoofd. Urenlang als ze te voet gaan. Met hun zware lasten klimmen ze ook in die bussen, alsof het niets is. De vrouw bij ons is echt verwend hoor, zelfs ik heb niet zo moeten sjouwen als de vrouwen daar doen. Ik deed dan de boekhouding voor hen. Na een maand konden ze mij al de helft terugbetalen. En toch, we verkochten die lapjes gewoonlijk maar voor een gulden aan anderen. Ietsje duurder voor kostbaarder stof. Een pasklaar directoirtje, afhankelijk van de stof, voor twee tot drie gulden. Ik leidde een paar van die meisjes op, om ook dat boekhouden over te nemen. "Want ik leef niet eeuwig," zei ik ze, "jullie moeten het zelf allemaal ook kunnen." Ik drong er op aan dat ze ook elektrische naaimachines zouden aanschaffen. Er zijn tegenwoordig van die automatische waar je van alles mee kunt doen. Ook borduren. Daar is veel vraag naar. Dat komt nu allemaal van buiten, die machinaal geborduurde tunieken. Maar daar wilden ze nog niet aan. Ze wilden niet te veel schulden maken. Als er meer werk was wilden ze liever meer mensen aannemen, dan machines aanschaffen. Daar hadden ze ook wel gelijk in misschien. Ik kon mijn zin trouwens ook niet doordrijven omdat ik vanaf het begin de zaak zelf democratisch heb georganiseerd, de meeste stemmen golden gewoon. Maar ik bleef er toch telkens op terugkomen. Dát wel!'

'U dacht natuurlijk weer aan de export,' zegt Naomi geamuseerd plagend.

Mevrouw Prior lacht. 'Om je eerlijk te zeggen, niet meteen. Maar wel dat we vooral in de consumptie van directoirtjes heel het land zouden kunnen voorzien. En niet alleen omdat ik een zakenvrouw ben, dacht ik zo, want dat ben ik ergens wel. In Songo heb ik ontdekt dat ik het ben, meer dan in Holland, al heb ik de zaak daar, na de dood van mijn man, ook alleen gedaan, maar ik bedoel, vróeger liet ik de voornaamste zakelijke beslissingen toch altijd aan hém over. Toen hij dood was zat ik ook voortdurend in

paniek, maar daar in Tamina kon ik het alsof ik werkelijk een volleerde zakenvrouw was. En weet je hoe dat komt? Omdat je de misère van de mensen ziet, hun behoefte aan werk, aan een behoorlijke verdienste. Dan denk je, als ik de zaak uitbreid, als ik zorg voor een grotere afzet, kan ik ook snel meer van die stumpers in dienst nemen, die nu òf de hele lange dag op de markt zitten, of winkelmeisje spelen, of bij de Fransen en andere blanken als dienstmeisje moeten werken. Zoals mijn vriendin Gadizha. Dat is toch geen tóekomst?'

'Ik haalde me natuurlijk ook de nijd van de Syriërs op de hals. Ik bracht hun concurrentie, nietwaar. Maar ze zijn in ieder geval sportiever geweest dan de Fransen, ze hebben nooit geprobeerd onze zaak om zeep te brengen. Trouwens, ik geloof niet dat ze het zouden hebben gekund ook! De ogen van de vrouwen in Tamina zijn werkelijk een beetje opengegaan. Wat dit betreft tenminste.'

'*Dus dat draait nog steeds*?'

'Ja, maar ondertussen was ik ook bij de FAO. Dat is, laat 'ns kijken, dat is zo'n vijf maanden geleden. Léonard, de man van mijn dochter dus, bracht hen in contact met mij. Hij is best aardig hoor, maar wordt zo gedomineerd door Corry. Ze vroegen me voor een project van de regering dat ze ook zouden gaan steunen. Dat project heette: 'Nourriture propre'. Het draaide al een maand of wat, vóór ze me vroegen. Het ging er om de landbouw aan te moedigen. Iedereen moest proberen zoveel te produceren, dat hij tenminste in zijn eigen behoefte zou kunnen voorzien. Ik moest dan het contact onderhouden tussen de mensen en het kantoor van de FAO dat de middelen leverde; zaden, kunstmest, gereedschappen enz., begrijp je?'

'Het lijkt op wat ze een paar jaar geleden in Ghana gedaan hebben. Daar heette het: "Operation Feed Yourself". Het is een succes geworden. Maar ze hadden ineens veel meer landbouwmachines nodig, die ze uit Duitsland importeerden. Die werden toen ook veel duurder!'

'Hier hadden ze andere problemen. Grote delen van het land konden niet verkaveld worden. Of het ging te langzaam, vanwege de grote stamhoofden. Veel van het land is nog stambezit. Een succes is het in ieder geval niet gewor-

den. Het was natuurlijk wel een positieve stap. Daarover kreeg ik ook weer ruzie met Corry. Niet *onmiddellijk*, want toen ik die baan aannam was ze juist heel trots op me. Ze wilde zelfs dat ik weer bij hen kwam wonen. Ik had zo'n beetje een officiële functie nu, een beetje als haar man zo eigenlijk. Ik had het in Hotel Tamina best naar mijn zin, alles werd daar ook voor mij betaald. Ik had dus mijn vrijheid. Dat gaf ik niet meer zo maar op. Goed, daar had ze vrede mee. Maar wat haar toch niet zo lekker zat was dat ik alles te voet deed toen, of met de wilde busjes.

De kleine vrachtwagen die ik voor mijn orchideeënbedrijf gekocht had, deed ik natuurlijk weer van de hand toen ik eind februari ophield met de orchideeën. Die kostte me maar geld. Corry zei dat ik dat met mijn leeftijd niet meer hoorde te doen; dat het te vermoeiend voor me was en te gevaarlijk. Het was weer het oude liedje. Ik deed afbreuk aan haar status. Toen ik met die orchideeën in Naniké bezig was, stoorde ze zich minder aan me, omdat ik toch ver van haar vandaan zat. Nu ik weer in de stad was, met eigenlijk een respectabele officiële functie - ik had zelfs een eigen kamer in het kantoor van FAO moeten jullie weten - werd het tijd, vond ze, dat ik me ook ging gedragen zoals het volgens haar hoorde. Ik was zo'n beetje de enige blanke in Tamina, die of alles te voet deed of van dezelfde transportmiddelen gebruikmaakte als de Songolezen. En sommige van die jonge mensen van het vrijwilligerskorps. Maar die zie je zo weinig! Ik weet ook niet precies wat ze doen. Ze zitten met z'n allen in die grote villa die ook op de foto staat en schijnen de hele dag door te brengen met halfnaakt pingpongen. Ze gaan ook veel zwemmen. Het zijn vooral Amerikanen daar, geloof ik. Dat zijn zo van die dingen waar ik ten enenmale niet aan mee doe. Zoals die gewoonte van de blanken om iemand mee te nemen als je gaat winkelen, die dan de spullen voor je draagt. Je hoort als blanke niet te lopen sjouwen, vinden ze. Je ziet zo'n jong en gezond wijf met een boom van een Songolees achter haar aan, die vijf sinaasappels voor mevrouw naar de auto draagt, terwijl mevrouw loopt te fluiten en met het contactsleuteltje van haar auto kringetjes loopt te draaien. Zo. En maar fluiten. Ik geef toe, van de kant van

de mensen is het natuurlijk een bijverdienste, want ze krijgen er een fooi voor. Maar dan, het spijt me van die paar centen extra hoor, ik vind het maar vernederend! Ze moeten die mensen gewoon beter *betalen*! Ik draag mijn spullen in ieder geval zelf. Mijn armen zijn sterk genoeg, al zien ze er dunnetjes uit,' zegt ze lachend.

Naomi zegt: 'Precies als bij ons. Als de mensen uit Europa komen vinden ze het soms nog wel vreemd. Daarna passen ze zich snel aan. Zoals mijn eigen ouders trouwens. En ik ook toch wel. Je denkt niet verder na dan dat fooitje inderdaad. Je denkt dat je nog iets goed doet ook, door hun de gelegenheid te geven wat bij te verdienen. Ja, dat is zo.'

Mevrouw Prior: 'Ik kan niet zonder meer beweren, dat dat een slechte reden is maar ík doe het niet. - Enfin om op die auto terug te komen: In Songo heeft iedereen er een, zoals ik al zei. Sommige mensen hebben er twee of zelfs drie, zoals Corry. Al heeft ze geen zwembad. De mensen met meerdere auto's hebben meestal ook een privé-zwembad thuis. Al zit je in Tamina vlak bij de zee! Een stelletje gekken zijn het! Dat kunnen ze alleen maar doen omdat ze zich van de verschrikkelijke armoede van de mensen niets aantrekken. En de mensen zo laag betalen! Als ik denk aan die mismaakte kindertjes, die met een fluitje in hun mond in het stof liggen rond te wentelen om aan wat centjes te komen! Dan denk ik zo nu en dan toch aan de bijbel. Je hebt tenslotte een christelijke opvoeding gehad, al besef je hoe dat allemaal gefaald heeft. De bijbel, dat blijf ik toch altijd een mooi boek vinden. Er staan zulke prachtige dingen in, te mooi eigenlijk om waar te kunnen zijn. Ik geloof dat het daarom de mensen zo slecht lukt om volgens dat boek te leven. Ik bedoel: Echt konsekwent. Het is te mooi allemaal. Dan denk ik: Hadden we maar weer een Jezus die tegen iedereen kon zeggen: "Sta op, neem uw bed op en wandel!" Dat zou heel gemakkelijk zijn. Maar misschien zou één Jezus alleen niet genoeg zijn. Er is overal nog zoveel ellende!'

'Grappig idee,' zegt Naomi, 'iedereen zou Jezus moeten zijn!'

'Zo is het toch?! Mijn dochter wou zelfs een auto voor me kopen. Of ik maar wilde leren rijden. Leren rijden op mijn

leef tijd! Ik heb wel wat anders te doen! ‘Je kunt toch een chauffeur nemen mams,’ zegt ze. ‘Kind,’ zeg ik, ‘ik kan toch geen chauffeur nemen en een auto, alleen maar om me rónd te rijden?! Ik heb toch nog mijn benen?! Met de planten was dat natuurlijk anders, dat was toen gewoon nodig. Maar mij gewoon laten rondrijden, zoals de ministers in hun gepolijste, zwarte auto's met hun popperige vlaggetje er op, neen, daar had ik geen enkele zin in. Als het werk mij te zwaar werd, zou ik ermee ophouden. Zo zag ik het. Dat werd min of meer onze definitieve breuk. Toen hield ik ook helemaal op haar op te zoeken en zij mij. Het werd volledig duidelijk dat wij eigenlijk voorgoed op twee verschillende sporen zitten. Alleen Léonard kwam wel eens een enkele keer vanwege de kinderen, die mij dan zo graag wilden zien.’

‘Vond u dat niet vervelend? Ja, hè,’ zegt Naomi.

‘Natuurlijk. Erg vervelend zelfs! Het is tenslotte je dochter. Hoe dan ook. Maar ik voelde me ook wel schuldig soms. Ik bedoel maar, je geeft je dochter een degelijke hollandse opvoeding, zoals je het met al je kinderen doet. Kijk wat het resultaat is. Dan ben je eigenlijk toch een beetje schuldig, niet?’

‘Wat is een degelijke hollandse opvoeding voor u mevrouw Prior?’

‘Ach, misschien bestaat zoiets ook niet eigenlijk. Ik bedoel er maar mee: een soort trouw aan je eigen principes. Integriteit. Zulke dingen. Corry laat het allemaal maar een beetje gaan. Is slordiger dan vroeger ook. Vroeger was ze netter, punctueler, als je begrijpt wat ik bedoel.’

Ik knik terwijl ik bij mezelf denk: The cottages of Holland, they were so sweet and clean. Of uw versje bestaansrecht heeft of niet professor Dadson, mevrouw Prior lijkt me in ieder geval een nette vrouw. ‘U had het net over Jezus,’ zeg ik, ‘wat verwacht u van Amadou Bakari.’

‘Het is een veel voorkomende naam in deze streken,’ zegt Naomi.

‘Bakari?’

‘Neen, Amadou. Misschien komt het wel van het portugees. Die zaten hier vroeger veel. En dan betekent het *beminde*.’ ‘O,’ zegt mevrouw Prior stralend. ‘Dat is mooi. Echt mooi.’ ‘Mooi bíjbels,’ zeg ik plagend.

‘Ja, zoals je in de bijbel hebt: “Dit is mijn welbeminde zoon, in wie ik behagen heb”, echt mooi.’

‘*Wel*behagen,’ zegt Naomi, ‘dat is het toch?’

‘Ja, als Christus gedoopt wordt, is het niet? In de rivier. Of is het: ‘dit is mijn beminde zoon, zonder “wel” dus, in wie ik welbehagen heb?’

Naomi verklaart haar geïnteresseerdheid in namen aan mevrouw Prior waarna we onze gebruikelijke naamgrappen herhalen. Ook op mij. Ik heb tenslotte een zeer keizerlijke voornaam. Mevrouw Prior lacht hartelijk mee. Daarna zegt ze serieus:

‘Ik hoop eerlijk dat hij wint. Ik ken z'n ideeën niet allemaal maar je hoort natuurlijk wel het een en ander. Hij is socialist schijnt het. Wil bedrijven zoveel mogelijk in songolese handen brengen, de mensen beter betalen, de volksgezondheid aanpakken en die dingen meer. Dat is daar hard nodig.’ Dan zegt ze ineens: ‘Ik heb in lang niet zo over mezelf gepraat. Het doet me erg goed. Je kunt die narigheid niet altijd naar de familie schrijven. Je doet het eigenlijk ook niet zo graag.’

‘Hebt u liever dat ik niet over u en Corry schrijf?’

‘Dat kan me niet schelen. Dat mag je gerust doen. Iedereen mag gerust weten dat ik teleurgesteld ben in de levenswijze van onze mensen daar. Al is mijn eigen dochter er ook bij. Misschien dat andere mensen die er naar toe gaan dan meer gaan nadenken, de principes van gelijkheid en dergelijke die ze in Holland hebben ook in het buitenland gaan uitdragen. Als het wáár is dat we die principes hebben tenminste, want na alles wat ik daar heb meegemaakt, twijfel ik tegenwoordig wel een beetje.’ Ze gaat op mediterende toon verder: ‘Ja, de hele hollandse kolonie daar kreeg op den duur een beetje een hekel aan me. Ze zeiden dat ze wel vonden dat ik op mijn manier goed deed, maar dat ik Songo toch te veel met nederlandse ogen bekeek, dat ik overal te veel nederlandse maatstaven aanlegde. ‘Zelfs in Amsterdam slapen de mensen tegenwoordig buiten,’ zeggen ze, ‘en daar is het kouder dan hier.’ Ze bedoelen natuurlijk de hippies. Dan zei ik: ‘Die mensen doen dat allemaal uit vrije wil, dat is heel wat anders. De mensen hier hebben geen keus!’

‘Die hippies verafrikaniseren,’ zeg ik.

‘En Afrika verwestert,’ zegt Naomi.

‘Of het westen wordt oosters,’ zeg ik weer.

Mevrouw Prior oppert, zonder op onze poging tot filosoferen in te gaan:

‘Dat begrijp ik allemaal wel best. Je moet van Afrika geen Nederland, geen Europa willen maken. Er zijn verschillen. Als je alleen maar een Hollander of een Fries neemt, heb je die al. Of een Nederlander en een Fransman of een Spanjaard. Maar we moeten toch allemaal eten om in leven te blijven! We voelen allemaal toch pijn; en we gaan tenslotte allemaal toch dood! Een hoop is dus gewoon flauwekul. Iedereen moet eten ja, wat voor cultuur hij ook heeft! En een kind met kinderverlamming moet ook in Afrika gewoon verzorgd kunnen worden. De invalide bedelaars op straat ook. Veel van die zogenaamde culturele verschillen zijn, als je goed kijkt, alleen maar verschil in inkomen! Ja, toch?! Ik til er daarom niet zo zwaar aan. Misschien omdat ik de oorlog heb meegemaakt. Toen vielen al die verschillen die er tussen het platteland en de stad altijd waren ook ineens weg. Alle verschillen trouwens. Toen waren we allemaal Nederlanders. Behalve de NSB'ers dan. De stedelingen vergaten hun stand en gingen gewoon bij de boeren bedelen. Toen waren de mensen van het platteland, wij domme boeren, toen waren wij als het ware ineens degenen die een hogere stand hadden. Je maakte er natuurlijk geen misbruik van. Tenminste, sommigen deden het wel, sommige boeren lieten die stadsmensen zich blauw betalen aan beddegoed en lakens en juwelen, want aan geld had je niet zoveel omdat het niets waard was, maar over het algemeen werd er door ons geen misbruik van gemaakt. Je bleef je principes trouw. Toen merkten ook die stadsmensen zelf dat zij daarvóór zo fout waren geweest tegenover ons, dat boeren, ik bedoel land- en tuinbouw heel belangrijk zijn voor een land. Maar dat doe je niet als je principes hebt, misbruik maken van de benarde positie van anderen. Tenminste niet mijn man en ik. En ook niet mensen in onze omgeving. Daar zouden we meteen ook alle banden mee hebben gekapt. We spraken er natuurlijk wel over. Hoe alles onverwacht zo anders was geworden. Mijn man

zei, dat het erop aan komt jezelf te blijven onder alle omstandigheden. Meedraaien met de wind, neen, dat was niet iets voor hem. En ook niet voor mij.'

'De bakens verzetten naar het getij,' zeg ik.

'Juist. Dat hoor je vaak. Maar dat is niks voor mij. Wel de tering naar de nering zetten. Ken je dát ook,' zegt ze lachend.

Ik knik en zij zegt: 'Maar dat is iets heel anders natuurlijk. In Tamina pikt het gouvernement dagelijks de invalide bedelaars op, want ze willen die armoe zoveel mogelijk voor bezoekers verbergen, omdat Songo een van de meest ontwikkelde landen van Afrika heet, maar je ziet ze toch altijd weer. Want oppakken en een paar dagen in een cel of zo, helpt natuurlijk niet. Er zouden voorzieningen voor die mensen moeten komen. Allemaal opportunisme is het.' 'Als bij ons,' zegt Naomi weer. 'Allemaal opportunisme, zit ik ook te bedenken. U had het over die cultuurverschillen. Die verschillende maatstaven, die de nederlandse kolonie wenste dat u zou aanleggen.' Mevrouw Prior knikt en Naomi gaat ineens fel verder: (Ik weet daardoor ineens ook aan wie ze me de hele tijd heeft doen denken: De eerste spaanse stierenvechtster, van wie ik een tijd geleden overal foto's heb gezien. Ook zo blond, met dezelfde gebruinde huid. Alleen had die stierenvechtster een scherpe mannelijke kin en een grote neus, die een beetje plat was. Naomi's kin is rond en haar neus kort.) 'Allemaal opportunisme. Ze zeggen bij ons dat het erom gaat in die apartheid onze blanke cultuur zuiver te houden, maar op elke wet van de apartheid is altijd een uitzondering mogelijk. Als het maar ten voordele van een blanke is! Omgekeerd natuurlijk niet. Voor gevaarlijk werk, voor vuil werk: Daar is de zwarte áltijd goed voor! Tenslotte is het zelfs mogelijk het hart van zwarten in blanken te stoppen als het erom gaat blánke levens te redden. Tegen zulke dingen zouden ze ook moeten zijn, als het werkelijk ging om het zuiver houden van het ras of de cultuur. Op zulke momenten zie je duidelijk de schijnheiligheid van hun systeem. Daarom geef ik ook niet zo om die dokter Barnard. Je ziet dat het gewoon en banaal gaat om onderdrukking, die verpakt wordt in moeilijke woorden, zo-

als “gescheiden ontwikkeling”. Ik heb dat altijd wel aangevoeld, maar ik zie dat nu steeds duidelijker. Gewone onderdrukking is het, maar het wordt goed verpakt, goed gewikkeld in godsdienstige motieven, in *liefde voor het vaderland*, in *zuiverheid van cultuur*! Het is de hele geschiedenis door hetzelfde.’ Ze praat, strak naar de leuning van de stoel voor zich uit kijkend, alsof ze voor een collegeklas aan het doceren is.

Mevrouw Prior en ik zwijgen wat machteloos omdat we allebei schijnen door te hebben dat ze met een eigen probleem aan het worstelen is, waarmee we haar ook niet veel kunnen helpen. Ze gaat na een lange pauze op een rustigere manier verder, terwijl ze, zich vooroverbuigend, mij probeert aan te kijken en ik me afvraag waarom ze het zo'n punt vindt mij dingen te vertellen, die ik allang weet. ‘Blank en zwart horen niet samen aan één tafel te zitten in openbare gelegenheden, kunnen zelfs niet gebruik maken van dezelfde gelegenheden. Maar als het om officiële personen gaat, bij een staatsiebezoek of zo, dan zijn er wél uitzonderingen mogelijk. Toen Banda van Malawi bijvoorbeeld de Unie bezocht.’

‘En ze maken toch uitzonderingen voor Japanners tegenwoordig?’ zeg ik.

‘Ja,’ zegt ze verslagen. ‘Ook dat. Het zijn ereblanken ja. Het grappige is wel, dat in allerlei afgelegen gebieden, waar men niet zo goed op de hoogte is van de officiële regeringspolitiek van nu, toch incidenten voorkomen. Die mensen zijn tenminste nog konsekwent, al is het ook net zo goed af te keuren natuurlijk.’

‘De gewone man wordt altijd door zijn leiders gemanipuleerd,’ zeg ik. ‘Ook de gewone blanke man bij jullie dus.’ Ik vertel het verhaal van wat je zou kunnen noemen: De Grote Uitzondering, die de katholieke kerk maakte toen de koningin als prinses Curaçao bezocht en iedereen vlees mocht eten op vrijdag. Mevrouw Prior zegt, dat het ditzelf de soort dingen zijn die ook gemaakt hebben dat haar vader de katholieke kerk op een gegeven moment vaarwel ging zeggen.

Buiten is het nu donker geworden. We zijn een uur van Le Bourget vandaan. De passagiers krijgen een laatste drank-

je aangeboden. Daar hebben de meesten weinig belangstelling voor. Ze komen sloom uit hun stoelen om zich in de toiletten voor de aankomst te gaan opfrissen. Mevrouw Prior en Naomi gaan daar samen ook naar toe en ik blijf een hele tijd alleen achter met aan mijn linkerhand de twee lege stoelen. Sterren interesseren me minder dan wolken. Ik voel me daarom wat eenzaam. Ik besef dat ik aan hun gezelschap gewend ben geraakt, dat ik daarvan ben gaan houden zelfs. Ik ben ook een beetje jaloers op hun vrouwelijke solidariteit, nu ze samen in de rij voor het toilet zo gezellig met elkaar staan te kouten. Vrouwen weten maar weinig hoe zeer wij mannen hun dat vermogen om snel vriendschap te sluiten, snel elkaar intieme dingen te vertellen bv., benijden. Let er maar op in de wachtkamer van je huisarts. Al zeggen vrouwen zelf weer als je het met hen erover hebt, dat dat helemaal niet waar is, dat het juist tussen vrouwen altijd haat en nijd is. Nou, daar geloof ik niets van, behalve een zekere mate van vaginanijd om het eens deftig te zeggen, maar dat is niets anders dan de penisnijd van mannen. Neen, overal op de wereld lopen vrouwen gearmd, of hand in hand en zoenen ze elkaar voortdurend. Die dingen doen in de rest van de wereld eigenlijk alleen de Fransen, Italianen, Russen, allen merkwaardig genoeg volken waar veel communisten zitten. Zou het een met het ander te maken hebben? Elkaar zoenen doen de mannen in Afrika bij mijn weten niet, maar je ziet ze daar wel vaak heel amicaal hand in hand lopen, wat in de rest van de wereld haast niet mag. Tenminste als je niet voor homofiel wilt doorgaan. Wat een gekke codes hebben de mensen toch eigenlijk!

Ze hebben het giechelend over een man als ze terugkomen en mevrouw Prior heeft een hoogrode kleur.

‘U hoopt werkelijk dat Bakari wint?’ vraagt Naomi als ze gaan zitten.

‘Ja, kind. Het lijkt me echt het beste voor Songo. Dat kon ik Tamina tuurlijk niet openlijk zeggen. Dan zat ik nu zeker in de gevangenis daar en niet zo gezellig hier tussen jullie beiden in. Dat begrijp je wel. Na die aanslag op Wawili zijn links en rechts mensen opgepakt.’

‘U kon het daar natuurlijk ook niet hebben over uw *be-*

minde? Ben je niet nieuwsgierig over wie we het hebben, Sesa?' Ze buigt zich voorover om mij te kunnen aankijken. 'Mijn interview is zo'n beetje afgelopen. Ik erken ook het recht van vrouwen voor mannen geheimen te hebben. Het is tenslotte nog steeds júllie jaar.'

Ik zeg het allemaal wel op luchtige, schertsende toon, maar iets van mijn kinderachtige jaloezie klinkt blijkbaar toch door.

'Je hoeft niet zo gepikeerd te doen, Sesa,' zegt Naomi superieur.

'Het gaat toch over Bakari?' zeg ik milder.

'Daar hadden we het híer net over. We hebben het eerst over de kolonel gehad.'

'Naomi, je overdrijft een beetje,' zegt mevrouw Prior lachend. 'Kijk eens die lichten daar beneden. Zou dat al Parijs zijn? Die kolonel is een goede kennis van me. Meer niet. Schrijf er alsjeblieft niets over, Sesa, wil je? O, nu zijn ze al weer weg. Het is dus toch geen Parijs geweest.'

'Neen, het is nog geen Parijs. Marseille of zo. Over welke kolonel gaat het?'

'Die mevrouw Prior naar het vliegveld heeft gebracht. Hij heeft mevrouw ook ten huwelijk gevraagd. Hoe vind je dat? Dat is toch *leuk*!'

'Het is inderdaad zo,' zegt mevrouw Prior, 'maar dat lijkt me toch niets voor de krant. Is het niet?' Ik zeg:

'U hoeft zich nergens voor te schamen. U ziet er best charmant uit. Hoe heet hij eigenlijk ook weer?'

'N'Daye. Amadou n'Daye.' Ze kijkt ons guitig aan. En blozend.

'Nu ben ik inderdaad echt nieuwsgierig,' zeg ik.

'Och,' zegt ze, verlegen de plooien uit haar rok glad strijkend, 'waarom heb ik het ook *verteld*! Ik beloof dat ik bang ben dat jullie straks toch zullen gaan denken dat ik een oude, ruziezoekende gek was daar in Songo, die niemand aardig vond. Dat is goddank niet zo.'

'Ze noemden u toch niet voor niets orchideeënkoningin? merk ik op, 'ik geloof dat die naam ook verdiend is, als u het mij vraagt.'

'O ja?' zegt ze nog steeds blozend. 'Dank je. Het was toch echt maar een grap van die mensen, hoor. Je weet hoe ze

zijn: Altijd grapjes maken en schertsen. Schrijf toch alsjeblieft niets over hem, hoor je? Dat is afgesproken? Hij kan in moeilijkheden komen als het bekend wordt dat hij mij geholpen heeft, terwijl het verboden was. Het was over de radio omgeroepen, dat niemand Songo in of uit mocht. Dat heb je trouwens zelf ook ondervonden.'

'Gaat u met hem trouwen?'

Ze klopt me geruststellend op de dij.

'Ach neen, Sesa. Hij heeft me dus wel gevraagd. Maar ik... Op mijn leeftijd begin ik daar liever niet meer aan. Ik houd van mijn vrijheid. En als je zo'n goed huwelijk hebt gehad als mijn man en ik, dan wil je die herinnering ook bewaren, nietwaar? Het is toch altijd weer een heel risico, een huwelijk! Het is wel een aardige man.'

'Een *beminde* man.'

'Je plaagt me maar, Naomi. Als Femke, die dochter van mij in Oostenrijk. Daar kon ik ook zo goed mee opschieten. Maar die plaagde me ook altijd. Met mijn vogels ja. Ik ga haar binnenkort daar opzoeken. Ze heeft ook drie kinderen. Precies als Corry. Maar daar heb ik geen foto's van bij me. Het zijn ook aardige mensjes. Ach, ik ben eens met hem gaan eten, die kolonel. Hij is weduwnaar. Zijn vrouw was een Belgische, die hij in Europa leerde kennen. Na de oorlog en vóór de onafhankelijkheid van Songo. Hij zat toen nog in het franse leger. Ze trouwen overigens veel met blanke vrouwen, Songolezen. Het is een goed mens.'

'Knap om te zien ook!'

'NAOMI! Songo heeft echt knappe mannen. En vrouwen ook ja. Kan ik er van op aan, dat je niet over hem schrijft, Sesa?'

'O.K., mevrouw Prior. Maar vertel me toch één ding. Hoe staat hij tegenover de opstandelingen? Er wordt gezegd dat een deel van het leger -'

'Ja, dat is de lándmacht. Veel officieren van de lándmacht zijn vroegere vrienden van Bakari van vóór de onafhankelijkheid nog. In de lúchtmacht is dat minder.'

'Maar weet u hoe híj erover denkt? Was hij ook een vriend -?

Neen, dat weet ik allemaal niet. Daar heb ik het nooit met hem over gehad.'

‘U kende hem niet zo lang en hij vroeg u toch ten huwelijk? Vreemd...’

‘Ik kende hem maar drie maanden. Je hebt gelijk. Daarom kon ik natuurlijk ook niet serieus op dat aanzoek van hem ingaan.’

‘U staat morgenochtend in de krant,’ zeg ik ‘als het me tenminste lukt dit alles op tijd uit te werken... en zónder uw kolonel.’

Ik fotografeer haar daarna zittend en staande in het middenpad, met op de achtergrond nieuwsgierig toekijkende passagiers. Op speciaal verzoek van Naomi maak ik ook een foto van hen samen. Terwijl ik ze in de zoeker breng, slaan ze, half leunend op de rij stoelen aan de andere kant, hun armen om elkaars middel en zegt mevrouw Prior dat ze vroeger ook zulk mooi blond haar had als Naomi. Deze is duidelijk wèg van haar.

‘Ik hoop dat mijn haar later ook zo mooi wit wordt als het uwe,’ zegt ze.

Mevrouw Prior wil daarna weer een stukje horen en ik draai wat terug. Het lijkt er allemaal goed op te staan. Als het gezoem van de jet-motoren dat er constant tussendoor klinkt nergens harder wordt dan op het stukje dat ik nu voor haar afdraai, zal het uitwerken ook wel meevallen. Misschien dat ik daarmee telefonisch al in Parijs kan beginnen. Ik geeft haar een hand om haar te bedanken voor het interview.

Terwijl het vliegtuig steeds lager gaat vliegen, langzamer ook en met meer lawaai, praten zij samen verder, dicht naar elkaar toe gebogen. Als ze me uit beleefdheid daarin willen betrekken, zeg ik dat ze rustig hun gang kunnen gaan, omdat ik toch voor mezelf een soort balans moet maken van ons gesprek, al vast voor mezelf een idee wil vormen ook, hoe ik het allemaal op papier moet zetten straks. Ik leun achterover. Het is een professionele gewoonte, die je goed in de gaten moet houden: Maar al te vaak gebeurt het, dat je uren over van alles met de een of andere persoon babbelt om onmiddellijk als hij of zij weer weg is, tot die trieste ontdekking te komen, dat je het belangrijkste hebt vergeten te vragen. Dan kun je zo iemand vaak niet achter-

na gaan of opnieuw gaan bellen. Je kúnt het natuurlijk wel, maar dan beschouwen de meeste mensen je meteen als een even grote kluns, ongeveer als een chirurg, die zijn schaar in de buik van zijn patiënt achterlaat. Dus denk ik uitvoerig na over alles wat ik gevraagd heb en over haar antwoorden en ik ontdek geen schaar. Nergens! Dat is dan O.K. Je kunt natuurlijk niet zeggen dat ik uit Songo terugkeer precies met wat ik ben gaan zoeken, om de eenvoudige reden dat ik daar niet eens binnen ben geweest. Maar mevrouw Prior vergoedt dat rijkelijk. Ik ben daar niet binnengeweest, neen, maar een groot gedeelte van Songo is met haar meegekomen! Ik zoek nu eigenlijk alleen nog maar een goede titel, een invalshoek: Eenvoudige nederlandse mevrouw komt op voor de belangen van het songolese volk? Dat is te lang en eigenlijk ook te alledaags, al is het niet dagelijks, dat nederlandse mevrouwen entameren wat zij heeft gedaan. Een integere mevrouw? En dan haar scherp afzetten tegen haar dochter Corry, als een niet-integere mevrouw? Neen, daar betrek ik misschien Songo zelf te weinig mee in het verhaal. Maar natuurlijk: *Orchideeënkoningin*! Fantastisch! Alleen, het ritme van het woord bevalt me niet. Het concurreert niet echt met: Koningin der Nederlanden. En dat zou het in dit geval wel moeten, vind ik. Koningin der orchideeën dan? La reine des orchidées? Te frans allemaal. Vrouw in het woud? Een vrouw in het woud? Dat is van een dichteres (een dichtbundel of zo), waarvan ik ook gedichten heb moeten *parafraseren* vroeger: Henriëtte Roland Holst-van der Schalk. Een socialistische dichteres bovendien. Luister toch even naar een zo passende regel van haar: ‘In het donkere woud is een vrouw aangetreden!’ Ik maak er dan natuurlijk van: ‘In het donkere woud *van Songo* is een vrouw aangetreden!’ Met ergens ‘in het jaar van de vrouw’ erbij. Dan heb je alles in één keer: ‘In het jaar der Vrouwen 1975 (zoals je hebt: in het jaar des Heren, dat is dan het gedeelte van dit jaar dat de paus voor de heiligheid bestemd heeft, dat weer af moet van het gedeelte dat de monumenten in beslag nemen!) is in het donkere woud van Songo een *vrouw* aangetreden! Maar ze zijn niet zo poëtisch bij mij op de krant. Daar hebben we al eens woorden over gehad omdat ik

dat toevallig wel ben. Omdat ik zoveel poëzie aanhaal in mijn artikelen in ieder geval. De meeste mensen houden daar niet zo van zeggen ze. Die willen alleen de *harde* feiten. Nou goed. Als jullie maar weten, dat ik best in staat ben ooit eens een reisverslag vol wolken in te sturen! Met mijn ontslag erbij als het moet. Maar goed. Hier komen de feiten dan:

DOOR NEDERLANDSE AMBASSADEUR IN SONGO
DOODGEWAANDE MEVROUW
HENDRINA CORNELIA PRIOR
IS SPRINGLEVEND!

Dát zijn harde feiten, brother! Je zou kunnen zeggen, een echt professioneel idee. Neen, het is helemaal geen rancune tegen ambassadeur Van Toorn, omdat hij mij Songo niet heeft binnengekregen. Daar ben ik hem nu juist zeer 'erkentelijk' voor, om het in diplomatieke termen te zeggen. Wat had ik daar anders moeten doen dan het juiste aantal lijken proberen vast te stellen? De hardste feiten altijd immers? Neen, niet tegen Van Toorn, maar tegen die hele hermetisch gesloten diplomatenkliek die als een soort onafhankelijk ministerie van buitenlandse zaken, het buitenlands beleid van Nederland bepaalt. De kabinetten wisselen wel van kleur maar die kliek blijft altijd even rechts en maakt promotie. Lees maar Pablo Neruda over ze; zélf de enige uitzondering hierop, voor wat mij betreft. Die jongens met hun gladgestreken vestjes, hun dikke boeken over hoe het hoort; wie naast elkaar moet zitten en wie niet, waar de vork moet en waar het mes. Die mensen van het lekkere, goeie leven: veel eten, veel drinken, veel naaien en altijd de machthebbers naar de mond spreken! Bij de staatsgreep in Chili had je ook zo een, die maar zijn gang ging! Trouwens, dat hele ministerie van buitenlandse zaken mag zo zoetjes aan voor mijn part best de lucht in. Herinner je je hoe dat ministerie ook geweigerd heeft portugees Guinee als onafhankelijk land te erkennen omdat ze dat zogenaamd samen met andere europese landen wilden doen? Bij een línks kabinet nota bene! Terwijl dat toen een factor van allemachtig veel belang was voor de strij-

dende PATGC! Die minister van buitenlandse zaken met zijn lange neus en morele stem draaide zolang in smoesjes rond, dat de geschiedenis hem gewoon inhaalde; even op de schouder tikte en tegen hem zei: *Ouwehoer*! wie houd jij nou eigenlijk precies voor de gek?! Ik bedoel: Het fascistische bewind in Portugal viel. April kwam in Portugal. Het hoefde allemaal niet meer. Toen moest die man natuurlijk weer zoveel draaibewegingen gaan maken, dat je gevoeglijk kunt aannemen dat hij zoetjesaan wel heeft leren dansen. En toen die marionettenkliek van Thieu daar in Vietnam ook als dominostenen in elkaar stortte, was hij al dansleraar! Ik geniet bij voorbaat van de ingezonden stukken. Niet alleen in *Nieuw Nederland*, maar vooral in kranten als *De Telegraaf* en het *Algemeen Dagblad*. Want daar worden ze het felst als hun belastingcentjes in het gedrang komen:

WAT DOET DIE AMBASSADEUR VAN ONS IN SONGO NOU EIGENLIJK PRECIES.

Tu vois? Dat willen ze wel weten, zodra het om hun belastingcentjes gaat. En die komen nou eens niet door Surinamers of Antillianen in het gedrang, maar door onze eigen echte, blanke ambassadeur himself. En natuurlijk hebben ze gelijk. Die Van Toorn is helemaal niet zo integer, dus is het best goed als hij toch de volle laag krijgt voor mijn part. Want als hij integer was, dan had hij eenvoudig aan mij doorgegeven dat mevrouw Hendrina Cornelia Prior, *vermist* werd! Alléén dat. Dát was voor hem in dit geval een hard feit. Niets anders. Maar die ellendeling gaf het mij natuurlijk met opzet zo door om meteen de emoties in Nederland, het ‘volksempfinden’ zoals de Duitsers dat noemen, bij voorbaat al tegen Bakari in te nemen. Amadou Bakari mag door iedereen in het leger zo bemind zijn als hij wil, hij is in Nederland ‘onpopu’ of *total loss* zelfs (zoals Antillianen zeggen), zodra tengevolge van zijn revolutie een onschuldige Hendrina Cornelia omkomt. *Snap* je! Wat met Amerikanen gebeurt is à la bonheur. Dat die Songolezen elkaar uitmoorden moeten ze zelf weten. Daarvoor zijn ze onafhankelijk! Maar van onschuldige nederlandse mevrouwen moeten die nikkers hun fikken afhouden. We hebben hier al zo'n last van ze. Die flikkers! *Snap* je dat

allemaal? MOETEN WE ERMEE DOORGAAN ONZE DURE BELASTINGCENTJES DAARHEEN TE STUREN? ZODAT ZE VAN ONZE CENTJES WAPENS KUNNEN KOPEN OM ONZE EIGEN MENSEN OP TE BLAZEN. *Snap* je? Ziedaar het Volksempfinden. Dat was dus de bedoeling van meneer Van Toorn. Tóórn zaaien, zou Naomi zeggen, als ik haar mijn gedachten openbaarde. Maar dit is geen woordspel. Dit is helemaal geen spel. Meneer Van Toorn probeert echt toorn te zaaien. Natuurlijk: Achteraf, als mevrouw Hendrina Cornelia Prior weer boven water komt, zoals nu binnenkort toch te gebeuren staat, komt meteen de *rectificatie*! Precies zoals die Luns dat altijd ook doet. Eerst de stemming maken. Het volksempfinden lekker in beroering brengen, de vreselijkste geruchten de wereld insturen en daarna de zaak *rectificeren*. Toonde hij zich niet *bezorgd* over het NAVO-lidmaatschap van Portugal toen het regime daar naar links ging en opperde hij toen niet, dat Spanje een veel welkomer lid van het clubje zou zijn eigenlijk? En toen het volksempfinden lekker in beroering was, heeft hij dat natuurlijk weer *gerectificeerd*. Wat kan zo'n lange secretaris-generaal toch goed dansen nietwaar? In de goddelijke stijl van ons aller heer en meester de SIAIEE overigens, zoals laatstelijk nog uitvoerig gedemonstreerd in een van de leidende discipelen Richard Nixon met zijn geruchtenfabriek. Nou, dan werpen we nu voor een keer een van de discipelen van de here Siaiee maar zelf voor de toorn van het volksempfinden. En mogen ze veel storm oogsten.

Ik zit deze titel zodoende nog uitvoerig te savoureren terwijl mijn twee vriendinnen lustig samen kouten, in de heerlijke zekerheid dus dat Hendrina Cornelia Prior echt niet dood is, als de stewardess mij komt waarschuwen dat onze captain mij wenst te spreken. Ze is helemaal weer opgeknapt van haar vermoeidheid en ik loop niet zonder trots achter haar aan naar de cockpit. In het voorbijgaan zie ik dat de mooie danseres Salide, tegen de schouders van een van haar collega's aan, in diepe slaap is. Het hele ballet is trouwens opvallend stil. Geen wonder! Als ik mijn hoofd in de kleine ruimte steek waar de captain, de tweede piloot en de boordwerktuigkundige zitten, van boven tot

onder vol instrumenten en koptelefoons, besef ik dat het toch maar een goed ding is dat ik geen piloot ben geworden. Onze captain, die overigens Ray Williams heet, geeft het zoemende reptiel over aan de tweede piloot en vertelt mij dat hij zo dadelijk als we geland zijn, een persconferentie zal houden en dat hij graag heeft dat ik daarbij ben. Hij is een vijftiger met kort haar en een lange neus: niet zo'n stoer type met brede opkrullende snor, maar gewoon een vaderlijk iemand, zoals zeekapiteins dat ook zo vaak zijn. ‘U hebt dat ongeluk met onze amerikaanse medepassagier van dichtbij meegemaakt,’ zegt hij, ‘u spreekt ten tweede beter frans dan ik en ten derde hebt u natuurlijk ook veel meer ervaring met persconferenties dan ik. Is het niet? Bovendien,’ voegt hij er aan toe, ‘kunt u zulke goede moppen vertellen. Dat is ook belangrijk bij persconferenties, heb ik begrepen.’

‘Mijn ervaring geldt vooral de ontvangende kant van de tafel.’

‘Doet u maar mee, meneer Lopes, u weet juist zoveel beter wat ze willen weten.’

‘Ik heb één voorwaarde,’ zeg ik, ‘die dame die in Songo aan boord is gekomen: mevrouw Prior. Ik heb het geluk gehad, ziet u, tijdens de oversteek naast haar te zitten, ik heb een heel interview met haar.’

‘Iets ijzonders...?’

‘Niet ten aanzien van de opstand in Songo zelf. Gewoon over haar en wat ze daar gedaan heeft. Een soort human interest-verhaal.’

‘En u wou dat voor uzelf houden natuurlijk? O.K. O.K. O.K., we beginnen niet zèlf over haar. Voor welke krant schrijft u eigenlijk?’

‘*Nieuw Nederland*. Een ochtendkrant.’

‘Een nederlandse krant dus? Waw! Dan moeten we vannacht nog nederlands zien te leren. Waw!’

Ik tegen hem, dat hij dat maar niet hoeft te proberen. En hij maar waw waw waw tegen de boordwerktuigkundige bij de gedachte alleen al. Als ik op mijn plaats terug ben, begroet Naomi mij met de mededeling dat zij definitief besloten heeft met ons mee te gaan naar Amsterdam.

‘Ik stuur meteen ook een telegram naar München als ik met mevrouw Prior mee ga telegraferen.’

‘Je kunt vast bij mijn broer logeren,’ zegt deze.

‘Neen,’ zegt Naomi, ‘ik neem wel een hotel. Dank u wel.’ ‘Een verrassing,’ zeg ik, het bijvoeglijk naamwoord *prettig*, dat spontaan opwelt, snel onderdrukkend, ‘in Songo is ons afscheid ook niet doorgegaan. Maar het is wel een omweg voor je, nietwaar? En je zou later toch naar Amsterdam komen, uit München?!’

‘Dat is pas volgend jaar. Ik wil nog iets van de feesten in Amsterdam zien.’

‘O.K., dan kun je iets voor me doen als je wilt.’ Het is opportunisme van mijn kant, maar ik wil dit artikel als het enigszins kan morgenochtend in de krant hebben. Ik vertel haar daarom van mijn persconferentie straks en vraag haar om mijn verhaal van de tape door te bellen zodra we geland zijn. ‘Je vraagt de stenotypiste om het op te nemen en meteen uit te typen zodat ik direct aan het werk kan. Zeg haar dat ik op Schiphol, als we op de koffers moeten wachten, weer bel. Als ik klaar ben met de persconferentie kunnen we samen naar Charles de Gaulle.’

‘Onder één voorwaarde,’ zegt ze.

‘Wat?’

‘Dat vertel ik je straks wel. Vertrouw je me?’

Ik zeg O.K. en geef haar 't telefoonnummer van *Nieuw Nederland* omdat ik me niet kan voorstellen, dat ze in dit verband een voor mij onoverkomelijke voorwaarde kan hebben.

‘En ik zorg wel dat ze springlevend blijft,’ zegt ze, als ik hun de titel van het verhaal vertel. Mevrouw Prior heeft er zelf ook erg veel schik in.

De groep van ongeveer vijfentwintig journalisten met wie we in een kaal, ongezellig hok van dit ouderwetse vliegveld Le Bourget praten (het hoorde allang alleen voor vrachtvervoer bestemd te zijn, vind ik), zijn eerst zeer ontevreden omdat we weinig over Songo zelf te melden hebben. De stemming draait evenwel zodra Jeffry ter sprake komt en ik de theorie lanceer van de Siaiee. Zenuwachtig en hongerig naar nieuws als ze zijn, snappen ze het verband gelukkig niet meteen, zodat ik heel veel tijd neem

om hun uit te leggen waarom dat zo'n bijzonder logische gedachte is. ‘Amerika stuurt een mannetje naar Songo om te proberen Djalo Betò in het zadel te houden,’ zeg ik, ‘omdat de Amerikaanse die waarschijnlijk ook een Siaieeagente was, immers is omgekomen. Begrijpt u dát dan niet?’ Ik doe dat met een brede glimlach en zonder al te nadrukkelijk te zijn, want intelligente journalisten moet je de dingen nooit al te nadrukkelijk zeggen - waarom zouden er onder deze dames en heren geen intelligenten zijn?! - maar een beetje suggererend: Ze vinden zichzelf heel slim als je ze de ruimte maar laat om tot de voor de hand liggende conclusies te komen. Trouwens, ik speld ze niet eens dingen op de mouw. Ik ga zelf ook echt uit van die theorie voorlopig. Maar ik ben misschien wel oneerlijk, of *niet integer* zou mevrouw Prior zeggen, in zoverre ik hun dit kluifje alleen maar geef om ze zolang mogelijk van haarzelf weg te houden! Onze captain die niet het pad van de internationale politiek op wil, probeert deze weg af te sluiten als de journalisten naar *bewijzen* vragen, door zakelijk op te merken dat de passagier in kwestie gewoon als meneer Clayton op de lijst voorkwam, omdat het niet de gewoonte is van Air Afrique naar het beroep van haar passagiers te informeren. Dan treed ik in details en vertel in geuren en kleuren van de voorkeurbehandeling die Jeffry Clayton al op het vliegveld van Lagos kreeg. Ik voeg er aan toe dat hij, toen hij op Tamina belde, zei, dat de amerikaanse ambassadeur de nieuwe president Betò zelf maar naar het vliegveld moest meenemen als dat nodig was. ‘Nóu,’ zeg ik dan, ‘U en ik, collega's, kunnen als gewone journalisten toch niet zo hoog van de toren blazen, nietwaar?’ Ze lachen onbedaarlijk. ‘En hij zat ook *Royal* class,’ voeg ik daaraan toe. Er is dus werkelijk geen speld meer tussen te krijgen en als beloning richten de jongens van de franse televisie hun camera's rechtstreeks en heel lang op me. Ze gaan hun gang maar. Om zeker te zijn dat ze heel goed aan mijn haak blijven, vertel ik hun ook nog dat Clayton ontzettend veel belangstelling had voor de Syriërs en Arabieren in Tamina. Ik zeg dat dat aansluit bij het hun zeker al bekende feit, dat twee *Ieren* verdacht worden van de aanslag op Wawili. Ze kunnen het verder zelf allemaal wel combineren. Met Gadafi

of met iemand anders. Ze zijn intelligent genoeg. En om het hun nóg iets gemakkelijker te maken, vertel ik hun ook van de danseres Salide, met wie Jeffry voor het laatst lang heeft gepraat. Wat wil je nog meer! ‘Als u heel snel bent,’ zeg ik vriendelijk, ‘kunt u haar nog op het vliegveld vinden. Ze zit in de groep balletdansers uit Sierra Leone.’ Mijn frans is bovendien heel sterk al zeg ik het zelf, zodat vooral de franse jongens, die de grootste groep vormen, zeer met mij ingenomen zijn. *Lang leve het franse chauvinisme*!

De meesten stuiven weg om te proberen Salide te vinden en de captain maakt een eind aan het interview. Ik word door een paar nederlandse collega's hartelijk bedankt, aan wie ik beleefd zeg dat ik ze graag verder te woord had gestaan, maar vanwege het vliegtuig dat ik moet halen naar Nederland, er toch meteen vandoor moet. Ik zeg ze dat ik trouwens ook iets moet bewaren voor mijn eigen stukje. Wat ze natuurlijk ten volle kunnen begrijpen, zodat er eigenlijk geen vuiltje aan de lucht is. En mijn krant is waarschijnlijk ook in Parijs te krijgen, alles is dus werkelijk O.K. O.K. O.K. O.K.

Captain Williams vindt het allemaal best, alleen zegt hij dat hij graag had gehad dat ik hem eerder mijn theorie over Jeffry had verteld en niet op de persconferentie ermee was gekomen, als een bom. ‘Want het heeft als een bom ingeslagen wat u daarnet allemaal vertelde.’

Ik zeg hem: ‘Sorry, maar u hebt mij er niet naar gevraagd, en ik moest toch iets ondernemen om mijn collega's van mevrouw Prior af te houden zoals we hadden afgesproken?’ Daar kan hij natuurlijk weinig op zeggen en we nemen wat mij betreft als goede vrienden afscheid. Ook van zijn kant misschien wel, want hij zegt dat hij vannacht echt zijn best zal gaan doen om voldoende nederlands te leren om morgenochtend mijn verhaal in de krant te kunnen lezen. ‘Al ben ik echt moe op het moment, meneer Lopes. Waw waw,’ zegt hij, ‘wat ben ík moe.’

Dat duurt alles bij elkaar een half uur. Ik zoek daarna mijn reisvriendinnen weer op. Naomi heeft voor mij met Nederland gebeld en ook nog mijn koffer al voor me opgehaald. We gaan met z'n drieën in een taxi naar Charles de

Gaulle; daar bel ik opnieuw een stuk tape door. Een uur later stappen we in een DC9 van de Koninklijke - niet de Shell maar de andere - naar Schiphol. Het is helemaal niet druk en we zitten weer met z'n drieën knusjes bij elkaar. Zíj weer in het midden. Het grootste gedeelte van de reis hebben we het over mijn theorie over Jeffry Clayton zoals ik die aan de journalisten heb verteld; vlak voor Schiphol over het verschil in klimaat tussen Afrika en Europa. Na een uur staat dit reptiel ook weer veilig op de grond en is de reis ten einde. Het is niet zo koud voor september en het regent ook niet, maar mevrouw Prior trekt toch haar jas aan met een groene sjaal. ‘De gedachte aan het hollandse weer doet me bijna rechtsomkeer maken.’ merkt ze op bij het uitstappen. ‘Ik ben nu eenmaal zo verwend door het mooie weer in Songo. Maar ze zeggen dat het steeds meer meevalt tegenwoordig.’

‘Nu in ieder geval,’ zeg ik.

Ik spreek met Naomi af, dat ik haar onderweg naar de krant bij een hotel zal afzetten. Bij de kofferband in de aankomsthal herkent mevrouw Prior direct de man van haar nichtje, Dick, die haar is komen afhalen. We wuiven alle drie uitbundig naar hem. Ik laat ze dan daar zolang alleen achter en ga weer wat tape naar de krant doorbellen. Je moet altijd lang wachten hier. Ik heb eigenlijk toch een hele hoop journalisten verwacht, al was het omdat ze nu - misschien vanwege het telegram van mevrouw Prior - wel kunnen weten, dat ze aan boord is, en mij verzoend met de gedachte dat er in dat geval weinig kans zou zijn mijn primeur er heelhuids door te halen. Maar ze zijn er niet. Er moeten dus belangrijke kwissen of voetbalwedstrijden op de nederlandse televisie zijn vanavond.

Als onze koffers er zijn, waarschuwt Naomi mij en zij en mevrouw Prior slaan een arm om elkaars middel ten afscheid. Mevrouw Prior en ik geven elkaar een hand. Ik beloof haar dat ik haar snel zal opzoeken in Hoorn. We stellen ons vluchtig voor aan Dick.

Dan staan Naomi en ik samen voor het stationsgebouw met onze koffers op een taxi te wachten. Het is zelfs wárm voor september. Ze zegt: ‘Je weet nog niet wat mijn voorwaarde is.’

‘Voorwaarde...?’ Ik steek een sigaret op. Zij rookt niet.

‘In het vliegtuig. Toen je me vroeg om je krant voor je te bellen.’

‘Aha. Wat is je voorwaarde dan?’

‘Ik blijf bij je,’ zegt ze lachend.

‘Blijven? Bij mij?’

‘Ja. Je hoeft niet bang te zijn. Ik wil alleen wat langer met je praten.’

‘Kan dat niet mórgen?! Je blijft toch een paar dágen hier. Ik moet dit artikel nog helemaal gaan maken, zoals je zult begrijpen.’

‘Ik kan toch met je mee? Morgen ga ik weg.’

Er stopt een taxi voor me, maar ik laat een ander stel hem nemen, al stonden we er eerst.

‘Morgenochtend?’ vraag ik.

‘Ehmm.’

‘Ik dacht echt dat je langer zou blijven. Heb je heel die omweg gemaakt alleen om één nacht in Amsterdam te blijven? Dat kán toch niet?’

Ze haalt haar schouders op. ‘Een nacht en een dag. Alleen om wat langer met je te praten. Kan het? Je zei toch, dat je een eigen etage hebt? Dat je alleen woont. Geen vrouw, of vriendin hebt of zo? Je hebt toch een bank waar-’ ‘Dat is geen probleem. Het overvalt me wel een beetje. Ik dacht dat die hele voorwaarde van je maar een grap was.’

‘Dat was het ook. Ik was van plan het je gewoon te vertellen, zoals ik het nu doe. Ik wil met je praten. Ik wilde dat in Tamina al. Toen je zo onaardig tegen me deed. Je had genoeg van me. Je verachtte me geloof ik. En ik wilde je het een en ander rustig kunnen uitleggen; dat ik toch niet helemaal ben zoals jij denkt. Daarom heb ik je ook niet gewaarschuwd dat die kolonel er was. Ik kon het echt niet opbrengen.’

NAOMI!’ zeg ik, me weer herinnerend hoe ze reageerde in Songo toen we hoorden dat het vliegveld gesloten was. ‘Ja,’ zegt ze. ‘Je zou toch weg zijn gegaan?! Ik voelde me wel schuldig toen hij weg was; daarom heb ik mevrouw naar ons toegehaald. Voor jou. Ik voelde me echt schuldig ja.’

Ik overweeg het allemaal. Ze heeft niet alleen mevrouw Prior naar me toe gebracht, maar ook een stukje van mijn tape doorgebeld. We hebben toch ook even plezier gehad samen, ook voor mevrouw Prior er was, maar ik aarzel.

‘Laat me helemaal eerlijk met je zijn, Sesa,’ zegt ze als ze dat ziet.

‘Ik ga helemaal niet meer naar München.’

‘Neen? Hoezo niet. Wanneer heb je dat besloten. Je hebt me je adres in München toch gegeven?’

Ze haalt haar schouders op. ‘In Tamina besloot ik het. Daarom gaf ik je ook mijn adres op de universiteit. Ik voelde me belachelijk. Nadat we zo over dat onderzoek gepraat hadden, waar jij zulke grappen over hebt gemaakt. Barn! Herinner je je? Het is zo'n onzin eigenlijk. Grote onzin! En na die gebeurtenissen in Songo, na het verhaal van mevrouw Prior, wist ik het heel zeker. Maar nu ben ik een beetje in de war. Je moet me helpen.’

Er komt opnieuw een taxi aan en ze neemt resoluut haar koffer en andere spullen op. Ik help haar een beetje.

‘Wat doen we?’ zegt ze. ‘Als het echt niet kan moet je me maar naar een hotel brengen. Dan bel ik je morgen wel. Ik ben alleen maar bang -’

‘Kom maar mee,’ zeg ik terwijl ik m'n hand opsteek.

Grote gedeelten van de tapes zijn op de krant al uitgetikt door de stenotypiste en ik hoef ook niet alles af te draaien, omdat het hele verhaal grotendeels nog gaaf in me zit. Ik heb daarom betrekkelijk kort werk verder aan de springlevende mevrouw Prior. Naomi zit naast mijn bureau in haar Simenon te lezen, terwijl ik tik. Haar aanwezigheid maakt eerst dat ik te veel belangstelling krijg van collega's, die zogenaamd alles willen weten over Songo. Ik overtuig hun dat de enige manier om snel daarin te slagen is te verdwijnen en mij zo rustig mogelijk te laten werken. ‘Dan kunnen jullie het allemaal over een paar uur lezen O.K.?’

Ik ben als de dood ook dat ze er achter komen dat Naomi Zuidafrikaanse is. Het is daarom een geluk, dat ze zelf niet ingaat op hun pogingen tot conversatie. De foto's zijn vóór mijn artikel al klaar, zodat ik drie uur later alles tegelijk bij het ministerie van buitenlandse zaken inlever, zoals ik onze redaktie buitenland noem. Ik bezweer ze daar,

min of meer op het risico af, anders mijn ontslag te moeten accepteren, geen politiek te bedrijven met mijn kop: Door nederlandse ambassadeur enz., dwz. *niets eraan te veranderen* en haal daarna met Naomi en onze koffers plus een bereidwillige collega die per se de hare wil dragen, mijn Austin van de garage op de binnenplaats achter de krant, waar ik 'm laat als ik voor langere tijd wegga. Onderweg van de Vijzelgracht naar mijn etage in de Kinkerbuurt beginnen we opnieuw over mevrouw Prior naar aanleiding van de foto die ik in het vliegtuig van hen samen heb gemaakt en die ik haar nu geef. Maar we hebben eigenlijk geen aanleiding nodig om over haar te praten. We zijn allebei gewoon vol van haar. Vol van haar koppige moed, om, zoals zig het zegt, 'ook onder veranderde omstandigheden zichzelf te blijven'. In tegenstelling tot die dochter van haar. En haar orchideeën! Haar cactussen! Haar *directoirtjes*! Naomi denkt toch dat ze ons niet alles verteld heeft. Niet alles over kolonel n'Daye in ieder geval.

'Je ziet te veel romantiek,' zeg ik. 'Het is natuurlijk wel vertederend allemaal: Oudere dame verliefd op oudere officier. Straks zeg je nog dat ze uit ledevede uit Songo is vertrokken. Weet je wat dat is, ledevede? Dat is een even groot verdriet als de bevede, maar ik heb liever met het eerste te maken.'

Ze knikt, zonder mij helemaal te snappen natuurlijk.

'Neen, zij niet,' zegt ze. 'Ze lijkt me geen type om zich zoiets zwaar aan te trekken. Daar ben ík meer het type voor.'

'Dat lijkt me niet. Mooie vrouwen zijn hard, zeggen ze. De manier waarop je me neerdrukte in Tamina! Aha. Je lijkt me een kranige dame, jij.'

'Je beoordeelt me verkeerd, Sesa. Ik ben eigenlijk bang en onzeker en bijzonder gevoelig. Heb je dat nóg niet door? Maar laten we het nog niet over mij hebben. Ik bedoel, Wáár was ze precies toen die bom ontplofte? Dat heb je haar niet gevraagd. Ik heb er speciaal op gelet. Vooral omdat ik ze samen gezien heb toen hij haar naar het vliegtuig bracht. Je kon zien dat ze elkaar mogen. Zoiets zie je meteen, als vrouw bedoel ik. Maar ik kon het moeilijk vragen. Als ze het niet uit zichzelf vertelde, zoals ze het

met al het andere deed, dan betekent dat, dat ze het verborgen wil houden. Tenminste, zeker waar een man bij is. Toen we samen even alleen waren, - jij was naar het toilet of zij en ik waren er samen naar toe gegaan, ik weet het niet meer zo precies, ik geloof het laatste - heb ik het toch gevraagd. Ik vroeg haar of ze soms bij kolonel n'Daye was toen die ontploffing plaatsvond! Toen zei ze dat dat inderdaad zo was en heel spontaan, dat hij haar ten huwelijk had gevraagd. Ze had natuurlijk dóór vrees ik, dat ik vermoedde dat ze bij hem geslapen had! Het is logisch mógelijk, nietwaar?! Ze is toch alleen? Zeer alleen ook omdat ze met haar dochter gebroken heeft. Het zijn bovendien haar laatste dagen in Songo. Waar zei ze dat ze nu naar toe gaat? Ja, naar die dochter in Oostenrijk. Het zijn haar laatste dagen in Songo. Nou, wat doe je in zo'n geval? Je brengt die laatste dagen met of bij je beste vriend of vrienden door! Maar omdat ik het vroeg, moest ze laten merken dat het, nou, hoe noem je dat, *eerbaar* was. Geen oppervlakkige vriendschap, niet iets dat zij *zomaar* gedaan had. Dat hij haar ten húwelijk had gevraagd!'

'Maar ze is zéstig, Naomi, drieënzestig om precies te zijn.' 'Wat zou dat! Je noemde haar toch ook charmant?! Je vindt het vreemd omdat je hen niet samen hebt gezien. Maar ík wel. Hij bleef heel lang haar hand vasthouden, toen ze afscheid namen.'

'Ze kusten elkaar zeker innig en langdurig en teder en romantisch? Je leest te veel detectives denk ik!'

'Simenon is niet eens zo slecht. Dat moet je toegeven. Je leert er best wat van.'

'Fráns misschien!'

'Neen Sesa, serieus nu: Ik wéét het. Ze hebben iets met elkaar. Ik voel het! Het moet de enige reden zijn dat ze... begrijp je dan anders waarom ze dat bericht niet hebben laten corrigeren?! Dat *eerste* bericht: Dat ze omgekomen zou zijn! Nou ik wel: Omdat ze dan wel zouden hebben moeten vertellen waar ze wèl was: bij de kolonel! En zoiets geeft in iedere schijnheilige blanke kolonie in Afrika een mooi schandaaltje omdat ze immers niet met hem getrouwd is. Zulke dingen mogen alleen als je ze stiekem doet. Zie je dat het klopt? En je kunt daaruit ook andere dingen

afleiden. Bijvoorbeeld dat ze best weet aan welke kant kolonel n'Daye staat. En dat moet wel de kant zijn van zijn naamgenoot Bakari, anders zou ze wel niet zo bevriend geraakt zijn met hem. Als hij tégen Bakari was - Ik kan het me niet voorstellen gewoon! De manier waarop ze over de regering van Songo denkt! Alles wat ze gedaan heeft, haar enthousiasme toen we haar vroegen wat ze verwachtte van een eventueel winnen van Bakari. Ik heb het daarom zo heel speciaal gevraagd. Begrijp je, om mijn vermoedens een beetje te controleren. Neen, zo'n principieel iemand als zij gaat niet op stap met mensen die andere sympathieën hebben dan zij. Dat weet ik zeker omdat ze juist daardoor zo'n indruk op me heeft gemaakt. Juist die beginselvastheid van haar. Omdat ik juist daarvan zoveel geleerd heb ook.'

'Ja,' zeg ik, toch onder de indruk van haar redenering, en een beetje beteuterd omdat ik dat aspect te veel heb verwaarloosd, terwijl ik alles nu al ingeleverd heb. Ze zijn het nu zeker al aan het zetten.

'Maak je maar geen zorgen,' zegt ze troostend, 'je zou het toch niet hebben kunnen opschrijven allemaal, omdat ze je heeft doen beloven niet op haar beminde in te gaan. Her inner je je. Je hebt het toch niet *gedaan*?!' vraagt ze gealarmeerd.

'Neen!'

'Bovendien kan ik dit ook niet zwart op wit bewijzen.'

'Ik geloof wel dat je gelijk hebt, Naomi, maar dan moet ik daar weer verdere conclusies uit trekken.'

'Ach,' zegt ze, 'het is toch niets bijzonders dat twee mensen elkaar aardig vinden?!'

'Inderdaad. Al is dat natuurlijk bij iemand als zij wel een dimensie die je in gedachten moet houden. Het maakt haar namelijk interessanter, al is dat voor mij niet het belangrijkste. Het belangrijkste is wel, dat je ook kunt veronderstellen dat hij, kolonel n'Daye, dan ook van tevoren heeft geweten dat president Wawili dan en daar zou worden opgeblazen; dat mevrouw Prior hoe dan ook gevaar liep in Hotel Tamina. Ja, dat ze gevaar liep, dat zij dus... gevaar liep en dat zij misschien ook van de rest op de hoogte kan zijn geweest!'

‘Ach kom nou, Sesa, nu ga jíj te ver.’

‘Neen, als ze tóch vrienden zijn. Waarom niet? En dat is dus waarschijnlijk volgens jou. Nu je het zo intelligent hebt uitgelegd, waarom niet? Dan gaat zij hem toch ook niet aangeven of zo, als hij haar zoiets zou hebben toevertrouwd?’

Ze zwijgt lang om na te denken. ‘We moeten ermee ophouden,’ zegt ze ineens resoluut, ‘met deze gekke veronderstellingen, anders gaan wij straks ook nog aannemen dat ze het zelf gedaan heeft.’

‘Je vergeet de Ieren die aangehouden zijn,’ zeg ik.

‘O ja, dat is ook zo. Goed, de Ieren dan? Maar we zijn al half en half aan het veronderstellen dat ze op de een of andere manier toch in het komplot zit. Via haar kolonel. Die lijkt me in ieder geval wel van het een en ander op de hoogte te zijn. Maar je kunt beter niet over dit alles, deze veronderstellingen, schrijven. Anders breng je haar nog in gevaar. Die president dood. Die Amerikaanse dood. Een Songolees dood.’

‘Laten de doden de doden maar begraven, zíj is in ieder geval springlevend! Daar gaat het mij op dit moment vooral om, en eigenlijk om alles wat zij daar in Songo gedaan heeft. Dat is uniek. Zo'n gewone, oudere mevrouw komt daar in Songo en zet de hele boel op stelten. Is dat niet fantastisch eigenlijk.’

‘Je vraagt je af waarom ze haar niet meteen het land uit hebben gezet,’ zegt ze nadenkend, ‘bij ons moet je dergelijke dingen niet proberen!’

‘In Songo zouden ze verschrikkelijk hun gezicht hebben verloren als ze zoiets gedaan hadden. Een oudere, onschuldige mevrouw, die alleen maar goed wil doen, zet je niet zomaar het land uit, zelfs als ze heel lastig wordt...’

‘Maar ze weet in ieder geval veel meer dan ze jou verteld heeft. Trouwens er is nog méér dat ik je vragen wou.’

‘Ik heb haar beloofd haar over enkele dagen weer op te zoeken. Misschien dat ik dan voorzichtig -’

‘Mag ik dan met je mee?’

‘O.K. O.K.’

‘Maar dat was het niet wat ik bedoelde. Ik bedoel Gadizha. Die vriendin van haar. Jíj bent toch die nederlandse journalist in kwestie, nietwaar?’

Ik knik. ‘Ik noem haar Gadi*sh*a overigens.’

‘Je hebt dus iets met haar gehad? Waarom heb je het niet meteen verteld? Ze komt er toch achter als zij elkaar schrijven. Dat doet ze natuurlijk zeker. Dan vraagt ze gewoon aan Gadizha, of Gadi*sh*a dan, de naam van die journalist.’ ‘Ik schaamde me,’ zeg ik. ‘Zie je, ik wist niet dat ze zo jong was, ze ziet er uit -’

‘Ja, dat is zo,’ zegt ze. ‘Ze ziet er ouder uit. Je bent bovendien galant geweest. Al dat geld dat je haar hebt gegeven-’ *‘Toen ik lang geleden in dat landhuis op Curaçao, herenhuis, zoals zij dat noemt, inbrak, was het echt om daar rond te kijken en niet om te stelen. Maar ik kon die langneuzen van rechercheurs dat niet aan hun verstand brengen, omdat ik flagrante delicto betrapt was. Ze hebben me een paar harde klappen gegeven om me zoals ze dat zeiden, het liegen af te leren. Terwijl ik toch niets bij me had uit dat rothuis, nota bene. Maar het heeft me wel geleerd dat het soms voordeliger kan zijn toe te geven als de omstandigheden tegen je spreken, zelfs als je onschuldig bent, want terwijl ze je meestal alles vergeven als ze denken dat je oprecht en berouwvol bent, gaan ze erg naar tegen je doen als ze je maar een laffe leugenaar vinden. Bovendien... ik ben vrij man, nietwaar?’*

‘Het is niet erg,’ zegt ze na een lange pauze, als ik voor mijn huis de auto parkeer. ‘Ik begrijp het. Ze ís aantrekkelijk.’ Ik zeg een beetje slordig dat ik allang blij ben dat ik zo vlak voor m'n deur een open plaats voor mijn auto vind. Dat komt niet dagelijks voor in Amsterdam.

Mijn etage is één-hoog, twee grote ouderwetse kamers met versierde witte plafonds en een schuifdeur in het midden; keuken, douche en toilet en zelfs een betrekkelijk grote bergruimte. In de achterkamer slaap ik. In de andere kamer staat mijn boekenrek met daarop ook een draagbare tv, een klein hammondorgel en een zogenaamde zitslaapbank, een grote leren fauteuil, een poef en krukken. De hele zaak is even onopgeruimd als toen ik het zo'n maand geleden verliet. Wat muf dus. Naomi weigert de slaapkamer te nemen als ik haar die aanbied. Ze trekt haar jasje uit, haalt slofjes uit haar koffer, en ontdoet zich van de lawaaimakende hoge klompschoenen. Ze schuift daarna de ramen omhoog,

alsof ze jaren hier woont, dan gaat ze op haar eigen voorstel soep maken. Ik ruim de kamer wat op, die met de frisse september-lucht en de lichten aan, weer leefbaar wordt. Het rode stof van het vliegveld van Tamina op haar bloes valt me op als ze de deur naar de gang met haar benen openduwt en met twee warme kommen soep weer binnenkomt. Ik ga voor mijn bureau zitten en laat haar de leren fauteuil. Ze trekt de lage poef aan en strekt haar lange benen uit. Ik vraag me de hele tijd af of ik met haar naar bed zal gaan of niet. De enige reden dat ik in het vliegtuig niet ruw en ronduit afwijzend tegenover haar heb kunnen zijn is achteraf haar grote aantrekkelijkheid. Dat is een soort bescherming, daar doe je niets aan. Ik neem me nu weer voor ondanks die grote aantrekkelijkheid zoveel mogelijk mezelf te blijven. Ik móet wel. Als je voortdurend op presidenten en gevolmachtigde ministers loopt te schelden omdat ze zulke apen zijn dat ze voor de eerste de beste Siaiee-schone, of zelfs *niet*-schone, zoals die Amerikaanse van Wawili, meteen hun broek laten zakken, moet jijzelf iets hoger kunnen scoren. Zeker, ik kan tegen een stootje Gadisha is er om het te bewijzen. Al was er bij haar gewoon mijn psychologische aversie in het spel, noem het maar een soort ingeboren angst voor pedofilie, en ook misschien wat je zou kunnen noemen mijn angst voor politieke medeplichtigheid. In dit geval is er alleen sprake van dat laatste, bovendien ook zwákjes; maar toch aanwezig, omdat ze een liberaal is. Dat is duidelijk: Ze heeft een hoge kritische grens. En ze staat ook aan de kant van mevrouw Prior. Ze *houdt* zelfs een beetje van die dame. Zoals ik ook. Jeminee! Ik vind haar aantrekkelijk. Ik kan er niets aan doen. Als ze niet dáár woonde! Niet in die hel woonde. Als ze niet dáár woonde - Maar ze heeft gezegd dat ze niet meer naar München gaat! Méént ze dat? Gaat ze echt niet meer dat gekke onderzoek doen? Dat zou alvast iets zijn, nietwaar, als ze het werkelijk *meent*! Maar ze *woont* er! Ze woont in die hel! En ik dus weer in de wolken? Maar waarom zo'n probleem. Er is geen sprake van naar bed gaan hier! Ze wilde nog wat met me práten. Welnu. *Praten* zullen we! Een beetje als vrienden voor mijn part ook als ze dat wil. En dan?

‘De soep is heerlijk,’ zegt ze.

‘Ja?’

‘Ja!’ zegt ze terwijl ze haar lege kom op de grond zet.

‘Ga je echt niet meer naar München. Is het definitief?’

‘Ehmm. Erg definitief zelfs. Dat kwam ook een beetje door die grappen van jou. Weet je nog: Barnard?’

‘Ehmm. Ik weet het nog.’

‘Het is inderdaad belachelijk allemaal. We hebben er toen al om gelachen. Toen zij er nog níet was bedoel ik. Dáárna pas vond ik het echt belachelijk. Toen zij vertelde. Ik bedoel, belachelijk, oppervlakkig, zinloos. Die huizen, die stamboom, die setlaars, kortom *alles* wat ik doe! Ik voel me daarmee als haar dochter, die in haar sportauto door Tamina rondrijdt, terwijl haar moeder, diep in het woud, orchideeën zoekt om een boel arme mensen aan een inkomen te helpen, snap je. Het was toen ze over Songo vertelde ja, dat ik onze eigen zwarte mensen ook goed duidelijk zag; als mensen met een eigen leven, problemen, niet alleen - enfin, neen, ik ga definitief niet meer naar München.’

‘Wat ga je dan doen. Ga je meteen terug of zo?’

‘Neen, ook niet. Ik blijf een paar dagen hier. O, maak je geen zorgen. Niet bij jou. Gewoon hier in Amsterdam. En dan zie ik wel. *Hier* is het allemaal begonnen. *Hier* ben ik tenslotte geconcipieerd, zoals ik je heb verteld. Van hier uit had het de West kunnen worden. Of hier zelfs. Ik heb Zuid-Afrika niet zelf gekozen, begrijp je. Ik wil nadenken. Trouwens, ik heb mijn eigen moeder ook niet zelf gekozen! Mijn eigen vader ook niet! Ik houd van ze zoals ieder kind van z'n ouders, automatisch, dierlijk en ze hebben me een opvoeding gegeven - als je een leven van aanpassen een opvoeding kunt noemen: Naomi, maak eerst je school af, Naomi, maak eerst je studie af, Naomi - Maar goed. Ik dank mijn opleiding aan ze. En toch, als ik had kunnen kiezen - Waarom heb ik nou niet zó'n moeder? Dat had toch óók gekund?! Of vind je van niet? Of vind je me dom, naïef, weet ik wat?’

Er wordt gebeld. Het is een lid van het ministerie van buitenlandse zaken. Ze willen me raadplegen over de lay-out en het onderschrift van de foto's van de militairen. ‘Het

gaat toch over Tamina,' zegt de chef 'maar je onderschrift heeft *Ikejo*, dat is *Lagos*!' Ik leg de zaak uit en vooral, dat deze jongeman vergeten heeft foto's van het vliegveld van Tamina en de gebeurtenissen daar te maken. Sorry, boss! Ik leg neer en zeg tegen haar dat ik niet weet wat ik moet zeggen, dat ik alleen maar kan luisteren naar wat ze te vertellen heeft. 'Maar het lijkt me wel een goed idee van dat onderzoek af te stappen,' besluit ik.

'Dank je. Dank je, dat je tenminste *iets* zegt!' Ze staat op en begint door de kamer te lopen, mijn spullen bekijkend, vooral mijn boeken, terwijl ze praat.

'Mijn ouders zeggen altijd, dat als Zuid-Afrika zo'n slecht land was, god hen er niet heengestuurd zou hebben. Ze zijn zó gelovig, zie je. Al vraag ik me af of hun hele geloof niet één groot excuus is: Gods koninkrijk is niet van deze wereld en als dat koninkrijk hier komt, wordt alles vanzelf opgelost. Dat is hun uitgangspunt. Maar mijn vader is juist zo'n felle gelovige geworden, *nadat* we zijn geëmigreerd, zie je. Dat vind ik verdacht. Hij maakte later ook die grote reis, dwars door de Unie.'

'Het kan,' zeg ik, 'het komt zo vaak voor dat godsdienst-' 'Hij was ook bóós,' gaat ze door. Het is duidelijk dat ze meer behoefte heeft aan praten dan aan luisteren. Ze heeft tenslotte urenlang alleen alsmaar moeten luisteren naar woorden die duidelijk hard bij haar zijn aangekomen. Zonder als het ware zich te kunnen verweren. Ik begrijp nu beter waarom ze met me mee wilde komen.

'Ja, hij voelde zich vernederd, dat men hem in Curaçao al alle voorbereidingen had laten treffen en het ineens liet afweten. Hij schaamde zich zó voor zijn omgeving. Daar kwam ik allemaal langzaamaan achter, omdat ik me telkens afvroeg, waarom zulke verstandige mensen, want dat zijn ze - hij is zelfs een goed zakenman, maar misschien toch niet zo goed als mevrouw Prior overigens - zoiets stoms konden doen. Begrijp je? Maar hij had al zo opgeschept tegen iedereen. Ze hadden ook echt genoeg van Holland, met de oorlog en zo. Ze waren al bezig geweest hun spullen te verkopen; hadden mijn oudste broer al van school afgehaald...'

'Ze móesten dus weg uit Holland.'

‘Ja, min of meer wel. Maar ze hebben niet aan míj gedacht,’ zegt ze door een van mijn boeken bladerend. Ze laat me de titel zien: ‘The barrel of a Gun’ van Ruth First. ‘Ze is ook een Zuidafrikaanse,’ zegt ze. ‘Ze is er tegenin gegaan en ze is verbannen. Wist je dat? Ze woont in Londen.’

‘Ja. Ik vind haar erg goed,’ zeg ik. ‘Ze doet goed werk; heeft ook aan “The South African Connection” meegewerkt. Ken je dat?’

‘Is bij ons verboden. Maar ik heb het wel gelezen. Het is allemaal wáár wat ze daarin schrijven. Mijn ouders hebben niet aan míj gedacht, neen. Dat doen ze eigenlijk veel te weinig, vind ik. Ouders in het algemeen bedoel ik. Ik zou het veel leuker vinden als het omgekeerd was. Alle kinderen kiezen zelf hun ouders, het land waar we willen wonen, álles; een beetje zoals wederdopers doen, die hun kinderen pas dopen als ze volwassen zijn. Dat is veel verstandiger. De wereld zou misschien slechter zijn? Ik geloof het niet. Het zou zelfs beter zijn volgens mij. Iedereen zou echt eigen verantwoordelijkheid voor zijn daden dragen.’

Ik zeg: ‘Alle kinderen dus op een grote hoop bij elkaar. Volwassenen laten paraderen en met de kinderen praten, zodat die zelf kiezen en ook zelf mogen uitmaken waar ze willen wonen. Een omgekeerde adoptie dus.’

‘Juist. We hebben het over de emancipatie van vrouwen,’ zegt ze. ‘Dát zou pas werkelijke emancipatie zijn. Emancipatie van *iedereen*, want iedereen is toch eens kind geweest, man en vrouw, nietwaar? Ik vraag me in ieder geval af wat de konsekwentie zou zijn geweest, voor mijn broers en mij. Zeg maar dat het Curaçao geworden was. Of dat ik gewoon hier was gebleven. Alles is me nu heel duidelijk,’ zegt ze, mij met een nieuw boek geopend in haar hand aankijkend, iets over Zuidwest-Afrika. ‘Als de blauwe lucht daarboven vandaag. Ja, toen we in dat vliegtuig zaten, voelde ik me die vervelende dochter van haar in Songo. Nu niet meer. Nu zou ík willen, dat ze míjn moeder was. Begrijp je me? Of zeg ik het moeilijk.’

‘Ik begrijp je.’

‘Ik ben daarom ook blij dat ik geen kinderen heb. Ik wil ze ook niet. Zeker niet als ze Zuidafrikaners moeten worden.’

Ze legt het boek weg en gaat zitten.

'Je wilt naar bed, hé? Je bent moe. Je hebt daarnet, trouwens de hele dag eigenlijk, hard moeten werken. Voor jou is het toch eigenlijk vooral je werk. Voor mij niet. Voor mij is het de meest openbarende ervaring van mijn leven. Dat schieten ook ja. Ongelooflijk. Maar dat is nu zó ver, vér, vér, vér. Maar mevrouw Prior is nu dichtbij. Het is ook een beetje ongelooflijk dat zulke mensen echt bestaan.' Ze zegt nadenkend met haar sloffen en haar haren spelend: 'Ik zou haar echt moeten mogen kunnen adopteren. Moeten mogen kunnen, ja. Zuidafrikaanse zoekt moeder, ja. Beken, Naomi,' zegt ze luidop tegen zich zelf, 'want daar doe je toch niets meer aan: Zuidafrikaanse zoekt nieuw *land*! Ja. Nieuw *land*, ja, want daar gaat het nu toch om, hé. Heb je nóg geen slaap?'

'Neen, luisteren is mijn werk zoals je zegt. Ga rustig door.' Ik bied haar iets te drinken aan maar ze weigert.

'Ik blijf liever helder,' zegt ze. 'Ik wil nadenken.'

Ik neem zelf ook niets.

'Ik twijfelde allang,' zegt ze. 'Maar ik had geen vergelijkingsmateriaal. Of niet genoeg. De Nederlanders die je daar tegenkomt, houden of hun mond of ze doen hard hun best om zich aan te passen. Ze houden vooral hun mond ja. Dat heeft me vaak ook zo verwonderd. Want je hoort altijd dat ze in Nederland zo tegen de apartheid zijn, maar Nederlanders die je ontmoet, worden op den duur soms zelfs feller dan de mensen die daar geboren zijn. Misschien ook weer omdat zij zelf toch lang gediscrimineerd worden. Het is een gek land, Zuid-Afrika. Het is niet alleen de kleur hoor. Ze zijn eigenlijk tegen alles wat vreemd is. De echte Zuidafrikaners tenminste. Mijn ouders hebben het in het begin, zeggen ze, ook een beetje gehad. Ze willen geen vreemde smetten, zijn ook erg chauvinistisch. Wantrouwen eigenlijk iedere buitenstaander, van wie ze niet weten, dat hij honderd percent hetzelfde denkt als zij. Maar je let toch op ze. Die Nederlanders bedoel ik. Je zegt, zelfs de koningin heeft geld gegeven tegen de apartheid, maar zij komen toch maar steeds hierheen. Zij zijn er niet eens tegen dus. Misschien hebben we dan toch niet helemaal ongelijk?! Je wordt opportunistisch, begrijp je, je corrumpeert je her-

senen. Je gaat je richten op je eigen kleine kring om dingen zoveel mogelijk niet meer te zien. Je probeert je eigen bediendes zo goed mogelijk te behandelen, dat wel; oude kleren meegeven, geld, voedsel, goede raad. Enfin, precies zoals je eigen ouders ook gedaan hebben. En dan kom je ineens mevrouw Prior tegen! Die je hersenen door elkaar schudt; geneest misschien. Je wordt in ieder geval wakker. Al ben ik overigens nog steeds een beetje duf door het gezoem van dat vliegtuig. Jij ook? Neen, jij vliegt veel meer dan ik, natuurlijk. En die dode Amerikaan. Het heeft toch ook indruk op me gemaakt, weet je? Ineens poem, tratratra, dood, daar lag die man!

Begrijp je wat ik probeer te zeggen? Liever gezegd: ik probeer niets meer te zéggen. Ik vond dat ik iets moest dóen. En wat het dichtst bij is, is dat stomme onderzoek. Mijn setlaars van Natal. Met die professor met wie ik het boekje voor het jubileum daar heb geschreven. Ik zou bij kennissen van mijn man logeren. Hij is er geweest met de olympische spelen. Hij is dol op sport. Ik heb ze tegelijk met het telegram van mevrouw Prior laten weten, dat ik niet meer kom. Ik had het eigenlijk niet eens hoeven te doen. Maar ik vond het beter van wel. Drastischer! Het geeft me het gevoel dat ik iets *gedaan* heb! Te zijner tijd ga ik wel eens een kijkje nemen in Culemborg, de geboorteplaats van de stichter van Zuid-Afrika. Jan van Riebeeck. Je vraagt je misschien af, waarom ik je dit allemaal vertel. Tenslotte gaat het om mij. Maar het heeft toch ook met jou te maken. Jij maakte het mij ook een beetje duidelijk vanmorgen. De manier waarop je je van me afkeerde, toen ik gezegd had dat ik uit Zuid-Afrika kwam. Oei! Alsof ik besmet was. Twee uur lang of zo. Van Lagos tot Abidjan. Meer dus. Alsof ik lucht was, terwijl ik toch voelde, dat er iets tussen ons was. Een noodzaak juist om met elkaar te praten. Ik voelde me schuldig en ook gekwetst. Ik zag door jou misschien even wat het betekent als anderen je uitstoten en op je neerkijken zoals wij in Zuid-Afrika op de zwarten. Terwijl die ander je individueel niets heeft gedaan. Ik voelde me echt door jou gediscrimineerd. Al begreep ik het natuurlijk wel. Want zelf had ik vlak daarvoor nog een heel gekke gewaarwording. De stewardess had namelijk

tegen me gezegd: “I'll put you up with a very nice gentleman.” Ja ja, dat zei ze. En ik natuurlijk automatisch denken dat die gentleman *blank* zou zijn! Dat is dan de automatische associatie, nietwaar? Dus je staat er niet langer bij stil. Je verwacht gewoon dat die gentleman een blanke zal zijn. Alleen blánken kunnen toch gentlemen zijn?! Zo ben je opgevoed, stom genoeg. Ja, zo zei ze dat: “I'll put you up with a nice gentleman.” Met een kleine knipoog zo van “wij vrouwen moeten solidair met elkaar zijn”. Ze was best grappig, en ze wist best dat ik uit Zuid-Afrika kom, maar het maakte voor haar niets uit. Toen ging ik dus daar naast je zitten, niet direct náást je, maar toch... De gentleman was dus zwart. Bruin. Gekleurd, hoe je het noemen wil. In ieder geval niet *blank*. En daar zat ik. Ik dacht de hele tijd maar hoe ze thuis zouden reageren als ik schreef, dat ik naast een zwarte gezeten had. Een gentleman weliswaar want je had inderdaad wel iets van een gentleman vond ik meteen, maar een zwárte. Ik dacht aan de grappen die ze zouden maken thuis. Aan de irritatie van mijn man, de schijnheilige irritatie mag ik wel zeggen - want die heeft niks tegen zwarte vrouwen als hij zich ongezien waant - dat ik had moeten protesteren, dat ik een andere plaats had moeten nemen, coute que coute. O, shit! en dat ik daar niet tegenin zou gaan. Niet fel genoeg, niet op de goede manier. Hoogstens me beroepend op overmacht. Er was toch geen andere plaats, enz. En al voelde ik me gekwetst en schuldig omdat je je zo van me afwendde toen je wist dat ik Zuidafrikaanse was, ik moest je wel gelijk geven. Ik wist dat ik niet beter verdiende. Maar toen je ondanks jezelf toch aardig voor me was, toen wist ik werkelijk niet wat me overkwam, toen je mijn spullen voor me opborg. Toen dacht ik, deze zwarte man is toch echt een grote gentleman! Hij geeft me een kans! Daarna stapelde je hete kolen op mijn hoofd. Ik had het gevoel dat je me uitdaagde. En ik zei tegen mezelf: Je zit inderdaad niet eens écht naast hem. Die gekke lege stoel tussen ons in! Herinner je je? Ik voelde me laf erdoor. Het werd in ieder geval steeds meer een grote uitdaging: Die lege stoel nemen! Het idee begon me te obsederen. Ik dacht: Dit is allemaal grote flauwekul. Ik vind die man aardig en ik ga naast hem zitten ook.

Waarom ook níet?!'

'Ik dacht eerst dat je alleen maar dichter bij het raam wilde komen zitten.'

'Als dat het ergste is wat je van me dacht vind ik het best. Neen, ik kreeg moed. De gedachte alleen was al moedig eigenlijk, vind ik achteraf. Ik zei tegen mezelf: Tot nog toe kun je zeggen dat het je ouders geweest zijn, dat je zelf nooit hebt kunnen kiezen. Maar nu ben jíj zelf aan de beurt, Naomi. Ik werd steeds banger. O wat was ík bang! Ik ging daarom maar eerst even met die Japanner praten. Dat was veel ongecompliceerder. Maar het begon te ver te gaan. Ik dacht, als ik niet oppas, komt híj naast me zitten. Dan is mijn kans voorgoed verkeken. Ik voelde het inderdaad als een kans om te corrigeren wat ik fout heb gedaan, wat anderen voor mij hebben verpest.'

'Je had dan juist naast me kunnen komen zitten en hem de stoel aan het middenpad kunnen aanbieden,' zeg ik, 'dat was heel vanzelfsprekend geweest voor mij.'

'Ik was *bang* van die stoel. Kun je je dat voorstellen?! Alsof er iemand pas in was doodgegaan. Ik dacht dat je zou opstaan en helemaal weggaan, als ik werkelijk naast je ging zitten. Dát is het eigenlijk. Ja, dat vooral. Ik dacht dat je me uitdaagde omdat je mij minachtte. Ik wilde van je minachting af. Begrijp je.'

'Waarom,' zeg ik, 'je kende me toch helemaal nog niet? Wat kon het je schelen -'

'Ik weet het niet. Misschien omdat de stewardess jou een nice gentleman had genoemd. Iemand dus, die de moeite waard is. Misschien omdat ik je gewoon aardig vond.'

Ze strijkt daarna door haar haren en wrijft haar ogen open. 'Het was duidelijk dat ik het niet durfde omdat je zwart bent. En toen zei ik ineens: *Barst*! Toen heb ik het dus toch *gedaan*,' zegt ze hardop. 'Ik weet niet waar die moed tenslotte vandaan is gekomen.' Ze kijkt me daarna een tijdlang vol aan.

'En nu wil ik ook met je naar bed,' zegt ze rustig.

Ik zeg 'wát?!!!'

Zij, nóg rustiger: 'Ehmm. Ja, dat heb ik me toen voorgenomen: Het eerste wat ik nu in mijn leven doe is ook met deze zwarte man naar bed gaan als het kan. - Later, in Songo,

toen we daar onder de buik van het vliegtuig lagen, wist ik zeker dat ik dat echt wilde.'

'Naomi,' zeg ik, 'je overdrijft.'

'O.K.,' zegt ze snel terwijl ze opstaat. 'Als je niet wilt...' Ze loopt met beide handen uitgestoken op me af en richt me langzaam op. Ze omhelst me en laat haar hoofd even op mijn schouder rusten. Als ze ziet dat ik niet meewerk, laat ze me los en vraagt, mij rechtstreeks in de ogen kijkend: 'Dus je vindt me toch niet aantrekkelijk?'

'O ja, o ja, aantrekkelijk wel. Mooi zelfs.'

'Maar niet genoeg? Ik wil een rechtstreeks antwoord.'

'Wèl genoeg.'

'En je bent niet zo scrupuleus waar het vrouwen betreft, heb ik de indruk, dat je...'

'Neen, of misschien wel, maar op een andere manier dan je denkt.'

'Wat dan in godsnaam!'

'Ik ben bang voor de gevolgen.'

Ze pakt mijn hand steviger vast, geruststellend. 'Daar hoef je echt niet bang voor te zijn. We zijn niet helemaal achterlijk in Zuid-Afrika.'

'Dat is het niet.'

'Je hebt dus toch een hekel aan me. Nog steeds? Ik dacht dat we eindelijk vrienden waren.'

'Nu,' zeg ik. 'Maar morgen? Als je teruggaat? naar je aanpassende moeder, vader, man, broers, vrienden?! Ik heb niets tegen je, maar wel alles tegen Zuid-Afrika. Fysiek zelfs, begrijp je? Ik luister niet naar platen van zangers die Zuid-Afrika bezoeken, ik rook geen sigaretten uit Zuid-Afrika. Sommige mensen zijn het daar niet mee eens. Maar zo is het. Ik ben verschrikkelijk wat Zuid-Afrika betreft.'

Ze toont zich niet gekwetst. Knikt enkele malen begrijpend. Nog steeds mijn hand vasthoudend zegt ze: 'O.K. Maar je gelooft me toch echt, hè. Dat ik dat onderzoek niet meer doe? Je gelooft me toch echt? Het is belangrijk voor me, dat je me tenminste gelóóft.'

Ik knik.

'Mag ik dan een paar dagen bij je blijven? Totdat ik me een beetje opnieuw heb georiënteerd. Ik heb in Amsterdam

een adres waar ik ook naar toe kan, maar dat doe ik liever niet meer. Vraag me nog niet waarom; ik vertel het je later misschien wel. Ik wil nog een beetje bij je blijven. In de sfeer van mevrouw Prior. Ik ben pas geboren moet je maar denken. Zíj is mijn moeder. Maar zij is weg nu, helaas. Wat een ongelukkige situatie, nietwaar. Ik heb warmte nodig. En die wil jij mij niet geven.'

'Kán ik jou niet geven.'

'Goed. Maar voor mij blijft het 't zelfde, nietwaar? Je bent moe. Ik moet je naar je bed laten gaan. *Kan* het? Een of twee dagen totdat ik weer helemaal helder ben en weet wat ik ga doen en hoe ik het ga doen? Vooral dat, ja. *Hoe* ik het ga doen - het is nog een beetje onoverzichtelijk allemal.'

'Natuurlijk,' zeg ik, 'ik wil je met alles helpen.'

'En je vriendinnen dan? Krijg je daar echt geen last mee, lieve Sesa? Ik vind je hoe dan ook echt lief. Ik wil je geen enkele last bezorgen. Dan ga ik liever naar een hotel. Echt.' 'Je kunt zo lang blijven als je zelf wilt. Ik ben wel een beetje moe, dat wel ja.'

Ze pakt mijn hand weer vast om me te bedanken; zoent me op het voorhoofd. Ze laat me snel los en pakt wat spullen uit haar koffer. We zeggen weinig meer.

Ik neem na haar een douche, daarna wens ik haar welterusten en zoek mijn tweepersoonsbed op in de slaapkamer, mijn werkkamer min of meer volledig aan haar afstaand.

Ik zei dat ik moe was, maar als ik in bed lig, word ik klaarwakker. Ik wil lezen om in te slapen, maar daarvoor zou ik weer naar de andere kamer moeten waar ze ligt, en licht maken. Ik lig dus met het leeslichtje aan naar mijn ouderwets versierde witte plafond te kijken, terwijl ik me afvraag hoe het nu verder moet. Ik denk aan Gadisha. Met Gadisha zou ik me medeplichtig hebben gemaakt aan een systeem dat maakt dat jonge meisjes zich moeten verkopen om te overleven. En met Naomi? - aan een systeem dat maakt dat intelligente vrouwen hun verstand corrumperen; hun ogen sluiten om in een hemel te leven die door zwarte handen in stand gehouden wordt! In laatste instantie hetzelfde systeem dat maakt dat de Gadisha's op de

een of andere manier moeten bedelen. Ik ben blij dat ik niet gedronken heb. Ik ben heel helder. Ik ben nog nooit zo helder geweest in m'n leven. Als ik wat voor haar kon doen dan deed ik dat zeker zoals ik Gadisha toen toch ook met geld heb geholpen. Het stelt natuurlijk niet veel voor, geld. Maar het was wat ik kón doen. Hoewel ik later misschien ook best wat meer aandacht voor haar had kunnen opbrengen. Maar wat kan ik nu voor haar, Naomi, doen?! Ze heeft hersenen, ze is intelligent. Maar ze heeft geen moed! Hoe geef je iemand moed? Je kunt namelijk niet je portemonnee openen en zeggen: 'Hier, hier heb je zoveel dollar moed, bevrijd jezelf nu maar gauw!' Ze is er daarom misschien erger aan toe dan Gadisha, want dat kon daar juist wèl. Die kleine dame had moed. Heeft deze geen moed? Is dat wel zo? Ze heeft toch maar besloten niet naar München te gaan. En ze maakt ook niet meer die gekke stamboom. Maar stelt dat iets voor? Welneen DAT STELT NIETS VOOR! Ze gaat tenslotte toch terug! Zich weer aanpassen. Het wel weten, maar niets doen. Wat kan zíj trouwens doen, eigenlijk?

Ik moet gewoon proberen in te slapen.

Voor ik het licht uitmaak, duwt ze de schuifdeur open en staat ze daar in een lichtroze pyjama; op blote voeten. Haar haren heeft ze mooi uitgeborsteld.

'Mag ik,' vraagt ze fluisterend.

Ik blijf haar aankijken en ze herhaalt haar vraag. Ik wenk haar en ze komt naar het bed.

'Ga zitten,' zeg ik.

'Dank je, ik ga niet meer terug.'

'O,' zeg ik, 'hoezo?'

'Niet terug naar huis. Naar Zuid-Afrika.'

'Weet je het wel zeker?'

'Ja. Heel zeker. Het is niet alleen mevrouw Prior. Ik denk ook aan die Amerikaan, hoe heet hij weer -'

'Jeffry. Jeffry Clayton.'

'Ja, juist. Voor jou is hij alleen maar iemand van de CIA. Voor mij iemand die het ene moment rechtop liep en het andere moment dood was. Dóód! ja. Ik kan er niet van in slaap komen. Ik zie het telkens weer voor me gebeuren.'

'Ik dacht dat je er overheen was. Je zei -'

‘Het is niet zoals je denkt. Ik denk niet zozeer aan hem als aan mezelf. Zoiets kan mij toch ook overkomen?! Onverwachts kan dit plafond hier naar beneden komen. Dan ben ik dood. Als iemand, die begrepen heeft wat hij eigenlijk moet doen, maar het door gebrek aan moed heeft nagelaten. Ik ga dus niet terug, Sesa. En sta mij nu toe dat ik even naast je kom liggen. Ik heb het echt nodig. Even maar, O.K.?’ Ze wacht niet op mijn antwoord maar slaat de dekens weg en glijdt naast me.

‘Ja,’ herhaalt ze, ‘ik heb het nodig.’ Ze ligt met haar handen op het kussen onder haar hoofd. ‘Ik heb er zo naar verlangd ook. Je bent een echte ladykiller. Je laat het initiatief maar aan een vrouw over. Zoals in het vliegtuig. Nú ook weer. Vind je me dan niet aardig?’

Ik zwijg en ze draait zich op haar zij, steekt haar mond in mijn hals, snuift als een hond luid mijn lichaamsgeur op. ‘Mag ik?’ zegt ze terwijl ze haar hand onder mijn pyjamahemd steekt. Dan knoopt ze het los. ‘Mag ik?’ zegt ze weer, terwijl ze me omdraait alsof ik een klein kind was, en het pyjamahemd uittrekt.

‘Je zegt niets,’ zegt ze, het hemd wegslingerend. Ze beweegt haar hand met lange streken over mijn rug. Ze zoent me daarna.

‘Ik ga niet terug,’ herhaalt ze, ja knikkend, terwijl ze haar hand in mijn pyjamabroek steekt en mijn billen knedend streelt. ‘Waarom zeg je niets? Dát moet toch volgens jou? Dát is toch het probleem?!’ Ze duwt mijn pyjamabroek naar beneden, stapt dan het bed uit om 'm er aan het voeteneinde uit te rukken. Ze smijt hem daarna naast het bed, en komt weer naast me liggen. Ze legt haar handen voorzichtig wrijvend op mijn geslachtsdelen, die nog in mijn jockey zitten.

‘Je bent hopeloos,’ zegt ze na enige tijd omdat ik geen erectie krijg. ‘Je werkt helemaal niet mee. Als je zo doorgaat, ga ik huilen. Echt hoor. Ik begin te geloven dat je werkelijk niet wil. Ik ga niet terug, wat wil je nog méér?’

Ze haalt haar hand weg van mijn geslachtsdelen. ‘Wil je niet, Sesa?’ Dan begint ze inderdaad te huilen. Met korte snikken, terwijl ze me de rug toekeert.

‘Waarom huil je?’ zeg ik. Ze geeft geen antwoord en snikt

door, zich op haar buik draaiend, haar hoofd in het kussen. Na zoiets als een eeuwigheid draait ze zich weer naar mij.

‘Je vindt me besmet, vies, verachtelijk! Maar ik kon er nooit iets aan doen. Nu ben ik konsekwent. Konsekwent als mevrouw Prior, ja. Je hebt niet meer het recht mij af te wijzen! Tenminste als je me aantrekkelijk vindt. En dat heb je gezegd. Dat heb je gezegd!’

Ik barst in lachen uit. Ik probeer me te beheersen, maar het lukt niet; de overeenkomst met de situatie van Gadisha en mij in Afrika, en deze situatie hier met haar werkt op mijn lachspieren.

‘Waarom lach je in 's hemelsnaam?’

‘Je hebt me ook uitgelachen in Tamina,’ zeg ik, ‘herinner je je nog, omdat ik niet weg kon?’

‘Ik zou je wel kunnen *wurgen*,’ zegt ze, met een betraande glimlach. Ze omvat mijn keel met haar handen en duwt die speels dicht. ‘Ik wil dingen doen, Sesa. Het meest voor de hand liggende, het meest zuivere, het meest directe is nu met je slapen. Begrijp je? Een kind van je krijgen voor mijn part, al hoef je daar niet bang voor te zijn als je niet wil. Een zwart kindje van je, ja. Dat zou ik best willen. Dan zou je ook zeker weten dat ik niet terug ga. Wíl je dat? Zou je dat willen?’ Ze omvat mijn keel vaster, terwijl ik bij mezelf denk, ‘als ze het nu eens werkelijk doet, dan zal ik toch gelijk krijgen; dan zal ik als het ware gestraft worden voor deze zwakte, meer niet.’ ‘Zou je dat willen?’ zegt ze weer terwijl ze haar greep laat verflauwen. Ze buigt zich voorover en zoent me: ‘Dat is de enige garantie die ik je kan geven, je eigen kind.’ Ze zoent me daarna op mijn lippen, mijn voorhoofd, ogen, oren, neus, ze vindt het blijkbaar heerlijk, gaat ermee door, terwijl ik nadenk over wat ze zegt van dat kind. Dat gaat wel heel erg ver. Meer garantie kun je van geen enkele vrouw vragen. Maar ik duw haar tenslotte toch weg.

‘Waarom ben je met een Zuidafrikaan getrouwd?’ zeg ik, haar vinger met de trouwring vasthoudend. ‘Dat kun je in ieder geval niet op rekening van je ouders schuiven. Dat heb je toch zèlf gedaan?’

Ze gaat verschrikt zitten.

‘Het is een beetje banaal. Maar we dachten dat ik zwanger was. Ik wilde het kind eerst laten aborteren. Maar daar wilde Etienne, dat is m'n man, niet van weten. Hij is gelovig, weet je. Tenminste, dat zégt hij. Maar hij was gewoon bang. Het mag daar niet. Zo zijn we getrouwd.’

‘Jullie moesten dus trouwen. Het kind?’

‘Ik zeg het je toch. Het is nooit gekomen. Maar je hebt gelijk. Ik zou op den duur toch met een Zuidafrikaan zijn getrouwd waarschijnlijk. Het zijn inderdaad niet alleen mijn ouders. Ik was even laf als iedereen.’ Ze zegt na een pauze. ‘Weet je, die nicht van me uit Ijsendijke, met wie ik correspondeerde toen ik klein was?’

Ik knik.

‘Na Sharpeville, in 1960, werd het contact tussen onze families moeilijk. Haar ouders waren het helemaal niet eens met die schietpartij. Zo is die correspondentie verbroken. En ik heb toch nooit iets gedaan om het met haar weer goed te maken. Dat is het minste wat ik had kunnen doen. Dat kun je me verwijten ja. Met mijn man is het overigens op het moment gewoon verschrikkelijk. Daarom ben ik ook weggegaan. Ik kon van dat waanzinnige onderzoek gebruik maken om een tijd weg te zijn. Hij was traditioneel en alles, toen we trouwden, maar met een verlichte saus, niet *verkrampt* zoals we dat zeggen. Hij is overigens knap en sportief en hij had veel belangstelling voor mijn werk, dat een beetje met het zijne samenviel.’

‘Vertel verder.’

‘Als ik naast je mag liggen.’

‘Ga je gang maar.’

‘Langzamerhand is hij erg ambitieus geworden. Dat was hij vroeger niet zo. Hij is in de Nationalistische partij gegaan een paar jaar geleden en hoopt nu in de stadraad van Joburg te komen. Toen is hij ook over zijn naam begonnen. Over de connectie met de Jouberts. Toen die Fransman minister van buitenlandse zaken was, die Jobert, toen zette hij dat weer op een laag pitje. Daarna is hij weer over de Jouberts begonnen. Hij heeft wel het boek van Jobert gekocht, maar hij wil nu echt zoveel mogelijk bij de echte Afrikaners gaan horen, de afstammelingen van Hollanders dus en de Hugenoten. Dan heb je de beste kansen namelijk. Dan ben je echt ín.’

‘Interessant.’

‘Het wordt nog interessanter. We kochten na ons huwelijk, zes jaar geleden, een bungalow even buiten Joburg, met dienstmeidenkwartier en motorhuis.’

‘*Motorhuis*?’

‘Garage. Met een dienstmeid voor dag en nacht, een kok en een tuinman.’

‘Dat heb je in het vliegtuig verteld.’

‘Juist. Het waren mensen, die hun best deden en met wie we goed konden opschieten. We wisten wel dat ze soms vrienden in hun kwartier haalden en er ook lieten slapen, wat tegen de wet is eigenlijk, maar daar trokken we ons in het begin niet zoveel van aan. Die dingen stuitten me toch tegen de borst en mijn man was toen ook nog niet in de politiek. Toen hij daarin actief werd begon hij op alle kleine dingen te letten. Hij moest het voorbeeld geven, zei hij. Daar kon ik ook wel in komen en omdat ik zijn kant gekozen had, heb ik me er maar bij neergelegd. Zoals mijn moeder dat ook altijd bij mijn vader heeft gedaan. Onze kokkin kon het ook weinig schelen omdat zij al een vrouw op jaren is. Die neemt de dingen zoals ze komen. Haar familie woont ook in Soweto, dat is de zwarte thuiswijk van Joburg, waar zo'n miljoen zwarten zitten. Daar wonen Ona's kinderen ook.’

‘Het bekende reservaat dus.’

‘Ehmm. Maar het was anders met de dienstmeid. Ona. Over haar en m'n man wil ik je vertellen. Herinner je je die danseres van de balletgroep in het vliegtuig; met wie je na de dood van die Amerikaan nog bent gaan praten?’

‘Ja.’

‘Ona is iets korter. En iets dikker. Ze heeft ook zwaardere borsten. Maar ze is een uitdagend type, met mooie brutale ogen. Ze zou zeker een mannequin of zoiets hebben kunnen worden als ze meer onderwijs gehad had. Ze komt oorspronkelijk uit Botswana maar woont allang met haar familie in Soweto dus.

‘Ze had toen ze bij ons kwam al een vriend, die ze zo nu en dan in haar kwartier liet slapen. Dat vond ik eerlijk gezegd best, omdat ik haar zo mooi vond en dus toch wel een beetje jaloers op haar was, al was dat niet zo bewust

maar als vrouw voel je toch snel bepaalde dingen. Zoals ik je zei, mijn man is strenger geworden sinds hij actief in de politiek is. Sindsdien werd Ona ook steeds brutaler tegen mij. Ze kreeg airs, deed of het huis van haar was. Vooral als we met z'n tweeën alleen thuis waren. Ik durfde het Etienne niet te vertellen, omdat ik dacht dat hij boos tegen haar zou gaan optreden, haar misschien zelfs zou wegsturen, wat ik ook een vervelende gedachte vond. Maar toen we weer een keer alleen waren en ze opnieuw zo brutaal deed, ben ik toch scherp tegen haar uitgevallen.' Ze draait zich om naar mij. 'Denk je soms dat jij de baas bent hier in huis?' vroeg ik haar. Nogal parmantig voor mijn doen. Ze antwoordde lakoniek dat ik dat maar aan mijn man moest vragen! Het scheen haar geen donder te kunnen schelen wat ik verder deed. Ze was op alles voorbereid leek het, ook op eventuele straf, die wegens de wet op ontucht, dat wil zeggen, het verbod-'Ga maar door' zeg ik. 'Je kunt je voorstellen hoe ik me toen voelde. Etienne had haar min of meer gedwongen met hem naar bed te gaan - hij gaf haar geld. Veel geld zelfs. Dat kon ze weer goed gebruiken voor haar drie kinderen, die bij haar moeder achter bleven. Het weekend ging ze er soms naar toe. Mijn man had ook het lef gehad haar te verbieden haar vriend bij haar te laten slapen. Begrijp je? Daar gaat het om. Hij was heel jaloers op haar en wilde eigenlijk zelfs dat ze met die vriend zou breken, zodat hiy haar voor zichzelf alleen zou hebben. Daarom was hij zo streng. Haar vriend kreeg het door of ze heeft het hem zelf verteld, ik weet het niet. In ieder geval had hij het geaccepteerd zolang hij ook bij Ona kon blijven 's nachts. Nu begon híj te dreigen, dat hij mijn man zou aangeven en Ona dus ook, als hij niet meer mocht komen. Ona was doodsbenauwd. Ze had dan ook opzettelijk gezocht naar een gelegenheid om het mij allemaal te vertellen. Wat moest ik doen? Ik voelde me alleen, ik was woedend en ik voelde me verlaten. Precies zoals nu ook eigenlijk. Toen voelde ik ook voor het eerst dat opportunisme, die schijnheiligheid in het hele systeem. Tot nog toe was het eigenlijk alleen maar abstract voor mij. Je leest erover, praat erover, maar het blijft ver, behalve als er iets is, een grote staking, schietpartijen,

iets met Fischer, met de studenten, eigenlijk alleen als je je vagelijk bedreigd voelt. Nu was het eigenlijk voor het eerst dat ik zelf in een zeer concrete situatie ermee te maken kreeg. De enige aan wie ik werkelijk iets zou kunnen hebben was Josefa, of mijn op een na oudste broer met wie ik altijd een goed contact heb gehad, maar die zat in Argentinië.'

'Wie is Josefa?'

'Ah - Josefa is mijn kindermeisje geweest. Ik heb er meerdere gehad, maar zij was de liefste. Ze was natuurlijk zwart, een Zulu, maar ze is altijd vriendin en ook een beetje moeder voor me geweest. Ze sjouwde overal met me naar toe; door de parken, tuinen. Ze ging met me zwemmen. Tegen iedereen was ze erg nors altijd, behalve tegen mij. Ik heb een foto van haar in mijn koffer. Ze lijkt een beetje op onze stewardess maar heeft een norser gezicht, al is ze vriendelijk. Haar haar is ook korter. Zij had jou trouwens zeker ook een gentleman gevonden. Enfin -

'Ik voelde me zo vernederd, niet als blanke vrouw tegenover een zwarte, maar gewoon als vrouw tegenover een andere vrouw. Dat was het vreemde, het gekke. We waren ineens helemaal gelijken. Ze had me eenvoudig mijn man afgenomen. Begrijp je? Van de andere kant was ik ook een beetje met stomheid geslagen. Over mijn eigen man bedoel ik. Waar bleven zijn nationalistische opvattingen, de gescheiden ontwikkeling, waar hij in de stadsplanning zeer direct mee te maken heeft, en waaraan ik me toch ook had aangepast, zo niet mee verzoend! Ik was wanhopig! Ona drong aan dat ik iets deed. De jaloezie van haar vriend en de woede dat hij niet meer bij haar mocht slapen, zouden werkelijk vervelende konsekwenties kunnen hebben. Zulke dingen komen inderdaad heel vaak voor bij ons. Veel blanken plegen dan zelfmoord als het uitkomt. We kennen geen grotere schande dan zoiets. Toen vóelde ik voor het eerst fundamentele gelijkheid tussen mensen, ja. Tussen vrouwen, beter gezegd. Omdat zij ook een vrouw was, niet? We waren totaal gelijk. Dan besef je hoe waardeloos ons systeem is. Van de ene kant was ik verschrikkelijk boos op haar. Maar aan de andere kant kon ik mij ook ontzettend goed de moeilijkheden voorstellen waarin mijn man háár gebracht

had. Ik leefde mee met haar. Zij zou het hebben móeten doen. Ook al had hij haar geen geld gegeven, omdat hij anders wel gezorgd zou hebben dat ik haar ontslaan zou!' 'Hij heeft dus gewoon misbruik van haar gemaakt?' vraag ik.

Ze knikt en gaat door: 'Hoe dan ook, zij verwachtte dat ik als blanke, als haar *bazin*, met de oplossing zou komen. En dat kon ik ook niet alleen. We zijn daarom gewoon in volle gelijkheid met elkaar gaan zitten confereren. Beter gezegd, ik zat de hele tijd te huilen terwijl ze me aan de ene kant als een vriendin troostte en aan de andere kant toch bleef aandringen, dat ik naar een oplossing zocht. Ze was harder dan Josefa en daar moest ik in die situatie echt aan wennen. Gewoon hard zoals allerlei andere blanke vrouwen die ik ken. Gewoon gelijk aan iedereen dus.' Ze denkt even na. 'Neen, ze was veel meer vróuw dan ik. O ja. Veel meer... hoe zal ik het zeggen - je begrijpt me wel - omdat ze ook een veel harder leven heeft gehad dan ik. Ik voelde me echt minderwaardig tegenover haar. Kun je 't je voorstellen? Je voelt je als blanke tegenover de zwarte altijd juist - enfin: Verschrikkelijk als ik er nu aan denk! Dat bracht me allemaal nog meer in de war. Dat ze van mij als blanke de oplossing zat te verwachten, die ik ook helemaal niet zag. Ik voelde me heel onzeker. Zelfs meer dan nu. Neen, dat is niet waar, nu voel ik me toch juist sterk, ja. Toen ze mijn verslagenheid merkte, werd ze echt vriendelijk, echt aardig. Ze ging me strelen en troosten, zoals Josefa vroeger ook deed wanneer ik verdriet had. 'We moeten iets verzinnen, mevrouw,' zei ze maar. 'Het is een vervelende situatie voor ons allebei. Voor mij net zo goed als voor u.'

'Dat begrijp ik, Ona,' zei ik, 'maar wat kunnen we doen! Wat wil je dat ik doe. Moet ik van hem weg?' vroeg ik. 'Neen,' zei ze, 'U moet sámen weg. Als u alleen gaat wordt mijn vriend helemaal razend. Dan gaat hij uw man en mij meteen aangeven. Ik kom dan in de gevangenis en meneer ook. In ieder geval sta ik dan op straat. U krijgt ook een hoop narigheid. Gaat u samen met hem op reis, en vertelt u hem onderweg dat u alles weet. Dan heeft hij tijd om zich aan te passen. Ondertussen heeft mijn vriend ook weer de

mogelijkheid om bij mij te komen. Dat kalmeert hem wel voor een tijdje. Dan kan ik ondertussen ook iets anders zoeken.' Ik vond dat logisch geredeneerd. Maar toch weinig definitief. De meest definitieve oplossing leek mij toch haar direct te ontslaan. Maar dat kon ik niet. Dat vond ik onrechtvaardig. Als er iemand te ontslaan was, dan was het mijn man wel. Ik voelde me solidair met Ona. Gek hè. Ik stond ineens helemaal aan haar kant. Het was trouwens ook niet gezegd dat hij haar met rust zou laten als ze direkt wegging. Hij scheen geheel verslaafd aan haar. Ze zei het wel niet openlijk. Maar ik begreep het. De mogelijkheid dat haar jaloerse vriend hen aangaf zou ook nog steeds bestaan. Ze zei dat ik weg moest met Etienne, dat hij haar dan vergeten zou, dat ik dat best kon, mooi genoeg was daarvoor enz., dat ik me minder met mijn studie moest bemoeien. Dat is waar. Ik was in die tijd, zo'n anderhalf jaar geleden, voortdurend op reis, naar Kaapstad, Durban om allerlei bronnen na te gaan, vooral veel naar Kaapstad, dan bleef ik daar soms dagen bij mijn ouders, in verband met mijn boekje over de setlaars van Natal. Ik ging daar helemaal in op. En mijn man hield van sociale contacten. Trouwens, hij heeft ze ook nodig voor zijn carrière. Grilleesten, tennissen, noem maar op.

'Ik heb toen voor Ona thee gezet en we hebben dat samen gezellig in de keuken zitten drinken met een stukje taart dat mijn moeder mij pas nog had gestuurd.' Ze glimlacht zuurtjes. 'Zij heeft me daarna van haar leven verteld met haar eerste man die tot zijn vroege dood in de mijnen heeft gewerkt. Er ging een wereld voor me open. De problematiek van zwarte mensen in mijn land werd voor mij heel concreet. Juist omdat ik zelf in een moeilijk parket was, eigenlijk voor het eerst in mijn leven.'

'Mét je vermeende zwangerschap dan,' onderbreek ik haar. 'Ehmm... Dat vind ik het voordeel van wat er gebeurd is. Die ochtend met Ona. Op bijna wetenschappelijke manier léérde ik, als je begrijpt wat ik bedoel. Mijn eigen voornemen was tenslotte toch de zaak open en bloot aan Etienne voor te leggen. Kome wat komen zou, omdat ik hem dan ook zijn schijnheiligheid onder de neus zou kunnen wrijven. Maar daar zag Ona helemaal niets in. Ze zei dat hij het

zou ontkennen. Dan zou het zijn woord tegen het hare zijn. En ik wist zelf wel wie dan sterker zou staan. Hij zou haar gewoon wegsturen. Ze zou zo toch de dupe worden, zelfs als haar vriend niets tegen mijn man ondernam. Bovendien, dat zei ze ook, zou het ons huwelijk ook niet ten goede komen. Ik heb dus gezwegen omdat ik haar raad zo verstandig vond en heb inderdaad geprobeerd mijn man mee te krijgen naar Europa, vorig jaar september al. Maar hij wilde niet, hoewel ik zei dat ik het vooral wilde doen om die stamboom voor hem op te stellen; listig dus zoals Ona mij had geadviseerd. Hij wilde niet en ik moest haar dus toch ontslaan. Dat leek ons beiden - Ona en mij dan - toch maar het beste. Ik heb haar vriend met geld kunnen sussen. Dat was ook een advies van haar. En ik heb tegen haar gezegd dat ze altijd een beroep op me kan doen -'

'Etienne?' vraag ik.

'Hij was kwaad, omdat ik alles volkomen buiten hem om had gedaan. Dat ontslag dus, terwijl ik hem ook geen redenen gaf. Op een morgen was Ona weg en bracht gewoon een nieuw meisje ons ontbijt. Maar hij vond het toch veiliger er niet te lang op door te gaan.' Ze pauzeert om mij lang aan te kijken. 'Sindsdien is het niet meer goed tussen ons. Ik heb moeite om te verbergen wat ik weet, maar de zekerheid dat hij het zal ontkennen kan ik nog minder onder ogen zien. Ik heb alle respect voor hem verloren! Ik ging mijn eigen gang. Ik kon natuurlijk niets doen zolang ik met hem getrouwd was, maar ik stapelde voortdurend hete kolen op zijn hoofd - dat gaf me toch een beetje voldoening - door voor de zwarten op te komen en hem hun gebruikelijke schijnheilige praat te horen debiteren. Ik was een beetje wreed met hem zelfs. Stiekem heb ik toen ook contacten gehad met Black Sash, maar hij kwam erachter en verbood het me. Trouwens, toen was ik daar even heel enthousiast over. Nu al niet meer. Het zijn toch geen mevrouw Priors als je begrijpt wat ik bedoel, al doen ze hun best. Dat héle systeem moet omver! Radicaal omver! Dat zie ik nu. De zwarten zijn overigens zo ver dat ze zelfs goedwillende blanken steeds minder vertrouwen. Ze zeggen dat we allemaal tegen fundamentele veranderingen zijn, dat sommige zogenaamde liberalen of progressieven zelf ook dik

van het systeem profiteren. Zelfs zo'n Helen Suzman zegt hun niets meer. Ik ga niet terug! Wat moet ik daar in mijn eentje gaan doen?! Als ik mijn mond op een radicale manier ga openzetten kom ik toch in de gevangenis of word ik verbannen. Dat heeft toch geen zin? Of vind je van wel? Neen, ik kán niet terug. Hemel, als ik bij 'm blijf, moet ik z'n kinderen baren. Een stuk of vier zeker. Als goede nationalist wil hij zijn deel aan - enfin daar wil ik nu zeker niet aan meewerken. Toen met die schijnzwangerschap dacht ik nog vooral aan mijn carrière. Dáárom was ik in paniek. Ik heb dat steeds weten uit te stellen. Na mijn promotie, zei ik. Anders komt daar niets van. Wat ben ik daar nu blij om! Maar van jou zou ik wel een kind willen.' Ze knijpt in mijn neus.

Ik zeg niets en ze gaat door. 'Ik ben eigenlijk geschiedenis gaan studeren als een soort vlucht, geloof ik. Om niet medeplichtig te zijn aan wat er nu daar gebeurt. Ook een beetje omdat ik me daar toch altijd een buitenstaander heb gevoeld, alleen maar door het toeval daar neergepoot. Niet uit eigen vrije wil. In de geschiedenis hoopte ik iets zuivers te vinden. Maar dat zuivere is alleen maar de nederduits gereformeerde kerk en die heeft de apartheid geïntroduceerd vóór de Boeren er zelfs waren, bij wijze van spreken dan. En de andere setlaars. Ik heb het steeds alleen maar van de gebruikelijke romantische kant willen zien tot nog toe. Maar neen, de manier waarop ze de zwarten zoetjesaan het grootste gedeelte van hun land hebben af gepakt. Met geweld, door hun hoofden in te slaan als ze konden, precies zoals op dat plaatje in je schoolboek.'

'Die nederlandse vrijwilliger bedoel je?'

'Ehmm. Of ze maakten slimme contracten met mensen die toen niet eens konden lezen. Precies zoals de Amerikanen met de Indianen. Misschien hebben die wel meer mensen doodgemaakt, maar het komt eigenlijk op hetzelf de neer. Ze verjoegen en verjagen ze van hun land en douwen ze in reservaten. Zeg eens, Sesa, waarom komen de Surinamers en Antillianen hier, als ze toch ook gediscrimineerd worden?'

'Arme mensen worden per definitie overal gediscrimineerd. Het maakt verschil discriminatie te moeten verdragen ter-

wijl je honger hebt of te eten te hebben en gediscrimineerd te worden. Als je honger hebt, neem je discriminatie op de koop toe, lijkt mij. Maar de Antillianen zijn op dit punt gevoeliger dan de Surinamers.'

'Is de armoede in Suriname groter?'

'Misschien wel. De Antillen hebben -'

'Shell,' zegt ze knikkend. 'Mijn man had het erover, over de discriminatie in Europa bedoel ik. Naar aanleiding van de zwarten in Duitsland. Je weet, de kinderen van de zwarte amerikaanse soldaten. Die worden ook gediscrimineerd daar. Zo kwamen we vaak over de gastarbeiders in Europa te praten en de Surinamers en Antillianen hier. Hij vindt dat mensen in Nederland en Duitsland geen recht hebben aanmerkingen op Zuid-Afrika te maken, omdat zij hetzelfde doen. Ik geloof toch dater verschil is.'

'Ik ook. Al is het jammer natuurlijk dat ze hier en in Duitsland ook discrimineren, in Frankrijk, en weet ik al niet waar ook nog - maar er is een groot verschil.'

'Neen,' zegt ze, 'ik zou als mijn moeder worden als ik terugging. Ook als ik me van Etienne liet scheiden. Mijn enige protest zou hoogstens het nalaten van onderzoekjes zijn, van mijn promotie zelfs misschien. Zoals het enige wat zíj gedaan heeft is, mij een joodse naam te geven. Mijn vader wou *Natalia*. Hij is heel klein en theatraal, weet je: N-A-T-A-L-I-A! Ik heb wel plezier gehad in de kring van Jehovagetuigen vroeger. Misschien heb ik ook wel wat gehad aan die voortdurende oefeningen met de bijbel. Er wordt een tekst gezegd, een naam, en je moet meteen de juiste plaats proberen te noemen.'

'Een soort kwis dus.'

'Ja. Een beetje een spel. Dat is juist het aardige. Ze zijn ook goed voor elkaar. Andere mensen stoten ze een beetje uit, zoals mijn man. Ze zijn wel dweperig, maar toch wel aardig voor elkaar. Ze doen ook wel wat voor de zwarten. Wat alfabetiseren en zo.'

'Zodat die zwarten de bijbel kunnen lezen. Die boekjes van hen.'

'Je bent meedógenloos! weet je?! Maar het is inderdaad zo. Ik vraag me nu af wat ik kan gaan doen hier.'

'Komt hij je niet halen als je werkelijk blijft?'

‘Ik denk van niet. Als het moet schrijf ik hem van Ona. Denk je dat het moeilijk zal zijn van hieruit te scheiden?’

‘Geen idee.’

‘Het huis is door ons samen gekocht. Ik moet wel proberen - Maar dat zien we later wel. Nu laat ik je maar slapen. Je bent mooi. Ik kan dus voorlopig bij je blijven?’ zegt ze terwijl ze staat.

Ik knik, pak haar hand en trek haar weer op het bed.

‘Je bent ook mooi.’

‘Jij bent mooier. Bruin is mooier dan wit.’

‘Je bent ook bruin.’

‘Dat is anders. Dat is maar van de zon.’

‘Waarom zou dat minder mooi zijn?’

We trekken samen haar pyjamahemd uit; haar lichaam is koud, haar borsten groter dan ik verwacht had, met tepels die even bruin zijn als haar ogen. Ze trekt haar pyjamabroek met haar benen uit. Haar middel is smal, haar buik plat, haar navel weggedoken. We trekken ook onze slipjes uit en zi, omhelst mij ineens met panische kracht. Een hele tijd, en hijgend als iemand, die aan het eind van z'n adem boven water komt. ‘Ongelooflijk,’ zegt ze, ‘kom bij me’ en brengt me zelf boven haar. Ik streel haar platte buik eerst en daarna haar mooie borsten. Ik denk aan de afriaanse priester: ‘Een man kan een vrouw nemen voor zijn plezier of als zijn plicht.’ Ik streel haar zo voorzichtig en beheerst mogelijk omdat ik besef, dat het niet om mijn plezier kan gaan hier maar om een plicht. Ik móet dit eenvoudigweg doen! Ze zoekt een plek om zich aan te hechten. Een polsstok om over de oceaan te springen. Ik voel me daarom als Jozef. Een godheid is mijn penis aan het lenen! Wélke godheid? Die van goedheid misschien?

‘Kom,’ zeg ze weer, haar bekken ver omhoog brengend. Ik Jozef en zij Maria! Ze zou toch een kind van me willen?! heeft ze gezegd. Als ik in haar ben beweegt ze haar lichaam wild op en neer, terwijl ze zo hard schreeuwt, dat ik aan de buren moet denken: ‘Ik wil een kind van je, Sesa. Geef me een kind van je! Een zwart kind van je!’

Ze is een op hol geslagen paard, uren - of jaren - van zich inhouden, barsten los. Ze wentelt haar hoofd, met de ogen dicht, woest heen en weer op het kussen. Het kan haar alle-

maal niets meer schelen! Ik geef haar daarom een lichte tik op haar wang. ‘Lieve Naomi. Je weet toch wel wat je aan het doen bent? Je hebt toch -’

‘Neen,’ roept ze triomfantelijk uit. ‘Ik wil een kind van je. Dat zeg ik je toch? Ben je bang?’ vraagt ze een tikje spottend. ‘Ooooh,’ voegt ze er teleurgesteld kreunend aan toe. ‘Maar je zei daarnet toch zelf, dat kinderen niet zomaar gemaakt moeten worden, dat ze eigenlijk hun ouders zelf moesten kunnen uitkiezen?’ verdedig ik me.

‘Ik wil een kind van je,’ zegt ze, haar hoofd weer heftig heen en weer slaand. ‘Het is niet zo maar. Blijf,’ zegt ze, mij gebiedend vaster tegen zich aandrukkend.

‘Je bent serieus dus?’

Ze schudt heftig met haar hoofd. ‘Erg serieus.’

Het verschrikkelijke van vrouwen met moed, of vrouwen die plotseling moed *vatte*n is dat ze ook roekeloos kunnen worden. Rücksichtlos, ja! Hun moed is namelijk primitief. Het is imponerend, indrukwekkend. Verschrikkelijk! Mooi en gevaarlijk als de pest. Moed bestaat voor hen uit het volledig ophouden na te denken, omdat ze juist dat in hun normale dagelijkse leven zo continu moeten doen. De arrogante man die heeft uitgevonden dat vrouwen niet kunnen nadenken, was een gek; zeer waarschijnlijk ook een Engelsman! Dat hele moeilijke dagelijkse leven van uitkijken, van voorzichtig zijn, van aanpassen, van angst, wordt ineens eenvoudig en helder. De onderdanige angst waarmee zij door toedoen van ons mannen leven, valt weg. Je komt het zo weinig tegen, die totale onschuld, die *maagdelijkheid*, dat het je volledig ontwapent. En als jíj aarzelt, dénken ze dat jij als man die zogenaamd automatisch meer moed dan zij hoort te bezitten, bang en laf bent; snappen ze er niets meer van, hun aarde wordt weer plat, ze raken daardoor hevig teleurgesteld, in de war, worden boos, vloeken, doen verschrikkelijke dingen. Je hebt bijna inhumane moed nodig om daarbij toch te blijven nadenken. Om laf te schijnen! Ze heeft een woest ongecontroleerd spastisch ritme en ik dwing haar het mijne te accepteren. Soepel baby! Dat doet haar goed. Ze rust. Ze drukt me daarna zo hard tegen zich aan, dat ik om niet in tweeën te breken weerstand bied en me terugtrek. Ze denkt in paniek dat ik uit haar wil en

komt mee omhoog, zodat we op het bed komen te zitten, met enige moeite en veel voorzichtigheid in een lotuszit gaan, haar benen over mijn dijen. We wippen daarna als een grote bal op het water, terwijl ze haar hoofd hartstochtelijk onder mijn hals bergt. Ik wil alsmaar denken aan het gevaar maar onze lichamen passen zo soepel in elkaar nu, haar huid is overal zo zacht, dat het plezier mij overmant, dat ik mij laffer en laffer voel, omdat ik maar wil blijven nadenken, terwijl zij zich alleen maar wil laten gaan.

Dan doe ik de sluisdeuren open. Trouwens ik kán niet anders!

'Ik denk dat ik gek word Sesa!' roept ze uit, als ik mijn miljoenen witte kinderen van stil plezier in haar binnenwateren laat gaan zwemmen om zwarte kinderen te worden als ze dat wenst. Miljoenen zwarte, *vrije* kinderen! 'O, ik denk dat ik gek word,' zegt ze fluisterend en langzaam haar hoofd schuddend, terwijl haar greep om mijn schouders iets verflauwt. 'Ik voel je zo helemaal ín me klaarkomen.'

'Ben je echt niet bang?' zeg ik ook fluisterend. 'Stel je voor-' Ze schudt resoluut haar hoofd. 'God heeft het gewild,' zegt ze ineens spottend lachend: 'God heeft me uit Zuid-Afrika hierheen gehaald om zwarte kinderen van je te krijgen. Wie kan zeggen dat het níet zo is? Het kán toch? Als ik naar de West was gegaan, was ik je misschien misgelopen. Er is of was daar ook scheiding tussen blank en zwart?' Ze kijkt me guitig aan. 'Is het niet?' vraagt ze, me zoenend.

'Je bent niet grappig.'

'Er is toch geen speld tussen te krijgen?! Is Gadisha beter dan ik? Zwarte vrouwen -'

'Hoezo Gadisha?'

'Je hebt toch met haar - Ik ben niet jaloers hoor. Ze lijkt me erg lief.'

'Ik heb niet met haar geslapen, als je dat bedoelt.'

'Hoezo niet?'

'Vertrouw je me?'

'Ehmm.'

'Ik gaf haar het geld zomaar.'

'Ik ben zó gelukkig!' zegt ze hardop. 'Ga nog niet weg! Toe! Blijf!'

We kantelen voorzichtig om niet uit elkaar te gaan en ze komt boven mij te liggen. ‘Val ik je tegen?!’ vraagt ze, terwijl ze weer langzaam begint, nu rustig en in ritme. ‘Je hoeft je nergens zorgen om te maken. Ik gebruik allang geen pil meer, omdat het met Etienne - Maar het is op dit ogenblik ook niet zo gevaarlijk. En wát dan nog?! Ik kan voor mezelf zorgen. Maak je dus maar geen zorgen om je vrijheid en zo. Dat doe ik toch ook niet?! En ik ben een *vrouw*! Val ik je tegen?’

‘Je bent fantastisch. Als je dat blijft vragen, denk ik nog dat je met me spot.’

Ik houd haar blonde haren vast, terwijl we langzaam naar een nieuw hoogtepunt rijden. Ze laat zich daarna vermoeid en bezweet op me vallen.

‘Jammer dat het voorbij is,’ fluistert ze.

‘Het is nog niet voorbij,’ zeg ik.

‘Ik heb gebruik van je gemaakt. Vind je dat erg? Om een ander mens te worden. Om te *weten*! Ben je niet beledigd?! Ik had me zelfs voorgenomen om je te dwingen als het moest. Je te verkrachten,’ zegt ze met een glimlach. ‘Maar ik was zo bang dat ik je zou tegenvallen. Ik heb maar zeer beperkte ervaring. Ik dacht: je dringt je zo op en straks val je hem tegen.’

‘Vind je me ook niet een beetje aardig. Of is het alleen omdat ik zwart -’

‘O ja. Heel erg zelfs. Als het alleen daarom was, had ik het eerder gedaan. Tenminste, ik heb erover gedacht, ik wilde - Maar het is jíj, jíj hebt zoiets uitdagends! Tenminste, dat had je vanmorgen. Gistermorgen dan. Zoiets superieurs. Als Ona toen, geloof ik. Neen, het is niet alleen omdat je zwart bent. Zeker niet. Al is dat toch ook belangrijk, ja. Maar je bent eerst jíj voor mij nu. Daarna pas gekleurd. Voel je je niet beledigd?’

Om haar op haar gemak te stellen probeer ik haar uit te leggen dat ik eigenlijk als eenvoudige dienstknecht mijn plicht doe. Zoals Jozef. Met andere woorden weliswaar, maar daar komt het toch op neer. Ik ben overigens wel een slechte Jozef, die ongetwijfeld het werk van welke godheid ook zou verknoeien. ‘Je kunt me niet beledigen,’ zeg ik tenslotte als ze daarop doorgaat. ‘Je geeft me met je mooie

lichaam daarvoor veel te veel plezier. Daar kan ik eigenlijk niet zo goed tegen: plezier.'

'Ik dacht eigenlijk een hele tijd juist dat je van steen was,' zegt ze.

Diep in de middag staan we op. We eten wat en trekken daarna de stad in, te voet, om haar beter wat van het zaterdagse Amsterdam te laten zien, waar ze tenslotte voor het eerst is. Ze heeft een blauw hemd en rok aangetrokken, omdat ze in kleding op mij wil lijken. In een restaurant op het Leidseplein lezen we samen mijn artikel over mevrouw Prior. We zijn daar nogal slordig mee omdat we te veel vervuld zijn van onszelf. Ze zegt wel dat ik haar heel juist getypeerd heb en dat we haar zo snel mogelijk moeten gaan opzoeken. Ze snapt wat ik met ambassadeur Van Toorn heb gedaan en heeft daar ook plezier om. Het weer is zonnig. Ik denk aan professor Dadson's wittebroodsweken en stel haar toch maar voor een rondreis door de grachten te gaan maken. Maar ze heeft daar geen belangstelling voor. Ik vertel haar dat veel grachtenhuizen in verband met het jubileum van Amsterdam dit jaar ook van binnen te zien zijn. Maar ook dat zegt haar niets. Ze is wel te vinden voor een wandeling over de Albert Cuypmarkt als ik haar vertel dat het daar gezellig druk is op zaterdag en we lopen daar hand in hand naar toe. Ondertussen probeert ze nieuwe plannen te maken. Ze zegt, dat ze toch niet denkt lang in Nederland te willen blijven. Ze wil naar een ander land in Afrika. 'Of toch maar naar de West,' zegt ze lachend. Ik vertel haar van de actiegroepen, waarin ze zich nuttig zou kunnen maken, de Boycot Outspan actie, tegen invoer van sinaasappelen uit Zuid-Afrika; de Antiapartheidsbeweging. De boycotacties tegen Rhodesië.

Ze zegt: 'Ik zal erover nadenken. Maar misschien vertrouwen ze me niet eens daar. En ik zou ze ook geen ongelijk geven.' Ze vertelt me dan dat toen ze haar paspoort ging halen in Johannesburg, iemand van de zuidafrikaanse inlichtingendienst een lang verhaal tegen haar heeft afgestoken, over wat hij noemde 'de communistische vijanden van Zuid-Afrika overal in Europa, in Duitsland, Engeland en Nederland vooral, die alleen maar de ondergang van

Zuid-Afrika wensen'. En dat ze haar ogen overal goed de kost moest geven en hem zo nu en dan moest schrijven als ze bijzondere dingen waarnam. Dat adres in Amsterdam waar ze de dag tevoren zei ook naar toe te kunnen, heeft ze van die man gekregen. Daarom heeft ze besloten er geen gebruik van te maken.

'Wat heb je tegen hem gezegd?'

'Wat kón ik zeggen? We gaan daar door voor een goed zuidafrikaans gezin. Ik was toen ook nog niet zover, dat ik er werkelijk aan dacht van Etienne te scheiden of weg te lopen zoals nu. Want dat doe ik nu eigenlijk nietwaar? Ik wilde toen nog eerst wachten totdat ik een tijd was weggeweest. Ik probeerde er daarom eerst luchtig over te schertsen, maar toen hij bleef aandringen werd ik bang. Ik bedoel, je krijgt ineens met dingen te maken, waarover je eigenlijk alleen maar leest. Echt mensen bespieden en zo; echt medeverantwoordelijkheid gaan nemen voor een systeem waar je toch al aan bent gaan twijfelen. Maar ik heb ja gezegd. Ik was bang. Het is maar een drie weken geleden. Het lijkt een eeuwigheid. Alsof ik het zelf niet meer ben nu.'

'Hoera voor die Bobbejan!' zeg ik zomaar.

'Hoera!' zegt ze, mij om de hals vallend. Als we uitgezoend zijn, zeg ik: 'Als het aan de fraters gelegen had, was ik misschien zelfs lid geworden van de Afrikaanse Broederbond.' 'Neen lief,' zegt ze lachend, 'daar ben jij nou echt veel te zwart voor.'

'Nnn. Je onderschat ze,' zeg ik. 'Ze verven je van binnen zo wit, dat het op den duur zelfs op je buitenkant gaat inweren.'

Ze zegt: 'Maar ik zou ze wel allerlei gekke berichten kunnen sturen, nu juist, vind je niet?! Over de *Rooien. De rooien komen*! Ze lánden! Paniek zaaien daar!'

'Juist, dat moet je allemaal opschrijven. Van binnen uit alles vertellen. Je moet voorlichting geven aan de Nederlanders, die nog steds naar Zuid-Afrika emigreren. Die-' 'Ik zou dus een boek over Zuid-Afrika kunnen schrijven?

Als Ruth First bijvoorbeeld? Het is een idee.'

'Boek*en* volgens mij. In ieder geval artikelen in de kranten. Van alles. Je hebt echt aanleg voor journalistiek.'

We wandelen over de kleurige Albert Cuypmarkt, die haar een beetje aan Afrika doet denken, niet het minst vanwege de talrijke Surinamers en Antillianen. Haar gaaf gezicht, haar mond met dunne lippen en egale tanden barst voortdurend in lachen open. Als ik zo naar haar kijk ben ik trots op mezelf, dat ik voorzichtig met dat gave gezicht ben omgegaan vannacht, zo dat er nu geen rode bloedsporen van gebarsten haarvaten in te zien zijn. Bijna zo beheerst als Jozef, Maria, zo heb ik haar behandeld. *Bijna*!

Later als we op een bank voor de vijver in het Sarphatipark, niet ver van de Albert Cuypmarkt zitten, springt ze plotseling op, terwijl ze haar armen uitspreidt. ‘Het is allemaal heel gemakkelijk: Ik blijf bij jou tot het over is tussen jou en mij. Dan zie ik wel verder. Want het gaat altijd wel weer over, niet? Dat weet ik nu. Maar nú, nú, nú, nu geven jij en ik toch wel om elkaar, hè? Ik houd in ieder geval echt veel van je. En misschien krijg ik je kind. Nu, of misschien later. Ben je bang?’

‘Voor kinderen wel, ja.’

‘Voor je vrijheid ook?’

‘Misschien,’ zeg ik. ‘Ga maandag toch maar naar een dokter.’

‘Je bent echt bang, Sesa?’

‘Jij bent roekeloos, Naomi,’ zeg ik. ‘Dat is gevaarlijk. Dat hoeft ook echt niet.’

‘Als ik iets doe, dan doe ik het helemaal. Begrijp je? Niet half.’

Een schaduw van droefheid trekt over haar gezicht en ze kijkt van me weg.

‘Ik bedoel voortáán,’ corrigeert ze. ‘Je hoeft je geen zorgen te maken. Het wordt helemaal mijn eigen verantwoordelijkheid.’ Ze slaat zich op de borst. ‘Ik ben ook al oud en wijs genoeg om ervoor te kunnen zórgen. Jouw Gadisha heeft toch ook een kind en ze is pas véértien.’

‘Zestien’, zeg ik. ‘Ze was veertien toen ze haar kind kréég. Waarom zeg je *jouw*?’

Ze gaat wat verslagen zitten zonder daarop te antwoorden. Dan zegt ze:

‘Ik doe m'n hele leven niet anders dan halve dingen. Ik wil me niet meer aanpassen. Nergens aan. Gewoon m'n

eigen leven leven. Alle verloren tijd inhalen. Tijd die ik heb verprutst, besef ik nu. Ik wil niet eens meer nádenken. Daarom heb ik het gedaan, begrijp je? Het is niet eens zo gevaarlijk. Ik heb m'n maand pas gehad; daar heb ik rekening mee gehouden voor mijn reis. Maar ik dacht, als ik een kind van hem krijg. So what?! En toen wilde ik dat ineens echt ook. Gek hè. Ja,' zegt ze daarna, mij spottend aankijkend. 'Naar een groot bos wil ik, in een klein hutje. Nooit meer bang zijn, onzeker, laf, nooit meer NADENKEN!'

'Het spijt me. Misschien later. *Ik* denk wel voortdurend na. Ik moet wel. Ik heb dat altijd vermeden, kinderen bedoel ik. Ik kan voorlopig nog alleen voor mezelf verantwoordelijk zijn. De een of andere zenuwachtige soldaat kan ook mij plotseling doodschieten bijvoorbeeld, zoals die Amerikaan.' Haar bruine ogen gaan wijd open van schrik. Na een korte pauze zegt ze: 'Maar je vertrouwt me ook niet helemaal hè. Nog niet? Ik ben voor jou nog steeds ergens een verachtelijke Zuidafrikaanse? Ook na vannacht nog?'

'Dat is het niet helemaal. Neen, dat is het helemáál niet. Niet meer. Het gaat om mezelf. Je overweldigt me, je ontneemt me alle overzicht over de dingen.'

Ze pakt me ineens triomfantelijk bij de hand. 'Ik ben een grote egoïst,' zegt ze. 'Dat weet ik. Ik denk op het moment te veel aan mezelf. Maar dat moet je soms toch, nietwaar? Als je me gisteren gevraagd had of ik een kind wilde, zou ik óók neen hebben gezegd, natuurlijk. Van Etienne zeker niet! En iemand anders weet ik ook niet. Maar nu. Jíj - het zou me de garantie geven dat ik niet terugga. Stom hè, maar begrijp je het? Al zou ik het willen: Met een kind, een zwárt kindje, bedoel ik, kán ik eenvoudig niet terug daarheen. Het zou zo eenvóudig zijn dan. Ik ben namelijk toch ook een beetje bang, denk ik,' zegt ze troostend tegen mij. 'Bang van mezelf. Dat ik toch niet sterk genoeg ben. Ik ben geen mevrouw Prior. Al -'

'Later misschien,' zeg ik om haar gerust te stellen. 'Er is toch alle tijd als je blijft? En -'

'Het geeft je dus toch een beetje voldoening dat ik niet terugga? Het doet je toch iets? Of niet? Trouwens,' zegt ze

nadenkend... ‘Onder normale omstandigheden zou ik zelfs véél kinderen willen. Wel tien misschien,’ voegt ze er lachend aan toe. En na een pauze: ‘Maar je zou me meteen al kunnen binden. Wíl je dat dan niet? Wil je niet dat ik blijf?’

‘Ja. Maar niet zo. Niet door mij. Door jezelf. Niet gedwóngen, bedoel ik. Ik heb me eenvoudig met je laten gaan, omdat ik niet anders kón. Omdat ik het plezierig vond ook. Achteraf gezien had ik me misschien toch moeten beheersen. Maar ja, dit vlees...’

‘Ik had je vermoord als je dat had gedaan, Sesa,’ zegt ze lachend. ‘Heus.’

‘En omdat ik jouw moed bewonder,’ zeg ik, ‘niet uit zwakte alleen. Het is niet weinig wat je wil doen. Of beter: doet. Ik vind het eigenlijk nog ongelooflijk. Zomaar hier blijven. Je zult het ook niet gemakkelijk hebben, denk ik. Ik wil je daarom helpen. In alles. Zolang je me nodig hebt. Ik bewonder je moed. Echt. En ik ben je dankbaar dat je dat gezegd hebt.’ Ik struikel over mijn woorden.

‘Wat?’

‘Van dat kind. Misschien wordt het wel blond overigens. Daar moet je toch ook rekening mee houden. Je bent zó blond.’

‘Ik begin echt van je te houden, weet je?’

‘Dat is misschien ook de bedoeling, dame.’

‘Je moet me toch maar blijven wantrouwen, meneer. Echt. Je zegt zo gemakkelijk dat ik zo lang kan blijven als ik wil. Ik zou dat maar niet te vaak herhalen als ik jou was.’ Ze kijkt me eerst waarschuwend aan. ‘Maak je geen zorgen,’ zegt ze dan ineens, terwijl haar gezicht helemaal opklaart, ‘er is waarschijnlijk toch geen echt gevaar...’ Ze trekt me daarna naar zich toe en we beginnen langzaam te lopen. Daarna rukt ze me plotseling mee en hollen we als twee kinderen naar de uitgang van het park.

‘Waar gaan we nu naar toe?’ zegt ze hijgend.

‘Eten,’ zeg ik, ‘en een sleutel voor je laten maken op 't Rembrandtplein. Ik bedenk dat ik geen extra heb.’

Ze valt me weer om de hals en zoent me, terwijl ik voor het eerst merk dat sommige nieuwe amsterdamse trams tegenwordig ook brede, groene strepen over hun hele, gele lijf hebben: Als de reptielen van Air Afrique.

Een frenetieke gretigheid om dicht tegen elkaar aan te zijn, om onze lichamen te laten uitpraten, maakt dat we het eten in de stad dat we van plan waren, met wat snacks afdoen en snel weer naar mijn huis gaan. Om een eeuwigheid in te halen. Om een zwart kindje te maken, zoals ze steeds plagend herhaalt. Ze geniet als 'bange vrouw' van wat zij toch maar mijn angst blijft noemen met duidelijke tevredenheid, met iets van superioriteit zelfs misschien, omdat zij zich nu juist geen 'bange vrouw' meer voelt. Ze is eerder roekeloos. Ze heeft kortom het plezier van kinderen wanneer het hun lukt hun toch zo alwetende ouders te corrigeren.

Om een uur of negen liggen we vanuit mijn bed naar de televisie te kijken, die ik uit mijn werkkamer hierheen heb gebracht. Sinds ik gisteren de fout heb gemaakt, te vergeten Clayton's lijk te fotograferen, probeer ik zo alert mogelijk te zijn. Wat moeilijk valt onder omstandigheden als deze; ik bedoel de aanwezigheid van deze mooie, steeds moediger en daardoor ook steeds primitiever wordende vrouw. Ze is gewoon verschrikkelijk! Maar ik wil de uitzending van de actualiteitenrubriek van de KRO over misère in de derde wereld niet missen. In geen geval!

Eerst komt Bangladesh waar de mensen zo dun en mager worden, dat er daar wel van een nieuwe mensensoort sprake lijkt te zijn. Een nieuw snelstervend ras, niet van vlees en bloed, maar uitsluitend van uitstekende beenderen en holle oogkassen.

Dan oude beelden van Mali, toen het geteisterd werd door hevige regens die maakten dat voedselzendingen bestemd voor de door droogte ontstane hongersnood, niet konden worden uitgedeeld.

Vrijwilligers die in Caracas het initiatief hebben genomen om samen met de bewoners huizen te bouwen voor de krottenkolonie op de heuvels in het centrum van de stad. De film laat enkele van die huizen zien, naast het moedeloos makende, grote aantal hondehokjes waarin mensen wonen. Ik vertel haar van Colombia waar ik ook een tijd gezeten heb. Daar is de armoede zo groot, dat ze gewoon een brood-

plank onder je arm leggen als je hem in een file voor een stoplicht uit een auto laat hangen, om polshorloge met arm in één hak van de machete mee te nemen als het licht weer op groen springt! De uitzending wordt besloten met de gebruikelijke gironummers en ik neem een hard besluit om deze keer niet te vergeten iets te storten, zeker voor Bangladesh niet. Maar haar lichaam leidt me af en ik ben de armoede alweer vergeten als het volgende onderwerp aan de beurt is.

We zijn dan beiden ineens heel beschaamd, omdat het Songo is, en gaan wat fatsoenlijker in het bed zitten. Er worden archiefbeelden vertoond van de reis van de koningin daarheen anderhalf jaar geleden. Niet van het afscheidsbal, siaieedank, maar wel van het moment waarop de koningin door een stamhoofd haar mooie witte galajurk krijgt aangeboden. Niet veel nieuws over de opstand zelf. Het schijnt wel zo te zijn dat ook het grootste deel van de luchtmacht inderdaad de zijde van Amadou Bakari heeft gekozen. Het is dus wel haast zeker, dat Djalo Betò zal vallen. Zeker als Frankrijk niet ingrijpt. Waar ik verder maar van uit ga. We feliciteren elkaar zoenend, alsof wij zelf de val van Wawili en Djalo Betò hebben bewerkstelligd.

'We zouden haar eigenlijk moeten opbellen,' zegt ze, een beetje met gêne naar de telefoon aan het hoofdeinde van mijn bed kijkend. 'Misschien heeft ze niet gekeken.' Maar we doen het niet omdat we voorlopig genoeg aan onszelf hebben. Zíj zeker.

Mevrouw Prior belt ons bovendien ook zelf op.

'Meneer Lopes?' Haar stem klinkt ernstig.

'Sésa, mevrouw,' zeg ik.

'Ja. Sésa. Sorry hoor. Ik heb eerst je krant gebeld. Sorry dat ik tegen je gejokt heb. En tegen Naomi. De bom - die heb ik zelf geplaatst. Of beter: bommen, want het waren er meerdere. Ik wou eerst een brief naar je krant sturen. Maar ik vind het meer integer jou zelf eerst te spreken. Zal ik die brief nu even voorlezen?'

'Mag ik hem opnemen?'

'Natuurlijk.'

Naomi springt naakt uit bed en haalt de recorder uit de werkkamer. Terwijl ik die aanschuif en de meeluisterhoorn

tegen de microfoon leg, vertel ik haar waar het over gaat. ‘Ik voelde toch al zoiets?’ zegt ze van streek. ‘Ik voelde toch al zoiets! Met die kolonel... hoe heet hij ook weer. Ik wíst het!’

‘N'Daye.’

Ik verbind het extra oor van het toestel met de recorder en neem de hoorn weer op. Naomi begint zich te kleden. Mevrouw Prior zegt met duidelijke stem:

‘Beste Redactie. Ik heb graag, dat u in uw krant het volgende opneemt. Hetgeen ik tijdens mijn reis van Songo naar Nederland aan uw medewerker, de heer Sesa Lopes, heb verteld is waar, maar het is niet de volledige waarheid. Ik stel er daarom prijs op te verklaren, dat ik, Hendrina Cornelia Prior, de grootste verantwoordelijkheid draag voor de ontploffing in Hotel Tamina, die aan president Wawili het leven heeft gekost. Daarom en níet door een wonder zoals de heer Lopes schrijft ben ik springlevend uit Songo teruggekomen. De dood van de anderen is een door mij en anderen, niet gewild ongeluk. Met vriendelijke groeten. En dan mijn naam, Sesa.’

‘Ja mevrouw.’

‘Heb je de uitzending van daarstraks gezien? Akelig, nietwaar? Met gironummers alleen komen we er niet hoor. En die twee arme jongens, die ze daar nog steeds vasthouden!’ ‘U wilt echt dat ik dit bekendmaak? U bent zeker van uw zaak?’

‘Ja, zeer positief. Beloof je me dat je het doet? Anders - Maar ik wou het niet buiten je om doen. Ik wilde deze brief ook sturen om je voor elke blaam te bewaren. Voor verkeerde berichtgeving, begrijp je? Het is tenslotte je broodwinning, nietwaar. Zal ik dat anders toch maar doen dan?’

‘Neen, dat hoeft niet. Ik wil alleen wel nog even met u praten. Dan schrijf ik het vanavond nog allemaal op. Misschien kunnen we de brief er ook bij doen. Kan het nu?’

‘Je hebt mijn adres. Je kunt meteen komen. Het is vlak bij het centrum. Er staan een paar koeien op het grasveld bij het huis. Tot zo.’

‘Zeg dat ik meekom,’ fluistert Naomi.

‘Tot zo,’ zeg ik. ‘Ze heeft al opgehangen. Maar je komt na-

tuurlijk mee.' We kleden ons verder zwijgend aan, omdat we ons schamen haar de hele dag toch bijna volledig uit onze gedachten te hebben gesloten; omdat we haar daardoor ontrouw zijn geweest. We praten tijdens de rit ook weinig omdat het vinden van de weg al onze aandacht opeist. Ik ga tamelijk hard bovendien. Zowat een uur later rijden we een groot bord met HOORN erop voorbij, het kleine provinciestadje binnen. Ik parkeer de auto op wat eruit ziet als het voornaamste plein, onder een historisch aandoend gebouw. De helverlichte letters van de AMROBANK daarop beschijnen een groot ruiterstandbeeld in het midden. Ik onderdruk de neiging om tegen Naomi op te merken, dat die viezeriken ook in Zuid-Afrika operen. Zij vindt het beeld zo dominerend, dat ze ondanks onze haast de naam ervan wil weten. Ik laat haar begaan en vraag ondertussen in het cafeetje er tegenover waar de Westerdijk ligt.

'Het is Jan Pieterszoon Coen,' zegt ze daarna, mij bij de uitgang van het café tegemoet komend, 'de grote veroveraar van Indië. Alleen de naam staat erop; bij ons staan altijd hele verhalen op monumenten.'

'Hij staat er dan toch maar,' zeg ik. 'Triest genoeg.'

Ze knijpt me kalmerend in de hand en handenzwaaiend lopen we de zijstraat rechts van het beeld in. 'Holland blijft bedrieglijk,' zeg ik, meer tot mezelf dan tot haar, en in de verte denkend aan professor Dadson, 'er is zo'n idyllische sfeer in dit plaatsje, dat toch zo bekend is om zijn koloniale verleden.'

'Dat denk ik ook,' zegt ze, het blauwe vest dat ze aanheeft strakker om haar schouders halend, 'als ik geen geschiedenis gestudeerd had, nou ja, als ik geen Zuidafrikaanse was... Als ik niet wíst waartoe wij in staat zijn...'

'Waarom zeg je *wij*?'

'Gek. Maar ik voel me hier veel meer thuis. Meer dan in Amsterdam - Trouwens Nederlandse of Zuidafrikaanse, dat zegt me op het moment niets. Ik ben op het moment zo echt mezelf, Naomi! Begrijp je?' Ze slaat zich weer op de borst.

'Maar de meeste kolonisten waren eenvoudige mensen. Vredige mensen ook toen ze hier nog woonden.'

‘Zo zie je,’ zeg ik. ‘Dat maakt het allemaal juist zo erg.’

‘Gewone boeren en tuinders,’ zegt ze. ‘Mensen als zij. Mevrouw Prior bedoel ik. We zijn d'r; daar zijn de koeien.’

De woning ligt aan de rand van de stad tegen de Westerdijk aan die het oude stadje voor het nu overigens kalme water van het IJsselmeer moet beschermen. Het is een rood bakstenen huis met twee verdiepingen; daarnaast nog een aangebouwde ruimte met schuin aflopend dak; geheel van glas. Het ziet eruit als een hobbykas en schijnt vol planten. Rechts een betrekkelijk grote, vrije, met gras begroeide ruimte. Daar staat een bestelwagen. Een stel koeien staat en ligt daarnaast. Rechts, heel in de verte, op een soort landengte, staan drie hoge, uitdagende flats, die duidelijk erop wijzen, dat ook Hoorn voortaan tot de twintigste eeuw behoort.

Mevrouw Prior opent zelf voor ons als we aanbellen. Ze heeft nu een witte jurk aan en een lila vest over haar schouders geslagen. Ze is blootshoofds, met dat schitterende witte haar, dat voor mij het mooie, blonde van Naomi zeker wegconcurreert.

‘Het is rustig hier,’ zeg ik.

‘Mooi!’ zegt Naomi.

‘Jazeker,’ zegt ze. ‘Maar het kan ook erg koud zijn.’

Ze is nu rustiger, minder nerveus dan in het vliegtuig en je zou zeggen dat ze onze gemeenschappelijke ervaring een beetje is vergeten, eigenlijk alsof ze nooit uit deze omgeving, waar ze zo bij past, is weggeweest. Als we achter haar aan binnenstappen, zeg ik tegen mezelf, dat ze misschien dadelijk ons excuses zal aanbieden; zal zeggen, dat ze maar een gekke opwelling heeft gehad om mij te bellen. Dat gladde, kalme IJsselmeer voor het huis, de hele, bijna overdreven idyllische sfeer van dit provincieplaatsje is zo in tegenspraak met alles wat ze zegt daar in dat verre Songo te hebben uitgespookt. Maar geldt hetzelfde ook niet voor de Bontekoe's en Jan Pieterszoon Coens?

We maken kennis met de familie, haar rijzige broer Jan, haar nicht Mia en diens man Dick, die we al eerder op Schiphol hebben ontmoet. De kinderen van Mia slapen boven en zijn al naar bed. De stemming is wat bedrukt en Dick doet even z'n best om dat weg te nemen. Aange-

trouwde familieleden kunnen bij ingrijpende gebeurtenissen óf de hoofdrol gaan spelen, óf ineens weer de vreemdeling worden, die ze eigenlijk zijn. Het laatste lijkt mij voor hem nu een beetje van toepassing. Terwijl we ons in de huiskamer installeren, waar een eenvoudig bankstel staat - overal bloemen en planten - gaat Mia koffie inschenken. Dick vertelt, dat ze in het weekend anderen voor de automatiek laten zorgen en zegt dat het jammer is dat we er niet bij dag zijn.

'Hebt u gezien dat de huizen in Hoorn overhellen? U moet eens overdag komen. Die grote flat hier vlakbij. Dat hebt u zeker al gezien. Dat is het nieuwe bejaardentehuis.'

'Er is meer leven in Hoorn dan je denkt,' zegt broer Jan.

'Verderop is de schouwburg. Dat is ook een heel net gebouw,' zegt Dick.

'Moet u eens overdag zien.'

'Dick is een echte Hoornaar,' zegt mevrouw Prior, 'nietwaar Dick?'

'Dat is zo tante. Ik ben er immers geboren, niet?' Broer Jan zegt:

'Wat Nel daarstraks verteld heeft. Ik kan het nog niet helemaal geloven. Dat je eigen zuster... Kijk: We hebben hier best begrip voor de ellende in de rest van de wereld. Want we hebben het vroeger ook rot gehad hier. Maar ja, we hebben nooit mensenlevens moeten nemen.'

Mia komt binnen met koffie. Ze excuseert zich dat haar koekjes net op zijn. 'U weet hoe het is als je kinderen hebt,' zegt ze tegen Naomi die mij aankijkt en een kleur krijgt.

'Ik heb nog geen kinderen,' zegt ze.

'O, maar dat komt wel,' zegt de korte en wat dikke Mia weer. En dan: 'We staan volledig achter tante Nel. Al begrijpen we het nog niet zo goed allemaal.'

'We moeten het nog verwerken,' zegt Dick. 'Zoiets. Daar heb je niet alle dagen mee te maken, niet!?'

Mia zegt, dat als we onze koffie op hebben, we in de achterkamer kunnen gaan zitten met mevrouw Prior. 'Dat is rustiger.'

We installeren ons dus even later met ons drieën om een tafel daar, met de recorder in het midden. Broer Jan neemt van ver wuivend afscheid omdat hij de volgende

dag weer vroeg op moet. Mia en Dick blijven samen op de bank kijken naar de laatste resten zaterdagavond- televisie. Het is een uur of elf. Mevrouw Prior zegt, dat mensen van de televisie haar die ochtend gebeld hebben voor een interview, en dat ze geweigerd heeft, omdat ze het niet intéger vond, voor het hele land onwaarheid te gaan zitten vertellen. ‘Zoals ik met jullie gedaan heb.’

‘U hebt geen onwaarheid verteld,’ verdedigt Naomi haar. ‘U hebt alleen niet álles verteld.’

‘Ja, dat begrijp ik ook wel. Maar om voor het hele land - Enfin, ik heb wel naar het programma gekeken, dus. Hebben jullie die ellende gezien? En die vrijwilligers? Hopeloos, nietwaar? Ik moest weer zo aan Songo denken. Daarom wil ik de waarheid bekendmaken. Met barmhartigheid en gironummers komen we er niet hè. Er moet iets gedáán worden! Radicale veranderingen hebben we nodig. In de hele wereld. Dat vond Bakari ook. Daarom wil ik dat je het bekendmaakt dat ik aan dat komplot tegen Wawili heb meegewerkt. Dat vind ik intéger. Omdat ik me d'r niet voor schaam, begrijp je? Het moest. Ik ben niet gek en ik ben niet kinds. Ik ben - en was - heel goed bij mijn positieven. Die twee ierse jongens, daar denk ik ook zo aan. Als ik alles verteld heb, moeten ze ze los laten. Dat vind ik beter. Het is geen leuk idee, dat die twee onschuldige jongemannen gevangen zitten - als het hiervoor is tenminste. De luchtmacht steunt Bakari nu ook, hè? Daar hoopten zij zo op. Ik dacht gisteren eerst, dat het nog mis zou gaan. Toen die bombardementen werden uitgevoerd.’

‘Deden de Fransen dat?’ vraag ik.

‘Neen, het was een onderdeel van de luchtmacht dat trouw is aan Betò. De mensen dáchten wel eerst dat het de Fransen waren, daarom zijn ze tegen hen gaan demonstreren. Met de rellen in Tamina. De Fransen zijn toen weer tegen dat legeronderdeel gaan optreden en hebben ze doen ophouden. Ik denk wel dat Bakari het haalt. Maar dan begint het werk in Songo pas!’

Ze geeft me de brief, waar ze al een postzegel op heeft geplakt.

‘U werkte voor de FAO,’ zeg ik, ‘tot zover zijn we gisteren gegaan.’

‘Juist. Maar Bakari heeft me eerst benaderd toen ik in het noorden was. Toen ik ophield met de orchideeën. Ik heb hem toen ontmoet in een klein atelier van een familielid van hem, dat beeldjes uit hout snijdt, even buiten Naniké.’

‘Kwam hij zelf naar u toe?’

‘Neen. Gadizha.’

‘Mevrouw Prior,’ onderbreek ik haar, ‘ík ben die nederlandse journalist. Weet u wel? Waarover Gadisha u -’

‘Maar jongen. Waarom heb je -’

‘Hij schaamde zich,’ zegt Naomi, ‘omdat Gadisha zo jong was toen hij haar ontmoette. Maar hij heeft niets met haar gehad,’ voegt ze er snel aan toe.

‘O zo,’ herhaalt mevrouw Prior mediterend, ‘Gadizha ziet er inderdaad ouder uit dan ze is.’

‘Ze zat daar in het hotel,’ zeg ik.

‘Als schoonmaakster,’ vult ze aan.

‘Neen, helaas niet. Tóen nog niet.’

‘O,’ zegt ze, terwijl ze haar hand naar haar mond brengt.

‘Nú snap ik het. Maar dan heb je toch goed werk gedaan. Je hebt haar daar uitgehaald en indirect gemaakt dat wij elkaar ontmoet hebben, zij en ik. En dat ik op die manier Bakari heb ontmoet. O,’ zegt ze opnieuw met haar hand aan haar mond, ‘o, o, o, o, o, o, o. Wat kan het toch vreemd gaan in de wereld! O, o, o, o.’ Ze gaat na een lange pauze door. ‘Gadizha was dus bij mij in Naniké. Toen ze hoorde dat Bakari in Mali was en het een en ander in zijn schild voerde is ze vertrokken. Ze wilde gaan vechten, zei ze. Daar heb jij ook mee te maken, geloof ik. Ze zei in ieder geval, dat die nederlandse journalist haar een boel geld gegeven heeft, en tegen haar zei dat ze moest gaan vechten.’ ‘Ik heb dat anders bedoeld, denk ik; dat ze moest vechten om uit het leven dat ze toen leidde te komen. Studeren en zo. Ja, ik herinner het me. Ze vroeg of ik wilde dat ze met het geweer ging vechten. Toen zei ik: Als het nodig mocht zijn.’

‘Ze vond het dus blijkbaar nodig,’ merkt Naomi op.

‘Ik ook,’ zegt mevrouw Prior. ‘Gadizha is een moedig meisje. Nog zo jong en al zo moedig. Maar ze heeft ook al een kind, nietwaar.’

Naomi die tegenover mij zit, kijkt me weer blozend aan,

met ogen van: Zie je dat ik gelijk heb? ‘Hoe heet haar kind, weet u dat soms ook,’ vraagt ze.

‘Neen, ik weet alleen dat het een meisje is. Later is ze uit Mali teruggekomen. Zonder dat ik het wist is ze in hotel Tamina gaan werken. Ze was zo'n beetje koerierster voor Bakari geworden en onderhield vooral het contact tussen hem en kolonel n'Daye.’

‘Zij zou het dus eerst doen?’ vraagt Naomi weer, die steeds meer belangstelling voor Gadisha schijnt te krijgen.

‘Juist. Maar ze werd ontslagen. Toen ik uit Naniké terug was en weer in Hotel Tamina trok, heeft zij mij benaderd. Ik heb eerst geweigerd. Toen ik ook de mislukking van de FAO had meegemaakt was ik wel bereid met ze mee te werken. De eerste keer heb ik vooral geweigerd omwille van Corry. Je blijft toch moeder, niet?! Ik was toen nog bang dat de kinderen in moeilijkheden zouden komen. Nu moest ik dat risico wel nemen. Bakari legde mij zijn plannen uit. Hij zou met zijn mensen in de bossen in het noorden beginnen, bij de houtkapperijen. Hij was er zeker van dat ze de landmacht zouden meekrijgen. Maar Wawili moest weg! Wawili kon de Fransen doen ingrijpen! En dan hadden ze een veel kleinere kans, begrijp je? Kolonel Amadou n'Daye en twee andere hoge officieren in de landmacht stonden al aan zijn kant en zouden proberen ook de hele luchtmacht mee te krijgen. Die wilden niet meedoen als Bakari ze niet kon garanderen dat de Fransen niet zouden ingrijpen.’

‘Dat is nu dus eindelijk gebeurd,’ zegt Naomi.

‘Ja. Goddank. Wawili moest dus weg. Echt! Dat geloofde ik. Ik geloof ook, dat hij, Bakari, dat land een flinke duw vooruit zal geven. Ik heb toen ja gezegd. Vooral ook omdat hij me zo volledig vertrouwde. Ze hadden me echt nodig.’

‘Die Amerikaanse, Barbara Owen...?’

‘Ja. Ze was inderdaad een vriendin van Wawili. Hij bezocht haar geregeld op woensdagavonden. Dan had Wawili's vrouw haar bridge-avond in het Hilton, waar mijn eigen dochter soms ook naar toe ging. Ze zijn verwoede bridgers. Hij bleef dan heel lang bij haar. Soms tot bijna in de ochtend.

Hij kwam van de achterkant, van de rivier. Het hotel ligt zoals je misschien weet aan de rivier. Achter is alleen

maar groen. Een smal paadje loopt van het gebouw naar een kleine aanlegsteiger. Wawili ging met zijn mooie boot 's avonds vaak varen. Hij had een heel mooi motorjacht, ja. Aan de achterkant op de bovenste verdieping zijn twee kamers. Barbara, de Amerikaanse, had ze allebei gehuurd; met eigen trap en balkon. Hij kon ongezien naar haar kamer komen. Eerst wilden ze Wawili daar achter het hotel opwachten en ontvoeren. Of neerschieten. Ze wilden ook van de oever van de Baï op zijn boot schieten. Enfin, al die plannen werden successievelijk afgekeurd. Ik heb het allemaal van Bakari. Gadizha is de situatie daar helemaal voor hem nagegaan.'

'*De ierse Jongens*....?'

'Die hebben er niets mee te maken, neen. Bij mijn weten tenminste niet. Ik heb ze zelfs nooit gezien daar. De dood van de Amerikaanse en van de songolese man van het hotel is een ongeluk.'

'Hoezo mevrouw Prior.'

'Ik denk dat het zo is gekomen: Er zijn geen telefoons op de kamers. Het is een eenvoudig, huiselijk hotel. Nog geen tien kamers. Aan de voorkant beneden is een bar. Als er gebeld wordt, moet de man je helemaal boven komen roepen. Dan ga je beneden bij de bar bellen. Maar soms vergeet hij dat - dan legt hij de hoorn wel naast het toestel, maar gaat eerst door met de andere klanten bedienen. Soms gaat er dan wel een kwartier voorbij voor hij je komt roepen. De bommen plaatste ik toen Barbara was gaan eten; die zouden om kwart over twaalf ontploffen. Bakari's mensen zouden Barbara vlak na twaalf uur bellen en aan de telefoon houden totdat - Trouwens, ik weet het niet zeker. Maar het is erg jammer. Hij was ook zo'n aardig iemand, die barman. En nog zo jóng!'

'*Was Barbara van de Siaiee; ik vraag het me af*.'

'Dat weet ik niet, Sesa. Ze zeggen zovéél! Maar ik had aangedrongen, dat ze gespaard zou worden. Het is volgens mij echt een ongeluk. Ik heb lang met Bakari en n'Daye gepraat. Ik heb veel vertrouwen in ze. Ik wou eigenlijk daar blijven. Maar dat vonden ze een te groot risico. Als er iets misging zou ik dan met ze naar de bossen moeten trekken. Toch konden ze dan misschien via mijn dochter...

Bakari was ook bang dat dat leven in het woud voor mij te zwaar zou zijn.'

'*Wat voor bommen waren het*.'

'Eén was een klein pakje. Dat deed ik onder de grote bank in haar zitkamer. Ze had de kamers zo ingericht. Een zitkamer en een slaapkamer. De andere, de grote, plaatste ik onder haar bed gewoon. Die zag eruit als een grote draagbare radio. Zo een met ingebouwde taperecorder. Die had Gadizha van de kolonel gekregen; dat had ze me dan weer die middag op de markt gebracht. Dat is zo'n beetje alles.'

'*Hoe bent u daarna eigenlijk weggekomen*.'

'Ik had aangekondigd dat ik die avond zou vertrekken. Na het eten. Zodra de datum was vastgelegd, heb ik dat gedaan. Twee maanden geleden. Ik had m'n ticket en alles.' 'U ging weg zonder afscheid te nemen van Corry?' vraagt Naomi.

'Ja. De verhouding was nu wel zó slecht. Zelfs Léonard kwam niet meer met de kinderen. Daar vind ik het wel jammer voor - Enfin, het vliegtuig waar ik die avond mee zou vertrekken, woensdagavond, kwam niet. Waarmee ik naar Dakar zou gaan. Daar zou ik om elf uur het vliegtuig naar Parijs nemen, waar ik tegen de ochtend zou aankomen. Vrienden van n'Daye en Bakari zouden me daar opwachten. Met hen zou ik naar Amsterdam komen. Maar dat vliegtuig gíng helemaal niet! Toen heb ik in paniek kolonel n'Daye gebeld. Hij heeft me toen bij vertrouwde mensen buiten de stad ondergebracht. De volgende dag kon ik ook niet vertrekken omdat het vliegveld gesloten was. Pas vrijdag lukte het. Hij heeft me met de helikopter opgehaald en naar het vliegveld gebracht.'

Mia vraagt of we nog koffie wensen, maar ik sla het af en Naomi doet hetzelfde. Mia en Dick moeten zeker ook vroeg opstaan.

Bij het afscheid zeg ik tegen mevrouw Prior dat ik achter haar sta en mijn krant zeer waarschijnlijk ook. Naomi voegt daar ook haar steun bij, terwijl ze mevrouw Prior haar besluit om niet meer naar Zuid-Afrika terug te keren, vertelt. Mevrouw Prior zegt daarop volkomen onverwacht: 'Nu zijn júllie dus de *beminden*, nietwaar? Ik vermoedde al

zoiets.' Dat doet ons toch even lachen omdat we weer aan onze tijd samen in het vliegtuig denken; toen alles eigenlijk nog zo probleemloos leek. Ze zegt: 'Jullie moeten me beslist komen opzoeken, kinderen. Ik zal wel binnenkort in de gevangenis zitten, denk ik, want niet iedereen zal begrijpen waarom ik moest doen wat ik gedaan heb. Maar ze zullen ons in ieder geval best een half uurtje met elkaar gunnen, nietwaar?' Ze neemt haar bril af en veegt haar ogen schoon, zoals ze ook in het vliegtuig telkens deed. Ze houdt zich kranig!

'Gaat u terug als het allemaal over is? Als het opnieuw kan, bedoel ik,' vraagt Naomi. 'Ik weet zeker dat alles toch nog best zal meevallen voor u.'

'Dank je, kind. Als ik niet te oud ben tegen die tijd, wie weet! Misschien geven ze me wel twintig jaar!'

Dan nemen we afscheid.